HIERONYMI CARDANI MEDIOL. MEDICI et Philosophi effigies, e fide dignis exemplaribus re-stitutae aereque caelato expressae a Ioh. Frid. Christio Halae Sax. A. O. R. cIɔIɔCCXXVI

71.
AET LXX
69.
15
AET
XI

J. F. Ch. caelabat.

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN I.

QVO IVRIS IVSTINIANI ROMANORVMQVE AVCTORVM LOCA PLVSCVLA ILLVSTRANTVR VELLEIVS NOTATVR CARDANVS DEFENDITVR

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE.

I. DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITT. CODD. DE QVAESTORIBVS POST CVIACIVM ET GOTHOFREDVM

II. VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDICINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

III. PRO HIERON CARDANO CENSVRA BAELII MALE HABITO

IV. NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTIQVITVS DIVERSAE

V. CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIVRIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR

PRAEFATIO.

Non desunt et praeter Gellium, cuius inprimis amorem profiteor, antiquorum auctorum exempla, vnde hoc commendetur scriptionis genus, quo depromta ex omni doctrinarum ambitu florum quasi varietas exhibetur, nullo quidem ordine; nisi quod ipsa varietas ordinis habet et delectationem et prope vsum. Quam ob rem superioribus non solum seculis, sed et nostra aetate, extiterunt haud poenitenda ingenia, maiore fortassis quam inter antiquos numero; quibus aut epistolas, aut alia id genus argumenti varii scripta, magno litterarum commodo, cordatorumque hominum oblectamento, in lucem producta debemus. Vtut improbarent Ludou. Viues, aduersus Gellium, ab Henrico Stephano dein acriter reprehensus, et Hieron. Cardanus, de quo infra, in suo de libris pro-

priis libro: ne memorem alios haud minoris inter eruditos auctoritatis. Non valuit proinde impugnantium vis inimica. quin & hodie idem illud agunt inter eruditos magna nobisque amica nomina: nec metuunt vt victuri sint hi libri. Dum genium habeant, atque praestent cum eloquentia, breuitateque, quandam in rebus nouitatem, acumen, curam: placent nostris hominibus, placebunt et posteris. Varietatis breuitatisque delectatio omnium est temporum; ambitiosa volumina, quae vasta diffundit methodus, non item. Eminet e diuerso, atque conculcat nostra tempestate litteras, iuuenum doctorum immodestia, qui vniuersos scientiarum ambitus, vix assidua per omnem vitam meditatione complectendos, praecocis ingenii commentis deformatos, foras passim emittunt: vtilius longe decentiusque cacoëthes illud in litteris per partes carptim ornandis absumturi.

Haec omnia cum probe perpenderem, inque ea sim conditione, vt id potius vitio vertatur, quod sat pauca e scriptis meis in lucem prodire passus sum, quam quod aliqua minoris momenti: parendum hac equidem parte seculi moribus esse censui.

Et nos ergo manum ferulae subduximus: et nos
Consilium dedimus Sullae dormiret vt altum.

Liceat

Liceat cum caeteris aut nugari, aut memoranda proferre. A minimis tamen, vt tutius dein, ſi exigatur, ad maiora progrederer, exordium capere libuit. Depromſimus hinc inde ſparſas in aduerſariis et varias leuioris momenti coniecturas noſtras: quas ſeptem et vltra abhinc anni traducti in libertate academica, ambitione procul, et rerum fluxarum, vt et partium ſtudiis, ſolo ſubigente veri amore, dulciter eduxerunt. Eaeque, ni quid grauius impedit, minutis ſectionibus diuiſae pedetentim prodibunt. Nullum inde periculum: neminem enim laceſſo: ne ſententiam quidem aliorum infringo. vix aliquem vel tralatitia nota eaque innoxia inſcribo, niſi rarius etiam illos,

> Quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.

Infelicitatem ſcilicet veremur temporis, vbi per hanc doctrinarum lucem, eſt tamen potentiorum quorundam ex eruditis conſpiratio, quae ſuarum partium ſtudiis rapit obuios, nec fert vel leuem a ſuis opinionibus diſſenſum. pro inanibus verbis, pro ſomniis noſtris, (quid enim ſunt quae videntur eruditis, vt cum Epicteto meo loquar, ἢ φαντασία, καὶ χρῆσις φαντασιῶν; dulces, vno verbo, nugae?) pericula fortunarum, famae, et ſi quid maius, intentant. Abſtinebimus ergo grauioribus

quibuscunque, vel si vera tradam, cum obsistant potiores, non tamen profuturis. Videant isti, nos et se amare, et concordiae studere, et reticere parum pro tempore vtilia posse, assentiri autem iis quae falsa videantur, non posse. Suauius et securius id agemus interim, ut leues mea cura Musae inde colligant mella, illos sectentur flores, quibus grex fucorum insidere non aeque suetus: vbi apum susurri, nec audiuntur crabronum tumultus. Vos, qui cordati estis, iudicabitis, num sat tuto herbas legerim innocuas. Si qui probatis noctes nostras, atque vltro hortamini; spargam deinde plures in publicum: sin minus: ista quidem fabula inter amicos agetur, qui delectantur legendis hisce meis lusibus, quorumque in scribendo potior mihi fuit ratio: nec onerabunt libellionum tabernas leues hae Christii coniecturae. Periculum enim non est, ne fiat caritas librorum

Qui thus Niliacum piperue seruant.

Haec te nescire non volui. Vale lector. Scribebam in academia Regia Fridericiana Halae d. V. Aprilis A. O. R. cIↄ Iↄ cc xxv I I.

OBS. I.

OBS. I.

DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITVLOS CODD. THEODOSIANI ET IVSTIN. DE QVAESTORIBVS

POST CVIACIVM ET IAC. GOTHOFREDVM

§. I.

IN vtroque Codice, Theodoſiano et Iuſtiniano, *magiſtri officiorum* frequentiſſima fit mentio: vt et in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae vergentis aeui paſſim. Nihilominus, ſi antiquaria ſcripta conſulas, in caſſum fere quaeſiueris. CASAVBONVS et SALMASIVS ad Lampridium Capitolinum Spartianum multa quidem, ſed non ordine, nec ſat aperte. PITISCVS in Lexico eam rem *Magiſtri officiorum qui fuerint, nondum ſatis explicatum.*

 vix

vix tetigit. A duumuiris illis restituendae iurisprudentiae, CVIACIO et IAC. GOTHOFREDO, praesentius auxilium: verum nec hi quaestionem explanarunt vsque adeo, vt manibus quasi tangas, qualis fuerit illa dignitas. Periculum faciemus et nos, quo clare videas,

nil intra est in nuce duri.

Auctores antiqui, eam rem qui tetigerunt.

II. Primum laborabimus, vt indicemus ex antiquis loca, vbi eius officii reperitur vocabulum; quot quidem eorum, quaerenti mihi perfunctorie, iam nunc fiunt obuia. In CODICE THEODOSIANO, imperante Iuliano, *lex 5. de fide testium*, deinde imperantibus Valentiniano, Gratiano, et qui sequuntur, *totus titulus de quaestoribus, magistris officiorum &c. lex 17. de proximis, comitibus &c. l. vn. qui a praebitione tironum, l. 22. l. 35. de cursu publico, l. 3. de metatis, l. 20. l. 23. de agentibus in rebus.* In IVSTINIANO autem codice, *titulus de officio magistri officiorum, l. 3. de praepositis sacri cubiculi, l. 2. vt dignitatum ordo seruetur, l. 2. de comitibus consistorianis, l. 1. l. 4. de silentiariis & decurionibus eorum, l. 3. de castrensianis & ministerianis, l. vlt. eod. l. 2. de decanis*, in primis *l. 1. de quaestoribus, magistris officiorum &c.* Iulius LAMPRIDIVS Capitolinus Spartianus, qui, si mihi credis,

vnus

vnus historicus est, non tres viri, vt discerpto et corrupto partim nomine putatur, in vita Marci *cap. 8. p. m. 112.* in Helagabalo *cap. 20. p. m. 275.* vbi, quod Salmasius censet, certum est legi debere, *magistri officiorum*, loco *horum:* quod haud dubie in

Lampridius emendatus.

II. Vnus historicus) Audio SALMASIVM, qui in Maximinis duobus *ad c. 1.* et in Vopisci Probo *ad cap. 2.* omnes imperatorum vitas ab Hadriano ad Maximinos vsque ab vno viro scriptas esse contendit. atqui illae auctores praeferunt et Spartianum, et Lampridium, et Capitolinum. Recte igitur hactenus iste Criticus: verum quare Capitolinum separatum habuerit a Spartiano, non liquet. et si vitas illas vni tribuit omnes, quidni & Maximinos, et Gordianos et Maximum Balbinumque; eodem instituto, eodem stilo conscriptos? Nec igitur sperno memet auctorem, qui antequam legerem Casauboni, Gruteri, Salmasii, ad hos scriptores commentarios, eruditione sane plenissimos, cum essem in excutiendis rebus Augustorum, vidi omnes illas vitas, ab Hadriano vsque ad Maximum et Balbinum, ob maximam rerum, instituti, verborum, conuenientiam et similitudinem, vni, non tribus auctoribus, adscribi debere. Quis enim putaret, tres viros idem argumentum scribere eodem tempore et ad Diocletianum, et ad Constantinum, iussos esse? Vt caeteras haud leuiores dubitandi caussas taceam. Nobis ergo fuit in promtu, vt ex vno nomine diuersim scripto, plures homines fabricatos esse suspicaremur. Praesertim, cum tria illa

Lampridium, Spartianum & Capitolinum, non tres esse, sed vnum virum, probatur.

Quemadmodum nomen vnius diuisum.

in exempla typis edita irrepsit, cum in exaratis calamo extaret per compendium ôorum. in Alexandro Seuero, *cap.* 32. *p. m.* 354. in Pescennio Nigro, *cap.* 12. *circa finem pag.* 240. Trebellius Pollio in Gallienis, *cap.* 17. *p. m.* 26. Ammianvs Marcelli-

illa nomina vnum tantum praeferant, quod gentis esse commode potuit. Hunc enim hominem, aut Iuliae, aut Aeliae gentis, quae dudum exspirauerant, augustum nomen vt gentilitium prae se tulisse, caue credas. Nomen viro fuit, LAMPRIDIVS. Praenominis loco, pro more temporis illius vsurpatum sit vocabulum IVLII an AELII, perinde est; alterum certe cum altero confundi librariorum culpa facile potuit. Agnomen, quod familiae proprium, erat CAPITOLINVS. SPARTIANVS, ni fallor, patriam signabat. ponamus enim Lampridium nostrum Lacedaemone natum fuisse: nec dubium esse concedes, quin illo tempore, quamuis insuete, aeque tamen facile potuerit deriuari a *Sparta Spartianus*, quam *Spartiates*. Istud nimirum Romano more, hoc Graecorum. Hominem proinde illum, quid facilius fuit, quam modo hoc, modo illo nomine, nec id praeter morem, describi. modo *Iulius*, vel si mauis *Aelius Lampridius*, modo *Iulius Capitolinus*, modo *Iulius Spartianus*. Quid vero apertius? Veluti vnus Imperator effertur et *Marcus Aurelius*, et *Marcus Antoninus*, et *Marcus Philosophus*, immo si lubet porro, nec male: *Marcus Annius*, *Marcus Verus*, *Marcus Verissimus*.

cellinus *Libro XV. p. m. 65. Libro XXI. L. XXVI. p. 499. 508. L. XXVIII. p. 565. 583. 596. 602. L. XXIX. p. 628. L. XXX. p. 656. 668. 680.* ZOSIMVS *Libro II.* THEODORETVS *Libro V. cap. 20. p. m. 810.* SYMMACHVS, alii. Legendus prae caeteris CASSIODORVS *Libro VI. variarum 6.* vbi exhibetur *formula magisteriae dignitatis.*

III. De-

---

mus. Moramur te, lector, in re minime dubia: videlicet ne dubitent et parum eruditi. Vnum esse Lampridium et Spartianum, consensus est inter doctiores. Verum quod ad Capitolinum, ut eum etiam diuersum non esse doceam, vtor equidem argumentis, vt in opere nouo, quibus Salmasius vsus non est. Prouocat ecce CAPITOLINVS in Clodio Albino cap. 1. pag. m. 314. ad versum a se descriptum in Pescennio Nigro, verbis: *Quare sortem illam, qua Seuerum laudatum in Pescennii vita diximus, ad se trahebat, nolens intelligi, pes*simus Albus, *quod eodem versu continebatur, quo & Seueri laus, & approbatio Nigri Pescennii.* Is versus ergo habetur in Pescennio cap. 8. pag. 235. *Alter alterius verba laudat et sua.*

Optimus est Fuscus, bonus Afer, pessimus Albus.

Verum Pescennii vita non Capitolino inscribitur, sed Spartiano. Ex quo facile intelligas Capitolinum cum illo vnum eundemque virum esse. Quid plura? Dicam quid contra faciat. Vrget nos, fateor, VOPISCVS *in vita Probi, cap. 2 pag. m. 148.* qui *Iulium Capitolinum, Aelium* *Vopiscus aduersatur.*

Inter quas dignitates magiſteria.

III. Deinde notandum: hanc fuiſſe inter dignitates quatuor poſt imperatorem ſummis proximas. QVAESTVRAM videlicet, MAGISTERIAM EFFICACEM, COMITIVAM SACRARVM LARGITIONVM, et COMITIVAM RERVM PRIVATARVM: ſicut eas exhibent in vtroque codice tituli de quaeſtoribus. Superiores erant, ſi rubricas codicis Theodoſiani libro ſexto ſequamur, et Caſſiodorum variarum ſexto: *conſulatus, patritiatus, praefectura praetorio, praefectura vrbi, praepoſitura ſacri cubiculi* et *magiſterium militum.* Tacet inter hos Caſſiodorus *praepoſitum ſacri cubiculi* et *magiſtrum*

lium Lampridium, ſeparatim cenſet in hiſtoricis qui ante ſe Caeſares ſcripſerint. An tu vero antiquum illum, haud procul a Lampridio, eodem modo dices erraſſe atque librarios imperitos? Quid ni? potuit et ille nomine diuerſim ſcripto decipi. Sicut et nos hodieque ſeculi noſtri viros nominis errore, ſi plus vno vtantur, aut illud tantum pro more gentium diuerſarum diuerſimode flectatur ſcribaturque, facile ſolemus diuidere bifariam, trifariam. Fortaſſis legendum ſit apud Vopiſcum: *Iulium Capitolinum Lampridium*, agnomine ante, nomine poſt poſito, veluti ſupra modo haud inſuete Noſter: *Nigri Peſcennii.* Vt illud *Aelium* gloſſema ſit, quod librario debemus male diligenti, qui plenius exhibere voluit Lampridii ſui nomen. Videris tu, lector, num vero ſint quae diximus ſimilia.

quem emendamus,

gistrum militum; atque addit istis, qui summis proximi ac proconsulibus exaequati, *comitem patrimonii.* ex quo colligas, obsoleuisse postea quasdam earum dignitatum, aliis noue adinuentis.

IV. Antecedebat *magister officiorum* comites sacrarum largitionum et rerum priuatarum, sequebatur quaestorem. Error est fortassis *in lege vn. Cod. Theod. qui a praebitione tironum*, vbi quaestor magistro postponitur. Non enim habet IAC. GOTHOFREDVS *ad Cod. Theod. l. 1. de quaest. pag. 85.* qui opinatur inde, quaesturam postea honoris diminutionem esse passam, quidquam in illa constitutione praesidii. Cum scripta sit Honorio VIII. & Theodosio iuniore III. A. A. Consulibus; atque ego inuenerim opponendam isti e Cod. Iustin. *legem 6. de proximis sacr. scrin.* sex minimum annis post, Theodosio videlicet eodem Augusto et Palladio consulibus, conceptam, et inscriptam, EVSTATHIO Viro Inlustri QVAESTORI ET HELIONI V. Inl.

Gothofredus notatus.

IV. EVSTATHIO V. I.) Sic certe manu exarati libri, quos et Cuiacius secutus est, non etiam vulgatae Codicis editiones. Hae quidem praeferunt tantum: IIDEM AVGVSTI ET VALENT. Inepte quidem. Quid enim Honorio cum Valentiniano III? his praesertim

Vulgatae codicis editionas reprehensae.

Inl. MAGISTRO OFFICIORVM. Quibus verbis quaeſtor ante magiſtrum exhibetur vt alias. Fallitur ergo iureconſultus noſter. Nec rectius poteſt laudare Caſſiodorum ſibi, vt putat, patrocinantem, cum is *formulam quaeſturae* haud dubie exhibeat ante *formulam magiſteriae dignitatis pag. m. 139. 140.* vtor equidem codice peradcurate nitideque excuſo Auguſtae Vindel. 1533. fol. Proinde, cum viri doctiſſimi probationes e ſeculo V. poſt Chriſtum natum ſint petitae, nec eae, quod lex nobis reperta docuit, ſat firmae; Caſſiodorus autem teſtis ſit e ſeculo VI. facile conſtiterit; circa ordinem dignitatum iſtarum nihil fuiſſe tum immutatum.

Magiſtri quibus vocabulis adpellati.

V. *Inluſtris* vocabatur magiſter officiorum; quod obſeruauit e legibus Gothofredus *pag. 85. b. in fine*, *ſpectabilis vir*, a Gratiano *l. 35. de curſu publico*, iterum *inluſtris*, a Theodoſio iuniore *l. 23. de agentibus in rebus*; adnotante eodem ibidem. Addo ego magiſtrum etiam dictum fuiſſe poſtea *ſublimem*, ab imperatore Leone *l. 3. Cod. Iuſtin. de praepoſitis ſacri cubiculi*, & *l. 3. de caſtrenſ. & miniſt.* item *amplum & magnum*

quos indicauimus conſulibus: quo anno ne natus quidem fuerat Valentinianus, nedum Caeſar adpellatus vel Auguſtus. Proba tamen lectio reperitur in corpore gloſſato, quod Aureliae prodiit et Geneuae 1625.

magnum *l. vlt. eod.* deinde *celsum*, *l. 2. de priuilegiis scholarum*, mox *magnificum*, *l. 4. de agent. in rebus*, postremo *virum excellentissimum* a Zenone, *l. 4. de silentiariis*, et a Iustino et Iustiniano *l. 5. de officio mag. officiorum.* Quod haud scio an indicet dignitatis diminutionem. Porro, cur *magisteria efficax* dicta sit eadem, solito eruditionis adparatu docet idem GOTHOFREDVS *eodem loco ad l. 2. pag. 86. b.* quem adeas si lubet. Nos enimuero plus satis haesimus in his phaleris, atque cincinnatis honorum vocabulis, quibus fingendis et largiendis imperatores Graeci nimium quantum incubuere superstitiosi. Iam ad rem atque vim dignitatis ipsam.

VI. Vt partes officii penitius inspiciamus, audire lubebit primo GOTHOFREDVM, qui *eadem pag. 86. a.* *Erant*, inquit; *sub dispositione magistri officiorum, officia palatina, curiosi, agentes in rebus, - - mensores item, fabricenses, ordines & scholae palatinae, decani.* Obserua iureconsultum velle, magistrum officiorum exinde dictum, quod exerceret iurisdictionem quandam in officia palatina, über das hofgesindel. Aliter paullo SALMASIVS *ad Capitolinum in Marco cap. 8. pag. 322. & in Alexandro Mammaede cap. 32. p. 936.* magistrum officiorum eum fuisse vult, *qui* *Gothofredus & Salmasius laudati, explicati.*

omnia officia, & principes ipsos officiorum sub se habebat. Qui omnia officia? erant ipsa illa efficaci magisteria aut maiora, aut saltem aequalia. non potuit. nedum illo Antoninorum tempore, quo *magistri officiorum* erant, non *magister.* Imposuit Salmasio lapis antiquus, vt tempora misceret. videbimus infra. Non rationes ipsum destituunt interim, nec Gothofredum. Verum ea in re licuerit nobis a tantorum virorum sententia discedere. Putamus enim a curandis *officiis* matutinis, et ab introducendo in sacrum cubiculum, id quod infra e Cassiodoro dabimus illustratum, istud vocabulum primitus deriuasse. cum potius sit, ex principe muneris parte, quae in introducendo sita erat, quam ab illa ignobiliore et accessoria, qualis est coercitio palatinorum, vocabulum defluxisse. Tacuit autem illam admissionum partem Gothofredus noster vt heic, ita et infra, in notitia dignitatum commentario subiecta, *Tomo VI. pag. 326.* quam euolues, si lubet plura discere de magistris officiorum, legi sane dignissima. Quae nos hac paragrapho verba eius adduximus, sunt quidem certe doctissima, nec tamen vt illustrentur huius loci.

Cuiacius adducitur. VII. Pleraque eorum haud dubie didicit Gothofredus e lege 3. Cod. Iustin. de praepos.

pos. sacri cubiculi. vbi imperator Leo Ioanni comiti et magistro officiorum: *Cubicularios tam sacri cubiculi mei, quam venerabilis augustae, quos vtrosque certum est obsequiis occupatos, et aulae penetralibus inhaerentes, diuersa iudicia obire non posse: ab obseruatione aliorum tribunalium liberamus, vt in sublimitatis tantummodo tuae iudicio propositas aduersus se excipiant actiones.* atque ex iis, quae CVIACIVS hoc loco pro more suo praeclare disserit. quem audiamus etiam. *Et inscriptionis,* inquit, *similitudo, & eorum, qui sacrae vesti deputati sunt, cum cubiculariis affinitas exigit, vt huic legi coniungatur l. 3. inf. de castrens. & minister.* *Eundem ii omnes iudicem habent magistrum officiorum, quem* ἡγεμένον τῶν βασιλείων, *Theodoretus vocat* libro 5. cap. 20. & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, *Zosimus* 2. *Idem iudex est silentiariorum & ministerialium omnium,* l. 4. inf. de silent. l. vlt. inf. de castr. et minist. *& decanorum*, l. 2. inf. de decanis, *& eorum qui militant in sacris scriniis,* l. in sacris scriniis inf. de prox. sacr. scr. *& agentium in rebus post ducenae vel centenae gradum,* l. ex eo inf. de agent. in rebus, *& scholarium*, l. vlt. inf. de priuil. schol., *denique totius palatii disciplina ad eum spectat.* *Quia vero fabricarum & limitum*

cura ad eum spectat, iudex etiam est fabricensium, l. pen. sup. de fabric., *& ducum, & limitaneorum, & castris praepositorum,* l. viros inf. de diu. offic. *Huic similem esse eum arbitror, qui in Gallia dicitur,* Preuost de l' hostel.

Et explicatus. VIII. Caetera quidem omnia proba et exquisitae doctrinae: verum ad rem propius aliquanto ob oculos ponendam non faciunt nisi haec vltima Cuiacii verba. Rerum enim, quarum vis ipsa cum corpore dudum periit, imaginem aequam percipere vix poteris, nisi sensus tuos ad aliquam eius rei similitudinem, quae adhuc exsistit, contrectandam adduxeris. Proinde ne quid obscuri circa id muneris genus resideat, necessum erit, vt post tanta nomina nos etiam audire ne dedignere. Adnotauimus autem haud ita pridem quae sequuntur in margine ad ista Cuiacii, *Preuost de l' hostel.* Nobis: hof marschall. non origine quidem vocabuli, ex qua marschall est, qui equitio praepositus, der stallmeister; verum ex vsu tamen in aulis principum nostrorum peruulgato. *Officia* sunt *salutationes,* die visiten. inde qui salutan-

Nostra coniectura.

Vlpianus explicatus VIII. *Officia* visitea,) Clara res est. Indices equidem non excutio. Ex illorum temporum scriptoribus succurrit primo IVVENALIS: *officium cras Primo mane mihi est obeundum in Valle Quirini. Quae caussa officii?* Id est: Ich

lutantes introducebat in cubiculum imperatoris, *magister officiorum* dicebatur.

IX. Id quidem primitus; vbi nondum consueuerat, puto, vt seruitia circa domum principis *officiorum* nomine venirent. Namque cum sat antiqui esse videantur magistri officiorum, deduci vocabulum, vnde contendunt viri eruditissimi, vix potuerit. Nota sub Antoninis *magistros* nominari, non *magistrum*. Id quod arguit, hanc dignitatem, communicatam eo tempore cum pluribus, non eandem esse potuisse ac postea; aut saltem non eiusdem splendoris, quo sane fertur claruisse sub imperatoribus Graecis. Eorum enim quisque vnum ha- *Pro tempore differt illa dignitas*

 bebat

habe morgen einen ehren-gang zu thun: eine visite abzulegen. Deinde VLPIANVS *l. 15. §. 23. π. de iniuriis*, qui censet non teneri, *si quis officii honeste faciendi caussa virginem appellauerit.* Quid officii faciendi? puto salutandi, visitandi caussa. Wann jemand ein ehren-wort zu ihr spricht, höflichkeit halben: *pour luy faire la cour.* vt cum vernulis nostris et Gallis loquar. Qui tamen eo iure non vtuntur. Confer quae diximus infra obs. VI. §. 6. Addo Lampr. SPARTIANVM, qui Hadrianum ait *in eius vita cap. 9. consulum & praetorum officia frequentasse*, id est salutandi caussa visitasse. Er hat ihnen die visite gegeben. Quod sane ciuile imperatoris factum erat. Sic SVETONIVS de Augusto; *cap. 53. Officia cum multis mutuo exercuit.*

bebat vno tempore *officiorum magistrum*, haud plures.

Qualis ab Antoninis ad imperatores Graecos usque.

X. Illius rei vmbra fortassis iam tum temporibus Marci Antonini quaerenda. Lampr. CAPITOLINVS *in eius vita cap. 8. principes officiorum* memorat. Idem certe SPARTIANVS *in Pescennio Nigro cap. 12. circa finem*, plane magistros nominat, verbis: *cum hoc et praefecti suggererent et officiorum magistri.* eodem modo in Helagabalo, quod supra paragrapho secunda notauimus, *magistri* sunt *officiorum*, non magister. et in Alexandro Mammaeae cap. 32. *Iniuriam nulli vnquam amicorum comitumue fecit: nec magistris quidem aut principibus officiorum.* Qui vero principes officiorum? Distinguit hos sane ab illis Lampridius. distingui non debere censet

Vix recte definiunt Casaubonus et Salmasius.

CASAVBONVS *ad hunc locum, et in Marco ad cap. 8.* consentit cum eo SALMASIVS *ad Trebellii Pollionis Gallienos, cap. 17.* at pugnat fere secum ad Alexandrum *loco heic producto.* Neutri equidem hac etiam parte possum subscribere: et antiqui nimis sunt hi principes officiorum, vt e moribus imperatorum Graecorum, qui fuerint, ausim definire.

Nostra coniectura.

Puto, aliud genus ministrorum sub magistris constitutum: fortassis vt posthaec admissionum proximi, sub magistris admissionum. *vide infra §. XII.*

XII. Qui enim rei cuique praefecti fuerunt antiquitus, modo *principes* eius rei dicti sunt, modo *magistri*. VARRO *de re rustica libro I. cap. 2. Quocirca* PRINCIPES inquit, *qui vtrique rei praeponuntur, vocabulis quoque sunt diuersi, quod vnus vocatur villicus, alter* MAGISTER *pecoris*. Obserua *magistrum* dici, qui modo ante fuerat inter *principes*. hi autem secundum Varronem duo: alter princeps agriculturae, seu villicus: alter princeps pasturae, seu magister pecoris. Idem quippe significant haec verba. at rem certe separat Lampridius. Sint ergo si mauis officiorum principes, qui primum introducebantur, ideoque principe inter salutantes loco esse, seu *principes salutantium* dici poterant; propterea fastidiis et iniuriis interpellati imperatoris expositi magis et obnoxii. Contigit enim, opinor, vt imperatores saepius, e taedio nimiae visitantium assiduitatis, etsi ipsis salutantibus minus, ministris tamen suis, qui eos introducebant ad se, perfacile irascerentur. Quod secus fuit in Alexandro Seuero, quem animo sane non inciuili fuisse constat. Contigit inquam illo tempore, quo nondum aperte dominum se ferebat imperatorum quisque: nec poterat facile vllus senator ad salutandum non admitti sine contumelia. postea, vbi illam ciuilitatem exuerant Romani

Varroni lux mutua.

Lampridius explicatus.

principes, contingere illud ex officiorum frequentia fastidium non aeque potuit. Nec hodie magis, vbi nemo nisi ex arbitrio regum et principum vel admittitur vel auditur: quo minus sentiant illam molestiam. *Quo in gradu tum magistri et praefectus praetorio.* Quid autem? satisne ex decore imperatori tantae dignitatis viro, ac magister officiorum erat, irasci poterat? Tu vero illos Alexandri tempore in eodem honoris gradu stetisse, quam postea, caue credas. Viles fuerunt primis imperatorum temporibus operae istae circa palatium, ab initio quidem, suspicor, vt caetera domestica, seruiles: mox liberorum quidem hominum; verum longe infra dignitatem senatoriam nedum vt illi magistri cum proconsulibus comparari potuissent, sicuti postea. Ne praefectus quidem praetorio, summus in palatio honos, praesentissima ipsique imperatori timenda potestas, quae ad imperium adspirare dudum didicerat, pari cum senatoribus dignitate erat: nisi interdum praefecti lato clauo speciatim ornarentur, quod nonnunquam, et per honestam ab officio remotionem, ipsis contigerat. *E Lampridio lux mutuo sumta.* LAMPRIDIVS *in eodem imperatore cap. 21. Praefectis praetorio*, inquit, *suis senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi et essent, et dicerentur; quod antea vel raro fuerat, vel omnino non fuerat: eo vsque, vt si quis imperato-*

ratorum successorem praefecto praetorio dare vellet, laticlauiam eidem per libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit. Alexander autem idcirco senatores esse voluit praefectos praetorio, ne quis non senator de Romano senatore iudicaret. Haec longe aliter post Constantinum, vbi praefecti illi consulibus pares facti. Tacent ea Casaubonus, Gruterus, Salmasius in commentariis ad hunc locum.

XI. Adhuc *officiorum magistri*, et quod obserues *officia palatina* primum, ni fallor, memorantur Trebellio POLLIONI *in Gal-* *Quibus modis dignitas aucta.*

XI. Officia palatina primum) Quid tu primum? legistine SVETONIVM? Legi vero, nec tamen ex iis, quae is *in Vespasiano cap. 21.* de *breuiariis* habet *officiorum omnium*, adducor, vt sub vocabulo officiorum intelligam *ab epistolis, a libellis, a scriniis, a memoria*, et caeteros id genus eo tempore, an fallor? seruos, aut certe libertos. Hadrianus certe primus equites Romanos habuit ab epistolis et a libellis, teste Lampr. SPARTIANO *in eius vita cap. 22.* Graecorum quippe moribus, apud quos iam Philippi Macedonis et Alexandri Magni temporibus, maximus scribis honos. Verum quis primus homines liberos huic ministerio apud Romanos adhibuerit, equidem non repperi. Non sic SENECA noster, qui *de Beneficiis III. cap. 18.* OFFICIA liberorum hominum et necessariorum, MINISTERIA seruorum esse dicit. Quid ergo si *breuiaria officiorum* memorias fuisse dicamus, quibus inscripti qui *Suetonius illustratus.*

Gallienis cap. 17. Cum iret ad hortos nominis sui, omnia palatina officia sequebantur. Ibant & praefecti, & magistri officiorum omnium. Et iis quidem temporibus excelsam illam potestatem vnius viri, qui *magister* per excellentiam dictus esset, nondum inuenio. Illi ergo *magistri* et plures erant vno tempore, et multum infra senatores. Postea sub imperatoribus ad orientem, cum illa potestas in parem cum proconsulibus gradum proueheretur, id quod summum in suo genere habebatur, non potuit esse nisi vnum. Proinde non memini vel in codice legisse, vel in Ammiano, nisi magistrum officiorum, numero singulari. Quae tempora cum illis neutiquam sunt confundenda. AMMIANVS *Libro XV. pag. m. 65. Florentius Nigriniani filius, agens tunc pro magistro officiorum. Libro XXVI. pag. 499. tractatique asperius ab Vrsatio tunc magistro officiorum.* Et sic saepi-

Ammianus, alii adducti.

ad salutandum admittendi, audiendi, iudicandi erant eo die : adscripta rei cuiusque summa quae a singulis petebatur ? vt sint *admissionum breuiaria* aut si mauis *salutantium* ipsorum. Sequitur statim : *amicos admittebat, salutabatur, negotia decidebat.* Post gestationem autem vacabat domesticis, non primo mane. id enim priuati magis fuisset, quam principis. Habeo plura : sed transeat. Dixi non miscenda esse haec tempora cum Byzantinis.

ſaepius vnus tantum magiſter nominatur: nec aliter in Codice. Sic THEODORETVS *Libro V. cap. 20.* vnum ſolum nouit magiſtrum; ſic ZOSIMVS, alii. Addo, quem Salmaſius producit, Creſconium CORIPPVM, qui *libro IV.* eodem modo:

- - - Mandante magiſtro
Omnis ſacrorum vis adfuit officiorum.

ſtetit ergo dignitas illa ſuo gradu ad Iuſtiniani minimum tempora, ita vt conſulatu praefecturisque inferior, cederet quaeſturae, eſſetque caeteris aut par, aut ſuperior. Confer ſupra huius commentationis paragraphum tertiam. Colligimus id etiam e CASSIODORO, qui honores illos eodem ordine collocat, qvo in codice exhibentur. Deinde videtur aucta, praefecturisque praelata. Quod pateſcit e ſequente inſcriptione quam Salmaſius exhibet:

FL. EVGENIO. V. C. EXPRAEFECTO. PRAETORIO. CONSVLI ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO. OFFICIORVM. OMNIVM

Non potuit is Eugenius ex praefectura praetoriana magiſteriam efficacem obire, niſi haec quam illa fuiſſet honorificentior. Suſpicor ergo illum lapidem deberi temporibus poſt Iuſtinianum. Sub Valentiniano certe alius longe in conferendis illis honoribus ſeruabatur ordo. AMMIA-

NVS

NVS *Libro* XXVIII. *pag. 583. Post hunc*, inquit, *vrbem rexit Ampelius*, - - *ex magistro officiorum ad proconsulatum geminum, indeque multo postea ad praefecturae culmen euectus.* Et *libro* XXX. *pag. 668. tunc officiorum magistro Leone, pro nefas, ipso quoque praefecturam, si celsior e scopulo caderet, adfectante.* Obserua in isto lapide *omnium officiorum* aliud longe significare, atque supra apud Pollionem. heic colligit potestatem, ibi dissipat. Sed redeamus ad ipsas muneris partes explicandas, quae non aeque, vti dignitatis splendor, pro tempore fuisse videntur diuersae: quarumque fuit potior, introductio in sacrum cubiculum.

Admissionibus praeerant magistri. Cuiacius notatus. Ammianus adductus.

XII. Admissionibus ergo praeerant officiorum magistri. id quod praeteriit et cuiacius et Gothofredus. Nec tam cum illo dicendi sunt, *Prevots de l'hotel*, qualis esset forte, nisi fallor, praefectus praetorio; quam potius, *Grands Marechaux de la Cour Inperiale*, aut si mauis, secundum mores in aulis hac parte diuersos, *Grands Maitres d'hôtel*, Obrist-hofmeister. Conferri meretur AMMIANVS Libro XXVI. pag. m. 499. vbi magister officiorum Vrsatius is est, qui legatos Alemannorum ad imperatorem introduxerat, muneribusque deinde donauerat eius nomine. qui eiusdem offi-

cii,

ii, quale nos designauimus, character est.
Adde *magisterium admissionum*, cuius men- *magistri admissionum.*
tio est in *lege* 12. Cod. Theod. *de senato-*
ribus & de glebali, item apud AMMIA-
NVM Libro XV. qui *magistri admissionum*
sub efficaci magisteria erant omnino consti-
tuti, sicuti Iac. GOTHOFREDVS etiam
testatur ad illam legem. Hodie fortassis
similitudinem minoris eius officii quandam
habebunt, die Ceremonien-meister. Sunt
et *admissionum proximi*, de quibus haben- *proximi admissionum.*
tur quaedam in codice Iustin. constituti et
vt opinor post *admissionum magistros*, vt
ab illis fuerint proximi. Vmbram eius
rei hodie forte videas: die Cammer-her-
ren, und Cammer-iunckern.

XIII. Congregabat magister officiorum, *Praeerant et pompae.*
si quid maiore solemnitate in aulae pene-
tralibus celebrandum erat, caeteros pro-
ceres atque ministros palatinos. Quo per-
tinet, quos paragraho XI. adduximus, Co-
rippi poetae versus. Idem hodieque fa- *item epulis atque scyphis.*
ciunt, quos similes esse illis diximus. Iidem,
vt et antiqui magistri consuerant, epulas
principum adcurantes, ne quid pocula ces-
sent, conuiuas admonere solent, et cogere
subinde. Quamobrem impurus ille puer
Elagabalus, narrante LAMPRIDIO, loco *Lampridius adductus.*
indicato, *praefectum vrbicum saepe post coe-*
nam ad potandum vocabat, adhibitis et prae-
fectis

fectis praetorio, ita, vt ſi recuſarent, magiſtri officiorum eos cogerent.

Denique praeerant et iuri dicundo ſeruitiis aulicis.

XIV. Caeterum et illud in officiorum magiſtro, quod iureconſulti, veluti ſupra dictum eſt, agnouere, conuenit cum his, qui apud noſtros homines dicuntur Hof-marſchälle, aut, vt plerumque in feminarum palatiis, Ober-hofmeiſter; quod iurisdictione quadam vtuntur in miniſteria familiamque palatinam, nobis vernacula lingua: das Marſchall-amt über das hofgeſindel. Antiquiores longe quam omnia id genus palatina miniſteria ſunt, qui dabantur feminis inluſtribus, *comites* perpetui ac *cuſtodes*: hodieque, quos modo nominauimus, Hofmeiſter. Atque id officii modo liberi obibant et ſplendide nati, modo et ſerui aut liberti: eodem fine atque apud adoleſcentes. Suſpicor, vitio verſum eſſe illis temporibus virgini, ſi ſine comite conſpiceretur in publico, quaſi aduerſus honeſtatem quidquam temptaſſet. hinc in contumeliis, comitem abduxiſſe. Illuſtrant eam rem TACITVS *libro XI. cap. 35.* de Meſſalina, et I. LIPSIVS *in commentario ad hunc locum, p. m. 317.* vt et VLPIANVS *lege 15. §. 15. 16. π. de iniuriis.*

In transitu de cuſtodibus feminarum. Vlpianus illuſtratus.

Caſſiodorus adductus. Concluſio

XV. Hiſce muneris partibus deſignandis atque vlterius firmandis egregie ſeruit CASSIODORVS *libro VI. variarum 6.* De admiſſio-

missionibus quidem verba sequentia: *per eum senator veniens nostris praesentatur obtutibus - - promissor collocutionis nostrae, gloriosus donator aulici consistorii - - per eum nobis legatorum praenunciatur aduentus &c.* ad illam vero iurisdictionis in seruitia palatina partem haec excerpta sunto. *ad eum palatii pertinet disciplina, ipse insolentium scholarum mores - - differenat.* Et quae caetera, qualia piget transscribere. euoluas ipsemet lector, amabo, Cassiodorum, totamque perlege magisteriae dignitatis formulam: inuenies isti cum nostris coniecturis conuenire. vt taceam alia quaedam memoratu digna, veluti magistros officiorum supremam cursus publici curam gessisse, et quae sunt praeterea, Cuiacio quidem et Gothofredo, quorum scrinia nos non compilamus, maximam partem occupata. Taedet iam nos pluribus in hoc insistere. tandem quaestio de re tantilla ad liquidum perducta esto.

OBS. II.

OBS. II.

VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDICINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

§. I.

Ingenium Velleii turpe.

ODi Velleium, hominem quippe leuem, dubiae fidei, externae rerum speciei seruientem, parum recte doctum, eloquentiae quidem satis habentem, verum et ostentatione subinde tumidum; laudatorem generis proprii: denique, quod vocabulum omnes improbitatis partes implet, adulatorem; eumque plane seruum, atque saepius ridiculum. Quis enim, quaeso, cordatus ferat, immodicum istud partium Iulianarum studium? Quis ferat in viros aduersae partis summos quosque tam proterue iacta conuicia? Quis ferat Ciceronis mortem ab Augusto, qui sane princeps eius caussa, remoueri, declamarique eodem tempore pro Cicerone in Antonium? *Libro II. cap. 66.* Quis ferat mirantem, quod artium plerarumque summa laus vno tempore effloruerit? *L. I. c. 16.* Illud potius mirum, mi Patercule, nisi vno tempore. Quis ferat patrui scelus

lus laudantem, quod accuſando libertatis defenſori ſubſcripſerit? *L. II. cap. 69.* Et quis omnes naeuos atque varices memoret, quibus Velleianae deturpantur hiſtoriae.

II. Verum ſi miſſos iam faciamus malos auctoris mores, fatendum nihilominus eſt, librum eius hodie, propter natiuam ſtili puritatem et proprietatem, ſatisque ſibi ſubinde conſtantem dictorum concinnitatem, quas quidem res iſtorum temporum felicitati deberi, non ſane Velleio, certum eſt: eſſe inter omnino vtiles, et ob deſcripta in eo rerum momenta, poſt naufragium litterarum, defectu potiorum, iam nunc factum neceſſarium magis quam bonum. Propterea culpandi non ſunt viri erudititiſſimi, qui poſt Lipſium, non ſane minus ac ego iſta deteſtantem, tot operae in emaculando Velleio illuſtrandoque poſuere. Eſt iſti labori non vltimum apud litterarum aequos reciperatores pretium: vt de vera auctoris ſententia vel in peſſimis ſcriptis conſtet. Amamus igitur merito ſuo doctum ſane virum P. Burmannum, qui aliquot abhinc annis Velleium nobis dedit multo quam ante nitidiorem, pleniorem. Fruantur illo quibus cordi res Romanae, legant, improbent, deteſtentur; poſtea, ſi velint, ignoſcant, veluti LIPSIVS *in praefatione ad Leevvium*, putentque, *non Helvidios*

ſcribendi tamen genus ſat probum.

et res quas deſcribit vtiles.

Quamobrem dignus cui medeamur & ignoſcamus.

Burmannus laudatus.

uidios omnes nasci posse aut Thraseas. Forsitan et me habebunt aliquando consentientem, cum tertium legerim. Primum enim cum legerem, irascebar Velleio; secundo magis etiam: iam forte deferbuit. Legant igitur alii, si malint, alio animo; probent, ament etiam: modo ne hunc anserem post Rhenanum comparent olori Caesarino aut Patauino: nec pueris commendent: quorum in manibus quemuis alium potius quam hunc versandum censeo. ne falsas de rebus imagines imbibant; ne fingere discant ac assentiri: ne libertatem ingenuam dediscant. Leuiore sane morum dispendio, si alterutrum putetur necessarium, e poetis imbuentur amoribus, quam e Velleio adulatoriis artibus. Sed nimium praefamur: iam ad rem.

Rhenanus notatus.

III. Nos etiam haud ita pridem Velleio emaculando manum admoueramus, hortatu libellionis, qui nouam eius editionem moliebatur. Eram igitur in eo, vt animaduersionibus quam breuissimis, atque summis rerum ad marginem perpetuis, quas nolim desiderari in editione Burmanniana, item descriptis ad caput paginae cuiusque annis ab vrbe condita, et interpretatione Germanica, illustrarem. Meditabar etiam supplementum Velleianum. Verum postquam mihi indignum videri coe-

Occasio scribendi in Velleium

pit.

pit, vt memet in viri ſtilum moresque improbos ea fini quaſi transformarem: non illud tantum, ſed mox etiam omnino libri eius edendi propoſitum omiſi. Nec quisquam in poſterum Velleium a me exſpectet facile. Poſtea quoque vidi, ſummas rerum ad marginem, quas adſcribere coeperam, a Lipſio dudum feliciter occupatas. Tuli tamen, cum vterer editione non ſatis nitida, vitam ſcilicet degens in angulo Franconiae, vbi magna id genus librorum penuria, quantum ex ingenio licuit, non ſpernendam forte locis quibusdam medicinam, quae adhuc, poſt curas Burmannianas, in deſperatis habentur, atque pene derelictis; cedente in caſſum maximorum inter criticos, quot ea tentarunt, auxilio. Duo videlicet eminent loca: vtriusuis rationem habebimus ſeparatim.

Loca quaedam in eo libro pro deploratis.

IV. Primus locus eſt in libro II. capite LXVIII. quod orditur Velleius: *Suo praeteritum loco referatur: neque enim perſona vmbram actae rei capit.* Quis vero lucem in hac vmbra? Abſiſte doctiſſime Burmanne, quidquid agas et adducas, verba iſta ſenſum vllum, qui adplicari poſſit, non recipiunt. LIPSIVS ingenioſe quidem, verum minus probabiliter, voluit: *neque enim perſona vmbram ac tenebras capit.* Scilicet non eum eſſe Coelium, qui taceri

Verba quibus ſenſus non ineſt. Fruſtra laborarunt critici.

 debeat,

debeat, quod explicari poteſt. Vossivs ſollicitandum locum non putat. at qui tamen intelligendum? Aldus Manvtivs Paulli F. et Iac. Schegkivs in ſcholiis praetereunt. Boeclervs vitioſum eſſe cenſet, nec temere tentandum. Heinsivs aut legi vult, *tantae rei*, aut ſenſum ineſſe verbis. qua in re equidem ei non ſubſcripſerim. Bvrmannvs, vt indicaui ſupra, in eodem eſt, vt illa explicari poſſe contendat. Et ſane admitterem illius ſententiam, ſi ſcriptum eſſet abſolute: *Perſona Coelii vmbram non capit.* i. e. vir adeo illuſtris ſub vmbra obliuionis relinqui non debet. Verum cum additum ſit, *actae rei*, docendi eramus inprimis, quid ſibi velit, *actae rei vmbra?* id cum non egerit Burmannus, earum rerum peritos conſentientes nanciſci vix poterit. Nec iuuat illum parallelismus, cum in ſolo vmbrae vocabulo non omnis reſideat obſcuritas.

Sententia Velleii quae? V. Antequam adiicimus et noſtrum ſuffragium, diſquirendum erit, quam ſuſpicari liceat fuiſſe Velleii ſententiam: latentem forte ſub illa obſcuritate. Scilicet reiecerat is auctor Coelii caſum, iam ante temporibus belli Pharſalici referendum, poſt tempora triumuiratus Antoniani. Excuſatione igitur vti videtur, quod rationes temporis migrarit, verbis, *ſuo praeteritum loco*

refera-

refratur. Sed quare praeteriisti suo loco? *quia persona vmbram actae rei non capit?* quid hoc est? ludis tu vero Patercule, et nugas agis. Dabimus igitur aduocatum. Id sentit ni fallor. Coelium a se propterea reiectum, quia in narrandis tantis rebus, vt casus bellorum ciuilium, ne series eorum et ordo turbetur, vnius personae rationem habere non potuerit, et proinde quae ibi tacuerat, commodius hoc loco, post explicata bellorum euenta, narranda putarit. superest vt iam ego censeam. Id quidem fiet iisdem verbis, quae alio tempore in margine Velleii adnotaui. Aut me omnia fallunt; aut nostra coniectura rem expediet. Vel sacramento contendam, corrupta quaedam esse vocabula, et vnum excidisse. Atque id sat scio quam facile per compendia scribendi, quibus admodum frequenter vtebantur seculis superioribus, contingere potuerit. Legendum igitur erit mea fide: *neque enim personae vnius rationem actae rei capit ordo.* Fingemus enim scriptum fuisse litteris Langobardicis um9:ām, sicut et gram, *gratiam*, clam, *clementiam*, per compendia eo tempore. inde *vmbram* legerunt, vbi legendum erat, *vnius rationem.* Ne audaciam accuses lector: non temere sumus, nec destituunt suae caussae coniecturam nostram: neque quisquam ni-

Nostra coniectura.

si audax talem soluerit nodum, quem alii pro desperato reliquere. sensus est, quem supra declarauimus: stilus est, numerus est, verba sunt plane Velleii. *Rationis* vocabulum quidem eo sensu satis solemni supra est cap. XXX. num. 3. quod ad *ordo* pro *serie*, libro eodem II. cap. 48. num. 5. *Harum*, inquit, *praeteritarumque* RERVM ORDO -- *voluminibus* -- *nostris explicabitur*. cap. 199. n. 1. *ordinem calamitatis* vocat, et sic saepius.

Alter locus haud minus impeditus.

V. Alter locus est libro II. capite LXXXII. *in Gryphiana editione pag. 110. in Schegkii pag. 87. in Raphelengii principe pag. 106.* Et hae quidem cum vetustis atque sinceris reliquis, vt et Vossianis editionibus, verba omnium confessione mire deprauata, et ad hunc diem a quouis frustra tentata, exhibent hoc modo:

Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia bene fortuna in Caesare et rep. militauit ad orientem.

Thysii et Burmanni diligentia desiderata.

In Thysii, Burmanni, aliisque recentioribus, in hoc tantum differunt quae exhibentur verba, vt scriptum ibi inueniatur, *in Lepidum*, sine caussa, et nescio quo auctore. Hoc enim facto, nihilominus is locus putandus est omni sensu carere, et id habetur incommodi praeterea, vt Velleius aduersus grammaticam et vsum Latii, *mi-*

litare

litare cum quarto caſu, et particula *in* ſingatur expreſſiſſe. Quod vt inſuetum plano et ſoloecum, ne reciperetur, vsque adeo cauendum fuiſſet, vt vltro, vel ſi Rhenanus edidiſſet, exturbandum eſſet.

VI. Velleius ſcilicet in eo eſt, vt poſt res Lepidi aduerſas in Sicilia narret etiam Antonii minime proſperam in Parthos expeditionem. Videndum quo loco Noſter illam Antonii fortunam habeat. Cenſeatne e republica, quod Antonius, haud dubius iam eo tempore Caeſaris Octauiani hoſtis, detrimentum eſſet paſſus: an luctuoſum Populo Romano? Hoc quidem certe debuerat, ſi vel minimae reſediſſent in Velleio Romani animi reliquiae: miles enim Romanus caeſus erat atque fugatus cum dedecore. Sicut idem ferme decentius longe, vtut Iulianarum partium, defleuerat tamen HORATIVS; *Epodon* IX. verbis: *De ſententia Velleii coniectura.*

Romanus, eheu, poſteri negabitis,
Emancipatus feminae
Fert vallum & arma miles etc.

Verum ſi Velleium ſpectemus, Seianum mancipium, et adulatorem profeſſum: non ſane potuit, quin id magno reipublicae Caeſariſque, inuertit planus ille, compendio factum diceret: quod fortuna per expeditionem iſtam in vincendo Antonio primas quaſi partes occuparat. In manifeſto *Adulatur eo loco.*

Interpretes eius reprehensi. igitur sunt errore omnes prope magni nominis critici, qui illum locum ita restituere annisi sunt, vt sensus esset, fortunam aduersus rempublicam eo facto pugnasse. Quo etiam pertinet ACIDALII sat ingeniosa de caetero quamuis audax coniectura; qui sic restitui posse contendit: *Qua aestate quam Caesari prospera in Lepidum in Sicilia, tam scaeua fortuna in Caesarem & rempublicam militauit ad orientem.* Eodem recidunt tentatae a Schegkio et Heinsio, cum interim praeteriret Vossius, Boeclerus desperaret, sed in cassum, emendationes. Quid vero? Velleius Antonium victum non e republica diceret? Et quid sibi deinde fortuna vindicaret: si Parthi, non illa sane, aduersus populum Romanum pugnassent? Verum illud mirum & fortunae opus, quod Parthi pro republica, in fugando Caesaris hoste pugnarant. Et haec est haud dubie vera Velleii sententia. Nunc ergo ad restituenda, quoad licet, verba. Doleo tacuisse Lipsium, qui per ingenii felicitatem et doctrinae, eruendis illis, fere vnus maxime par erat. Occupauit autem Burmannus quandam nostrae coniecturae partem, cum idem, quod et nos ante multum, quam eius notas videramus, vidit. Esse videlicet loco *in* legendum *pro*. Quo magis mihi et viri ingenium, et nostra placet

Lipsius, Burmannus laudati.

cet emendatio. Sic autem legendum censet vir eruditus: *Qua aestate tam prospere Caesar in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Caesare et rep. militauit ad orientem.* Quae quidem his laborant incommodis, vt in repetito *in* ante Lepidum sit asperitas, et, quod abest illa particula a primis editionibus, audacia; item, cum abundet illud *bene*, deformis hiatus: nec possit defendi, vt supra diximus, insuetum nimis illud, *militauit in Lepidum.*

VII. Placet igitur etiamnum emendatio nostra, quam alio tempore nullis ad manum probatis editionibus, opitulante scilicet ingenio, ad marginem commaculati a Junckero Velleii adnotauimus, his verbis: Si medela huic loco potest adplicari; erit fortassis, vt legas: *Emendatio nostra.*

Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia vicit, fortuna pro Caesare et republica militauit ad orientem.

sic enim rem expeditam esse satis, et recipi haec pro illis desperatis posse, putauerim. Facile quippe fuit, vt legeretur *bene*, loco *bicit*. praesertim si quaedam litterae per antiquitatem attenuatae fugiebant oculos. Et ne quis mihi occinere ausit: non tam victum esse Lepidum, quam a suis militibus desertum; sciat: etiam qui sine sanguine, vel oratione vicit, vicisse recte praedi-

cari. In re minime dubia quid opus exemplis?

Curae secundae ad editionem Burmanni.

VIII. Poteram finire. At his ipsis diebus, cum illa scriberem, Burmannianam editionem et euolui primum, et legi. Iuuabit igitur in transitu quasi breuiter adnotare, quae non satis animaduersa, aut praeterita circa emendandum Velleium, a viro caetera oculatissimo, mihi videbuntur. Libro I. *cap. VI. num. 3. pag. 40. 41.* censemus recipi potuisse intra verba Velleii emendationem Lipsianam elegantissimam certe verissimamque. cui subscribimus, et interpungentes paullo aliter ac ille, legendum esse contendimus: *Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus, Lacedaemonius, vir generis regii, fuit. Seuerissimarum iustissimarumque legum auctor, & disciplinae conuenientissimae viris.* Nec enim sola difficultas est in repetito *vir*; sed et in eo, quod explicari nequit, quae sit *disciplina* in viro: aut quo pertineat quod additur? Disciplina de singulis hominibus dici non potest: de totis ciuitatibus, castris, conuentibus hominum, potest. Debebat, si id sensisset: *Vitae continentissimae* praedicare. Adeo non male, cum locus esset in mendo, sensit Manutius, qui illud *conuenientissimae* concoquere non poterat. Verum tu, Lipsi, longe rectius, quod serus agnosco.

Emendatio Lipsii defensa.

IX.

IX. Eodem capite paullo ante, num. 1. *Eiusdem*
pag. 38. recipiendum erat in textu benefi- *alia.*
cio eiusdem, DCCCLXX. nec exhibendum vt ante DCCLXX. Aliter temporum ratio non constat. nec sibi ipse Velleius. Error librarii in aperto est. Sit indiligens is auctor. an vero putemus illum vel in annis ab vrbe condita computandis lapsum esse?

X. Eodem capite num 6. pag. 46. 47. *Alia Vel-*
48. inficetum illud glossema, mea pace, *leio me-*
non tantum litterarum charactere distingui, *dicina.*
sed et omnino resecari, et in adnotationes transferri potuit. Quod sane facerem, si per me edendus fuerit Velleius. Verum a verbis *Aemilius Sura*, vsque ad illa, *intersunt anni MDCCCCXCV.* Quae non minus ac ea quae antecedunt diuerso charactere exhibere debuit Burmannus. Nihil enim est certius, quam haec vltima esse ascititia: nec constare sibi Velleium posse, nisi demtis, quae indicauimus. Haud est credibile eius rationes ne per vnum quidem caput, vni paginae, nec toti quidem, inscribendum, contradictionis notam vitare. Quae- *Ratio*
so enim, initio capitis dixerat: Assyrios *tempo-*
regnum obtinuisse annos 1070. in quo sa- *rum*
ne numero nihil temere mutandum: inde *confusa.*
ad Vinicii consulatum esse 870. quae si iungas, conficies a Nino ad Vinicium annos

1940.

1940. aut ſi Lipſio in omnibus obſequare, qui hominis Romani annos, in incertis praeſertim illis Aſſyriae rebus, ad Oroſii calculum perperam exigit, fient anni 2000. ne ſic quidem cum noſtris Chronographis conſentiendo, quorum e rationibus, ſi recte ſubduxi, erunt inter Ninum et Vinicium anni 2072. Haec cum ita ſint, dicet Velleius proxime a fine eius capitis, eſſe a Nino ad Vinicium annos 1995. errorisque ſe arguet annorum aut LX. aut minimum V.?" Credat Iudaeus. Vtrumque vero, et eiici debere fragmentum illud temere immixtum, et tollendum eſſe ad verba quae indicauimus, euincunt plane quae ſequunrur: *Huius autem temporis aequalis Heſiodus fuit etc.* Cuius temporis? Niniani aut Viniciani? Ludis tu vero. Tollas ergo quae a manu deſcriptoris adultera interſunt, vſque ad illa, quae de Carano; qui propior aliquanto ad Heſiodi tempora. Odoratus eſt haec eadem Lipſius. ſuaſit plane Voſſius. Diſſuaſit temere Boxhornius. Conſenſit Voſſio et porro cenſuit Heinſius. ſecutus eſt hos auctores Boeclerus. Falſi fuerunt in eo Delbenius, Manutius, Schegkius, quod non totam laciniam ſuſtulere, ſed maximam partem. Illos certe non hoſce ſequi debuit V. C. Burmannus, atque vulnus totum, ne cicatrice quidem relicta, perſanare.

Idem docent quae ſequuntur.

Interpretes laudati.

re. Primus rem suspicatus videtur Petrus DELBENIVS: huic propterea debemus gratias. subit quaerere, quis ille fuerit? De Thoma, Francisco, Alphonso Delbeniis inuenio quaedam, de illo nihil: nisi Tomasinus iuuat in elogiis. *Primus emendationis auctor.*

XI. Ad caput VIII. *num.* 2. *pag.* 56. non sperno quod Gryphiana, Schegkii et Lipsii editiones praeferunt: *quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor extitit.* Nec tamen, si contendant, refragari ausim Vossio et Heinsio, qui *que* suum amant, restituuntque et distinguunt hoc modo: *quo quidem in ludicro, omnisque generis certaminum, Hercules victor extitit:* vt significatus per particulam augeatur. quo sensu in probatis auctoribus haud raro inueniri certum est. BVRMANNO subscribere non possum, qui Latinum esse non putat, *certamina vincere*: habentur enim talia, ni fallor, passim. Graecismus est forte, at antiquissimus, *olympia vincere*, ὀλύμπια νικῆσαι. ENNIVS dudum: *Vetus lectio restituta.* *Censente secus Burmanno. Sed infirmis rationibus vso.*

Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo
Vicit olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Eodem modo, PREMIA MAIORA VICIT, *millia nummum vicit, missus vicit, seiuges, trigas, bigas vicit*, casu subinde quarto in mar-

marmore antiquo, quod exhibet Onuphrius PANVINIVS *de ludis Circensibus libro I. pag. 21.* Plura iam non subeunt, legi tamen. nec dubito, quin elegantius dicatur, *ludicra vincere*, quam *ludicris*: et *certaminis victor*, quam *certamine*. opus igitur omnino non est, vt vir doctissimus Burmannus quidquam ibi subaudiat.

Lipsii coniectura defensa. XII. Ad hiatum illum Velleianum *post cap. VIII. pag. 64.* insignem, cui medendo accingebar alio tempore, nihil certius est, quam legendum esse cum Lipsio et supplendum vtcunque: *Perses populo Romano grauior, quam timuerat, hostis extitit.* Dubium id non faciunt, quae contra dicit Burmannus.

Alia vetus lectio restituta. XIII. Cap. XII. num. 5. pag. 87. restituenda in integrum antiqua illa proba et elegans lectio: *Eamque vrbem magis inuidia imperii, quam vllius eius temporis noxiae inuisam Romano nomini, funditus sustulit.* Frustra dubitauit Lipsius. *Interpretes reprehensi.* Perperam in textum recepit Boeclerus non putem ea fini coniectam in notas illius emendationem. Locus certe sanus est. Pendeat *noxiae*, casu secundo, ab *inuidia*, an ab *inuisam*, an sit Hellenismus: perinde est. planum illud, probum, ex vsu Latii. Male praefert Heinsius *noxae*, ignarus quippe distinctionis, quam iureconsulti seruant rectissi-

tissime inter *noxiam* et *noxam*. Idem error obrepsit Burmanno: ne statim Boeclerianum illum surculum ex agro Velleiano euelleret. Fatemur tamen, haud temere videri posse suspectum illud, *inuidia inuisam*. nisi in Velleio essemus emaculando; viro quippe militaris in scribendo neglegentiae. Quod ad *noxiae* vocabulum, sequimur in eo praeferendo, non TRIBVNIANVM tantum §. 1. *Institutionum, de noxalibus actionibus*, et THEOPHILVM *in paraphrasi ad eum locum*, VLPIANVM *lege* 1. *pr.* π. *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, vt et plures inter iureconsultos; verum etiam PLAVTVM, TERENTIVM, CAESAREM, CICERONEM, alios antiquissimos auctores, proprietatem verborum maxime sectatos, qui *noxiam* eo sensu maluerunt, quam *noxam*. Vide ALCIATVM, caeteros, qui in id inquisiuere latius, apud DVKERVM *in opusculis de Latinitate iureconsultorum veterum, p. 8. vsque* 22. Amamus ergo te Vellei, quod locutus es proprie, consultosque iuris iuuisti illo loco, quem sollicitandum non esse censeo.

Noxia illo loco rectius quam noxa. Iureconsulti potissimum testes vocati.

XIV. Hae sufficiant medicinae pro Velleio paratae hoc tempore. Alio, si vacat, plura in librum secundum emendationum sicilimenta, item animaduersiones, et artes eius adulatorias, e summis rerum quas ad ipsi-

Conclusio.

ipſius textum adſcripſimus, detectas dabo. Quarum rerum ſi cupidus es, vellica nobis aurem, lector, faueque interim.

OBS. III.

PRO HIERON. CARDANO CENSVRA BAELII MALE HABITO

DEfendendos ſumſimus viros quosdam nobilitate generis, eruditione, virtutibus ad ſummum gloriae culmen euectos: verum quos maledictis per libros paſſim ſparſa improbitas infimi generis hominum, inuidulorum, ſeruorum, dicaculorum, qui caeteros ex ſuo ingenio aeſtimant, nec minus quam ſe putant eſſe turpes, vsque adeo affixit: vt hodieque eorum virorum fides, quae maxima eſſe meruerat, vix habeatur tuta. Alio ſeculo, cum eſſent inter eruditos qui crederent nugis illis, magiae ſeu necromantiae ſuſpicio ab illis defenſa eſt. Amamus ergo te Naudaee, amamus et te, Baeli, qui famae multos reſtituere niſus es: cum iam non ſomnia iſta, ſed virtutes in quaeſtionem venirent. vterque ſane in Cardano decepti tantum ab inuidis iſtis. Laudamus et alios egregios viros, qui in eodem ſtadio

lio decurrerunt. Nec tamen hi rem per-
fecerunt: ſunt enim adhuc defendendi plu-
res quam velim. Quod vt fiat breuiter, et
quoad fieri poteſt, rectiſſime; viros illos
qua decet fide characterismis ſeu morum
notationibus pingere conſtitui: vt videas
non mereri, qui cenſeantur in nigris. A-
gam tamen libere et ita, vt ab aliis dicta,
niſi arguendi ſint illi, praeteream. Pin-
ximus hoc modo, et prodire altero abhinc
anno, in commentariis de rebus erudito-
rum in Franconia, amici nobis auctoris
ſuaſu, paſſi ſumus, Henr. Corn. Agrippam.
Poſthac copioſius paullo defenſum dabo
eruditum ſane, quam putatur, magis, et
veri omnis et honeſti, religionisque ſtudio-
ſum virum, Nic. Machiauellum. deinde
alios et alios, hoc tempore en tibi lector
Cardanum.

*

* *

Hieronymus CARDANVS war ein Sohn Facii Cardani, eines rechts-gelehrten zu (Cardans geburth. A.)

D

A. Facii Cardani.) Bayle nennet ſeinen nah-nen nicht. berührt aber ſeinen tod, und noch etli-che umſtände von ihm, in ſeinem dictionnaire, bey dem articul, Gerôme Cardan, in der anmerckung R. Daß ich ihn fromm glaube, entſteht aus dem, was ich durch Hieronymum Cardanum, von dieſem Facio, in einem brieff an ſeinen ſohn, aufgezeichnet finde, de libris propriis, nach der auflage des (Sein vater.)

zu Meyland, und guten frommen mannes, welcher ihn in seinem alter, aus einer armen witwe, die er als seine frau gehalten, nicht aber öffentlich hat heyrathen wollen, B. erzeugt. Bayle vertheidigt ihn also mit recht, daß seine mutter mit dem nahmen einer huren

---

Henric-Petri Basel 1562. pag. 45. in den worten: propterea auus tuus Facius Cardanus duo mihi praecipua mandata proposuit: alterum, vt singulis diebus dei, et illius immensae bonitatis, beneficiorumque suorum, recordarer: alterum, vt his quae facerem, dum facerem, intentus essem.

Dessen adel, Auch Scaligers und Schoppen, aus blosser mißgunst strittig gemacht. Er war aus altem Meylandischen adel, welches er in der vertheidigung wieder Scaligern behauptet: diesem aber auch seine fürstliche ankunfft eingestehet. Welche, wann sie unrichtig gewesen, ihme strittig zu machen, Cardan als ein Italiäner, nicht würde haben verabsäumen können. Daher ich dann bewegt werde zu glauben, graf Schopp von Clarenthal habe in diesem stück wieder Scaligern unrecht: so wohl als hinwiederum andere gelehrte unter den Deutschen, welche Schoppen von so gar verächtlicher ankunfft ausgeben: da man doch aus seiner vermuthlichen erziehung und andern umständen das gegentheil siehet.

Bayle irret. P. Vertheidigt ihn.) in der anmerckung B. Es irret sich aber Bayle sehr, wenn er glaubt, Cardan sage nicht ausdrücklich, daß seine mutter an Facium Cardanum nicht ordentlich verheyrathet gewesen sey. Bedarff es also hier keiner schlüsse zu erweisen, daß Cardan keine ehlige geburt gehabt habe. De libris propriis p. 2. steht, was ich oben setze, deutlich. pater enim meus, sagt er, vt senex ac iurisconsultus viduae matris meae pauperis publicas nuptias auersabatur: ipsa vero

Cardan ist nicht ehlig erzeugt.

ure nicht zu belegen sey. Der eigentliche
t seiner geburth ist Pavia, wohin seine
utter zur zeit ihrer schwangerschafft, vor
ren anverwandten verborgen zu seyn, theils
uch der pest wegen, die damahls in Mey-
nd einriß, welches im jahr 1501. gesche- Erzie-
n, geflohen war. Sein vater erzog ihn hung.
den wissenschafften fleißig, und unser Hie- C.
nymus finge bald an, sich durch schrifften Schriff-
rvor thun zu wollen. Im sechzigsten ten.
hr seines alters, hatte er über funfzig be-
ndere tractate geschrieben, aus 300. D.
ichern, worein er die etwas starck seynd
nzutheilen gepflogen, bestehend. Diese
thalten viel gutes und angenehmes, ge-
n auch nebst der weitläufftigen gelehrsam-
it, genugsame zeichen eines gereinigten ge-
rns: deßwegen sie schon ferner, wie sich

D 2 der

rpe ducebat, quod diceretur, non ex coniuge
periisse. Er war also kein ehliges, aber deß-
gen nicht etwa ein huren-kind. Denn eine hure,
retrix, ist keine andere, *nisi quae corpore meret.*
er umgang mit Cardans mutter aber war ein ge-
äßigter concubinat, mariage de conscience.
h bin hier nicht gesonnen etwas anzumercken, als
ns Bayle übergeht, oder worinnen er gefehlt
t: daß er also mit mehrern dieserwegen nachge-
hen werden kan.

C. Bald an.) de libris propriis pag. 2.

D. Uber 50. Tr.) eben daselbst durchaus, beson-
rs pag. 51, 52. seqq.

der verfasser davon versprochen hat, auf d[...]
nachwelt dauren, und ihn in der hochach[...]
tung erhalten werden, daß er einer der gröſ[...]
sesten männer seiner zeit gewesen sey. Wel[...]
chen ruhm man ihm nunmehr desto ehe[...]
gönnen soll; ie unbilliger man gegen ihn, be[...]
seinem leben sowohl, als in den folgende[...]
zeiten, gewesen ist. Naude rettet ihn zwa[...] E.
au[...]

Unverdiente verkleinerung seines ruhms.

E. Naude.) in seinem iudicio de Cardano, un[...] mit wenigen in der apologie pour tous les grand[...] personnages qui ont été faussement soubçonne[...] de Magie. wo er ihn zugleich hoch rühmt. Mi[...] Thuano bin ich auch nicht zu frieden. sein Urthei[...] scheint unbillig zu seyn, ob gleich nicht eben durch[...] aus. weil er sich augenscheinlich durch Scaliger[...] parthey, auf dessen seiten er alzusehr gehangen, i[...] ein vorurtheil wieder Cardan hat verleiten lassen[...] Was ist gemeiners als daß grosse leute von ausse[...] eine schlechte figur machen? marckschreyer stellen im[...] mer die ansehnlichsten personen für. nimium ne[...] crede colori. Wegen der nativität Christo durch[...] Cardan gestellet, kan ich ihn nicht durchaus verthei[...] digen. die sache ist längst allzu verhast beschrieben[...] als daß man dagegen leicht zu seinem besten etwa[...] ausrichten würde. Cardan hätte auch diesen für[...] witz leicht können bleiben lassen. Allein, ich werde doch nicht irren, wenn ich seiner redlichkeit und re[...] ligion so viel zutrauend, davor halte: er habe dabey eine gute meynung gehabt, und die schlimmen fol[...] gerungen, die man ihm nachmahls daraus gezogen, keinesweges vorher gesehen, sondern geglaubt; der das menschliche geschlecht, nebst dessen fall und erlö[...] sung, nach seiner allwissenheit, ehe die welt gebauet

Thuan ist auch partheyisch.

Cardan sternseherischer fürwitz,

einiger massen vertheydigt.

s dem verdacht der zauberey; er mahlt
n aber dagegen in andern dingen derge-
lt übel ab, daß er leichtlich denen, die ihn

Naude handelt ihn unbillig:

r, vorher gesehen, und die menschheit des erlö-
s bestimmt gehabt: hätte auch wohl was Christo
menschen in der erniedrigung auf dem erdkreiß
egnen sollen, wie es die propheten hernach ver-
diget, und die morgenländische weisen seine ge-
th aus den sternen gesehen haben, in die ord-
g der sternen einschreiben können. worinnen
hafftig nichts für die Christliche religion schädli-
s steckt. Denn das argument, welches Thuan,
ude und Bayle, wieder Cardan gebrauchen,
iest keines wegs richtig. wie Christus als Herr
sternen sein verhängniß nicht in den sternen hät-
aben können. Massen darinnen nichts wieder-
chendes: daß Christus als Gott, der Herr des
hängnisses sey, und sich gleichwohl selbst ein
hängniß, darnach es ihm unter den menschen er-
en solle, geschrieben habe. denn also hängt er
nichts ab, als seinem willen, das heist ausser
von nichts. welches der Gotteslehre gantz ge-
ist. Nun aber, da er Herr der sternen bleiben,
gleichwohl, als mensch gebohren, sein ver-
gniß, so lang der stand der erniedrigung währ-
n den sternen, wie er sich dasselbe selbst bestimmt,
en konnte: so folgt aus des Cardan vornehmen
ch selbst nichts böses wieder die Christliche reli-
: und das von den gelehrten zeither dieserhal-
wieder ihn gebrauchte argument fällt als un-
ftig hinweg. Könte er also in sofern vertheidi-
werden: welches ich ietzt nicht weiter treiben
, weil ich die astrologische schrifft selbst, wovon
frage ist, noch zur zeit nicht gelesen habe. der ich

Der vorwurf darwieder schliest nicht.

aus seinen schrifften selbst nicht näher ken-
nen, aus sothanem bildniß, aberglaubisch,
wunderlich, verwirrt, und beynahe thö-
und noch rigt scheint. Bayle, der sonst gegen di-
mehr meiste gelehrte so viel billigkeit gebraucht,
Bayle. macht es unserm Cardan nicht besser: und
F. schreibt deutlich, daß man seinetwegen nicht
nu

sonst für dergleichen sternseherische händel einigen
Cardan glauben nicht hege. Der gute Cardan war in die-
war ser absicht wohl nicht unter die ungläubigen zu zeh-
nicht len. viel ehe trat er auf der andern seite etliche schrit-
ungläu- te in den aberglauben. Das kan ich dem großmüthi-
big. gen Thuan nicht vergeben: daß er das gerücht
von Cardani tod, ohne schein der warheit, so leicht
geglaubt, und seinen büchern einverleibt hat. Unser
armer verfolgter würde ein weit besseres gerücht er-
langt haben, wann sich nicht auch in einem so vor-
trefflichen werke, als des Thuan geschichten seyn,
von ihm eine mit etlichen vorurtheilen verfälschte
nachricht zeigte: sie steht im zwey und sechzigsten
buch auf der 85. seite.

Naude F. Bayle schreibt deutlich.) am angeführten ort
und in der anmerkung I. ce n'est point pour lui, sa[it]
Bayle er, que la folie est mélée auec le grand esprit:
aus- faut prendre la chose d'un autre sens, et dire, qu[e]
schweiff. le grand esprit est mélé auec la folie: le gran[d]
esprit ne doit étre consideré, que comme l'apper[t-]
dix et l'accessoire de la folie. Bayle hält sich
dieserwegen an Naude: dem ich um so weniger ver-
geben kan, daß er dem Cardan die übereilte wi-
dersprechungen, die in seinen schrifften enthalten,
und daraus gar kein wunder zu machen, oder der-
wegen beym Cardano ecstases zu erdichten seyn,
so gar übel ausleget; weil ihme Naude die

ur sagen müsse, es sey bey ihm, wie or-
entlich bey grossen geistern, etwas seltsa-
nes und thörigtes untergelauffen: sondern
ielmehr eingestehen, daß Cardan etwas
rosses mit seiner narrheit vermischt gehabt
ätte. Weil dieses und nicht ienes bey ihm
orwiege. Uber das deutet er ihm seine Ar- G.
uth, die doch nicht so groß, wie sich wohl
Bayle eingebildet, gewesen, auch nicht im-
ner angehalten hat, zu seinem nachtheil

G. Cardan war eben nicht arm. noch

enschliche gebrechen selbst sehr reichlich zugestossen
ynd. indem gewiß die gelehrte welt wenig bücher
at, die so unbedachtsam, und so übel zusammen-
ängend geschrieben wären, als des Naudé consi-
erations politiques sur les coups d'état.

G. Seine armuth.) das geschieht besonders in
r anmerckung G. beym Bayle. Er setzt aber ir-
g zum grund, als wenn Cardan schon damahls,
s er aus Schottland zurück gekommen, arm ge-
esen. Damahls brachte er viel geld mit, und er-
elt dessen daher noch eine starcke summ, nach sei-
r heimkunfft. pag. 91. Gegen sein hohes alter
ag er erst wieder in mangel verfallen seyn, oder
t sich auch wohl, wie alte leute öffters pflegen,
r selbst vor arm gehalten. Zur zeit da sein sohn
e unglückliche heyrath traff, vielleicht 1558.
erckt man eben bey ihm noch keine armuth. Er
ill seinem sohn von seinem einkommen so viel ab-
ben, daß er nebst der frau ein pferd und einen
ener ernehren könnte. de libr. pr. p. 45 46. etc.
einem andern ort gedenckt er bißweilen in einem
hr so viel eingenommen, und wieder auf seinen

In wiefern Cardan arm zu nennen, untersucht.

H. aus: mißbraucht die aufrichtige nachrichten wel-

unterhalt gewendet zu haben, daß er sichs schäm zu sagen, um nicht für einen verschwender angesehen zu werden. er sagt auch auf der 78. seite: at ego et filios, et equos, et anagnostas plures semper alui. Wer aber so gar arm ist, kan keinen stall voll pferde, und das hauß voll schreiber und laquäyen haben. Seine ordentliche besoldung war zu Pavia 250. Cronen: ist also die armuth, von der Cardan selbst schreibt, wohl nur zu verstehen in absicht des grossen reichthums, den er durch seine verdienste, wenn er geitzig gewesen wäre, sonst wohl hätte erwerben können. Er hat also sein auskommen gehabt. und kan ich daher nicht einräumen, daß Cardan seine meiste bücher um brods willen geschrieben habe. In den iungen iahren blühte er an ruhm und einkommen, de libr. pr. p. 77. hatte das also nicht nöthig. Nachgehends bestand sein meister verdienst, wie leicht zu ermessen, in praxi medica, und hierzu dunckte er sich nicht unbillig zu edel. er schreibt an berührten ort: Si opes parandae erant, medica arte, non aliter parare potuissem: at ea, si qua alia, gloria quae illam comitatur excepta, tota seruilis est, plenaque laboribus, et vt vere fatear, ingenuo viro indigna, vt non mirer olim seruorum fuisse hoc exercitium. Illud potius male habet, quod nimis etiam me illi dederim: namque ad hanc vsque diem supra decem millia aegrorum curaui. Er sah mehr auf die verewigung seines nahmens als ie einer, de libr. pr. passim, spec. p. 74. seqq. schrieb also deßwegen, und nicht um gewinst, den er sonst zu erlangen, seines bücher-schreibens wegen ordentlich zuruck gesetzt. Und eben das giebt er als die ursach an, daß er nicht mehr vor sich gebracht habe. ib. p. 77. 78. 79.

H. Die nachrichten.) eben daselbst. Er legt ihm

welche Cardan selbst von seinem leben gegeben hat: hält ihn für unkeusch, für ungerecht,

I. L. sonst wie man ihn

D 5 für

---

zur thorheit aus, daß er nicht allezeit nach der mode gekleidet gewesen. daß er einen unordentlichen gang gehabt. daß er einsmals in einer kutschen mit drey rädern gefahren: seynd das nicht kleinigkeiten! er führt auch nach Cardan die verse vom Tigellio aus Horatio an: giebt aber nicht darauf acht, daß dieser poet eben daselbst von dergleichen kleinen menschlichen gebrechen rede, die man, weil sie nichts heissen, und, wem sie anhängen, weder tugendhaffter noch lasterhaffter machen, niemand übel auslegen muß.

Kleine gebrechen ihm übel ausgedeutet.

I. Für unkeusch) in der anmerckung L. aber ohne grund. dẽn Cardan sagt daselbst nicht, daß er in seinem hohen alter sich der fleischlichen lust noch bediene: sondern nur, daß er die beschwerlichkeiten daraus empfinde. Hernach ist das nicht wohl geschertzt, wenn Bayle aus diesem schlechten grund fortfährt, und Cardanen als einen geilen menschen handelt.

Daß er unkeusch gewesen findet sich nicht.

L. Für ungerecht) in der anmerckung O. Man muß wissen, daß die schnur des Cardani, entweder keinen gifft empfangen hat, oder doch nicht davon gestorben ist. Hat also er der iunge Cardanus nur conatum criminis gestanden. diesemnach ist die straffe allerdings sehr hart, und der alte Cardan nicht wunderlich gewesen, wenn er über die schärffe und unbilligkeit der richter geklagt. Zumahl sie gantz unvernünfftig zugefahren seynd, wie ich aus allen umstände sehe: und ihme, der sie überflüßig verdient, keine gnugsame vertheidigung zugelassen haben. Und dazu wäre kein geringer

Eben so wenig die angeschuldigte ungerechtigkeit.

grund gewesen, wie wohl Bayle meint, anzuführen, was der alte Cardan schreibt, daß sein sohn das weib als eine ehebrecherin bestraffen wollen. Zum wenigsten nach den gründen der alt-römischen rechte. propter iustum dolorem. Es war aber diese erwegung der beweg-ursach eines ieden verbrechen in den gerichten der Griechen und Römer eine überaus vernünftige und gute sache. Also ist bekant, wie zwo weiber, eine die ihre mutter erschlagen, und die andere, die ihren mann und sohn mit gifft hingerichtet hatte, nicht verurtheilt worden seynd. siehe Valerium Maximum *l. VIII. cap.* 1. unterm titul *ambustae.* Gellium *l. XII. cap.* 7. und Ammianum *pag. m.* 620. *libro XXIX.* Es ist nicht zu rühmen, daß man das nicht heutigs tags noch eben also beobachtet. Ich habe diesen mangel mit wenig worten berührt in den anmerckungen zur Ruhe von Europa auf der 47. seite. künftig hiervon besonders; denn er verdient mit mehrern untersucht zu werden. Soviel unserm Cardan zu vertheidigung hieraus dienen kan; ist auch heutigen rechten nach dahin zulänglich, damit eine lindere straffe hätte folgen mögen. Denn der galeeren hat ihn der vater selbst werth geschätzt, de l. pr. p. 5. und diese straffe wäre nach der that übrig hart gewesen. Ist also nichts ungeschicktes in dem urtheil des Cardan über den tod seines sohns. Bayle aber irret sich in facto. was ich oben gesagt ist zu finden de LL. pr. p. 5. wo ausdrücklich steht: cum ille crimen in carcere fateretur, si modo crimen erat, voluisse nec occidisse adulteram. *et sic passim.* Dieser des Cardani ältester sohn hieß Joh. Baptista, war gebohren 1526. den 14. may, traff die mißheyrath im iahr 1558. und wurde enthauptet ungefehr 6. monat hernach in eben selbigem iahr. *ib. p.* 5. dieser Joh. Baptist war, wenn wir dem vater glauben, von

Bayle irrthum.

Sohn des Cardan.

unge-

für betriegerisch: seine schrifften sämmtlich beschul-
über- digt. M.

ungemein gutem verstand und wohl geartet, hatte auch seine gelehrsamkeit erlangt, und trieb nebst seinem vater praxin medicam. Zur heyrath hatten ihn des mädgens eltern, liederliche und verarmte leute, gefährlicher boßhaffter weise, gedrungen und übereilt. daraus dann hernach dieienige übel gefolget, die aus dergleichen gezwungenen ungleichen verkoppelungen, denn ich trage fast bedencken dieses eine ehe zu nennen, wegen der härte unserer gesetze, ordentlich zu entstehen pflegen. Cardan hatte das vertrauen zu diesem sohn, daß er nach seinem tode des vaters ruhm und schrifften werde aufrecht erhalten können.

M. Betriegerisch) in der anmerckung M. und zwar vornehmlich aus den worten, die *Cardanus de vita propria* schreibt: ab eodem Curtio de furto accusati, quod pignus retinerem, pro sponsione pecuniarum, quam sine teste fecerat. Bayle versteht dieses gantz unrecht, und setzt also gewiße umstände, die sich nicht also verhalten haben, zum grund seines urtheils. Ich verstehe den vorgegebenen fall also. Cardan hatte iemanden geld gelehnet, und davor ein pfand empfangen. Der schuldner war des pfands bedürfftig, und wolte es loß machen: kunte aber die schuld nicht zahlen. professor Curtius daher angesprochen, daß er dem schuldner zu gefallen, dem gläubiger an statt des pfandes bürgschafft leisten und sicherheit schaffen solte; that das: aber ohne zeugen. Cardan war mit dieser unerweißlichen bürgschafft nicht zu frieden, und wolte das pfand nicht heraus geben. Curtius nahm, daß seine worte nicht an sich vollen glauben finden solten, für eine iniurie auf, und belangte den Car-

Auch befindet sich Bayle wegen anderer beschuldigungen irrig.

dan

N. übereilt, und um des brods willen geschrieben: alles dieses, und anders mehr, ohne genugsamen grund. Wie ich dann diese beschuldigungen so wenig, als die vorgegebe-O. ne art seines todes, glauben kan. Ich will mich

dan wegen zurückgabe des pfandes, weil er dasselbe ohne ursache besässe, und also auf dem pfande furtum possessionis continuatae begienge. Dieses nun wird zwar von den juristen furtum genennt, es ist aber so schlimm, als es aussieht, nicht gemeinet. Und nach diesem fall hat Cardan durch zurückhaltung des pfandes eben nicht unweißlich oder ungerecht gehandelt. Bayle irret sich also in den umständen der sache, und lässet sich allzuleicht wieder Cardan aufbringen. Wie dann auch das, was er ihm vom spielen übel ausdeutet, eine kleinigkeit, wenn es zumahl in der jugend geschehen, ist, und keine aufmercksamkeit verdient.

N. Sämmtlich übereilt.) in der anmerckung S. bey Bayle.

Seine todesart auch ohne grund schuld gegeben. Gelegenheit zur versäumdung war seine übermäßige.

O. Art seines todes.) siehe daselbst die anmerckung R. er soll sich nehmlich selbst erhungert haben, um sein prognosticon wahr zu machen. Allein wer will das so schlecht weg auf das creditus des Thuani und die bekräfftigung des Scaliger, seines feindes, glauben. Bayle ist unrecht dran, wenn er meint, wir würden mehr übels von ihm wissen, wo ein andrer als er selbst, sein leben beschrieben hätte. Ich halte das gegentheil: die besonderen umstände, die er von sich entdecket, rühren von seiner aufrichtigkeit und liebe zur wahrheit. Ein anderer würde diese innerliche beschaffenheit nicht gewust, und ihn also entweder allein gelobt, oder doch leere, nichts-heissende und unerweißliche dinge vorgeworffen haben. Naude ist auch unge-

mich bemühen hier ein besseres bildniß von unserm Cardan zu machen, und seinen moralischen character also vorzustellen, wie ich ihn in seinen schrifften finde.

P. Meine meinung von ihm ohne vorurtheil.

Er war von natur verständig, scharffsinnig und zum nachdencken geneigt; dabey, weil sein geblüt viel von schwartzer galle hatte, gerne einsam, und für sich selbst studierend: woher entstanden, daß er als einer, der sich fremden unterrichts, außer dem lesen der besten bücher, wenig bedient hat, da er die schwierigkeiten in den wissenschafften durch eignen fleiß gefunden, auf die meinung gerathen ist, er sey natürlicher weise von stümpfern verstand als alle andere menschen,

Sein verstand, und art zu studiren,

---

recht gegen ihn, wenn er ihn, wie bey Bayle in der anmerckung T. zu sehen, zum lügner machen will. was er anführt seynd irrungen, keine vorsetzliche unwahrheiten. dawieder getraute ich es aus dem begriff, den ich von des Cardan ehrlichkeit aus seinen schrifften geschöpffet, leicht anzunehmen. Naude hat mir niemahls in gleichem grad rechtschaffen geschienen.

aufrichtigkeit.

P. Ein besseres bildniß) und zwar mehrentheils aus seinem angeführten buch de libris propriis, welches Bayle übergangen zu haben scheint. Die besonderen seiten, wo ieder umstand steht, ferner anzuführen, werde ich mich mit des lesers erlaubniß entbrechen. Indessen ist doch alles, was ich von ihm sage, in sothanem buch, und theils in andern seinen schrifften, wohl gegründet.

schen, und begreiffe gar nichts, wenn er sich nicht vorher eine methode geschrieben. Und daher seynd wohl seine meiste bücher entstanden: weil dieses seine art zu studieren gewesen, daß er von der wissenschafft, die er begreiffen wollen, sich erst eine tabell entworffen, und so dann ein buch daraus gemacht, seiner bücher aber, vor andern, sich bedient hat. Wenn er nun über dergleichen etwas sich gesetzt, hat er seine gedancken aus dem kopf, ohne dabey nachzuschlagen, und geschwind entworffen: hernach aber immer daran gebessert, da er vorher vieles, in meinung es hernach zu ändern, stehen lassen. Weßwegen dann die in seinen wercken vorkommende wiedersprechungen, gar nicht zu verwundern, oder ihm übel auszudeuten seynd. Ich nehme dieses vielmehr als ein zeichen einer edlen aufrichtigkeit an, wann iemand sich nicht so wohl darum bekümmert, was er vorhin gesaget habe, sondern darum vielmehr, was er gegenwärtig bey sich empfinde und glaube. Dieses war also Cardani art zu studieren. hierinnen war er unermüdet, ruhmbegierig und immer beschäfftigt: wie er dann auch auf dem krancken-bette und auf reisen bücher geschrieben.

Und bücher zu schreiben.

Die etwa eingeschlichene wiedersprechungen vertheidigt.

Er scheint von seinem vater wohl erzogen und gut geartet gewesen zu seyn. Dabey hat

Seine meinungen, er-

hat er seinen natürlichen neigungen, durch philosophischen wiederstand, den rang glücklich abgewonnen. Der vermischung seines geblüts nach hätte er sollen geitzig seyn; allein ich finde in allen seinen thaten keine geld-begierde. Hinterlistig: aber seine schrifften scheinen mir voll aufrichtigkeit zu seyn. abergläubisch: aber ich finde, daß er sich von den meisten theilen des aberglauben frey gemacht; falsch und unwahr: aber mir ist unter dem, was er von sich erzehlt, nichts vorgekommen, das nicht der natürlichkeit wegen, womit er sich ausdruckt, und wodurch man die einfalt des hertzen einsiehet, genugsamen glauben, daß ers so davor gehalten, wie er schreibt, verdienen sollte: rachgierig: aber ich finde auch hiervon das gegentheil. und so scheint er mir in den meisten stücken überaus vernünfftig und tugendhafft.

ziehung und besserung seines willens.

In der philosophie war er ein wahrer Eclecticus, welches sonst auch bey der melancholie schwerlich steht. Und zwar in natürlichen dingen hatte er besonders seine eigene meinungen: in der sitten-lehre aber hielte er es in gar vielen mit den Stoicis. Das vorurtheil des ansehens hat gar wenig platz bey ihm gefunden. Aristoteles, Galenus, Cicero und andere, werden bey ihm nicht seltener getadelt als gelobt. Und ausser dieser frey-

Seine philosophie.

Wodurch er sich feinde gemacht

freyheit zu dencken, finde ich nichts an ihm, das ihm so viel feinde gemacht haben könnte. Indessen war das zu der zeit, da man die freyheit, von den alten vätern der zunfft abzugehen, nicht verdauen konte, schon genug sich verhaßt zu machen. Denn die Philosophi, Medici und Critici, fanden an den obengenennten drey männern, ieder theil seinen abgott beleidigt, weswegen sie in ihrer republick den Cardan unschwehr für einen aufrührer hielten, und gemeinsam verfolgten. Hierzu kommt, daß er in seinem vaterland, wo er immer geblieben, etwa, wie es pflegt, nicht sonderlich geachtet, mehr zur einsamkeit, als freundschafft zu machen geneigt, auch eben nicht vortheilhafft verheyrathet, und der fremden beruff und ehrenstellen iederzeit ausgeschlagen, nie ein solches glück hat machen mögen, dadurch er seinen feinden hätte können furchtbar werden.

Liebe zu seinen kindern.

Er liebte seine kinder ungemein, war aber unglücklich mit ihnen: in welchen harten zufällen er sich dannoch gar wohl zu fassen gewust hat.

Sein äusserliches wesen, und gesichtsbildung.

Sein gesicht war, wie seine bildnisse zeigen, wohlgestalt und von guter mine. Er war hager und blaß, von breiter, hervorragender, wohlerhobener, glatter stirn: die nase ist wohl davon abgesetzt, in der mitte ein wenig erhaben und gut eingetheilt. die au-

augen tieff in den kopff und wohl geschnit-ten, die augbraunen gleichfals in ihrer gehörigen form von den augen erhaben: und so machen die übrigen theile, mund, kinn, wangen, hals, ohren, hinter-kopf, nebst den oben-beschriebenen, ein wohl-ein-getheiltes gesicht, und solche mine, daraus man rechtschaffene und ehrliebende män-ner zu erkennen pflegt. Daß also, wann ich das mindeste in der physiognomie ver-stehe, allein hieraus sich sehen läßet: daß entweder das gesicht, das ich vor augen habe, nicht Cardani; oder aber das was Bayle schreibet nicht sein character seyn müße. Des bildnißes, welches ich drey-fach vorstelle, erste Figur ist genommen aus der Nürnbergischen auflage seiner bü-cher de subtilitate, 1550. fol. die andere, aus der Baselischen de varietate rerum 1557. fol. und die dritte, aus den iconi-bus Boissardi. Ich weiß nicht wie es kommt, daß er in denen, die ihn iünger vor-stellen, älter scheint: auf dem aber, da er 71. iahr alt gewesen seyn soll, iünger. Das obenstehende beduncket mich indessen das glaubhaffteste: und wird vermuthlich aus einem Chrysolit genommen seyn; worein Cardan, wie er de subtilitate im 7. buch pag. 173. meldet, sein bildniß auf derglei-chen art hat schneiden lassen. wie der augen-

Seine bildnisse.

 schein

schein weiset, war dieser edelstein von künst-
licher hand gearbeitet.

Sein glück.

Cardan ist nicht reich geworden, weil er wohl gelebt, und mehr auf seine studien, als erspahrung des gewinsts, gedacht hat: nicht, als ob er wenig erworben hätte. Von seiner frauen finde ich keine nachricht. Sein sohn, der enthauptet worden, war nicht ungelehrt, und übte nebst seinem vater praxin medicam. Meines erachtens ist Cardan nicht so unrecht dran, als wohl Bayle glaubt, wenn er die bestraffung seines sohns als allzuhart beklaget. Er hatte die hoffnung gefasset, daß dieser sohn seinen ruhm würde erhalten, und nach seinem tode die schrifften, welche der vater unvollkommen hinterliesse, vollends ausführen können.

Seine erlangte gelehr- und beredsamkeit.

Seine belesenheit war groß, sein urtheil scharff, sein gedächtniß gut. Daher auch seine wissenschafft weitläufftig. In der natur-lehre, mathematic und artzney-kunst, seynd seine verdienste bekannt. ich halte ihn aber auch für einen der grösten philosophen seiner zeit. er gab auch einen guten redner: und seine schreib-art ist natürlich, annehmlich, gut, rein und lateinisch genug: daß er auch dieserwegen hochgeachtet zu werden verdient. Doch hat er weder in zusammensetzung der worte die wendung überall nach Römischer art; noch ist er auch sonst

so-

) richtig und vollkommen, als der stilus
ein s berühmten gegners, des ältern
Scaliger: sondern er fällt noch bißweilen
n idiotismos und soloecismos. So viel
t gewiß; Cardan hat schon so viel groß- Beschluß.
es und ausnehmendes an sich, daß er
nter die vortrefflichsten geister seiner zeit
ezehlt zu werden, und die schrifften, wel-
he er hinterlassen, die ewigkeit verdienen.

Anhang.

Cardan m inung von den schriften gemischten innhalts.

Ich habe oben in der vorrede etwas da-
on gemeldet, daß Cardan gar nicht viel
uf das zusammendrucken der brieffe von
llerhand innhalt, und auf andere derglei-
hen bücher, die zerstreute anmerckungen
arlegen, als wie heute die schrifften in
ANA seynd, gehalten, sondern geglaubt
abe; daß alle dergleichen wercke anfangs
war beliebt, aber von keiner daure seyn
önnten, sondern ihrer leichte wegen bald
erfliegen und in vergessenheit kommen mü-
ten. Er redet hiervon gar ausführlich von
er 62. seite biß 64. und nicht ohne scharf-
inniges urtheil: da er auch auf den fol-
enden seiten gründlich untersucht, wie die
ücher beschaffen seyn müsten, welche sich
ie ewigkeit versprechen solten. Ich will
in und anders daraus hieher setzen. Er
agt erstlich auf der 62. seite: at vero scri-
ere vt nihil scribas, velut hodie cum tot
pistolis Italicis, vbi quisque nimium sibi

ſapit, ad nominis perpetuitatem nihil prodeſſe ſperes: ad praeſentem vtilitatem laudemque forſan non inepte, ſi quis apte fecerit. plura enim animalia ſtipulis et oleribus aluntur, quam fructibus. und auf der folgenden: haec tamen ſcripta ſi aeterna eſſe putant, inſaniunt. nam cum inania ſint, factu etiam facilia ſunt. itaque et plures id tentaturos eſſe, - - et multitudine ſcriptorum obrui priores neceſſe eſt. dann auf der 64. concident ergo tot epiſtolarum libri, Philelphi, Ficini, Politiani, Erasmi, Longolii, atque tot Italica lingua conſcriptae: aliis ſurgentibus aut melioribus, aut gratioribus. Et in eodem ſunt omnes centuriae, velut Amati, Montani, Farraginesque omnes: in quibus quod collibuit intruſerunt, ordine nullo, ratione admodum tenui, ſtylo humili. Cadent et Manardi epiſtolae: nec ſcio an noſtrae Contradictiones, quamuis non leuibus laboribus conſcriptae, ſupereſſe poterunt. Certe ſi ſupererunt, gratia poſteritati habenda erit. Ich ſtelle dahin, ob Cardan in dem allen recht prophezeyt. denn biß ietzo seynd die meiſten der bücher, welche er benennet, noch in ehren und werth gehalten, ob gleich nicht zu läugnen iſt, daß mehrmahls viel ſchlechtere ſchrifften, öftere auflagen als dieſe, erworben haben. Ich halte, die bücher haben ein gewiſſes verhängniß, das

Verhängniß

das sich nicht vorhersehen, oder durch menschlichen fleiß und vorsicht erhalten läßet. Aus dem alterthum seynd uns eine menge mittelmäßiger bücher geblieben, und viele der vortrefflichsten dagegen untergegangen. Wenn Gott verhängt, daß noch etwa ein tausend iahr hindurch ins künftige Europa so viele veränderungen aussteher, als durch überschwemmung der Gothen, Langobarden und Saracenen den vorhin so glückseeligen ländern ehemahls zu gestossen seynd: so wird alsdann von unsern besten büchern sowohl, als von den schlechtisten, kaum der tausendste theil übrig seyn. Bleiben aber die zeiten glücklich; so wird in den bibliotheken sowohl das nichts-werthe maculatur, als gute schrifften, aufbehalten bleiben. So viel ist sonst wahr. bücher die bloß nach der mode seynd, dauren nicht. wann das, wovon sie handeln an sich, und beständig nützlich, auch zur ergötzung gereichend seyn kan: ist bessere hoffnung. auch muß man eine sprache wehlen, die vermuthlich aller zeiten sey. Menage in Menagianis meint, Latein sey dergleichen eine: und macht sich dieserwegen den bekandten vers des Martial, etwas geändert, zu nuz:

der Bücher.

Menage Meinung hiervon.

Victurus Latium debet habere liber.

Das ist nicht ohne grund. Jedoch hiervon nunmehr genug.

Cardan glaubens-bekäntniß.

Zu end will ich noch beyfügen ein glaubens-bekändtniß von unserm Cardan. Es stehet dasselbe in offt-angezogenem buch auf der 35. seit. Sciant omnes, me nullibi theologum agere, nec velle in alienam messem falcem ponere. Caeterum, quod ad vitae institutum et religionem attinet, sequi velle quod tutissimum est, atque in ea qua natus sum lege, hisque ritibus ac ceremoniis moribusque vti velle, quibus iam tot per secula maiores nostri vsi sunt: nec velle discordias serere, aut os in coelum ponere, vel plus quam opus est sapere. Kürtze wegen setze ich das übrige nicht hieher: es verdient aber gelesen zu werden: er war nemlich in verdacht gezogen worden, als ob ers mit den protestanten hielte: deßwegen thut er diese versicherung, und setzt hinzu, daß er nicht gesonnen sey, sich an kleinigkeiten zu hängen, derenwegen den väterlichen gottesdienst und die seinen verfolgen zu helffen, und fremden beyzutretten, die selbst unter sich nicht einig seyn könnten.

OBS. V.

AD PARAGR. VIII. INST. DE RER. DIVIS.

NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTIQVITVS DIVERSAE

Petronius ad ductus.

NOn videtur. Sane apud PETRONIVM *in satyrico prope finem pag.* 219

219. Polyaenos seu Encolpius *publicum anserem* vocat, qui *sacer* erat. *Dum haec*, inquit, *me stupente in lectulo sedet, anserisque fatum complorat, interim Proselenos cum impensa sacrificii venit, visoque ansere occiso, sciscitata caussam tristitiae, et ipsa flere vehementius coepit, meique misereri, tanquam patrem meum, non publicum anserem occidissem.* sacratus autem erat is anser, *Priapi delitiae*, atque *omnibus matronis acceptissimus*. vt refert Enothea *ibidem pag. 218.* *Publicus anser, qui Priapo sacer.*

OBS. V.

CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIVRIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR.

PErtinebit haud dubie; si iureconsultos nostri temporis consulas, quod sciam, omnes. Verum si audias VLPIANVM et THEOPHILVM, non pertinebit. Scimus prope omnes antiquos auctores ita vti eo vocabulo, vt *conuicium* a quouis maledicto haud multum differre videatur. qua de re, si lubet, docebere latius e DVKERO *in opusculis de latinitate I. C. veterum pag. 187. vsque 196.* addo, quem illi praeterierunt, SENECAM, qui *conuicium* leuius etiam esse denotat, quam *maledictum. capite XII. de constantia sapientis: quanta autem*, inquit, *dementia est,* *Conuicium quo sensu sit apud auctores.* *Adductus Seneca.*

iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam, maledictum vocare, a seruulo, ioculare conuicium? designat autem Seneca vernulas, qui quaeque proterue dicta ferre solebant impune. Et ita quidem auctores caeteri. verum longe aliter iuris nostri mystae; quibus vt in arte sua, vbi de delictorum nominibus, credendum est omnino; nec insultandum cum Laurentio Valla mortuis quasi leonibus. Habent enimuero etiam illi in suis, *conuicium dicere*, et *l. 11. π. de iniur. conuicii non inpudici dictionem*, et id genus plura. At comitantur verba vociferantis *conuicium faciendum*, non finiunt. Quando manus intentatae cum vociferatione, tunc ex Vlpiani sententia, vt videbimus infra, conuicium plene factum esse dicito. Largior equidem, si legem 1. *et* 7. item 15. *π. de iniuriis* solas perscrutere; quo pertineat conuicium haud cognosces facile: verum si coniungas vti decet et caetera ex libro LVI. et LVII. Vlpiani ad edictum fragmenta, quae omnia iniurias eas tantum persequi videntur, quas re inferri certum est: aliter sentias. videbimus ergo nos, quid inde possit excerpi. Refert VLPIANVS *conuicium* ad iniurias atroces, nisi seruo inferatur, aut nudiustertius seruo. lege 7. *nec enim, ait, ferre debet praetor, heri seruum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei con-*

Iureconsulti laudati.

Valla notatus.

Conuicium quid secundum Vlpianum.

Numeratur in iniuriis atrocibus.

conuicium dixerit, (interpretor: *manus intentarit*. non possumus enim intelligere, de conuicio solis verbis facto, ineptius prope quam par est, hic quaesitum esse; quando *conuicii dictio* ne marito quidem libertae ingenuo parit actionem l. 11. eodem. multo minus ergo liberto libertaeue ipsi.) *vel quod leuiter pulsauerit, vel emendauerit*, (quid hoc autem? emendamus nos, *commulcauerit*, non verbere, sed bacillo, quod leuius erat vapulare.) *sed si flagris, si verberibus vulnerauit non mediocria*. eleganter! male vulgus, *mediocriter*. subaudi *vulnera*, stilo Plautino, imo Latino. Conuicium ergo est inter iniurias atroces. quae vero tandem erunt non atroces, si istud verbis fit, et maledictum est? Idem eadem lege: *si mihi plures iniurias feceris, vtputa turba et coetu facto domum alicuius introeas*, (quid *alicuius*? quin, *meam*. Quid si scriptum erat: *aliqua vi introeas*? haec enim e verbis edicti: vt ne vis absit. Ita l. 5. eod. *domumue suam vi introitam esse dicat*. mox, *domusue eius vi introita*, et eodem modo passim.) *et hoc facto efficiatur, vt simul et conuicium patiar, et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quaeritur*. Videtur iureconsultus hac lege *verba* separasse a *verberibus*. verum in alia eum esse sententia, mox demonstrabitur. Non enim versatur ille

L. 7. π. de iniur. explicata bis et emendata.

 nisi

nisi circa iniurias, quae re inferuntur. inter quas censet etiam conuicium. Declarat id aperte lex 9. vbi: *sed est quaestionis, quod dicitur RE iniuriam atrocem fieri, vtrum si corpori inferatur, atrox sit: an et si non corpori, vt puta vestimentis scissis, comite abducto, vel conuicio dicto. et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente.* Dicit iniuriam, quae atrox vocatur, *re* fieri, non *verbis.* inter illas quae re fiunt, alias corpori inferri, alias re quidem, sed non corpori eius qui patitur, famae tamen, pudori etc. has inter habet *conuicium*, ergo non inter eas quae verbis fiunt. Clara res est. eam sententiam Vlpiano nemo, putem, extorquebit. Iam in principio legis 15. describit, quis videatur conuicium passus; verbis: *si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuatae, et saeue territus quasi vapulaturus, non tamen percussit.* En naturam et formam conuicii, atque in quo differat a pulsatione, omnibusque iniuriis, quae corpori inferuntur. Quae verba, cum proxime antecedant illa ex edicto praetoris, quin in ipso conuicio graphice depingendo versentur, dubium vllum non est. Deinde tota lex non agit nisi de iniuriis quae re fiunt, veluti si quis virgines adpellasset, aut assectatus, comites abduxisset, et reliqua. Nec ob-

Item lex 9. eod.

Et pr. l. 15. eod.

Vocife-

obstat quod de maledicto, de vocum collatione, de coetu dictum est: nouimus enim, coetum fieri, vociferari, conclamare, ex vsu Latini sermonis eam vim, atque concitationem odii minarumque, significare, vt is concursus si fiat, haud quidem procul absit a pulsatione. Iuuat hanc nostram coniecturam quaestio, quam ex Labeone proponit Vlpianus ibidem: conuicium an possit absenti fieri? sane Domitiana, si conuicium verbis absolui constaret. Quis enim dubitauit vnquam, quin maledici et possit et soleat absenti? profecto, putem, et saepius et tutius quam praesenti. Conuicium autem propterea non quoque modo fieri potest absenti, quia minis absentium non inest praesens periculum. Dicit ergo, quod probe notes, Vlpianus; dum demum absenti conuicium fieri, si domum eius, aut stationem, aut tabernam introeat conuiciator. intellige, vt tibi minitetur quasi praesenti: quam quidem rem meris verbis non absolui certum est. immo coniungunt iuris periti plerumque conuicia cum verberibus, vt GAIVS, *l. 34. cod.* differt ergo conuicium ab iniuria quae verbis fit, eo modo; vt in illo praeter verba, et gestus membrorum vim intentantium insint. Veluti hodie, si quis ense nudato cuiquam minatur, aut bacillo eleuato. Sed hoc simile tantum, non idem est. illo tempore, quia sine armis togati Quirites; minae non adeo

ratio minis mixta.

Conuicium an absenti?

Vlpianus illustratus.

Gaius adductus.

Quid hodie conuicium.

adeo fuerant a ſingulis in promptu, ſed coetu facto irruebant minabanturque, vt diſcerperent magis quam vulnerarent. Hinc, opinor, eſt, vt in lege ſaepicule de coetu memoret Vlpianus. et haec quidem e pandectis.

Tribunianus laudatus,

TRIBVNIANVS *par. 1. inſt. de iniuriis* confuſius ea de re, quam vt quisque peruideat, quae eius fuerit de conuicio ſententia. Tacet tamen *maledictum*, vt inde fortaſſis, at haud recte, colligas, in eo fuiſſe Tribunianum, vt conuicium habuerit in numero iniuriarum quae verbis fiunt.

et Theophilus, ſecundum quem conuicium factis fit, non verbis.

Adcuratius longe et apertius THEOPHILVS ad eundem locum, qui quidem tranſit eadem ratione m[illegible]m verborum contumeliam, ſed *conuicium* tamen plane refert ad eas iniurias, quae facto fiunt, nec verbis. Η *δὲ ὕβρις ἁμαρτάνεται ȣ̓ μόνον ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ. Καὶ ἔργῳ μὲν, ὁπότε - - - κονουΐτιον τὶς ὑποςῆ.* in quibus verbis dubium, opinor, nullum eſt. Quid ſi ad alios iurisperitos poſt Theophilum noſtrum reſpiciamus;

Iureconſultus Graecus adductus.

in *βασιλικῶν* quidem libro LX. titulo XXI. pag. m. 154. 155. illa Vlpiani ſententia ſat exhibetur ſincere. et ad illa: *non omne autem maledictum conuicium facit,* iurisconſultus quidam Graecus, interprete Cuiacio, pag. 157. ſatis appoſite: *ex his apparet,* inquit, *quod non quisquis maledicit cuipiam, tenetur iniuriarum: ſed qui cum vociferatione facit iniuriam, ſiue vnus ſiue plures fecerint. Sed et ſi in coetu plurium dicatur aliquid ad iniuriam alterius, et hoc conuicium eſt.*

Antiquo iure maledic-

Scilicet antiquo iure ſimplex maledictum, verbis tantum contentum, nulla vi intentata, inter iniurias, ex quibus actio

com-

competeret, non erat. Tacuerunt ergo Vlpianus, Tribunianus, Theophilus, de iniuria, quae nudis verbis fieret, et recte: ignorabat enim ius Romanum, nisi fallor, iniurias ore prolatas. Quid tu vero grammatice? tamne cito triumphas? quasi nescias VLPIANVM tuum ex Labeone lege prima statim et paragr. 1. conuicium aperte numerare inter iniurias quae verbis fiunt. Noui ego vero, et adscribo eius verba. *iniuriam autem,* inquit, *fieri Labeo ait, aut re, aut verbis. re quotiens manus inferuntur. verbis autem, quotiens non manus inferuntur, vt cum conuicium fit.* quid si legam: *verbis autem, quotiens non manus inferuntur; omnemque iniuriam etc.* eiiciamque illud, *vt cum conuicium fit,* tanquam glossema margini primum adscriptum: quod fuisse sane videtur, aut certe Tribuniani emblema. caetera enim Labeonis et Vlpiani his verbis minime consentiunt. Si nihilominus contendas, vindicesque contra: *sanum esse illum locum.* ego vero conuicium tibi propterea non dicam: sed profitebor potius, non tanti esse illam distinctionem. verbis fieri dicas an re, perinde est. Nihilominus, quae de eo tradidimus sibi fere constant; sufficit enim non solis verbis conuicium fieri. Illud magis dubium: an lege 9. vere habeatur inter iniurias quae re fiunt. cohaerent enim sine vllo dubio cum hac lege vltima verba legis 7. vbi: *atrocem autem iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait, - - - re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, vtputa si vulnus illatum, vel os alicui percussum.* Poterat videri, aliam esse iniuriam *re atrocem,* aliam *quae re infertur,* seu, vt vulgus loquitur, *realem.* Verum concedes tamen, ni fallor, iniuriam *re atrocem,* non posse esse *verbis atrocem,* ideo nec *verbis illatam* seu *verbalem.* In illa autem non rei atrocitas esset, sed verborum: in quibus inesse, iure quidem Romano, quod sciam, non intelligitur. hinc est, vt Labeo isto in numero non

tum simplex in iniuriis non erat.

Vlpianus lege l. π. de iniur. emendatur.

Res in dubio relinquitur.

L. 7. in fine collata cum l. 9. π. eod.

Atrocitas in meris

verbis nulla. Labeo laudatus. Vlpianus notatus. Non liquet. Theophilus certe pro nobis.

non ponat, nisi vulnus aut os percussum, ne omnem quidem pulsationem. Vlpianus autem male relabitur propter Pomponium, cum de iniuriis re atrocibus ipsi esset agendum, ad illas, quas respectus personae facit atroces. Rectius supra Labeo. sed ille, inquam, l. 9. latius ducit illud traditum, et vult etiam vestimenta scissa, idque genus alia, inesse, quae non corpori; nec tamen opinor solis verbis. quid si tibi sedeat, lector, Vlpianum nobis extorquere: non habebis pro te nisi sat dubium, et vt scribamus illud, NON LIQVET, fortassis idoneum testem. tenebimus profecto nos Theophilum nostrum, virum sat probum et eruditum. vt stet hactenus nostra sententia.

Vsus eorum.

Et ne nos incuses forte, quasi semper haereamus non nisi in verbis auctorum explicandis: en tibi insignem aliquem ex illis, quae adnotauimus, vsum. et breuem legum in maledicta historiam.

Verborum impunitas apud Romanos. In vetitis deinde carmen famosum. Post plura abusu legis maiestaticae. Cicero adductus,

Nouerant antiquissimi Romanorum, neminem verbis laedi; sapientem ne pugno quidem: vix feminas, infantes, stultos, minis. Hinc summa in dicendo libertas: dum Fescennina licentia leges induxit. *Quin etiam lex*

Poenaque lata malo quae nollet carmine quenquam
Describi.

HORATIVS, *libro II. epistola I v. 153.* sed obserua, legem in eo stetisse, vt scripta tantum maledicta vetaret, non etiam ore prolata. Post Sulla libertatem dicendi in eo circumscripsit, ne liceret summam potestatem maledictis lacerare. salse ridet eum legis maiestaticae abusum TVLLIVS, *Libro III. ad familiares epistola II.* vbi: *Verumtamen est maiestas, et sic Sulla voluit, ne in quemuis impune declamari liceret.* Conseruata tamen libertas dicendi, criminandique quos e republica videba-

sebatur, vsu Catonis et aliorum, dum Roma libera. Deinde Augustus, et mox Tiberius, seuere quidem sed perperam, illud legis maiestaticae caput aduersus maledicentiam reuocauit et exercuit. testis est TACITVS *Annalium libro I. capite LXXII.* quem audiamus: *legem maiestatis*, inquit, *reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: - - - facta arguebantur*, DICTA IMPVNE ERANT. et reliqua, quae euolui et legi omnino digna. Adhuc scripta tantum veniebant in iudicium: inde et mera verba. super amicorum sermonibus, fabulisque conuiuiorum, denique et super somniis, AMMIANO auctore, quaestiones habebantur. Nec tamen hac re nisi princeps defendebatur: aduersus maledicta in priuatos, nisi scripta et edita, nullae quod sciam leges. hinc et iurisconsulti, vbi de iniuriis, de meris verbis nihil. semper praetor in edicto, QVID INIVRIAE FACTVM SIT. non *dictum*. CONVICIVM CVI FECISSE, FIERET, non *dixisse*, NE QVID INFAMANDI CAVSSA FIAT. SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, et sic de caeteris. Nec obstant *l. 5. §. 10. l. 15. §. 27. π. eod.* Prior enim lex de iniuria vere scripta et edita, veluti si quis epigrammate quem infamet, non tamen suis verbis, sed e Virgilii versibus publicato. In altera lege verba, *vel dixerit*, cum factis aut sunt coniunctim intelligenda, quasi scripsisset iurisconsultus, *et dixerit*: aut pro extensione Vlpiani nimia praeter edictum praetoris: aut, quod certius videtur, pro additis manu Tribuniani. Nimium enim refragantur Romanorum mores; qui libere se passim orationibus ad populum aeque atque in curia lacerabant inuicem: quam vt possimus admittere aliquam e meris verbis actionem. Immo Alexandri Mamaeae adhuc temporibus, cum tu viueres Vlpiane,

et Tacitus.

Dum Roma libera, facta arguebantur; dicta impune erant. Sub imperatoribus nefanda iudicia exerceri coepta. Adhuc in priuatos verba impune. Nescit ea praetoris edictum. Leges quaedam explicatae.

Alexandri Seueri moderatio. ne, iustissimus imperator, epigramma in suam ignominiam compositum non vindicauit nisi alio epigrammate, testis est LAMPRIDIVS *in vita adolescentis optimi cap. 38. pag m. 360.* Eo vero tempore priuatus stomachari auderet, ne dicam agere de maledicto: cum imperator haec ferret animo tam ciuili? Si lata patienter maledicta vis exemplis doceri, ex antiquo aeuo; de innumeris producam tibi Sullam et Pompeium, iratos, ita me Musae basient, homines, et qui leges aduersus ea tulerant. alterum, cum magistratu abiret, alterum saepius impune laceratum. cur vero? videlicet vt inuidiam vitarent, cum insolens esset, Romae quenquam propter verba puniri. Lege Valerium Maximum, lege alios: videbis ea non esse inter rariora. Nihil ergo Romano iure de verbis meris cauebatur. pulsatio, vis intentata, seu conuicium, caetera quae re fiebant, vna cum famosis libellis, veniebant in iudicium. contumelia simplex verborum non aeque.

Sullae etiam et Pompeii ciuilitas.

Quae ergo inter iniurias

Gentilium nostrorum e contumelia verborum furores deplorantur. Nostris moribus longe aliter. Proaui enim bellis assueti et rapinis, gens minime ciuilis, et irasci facilis, sanguine leuius quam maledictis respergi se ferebant. hinc dirae ex innoxiis verbis, quas contumeliae impatientia et imprudentia passim fundit, et singulorum pugnae, et iudicia exerceri sueta, vix intimi amicorum congressus hac labe puri. Procul habete tandem, quaeso, gentiles, istum furorem.

Natis in vsum laetitiae scyphis
Pugnare, Thracum est: tollite barbarum
Morem, verecundumque Bacchum,
Sanguineis prohibete rixis.

Commendatur inuicem moderatio. Definite verbis laedi tam facile, qui libertatem amatis verborum. Nos quidem alio tempore hac de re plura: vbi dicacitatem legibus gentium coercitam pro dignitate persequi lubebit.

(o)

Manumissionis
icon
ex antiquo marmore.
Delineauit et inci-
dit Ioh. Fr. Christ.
Halae Sax. CIↃIↃCCXVII.

IOH. FRID CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN II.

QVO EX ANTIQVITATE QVAEDAM MONVMENTA ILLVSTRANTVR

CICERO QVINTILIANVS ALII EXPLICANTVR ET EMENDANTVR

ANACREON DEFENDITVR

P. STEPHANI H. F. INDOLES EXPONITVR

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

A. O. R. cIↃ IↃCC XXVII.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE

VI. QVID SIT IVS QVIRITIVM
VII. MANVMISSIONIS ICON EXPLICATA
VIII. DE VENERIS LEVCOPYGAE STATVA
VIIII. AD QVINTILIANVM DE ΚΑΚΟΦΑΤΩ
X. QVIS VIR BONVS DICENDVS GALLIS *L'HONNETE HOMME*
XI. VENERES ANACREONTICAE
XII. DE PAVLO STEPHANO QVAEDAM

OBS. VI.

QVID SIT IVS QVIRITIVM CONIECTANS

Annis abhinc aliquot addubitare coepi, ne non sit error in traditis TRIBVNIANI et THEOPHILI, qui *ius ciuium Romanorum*, et *ius Quiritium*, in eodem plane significatu accepisse videntur: cum secundum ea, quae in aliis antiquorum libris leguntur, illud quidem latius aliquanto, hoc angustius fuisse, colligere haud difficulter liceat. *Occasio dubitandi.*

II. Ille nimirum §. 2. Instit. de iure naturali, gentium et ciuili: *sic enim et ius quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus: vel ius Quiritium, quo Quirites vtuntur. Romani enim Quirites a Quirino appellantur.* Omisimus inficetum illud glossema, *a Romulo*, quod ab imperiti cuiusdam manu haud dubie est: eratque dudum e textu institutionum eiiciendum. Verum exhibetur hodieque perperam, a turba editorum: ostendit altero *Tribunianus adductus et emendatus.*

Ruſſardus, Cuiacius, Vulteius laudati.

prope abhinc ſeculo Ludouicus RVSSARDVS I. C. in inſtitutionibus a ſe ex manuſcriptorum librorum et Digeſtorum collatione caſtigatius editis; cum adnotaret ad illa: *Deſunt in omnibus, et Theophilo, recte. noluit enim reddere rationem, cur Romani appellarentur, ſed Quirites.* Secutus eſt CVIACIVS, qui in notis ad inſtitutt. ibidem: *abſunt haec a veteribus libris, quod valde probo.* Secutus eſt Dionyſius GOTHOFREDVS, et alii, qui obelo notarunt illa verba. Rectius deinde in corpore iuris gloſſato, quod Aureliae prodiit 1625. e textu plane eiecta. quod idem fecit et Herm. VVLTEIVS, in commentario ad Inſt. pene, quod ſciam, ſolus. ab omnibus potius, qui edendas inſtitutiones ſumſerunt imitandus. in notis tamen id non tacuit VINNIVS.

Theophilus adductus, eiusque interpretes notati.

III. Theophilus autem illud idem graece effert hoc modo: *ὡσαύτως καὶ τὸ νόμιμον ὅπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ κέχρηται πολιτεία* ius Quiritium, *τουτέστι ᾧ κέχρηνται οἱ Κυιρῖται. οἱ γὰρ Ρωμαῖοι ἀπὸ Κυιρίνου τουτέστι Ῥωμύλου τοῦ ἐξ Ἄρεως τὴν γένεσιν ἔχειν αὐχοῦντος, Κυιρῖται προσαγορεύονται.* Quae cum eodem recidant fere, quam illa Latina, niſi quod addita quaedam ad explicationem vocabuli *Quirinus*, interpretari ſuperſedeo. Idem videtur etiam §. 4. de li-

ber

pertinis, *ius Quiritium* explicare, *Romanorum.* verbis: ἡ δὲ ἔννομος λέγεται iure Quiritium, τελέσιν ἐκ τοῦ δικαίου τῶν Κυιριτῶν Ῥωμαίων. Κυιρῖται γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπὸ Ῥωμύλου, ἐξ οὗ τὴν ἀρχαιογονίαν ἐσχήκασιν. Hoc loco interpretes, CVRTIVS, GOTHOFREDVS & FABROTVS, breuitatis studio male: *id est, Romanorum.* debebant ad Graecum plenius: *id est, ex iure Quiritium Romanorum.* Quid intersit monstrabimus infra; alios videlicet esse *ciues Romanos* omnes in genere: alios *Quirites Romanos.* FABROTVS etiam in Graeco perperam exhibuit, τουτέστιν, ἐκ τοῦ νόμου τῶν πολιτῶν Ῥωμαίων. Illud τῶν Κυιριτῶν Ῥωμαίων, multo, me arbitro, rectius.

IV. Videtur et Vlpianus illo modo Quirites accepisse. sed videtur tantum; vt et hi quorum verba inspeximus. quamobrem iam ad caussas nostrae coniecturae. Obuersabatur dudum animo meo quaedam suspicio, ex iis quos legeram antiquorum libris; Quiritium vocabulum non omnes omnino ciues Romanos denotasse antiquitus, sed plebem tantum. Alter enim ab origine vrbis Romae fuerat ordo patrum: alter populi, Quirites in gratiam Sabinorum a Curibus dicti: esse proinde distinctionem quandam adhibendam sollicite, inter ea, quae de *vniuersis ciuibus Romanis*, et quae de

Suspicandi caussae ad eius sententiam vulgatam.

de *Quiritibus* dicuntur, item, inter *ius ciuium Romanorum optimum maximum*, et, quod haud dubie fuerat angustius, *ius Quiritium.*

Quirites quis ciuium ordo dictus?

V. Prouocauit nuper, aduersus eam nostram sententiam, in conferendis publice sermonibus, iurisconsultus vt varii generis rerum, ita et antiquarum peritissimus, Gundlingius, ad vsum fori Romani; quo vsque adeo *Quirites* pro omnibus ciuibus fuisset frequentatum, vt vniuersus populus, in orationibus quae ad eum, non alio nomine compellaretur vnquam. Verum liceat in memoriam reuocare, omnes illas orationes in comitiis, non sane ad senatores, seu patres conscriptos, habitas, sed ad turbam togatam seu plebem;

Plebis potior in foro ratio.

quae dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia.

Cuiusque certe potior erat et pars, et ratio, et omnis in suffragiis ferendis vis. Quid si ex *equitibus* lecti consederant, non sane tum Quiritium, sed *iudicum* vtebantur vocabulo. Ne dicam aduersus dignitatem ordinis senatorum fuisse, in comitio aut campo illa Quiritium voce comprehensum vllo modo compellari; ad quem orationes haberi, nisi in curia, aut capitolio, aut aliis templis, non poterant. Monstrat igitur vel orandi ad populum mos, non nisi ple-

Non senatorum.

bem *Quiritium* vocabulo dictam. Nec te moueat, quod orationes eae feruntur *ad populum. Populus* enim plebs etiam saepius, quae longe maxima et potentissima eius pars, vocata. Sicuti *popularia* in theatris, quae plebis erant tantum. Immo *vniuersus populus* interdum plebem tantum signat. vide infra §. X.

Quis populus qui ad comitia vocatus.

VI. Ne insistam hoc loco, quod nimis esset longum, caeteris id genus, quae supersunt ex antiquitate, formulis explicandis: illae quidem senatum a populo separatum habuisse plerumque videntur: Sic, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS, vt populus plebem significet. sic, CONSENSV SENATVS ET EQVESTRIS ORDINIS POPVLIQVE ROMANI. Sic, POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM, haud scio an plus significet, quam plebem vrbanam. Nec velim in ea opinione eruditum esse quenquam: quasi ad comitia per praeconem accensumue quisquam ex ordine patrum potuerit vocari mittique in suffragium. Censebant patres senatusconsulto, fiebantque auctores ferendae legi, rogabant per sui ordinis magistratum: non sane quisquam ex ipsis, aut septum introibat, aut pontem conscendebat ferendi suffragii caussa. Tribus, curiae, centuriae, plebis descriptiones erant, non patrum. Et ita differebant

bant leges a plebiſcitis, non certe, quaſi in
his ferendis non iidem illi, aut minore nu-
mero quam in iſtis, ciues conuocati ſint:
in vtrisque enim plebs ſola mittebatur in
ſuffragium: verum in eo tantum, quod le-
gibus addita ſenatus auctoritas; illis, cum
tribunus ferret, non aeque. Plebis autem
vocabulo, quod notum eſt, omnes omni-
no continebantur, qui non e patribus. Ad-
uerte mentem lector, ne quid rerum he-
Qui ergo miſceas. Quirites eſſe diximus eorum qui
Quirites *ex plebe* partem; non *plebeiorum*: haec enim
differunt. plebeius eſſe poterat, qui non e
plebe: et viciſſim patricius, qui non e patri-
bus. Eodem modo Quiris, ſeu ex plebe v-
bana, eſſe poterat quisque patriciorum,
eſt patre ſenatore natus, ſed nondum ſen-
tor, nec eques, nec miles; ex plebe cert-
modo non ſenator. e diuerſo ſenator er-
plebeius, qui patre non ſenatore natus, i-
ſe tamen ex plebe non erat. Videbis e
go eos nos Quiritium nomine deſignat
velle omnes Romanorum, qui nondum
natores erant, nec equites, nec inter mi-
tes, ſed intra muros, vno verbo: plebs vrba-
Hi ſeparati a patribus. BRISSON. *de for*
L. II. p. 172. et a militibus. LIV. *III.*
Varroni Hos vocabat, niſi me omnia fallunt, in c-
lux mu- ſu agendo praeco, per formulam, quae
tua. apud VARRONEM *de lingua Latina*, *li*
V. p

V. pag. 66. 67. ex editione Henr. Stephani. OMNES QVIRITES, PEDITES, ARMATOS, PRIVATOSQVE. *pedites* quidem, vt excludat equites: *priuatos*, vt excludat aut in magiſtratu conſtitutos, aut in militia: DE MOEREIS, vt excludat qui extra muros vrbis, in coloniis, in municipiis, in caſtris: *armatos* tamen, vt arma ferret quisque, quod Dion. Halicarn. nos docet, ſuae centuriae. Scilicet ſeparatim cenſi ſunt Quirites, ſeparatim equites, ſeparatim ſenatus, ſeparatim qui extra vrbem et in prouinciis. Nihilominus, quos praeco vocabat priuatos vrbanosque, erant QVIRITES OMNES. vix quidquam dari poterit apertius.

VII. Sic IVVENALIS ſignate, meo quidem iudicio, diſtinguit *Quirites*, ſeu plebem togatam, a ſenatoribus, *ſatyra X. verſu 44. 46.* in eleganti et graphica triumphi deſcriptione: *Iuuenalis adductus et explicatus.*

Illinc cornicines: hinc praecedentia longi
Agminis officia, et niueos ad frena quirites;
Defoſſa in loculis quos ſportula fecit amicos.

Obſerua, Iuuenalem diſcernere eos qui ſequebantur triumphantis currum, ab his qui antecedebant. Certum autem eſt, cornicines ſequi conſueuiſſe: ſenatores longe antecedere. Hi ergo, cum ducendi triumphi officium obirent, dicuntur haud dubie a poeta

Farnabius notatus. ta nostro, *longi agminis officia.* Male FARNABIVS ad hunc locum, *amicos, ministros et seruos* interpretatur. eorum enim nemo currum antecedebat; nec officia seruorum erant, sed liberorum hominum et necessariorum. Sunt *longi agminis officia*, conuentus senatorum, qui deducendi officium obibant. Eodem modo SVETONIVS *Suetonio lux.* Vespanianum *cap. 14. ex officio admissionum* expulsum ait; id est ex conuentu eorum, qui admittendi erant ad officium salutandi imperatoris. Aliter atque illa verba accepit CVIACIVS *ad Cod. rubr. tit. de prox. sacr. scriniorum.* Cum ergo senatorius ordo, non prope ad currum, sed longissime ante iret, sequeretur autem proxime plebs togata; patescit, per *niueos Quirites ad frena*, non sane illos, sed plebeii ordinis amicos, mixtis necessariis, indicari. Id quod vlterius explicatur per ea quae de sportula sequuntur. Ea enim proprie fuerat tenuiorum: nec accipiebant in magistratu constituti sine infamia; atque sub illis temporum corruptelis interdum quidem, sed raro: antea, putem, cum salua esset respublica, non aeque. Inquam sine infamia. scimus enim Domitiani tempestate honoratos etiam ciues accepisse sportulam. verum id ponit alio loco IVVENALIS in summis flagitiis, super quibus

In transcursu de sportula. Quibus, quo tempore data?

Si

Si natura neget, facit indignatio versum.
Ait vero *satyra I. versu 118.*

Sed cum summus honor finito computet anno.
Sportula quid referat, quantum rationibus addat:
Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,
Et panis fumusque domi?

Scimus et Domitianum ex iis fortasse motum, sportulam dari publice, vetuisse. qua de re consulendus SVETONIVS. *Quando dari vetita?*

VIII. Sequitur nunc sat vulgatus ille mos exauctorandi milites, quando missionem seditiose postulantes imperator QVIRITES adpellabat. Quo facto recidebant illi in ius atque statum Quiritium, seu plebis togatae, amittebantque vacationem, praemia, caetera iura, quae exacto legitimo militiae tempore, vt veterani, fuerant habituri. Ea re ad terrendos milites vsus est, quod sciam, primus, C. Iulius Caesar. testis est LVCANVS *Libro V. versu 355.* *Quirites appellando milites exauctorati. Quo pacto? A caesare primum, Lucanus explicatus.*

- - - Sperantes omnia dextras
Exarmare datur.

Quod spectat ad illa veteranorum praemia, quibus excidebant exauctorati. Et deinde *v. 357.*

- - - - discedite castris,

Tradite nostra viris IGNAVI *signa* QVI-
RITES.

Quod plane e formula de qua infra vi-
debimus: QVIRITES DISCEDITE AT-
QVE ARMA DEPONITE. Latius aliquan-
to narrat hanc rem SVETONIVS *in Iulii*
cap. 70. et DIO Cassius *Libro XLII. pag.* m-
Deinde ab Antonio quodam; 209. quos adeas. Eodem modo apud TACI-
TVM *Historiarum Libro III. cap.* 24. illud
Antonii, Vespasiani partium ducis, ad prae-
torianos milites dictum: *vos, nisi vincitis*
PAGANI; futurum, vt exauctorati abe-
ant, et plebs fiant vrbana, seu, quod idem
est, *Quirites, pagani*, interminatur. Quo
profecto sat erat depressisse futuros alias
si bene de republica merebant, senatores
Clodius Albinus in oratione ad milites, te-
ste CAPITOLINO *in eius vita cap.* 13. *sena-*
tus nos, inquit, *consules faciat, et qui-*
dico senatus? vos ipsi et patres vestri: er-
tis enim ipsi senatores. Haec exempla s-
Post ab Alexandro Seuero. cutus imperator optimus Alexander M-
maeae postea *integras legiones ex militib-*
QVIRITES *appellando, exauctorasse* tra-
tur, vid. idem LAMPRIDIVS *in eius vi-*
cap. 52. ex quo quidem, nisi fallor, app-
ret, vocabulum *Quirites* omni tempore
gnificasse *plebem vrbanam.*

Maior lux e IX. Omnem denique dubitationem ha-
circa rem eximit idem LAMPRIDIVS *ib-*

de-

dem, cap. 53. 54. p. 375. vbi Alexander in oratione ad milites tumultuantes, *Continete igitur*, inquit, *vocem truculentam, campo ac bellis necessariam, ne vos hodie omnes vno ore, atque vna voce,* QVIRITES *dimittam: et incertum an* QVIRITES? *non enim digni estis, qui vel* ROMANAE PLEBIS *sitis, si ius Romanum non agnoscitis.* Deinde nihilo minus obstrepentes reapse dimittit hac formula: QVIRITES DISCEDITE ATQVE ARMA DEPONITE. Aduerte mentem, lector, Alexander ipse in oratione *Quirites* interpretatur *Romanam plebem.* quid apertius? Idem tamen, qui eo vocabulo milites exauctorauerat, victor ex Persis redux, populum Romanum in oratione, pro more antiquissimo, *Quirites* appellat. Scilicet in concione non senatus, ad quem loqueretur, sed plebs aderat. Atque idem mos antiquissimus diu post etiam seruatus est. Aurelianus imperator certe in edicto ad plebem vrbanam, vt testatur VOPISCVS *in Firmo cap. 5.* modo *Romuleos Quirites*, modo *sanctissimos Quirites*, partem illam ciuium appellat. Plebem ego et heic intellego, cum inscriptum sit edictum: *amantissimo sui populo Romano.* egerat nimirum idem haud dubie imperator de re eadem cum senatu per epistolam. fuisset enim amplissimi ordinis dignitati et aduersum

Lampridio qui Quirites interpretatur plebem Romanam.

ſum et inſolens plane, quidquam ad eum deferri per edictum: vel etiam, quae ad populum edicebantur, ad ſenatum non ante relata fuiſſe.

Idem agit Valerius Maximus, quem illuſtratum damus.

X. Nec equidem morabor tantopere Lampridium, cum locupletior multo teſtis nobis adſit Valerivs Maximus, qui *libro VI. cap. 2. de libere dictis aut factis, exemplo inter Romana 3.* eandem ciuium concionem modo *uniuerſum populum* vocat, modo *plebem Romanam. uniuerſus*, inquit, *populus iterum ab vno contumelioſe correptus erat.* Iterum: quia bis a Scipione reprehenſa fuerat circumſtans eum tribunitia concio. primum, cum obſtrepentes togatos tacere iuſſiſſet, addita contumelia, *quibus Italia nouerca eſt.* deinde, cum repetitum fremitum compeſceret verbis: *non efficietis, vt ſolutos verear, quos alligatos adduxi.* meminiſſe videlicet iubebat nouam atque municipalem, vix Italicam, cum vera mater extera tellus eſſet, nedum Romanam plebem; quot eorum a ſe triumphante inter captiuos eſſent adducti et ſuo beneficio ciuitati Romanae inſerti. Haec ergo plebs Valerio dicitur *uniuerſus populus.* qui eadem pagina ſubiungit: *plebs Romana libertate Scipionis libera viſa non fuit.* ſic enim ego locum, qui quin in mendo ſit non dubito, Lipſio fruſtra tentatum, et Pighio praeteritum,

Valerius recens emendatus.

um, aut legendum esse censeo, aut saltem ntellegendum. Quid autem haec omnia ad Quirites nostros? dicam. Eidem Valerio, cui *vniuersus populus* in concione, et *plebs Romana*, vocabula sunt eandem rem signi-ficantia; huic sunt etiam *vniuersus ille po-pulus* et *Quirites*. ibidem exemplo VI. *Cum assensus ei clara voce vniuersus populus esset: acclamate, inquit, Quirites, acclamate dum licet.* quae autem conueniunt vni tertio, ea inter se conuenire necesse est. Docet er-go et Valerius Quirites non alios esse nisi plebem, quæ sub vniuersi populi nomine aderat in concionibus. Senatores autem ad-esse in comitio aut campo non sueuisse diximus supra *paragraphis quinta et sexta*, puta, vt compellarentur a magistratu legem ferente, aut irent in suffragia; quae vsur-pata non fuisse docuimus. sed adsidebant tantum, opinor, auctoritatis caussa, inspec-turi ciuium tabellas: prout id saltem e re-publica futurum censet CICERO *de legibus libro III. editionis Elseuirianae pag. 355. 364. 366. vbi: proximum est de suffragiis, quae iubeo nota esse optimatibus*, POPVLO *libera.* et mox deinde: *optimatibus nota*, PLEBI *libera sunto.* videlicet vt patres inspicerent, plebes libere ferret. *E Cicerone lux mutua.*

XI. Adstipulatur isti sententiae etiam ἔτυμον vocabuli. *Quiris* enim haud dubie de- *Quirites vnde dicti.*

descendit aut a *Curibus*, oppido Sabinorum primario; aut a *curiis*, in quas post pacem cum Sabinis confectam iuuentutem Romanam diuisit Romulus. *Quirites* enim sunt quasi *Curites* siue *Cuirites*. quae sono vocis eodem Romanis prolata vel vulgus nouit.

Liuius adductus. Tribunianus, alii notati.

Testis est LIVIVS, qui *libro primo cap. XIII. ita geminata*, inquit, *vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.* Nugantur ergo qui *Quirites* a *Quirino* dictos volunt. pugnat pro nobis et summa Liuii diligentia, et fides spectata, et ipsius sententiae mira facilitas. cum credibile potius sit in honorem *Quiritium* seu *Cuiritium* Romulum post mortem suam *Quirinum* dictum esse. vide FLORVM *libro* I. *cap.* 1. *in fine.* Sic his consentit et VARRO et OVIDIVS. aduersus illum quidem fluctus mouet in simpulo VOSSIVS, *hac etymologici parte.*

Quirinus a Quiritibus.

quid si dicamus, etiam *curias* a *Curibus* dictas aut a *Curitibus*, sicut singulis e raptis Sabinorum virginibus nomina fuisse imposita ait Liuius: nec reiiciendam eius esse censeo auctoritatem, quanquam id negent secundum Varronem Plutarchus et Dionysius Hallicarnassensis. quid enim? si loca potius a curiis antiquis nomen sunt adepta? quod vero similius est, quam curias a locis dictas, ignobilibus eis et obscuris haud dubie ante curias constitutas. In

Etiam curiae a Curibus Liuius defensus.

curia

urias autem *iuuentus* descripta seu plebs; non *senatus* seu patres. FLORVS ibidem: *iuuentus diuisa per tribus, - - - consilium reipublicae penes senes.* quin et *equites* non iam Quirites dicti videntur eo tempore, quam *Ramnenses*, an *Romulenses*, aut *Ruminenses*, sicut ficus *Ruminalis* a Romulo dicta? et *Titienses*. LIVIVS *eodem capite XIII.* et a Tullo Hostilio exercitus in oratione adpellatur *Romani*, non *Quirites*: IDEM *eodem libro cap. XXVIII.* non ergo sat probe capio, quid sibi velit illa Q. Publilii dictatoris lex, VT PLEBISCITA OMNES QVIRITES TENERENT. *apud* LIVIVM *libro VIII. cap. XII.* patres enim vnquam Quirites dictos, quis post ea quae a nobis sunt adnotata, largiatur facile? Sane vereor, ne aliqui saltem patrum, per illud Quiritium vocabulum, exemti a plebiscitis putandi fuerint. Fortassis vere patres conscripti, id est, a censoribus in numerum senatorum relati, qui sententiam rogabantur: non etiam magistratu quidem maiore functi et in curiam venientes, sed nondum conscripti, pedarii videlicet senatores. Quos plebiscitis tunc paruisse non ausim negare. Aliter sane LIVIVS idem *libro II. cap. 56.* plebis homines tantum Quirites appellatos indicat, exhibita formula, qua plebs submoueri sueta. *Consul Appius,* inquit, *negare,* *Liuius iterum adluctus, le-ius*

niter emendatus et illustratus. *ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium. Non enim populi, sed plebis magistratum esse. Nec illam,* (scilicet *plebem*) *ipsum* se *submouere pro imperio posse more maiorum. quia ita dicatur,* SI VOBIS VIDETVR DISCEDITE QVIRITES. Paullum emendando, vt rectius intellegi possit locus, *illum* mutauimus in *illam*. atque illud *se* non emendandi, sed interpretandi solum caussa indidimus. Docet enim tribunum consul, cum adolescentes patricios submoueret, ius non esse id agere pro imperio, multo minus aduersus nobilitatem, minime tribuno, magistratui plebis. Se enim ipsum, maiorem, et populi magistratum, et consulem, vel solos plebis homines more maiorum non posse submouere, nisi quasi precario, atque si ipsis videatur. Quae quidem Appius e libertate atque legibus populi Romani recte.

Quid ergo ius Quiritium? XII. Iam vbi de acceptione vocabuli Quirites dispeximus, intelligetur, non omnino temere me suspicari, *ius Quiritium* nihil aliud fuisse, nisi *ius plebis Romanae antiquissimum.* Namque cum patescat, istud

Quae negotia complexum. sub iure Romano quidem comprehensum, sed non adeo late patens fuisse, constitutum maxime circa negotia priuatorum; id quod vidit etiam Car. SIGONIVS *de antiquo iure ciuium Romanorum libro I. cap. 13. in fine;*

com-

omplexum ſcilicet quaedam ſolum iuris iuilis capita, veluti manumiſſionis, patriae oteſtatis, hereditatis, teſtamentorum, doninii in rebus mancupi ex emto, vindiciaum, et quae ſunt reliqua. Atque cum haec adem, quae iuri Quiritium tribuuntur, ſint atiquiſſima; caetera apud Romanos poſt enſim recepta: ſuſpicor equidem, quae Quiitium dicuntur, ea tantum iuris capita fuſſe, quae Romae caſcis illis moribus ante II. tabulas obtinuerunt. Quae vero e Graea translata, vel deinde adquiſita ſunt, veiti ius prouocationis, ius connubiorum um patriciis, reliqua, vt et quae ſpeciam ordini cuidam competebant, aliis noninibus veniſſe. Secundum ea fortaſſis *ius Quiritium* pars erat, a *iure ex duodecim taulis*, et a *legibus deinde latis*, diuerſa, atie cum iis ſub *iure ciuium Romanorum opmo maximo*, tanquam corpore ſuo, comrehenſa. adeo, vt qui receptus erat in ius uiritium, is non ſtatim omnia Romani cis iura nactus eſſet.

Quam antiquum et qua ratione diuerſum a caeteris generibus, explicatur.

XIII. Eodem pertinebunt, quae auctore gonio, loco indicato, apud PLINIVM abentur verba: *Caſſius Hemina ex antiquis ctor eſt, primum e medicis veniſſe Roam e Peloponneſo Archagatum Lyſaniae fiem, L. Aemilio M. Liuio COSS. anno vr- r DXXXV. eique ius Quiritium datum.*

Minus datum iure Quiritium, quam ciuitate Romana.

G Puto

Puto minus ei datum fuisse, quam plenam ciuitatem Romanam: veluti versandi circa negotia priuata facultatem: non etiam petendi magistratus, honores, matrimonia cum feminis inlustribus. Distinguebant ergo, vt opinor, iureconsulti antiqui, inter *nudum ius Quiritium* et *Romanum plenius*. quae res IVSTINIANO obscura, inutilis et subtilior visa, quam vt seruari digna sit. Sanxit ergo in constitutione, *de nudo iure Quiritium tollendo*: cuius pars hoc titulo extat adhuc in eius Codice. Censet ibi, illam EX IVRE QVIRITIVM formulam, dicebant enim, vt notum est: HVNC EGO FVNDVM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO; *nihil ab aenigmate discrepare, nec vnquam videri, nec in rebus apparere; sed vacuum esse & superfluum verbum.* Quare forte factum, vt prope nulla iuris Quiritium etiam in Digestis extet mentio. Videmus autem ex hoc ipso, mirum neutiquam esse, quod iureconsulti minus recte definiunt hodie circa illud, quod Iustiniani iamtum temporibus aenigma fuerit visum.

Iustinianus illustratus,

XIII. VLPIANVS tamen aliquam eius iuris mentionem suis scriptis reliquit. Veluti lege 1. π. de Rei vindicatione, vbi: *Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, vtputa liberi qui sunt in*

et Ulpianus.

in potestate, non petuntur. - - - *Nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum in potestate,* EX IVRE ROMANO, *videtur mihi Pomponius consentire; recte eum egisse: ait enim adiecta causa,* EX LEGE QVIRITIVM, *vindicare posse.* Antiquitus potuisse et liberos in potestate vindicari, dubium non est. Verum Vlpianus de suo tempore testatus, dicit non posse. At quaeritur, si quis ad illud ius antiquissimum prouocet, poscatque *ex iure Quiritium* vindicias? Dicit iureconsultus propter adiectam iuris Quiritium caussam vindicare tunc posse. Quid si dixerit, *ex iure Romanorum?* videtur Pomponio ac Vlpiano et sic posse. puto, quia sub iure Romano continebatur etiam ius Quiritium. Sic censeo explicandam esse eam legem. Non placet eruditissimi iureconsulti Gerardi NOODT, de eadem sententia, *in commentario hoc loco pag. 191. b. 92. a.* Huc pertinent etiam, quae in titulis ex corpore Vlpiani *de libertinis* habentur, dominium Quiritarium, ab eo quod est iuris gentium, seu bonitarium, secernentia. s enim *pag. m. 197. Qui tantum,* inquit, *in bonis, non etiam ex iure Quiritium, seruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicuius seruus est, velut hoc modo; si ciuis Romanus a ciue Romano ser-*

Ger. Noodt laudatus.

uum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. Nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emtoris est, ex iure Quiritium autem venditoris est. et pag. 199. *Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt.* Discas inde, ius Quiritium non de quibusuis, sed de nonnullis tantum capitibus praedicari: quod clare demonstrat, iure quidem Romano illud ipsum multo esse angustius.

Tribunianus et Theophilus caeteris conciliati.

XV. Superest iam, vt respiciamus ad illa Tribuniani atque Theophili verba, de quibus, cum obstare viderentur, supra paragraphis II. et III. paucis egimus. Post explicatam coniecturam nostram, iam non contradicit ille: immo distinguit nobiscum ius Quiritium a iure ciuili Romanorum. Certum est, vt is ait, omnes Quirites esse Romanos, sed non vicissim omnes Romani fuerint Quirites. Nec iste magis aduersatur in paraphrasi. Altero certe loco signate dicit *Quirites Romanos*, vt indicet, opinor, Quirites Romanorum partem fuisse: atque alios, *iure optimo maximo ciues Romanos*, omnibus ciuitatis bonis; alios *Quirites Romanos*, commodis vrbanae tantum plebis, vsos esse. Et haec est nostra in re

Conclusio.

tam difficili conieſtura. Si quid quisquam rectius, equidem libenter ceſſero.

OBS. VII.

MANVMISSIONIS ICON EXPLICATA

IVris Romani ſtudioſis haud poſtremo loco curandum eſt, vt rerum antiquarum ſpecies mente teneant, quoad fieri poteſt, clariſſimas. At quae videri poſſunt, niſi oculis ſubiecta fidelibus, vix vnquam traduntur commode. Conquirenda ſunt igitur antiquitatis curioſis numorum, vaſorum, marmorum, et id genus rerum ceterarum, quae priſci moris imagines retinent, aut ipſa corpora, aut expreſſa ſaltem picturis lineamenta. cuius ſtudii, poſt inuentam altero et quod excurrit abhinc ſeculo, artem chalcographicam, in promtu iam cuiuis eſt prolixa facultas. id agamus modo, ne pereat iconum illarum quidquam. *Imaginum antiquarum vſus.* Manumiſſionis ritus inter eos eſt, qui et illuſtrandis iuris capitibus ſeruiunt ſat multis, et habent in interpretando difficultates. *Manumiſſionis icon vnde?* Facturus igitur operae pretium mihi videor, ſi pauca conferam illuſtrando lapidi, in quo ſculptura priſca morem illum manumittendi ſeruos effinxiſſe videtur, ſicut is habebatur Romae in

in aedibus Iac. Palutii Albertonii, teste libro, qui centum *antiquarum statuarum vrbis Romae* icones eleganter caelatas, nullo tamen adiecto commentario, continens, cura Iacobi MARCHVCCII prodiit *Romae 1623. folio explicito.* Num quis alius idem egerit, non repperi; nec refert: paucis enim defungar. Duo videlicet apparent in hac imagine seruuli, pileati, nudi caetera, nisi quod inguen linteo tecti: alter, puto, iam manumissus, manu autem mittendus alter. Is quidem ad pedes patroni prouolutus, pro data libertate gratias agit. Sic enim serui consuerant etiam deprecari. PETRONIVS *in satyrico pag. m. 48. Caeterum*, inquit, *vt mouimus dextros gressus, seruus nobis dispoliatus procubuit ante pedes, et rogare coepit, vt se poenae eriperemus.* Alterius vero serui currentis et scuticam laeua tenentis, qua vti solebant, opinor, ad submouendam in publico turbam obuiam, sibique festinantibus subinde molestam, herus dextram prehendit, quod manumissionis signum erat. Nil ergo restat in hoc lapide e manumittentis simulacro, praeter dextram eius seruo porrectam, caetera vetustate confracta sunt. Adstat praetor togatus, prolixo atque fluctuante, quod elegantiae fuerat, sinu: dextra gestans virgam seu bacillum, ex more nimirum magistratuum,

Eius explicatio.

Serui supplicantes.

Petronius adductus.

Seruorum gestamen.

Manumittens.

Praetor.

Virgae in manu magistratuum

tuum, vt C. Popillius Laenas virgam etiam gessit, qua circumscripsit Antiochum, teste LIVIO *libro XLV. cap. XII.* Ne videlicet solos lictores virgam gestasse putes, quod egregie docuit I. LIPSIVS *electorum cap. 23.* aut, qui in hoc lapide expressus est, lictorem esse. Quod nisi toga prolixa, aliis etiam argumentis refutatur. Lictores enim, etsi non semper, putem, sola tunica, vt caeteri tenuiores ciuium, vsos; *togula* tamen magis erant amicti, quam toga. Sed haec de virgis in manu magistratuum. Laeua vero praetor tractat *vindictam* seu *festucam*: qua deinde lictori tradita, seruus e manu domini missus circumagebatur. Vulgo quidem ista nota sunt: nihil addo, nisi vnum PLAVTI versum, *e milite glorioso*, vbi Pyrgopolinices Palaestrionem, mulierem sibi commendantem, roget,

Liuius testis.

Festuca.

Plautus adductus.

Quid ea ingenua, an festuca facta, serua, an libera est?

et respondet seruus:

Vah, egone vt ad te a libertina esse auderem internuncius,

Qui ingenuis satis respondere nequeas cupidis tui?

Quibus e verbis agnoscis *libertinas* dici *festuca factas*, quod illum morem graphice depingit.

OBS. VIII.

DE VENERIS LEVCOPYGAE STATVA

ILLVSTRANDAE CICERONIS AD PAETVM DE VERBIS PRAETEXTATIS EPISTOLAE

AD THOMASIANA DE CAVSSIS MIXTI ARGVMENTI COMMENTARIA

§. I.

Studia prope ab incunabulis nostra.

IAm inde a puero, cum in discendis pro aetate litteris, philosophiae praesertim studio, versarer, liberiusque interdum, vt ingenuos haud dedecet, de vero anquirerem, legendosque cogerem, et nouos eo tempore, et notae melioris ad id institutum libros: diligere coepi, atque merito maximi facere, quod et elegantissimi ingenii videbatur, et veri ante alios curiosus, virum dudum nobilem, nec nostrae laudis indigum, Chr. Thomasium. In quo non tam illud suspiciendum esse censeo, quod propter inuictum pro veritate animum, eorum qui veram tenent hoc tempore philosophiae rationem, facile putatur coryphaeus: quam hoc etiam celebrandum, quod aliorum in se passim insurgentium temeritatem, non scriptis modo reiecit, multo sale conspersam; sed confutauit potius

Flores pro merito sparsi.

sanc-

ſanctitate morum, vitaeque totius innocentia. Qua de re vti plane ea quae ſcripſi ſentio, nec dignum eſſe reor moribus noſtris, vt cuiusuis ſtudio aſſentationem verſus vel latum vnguem abripiar: ita profiteor in cauſſa fuiſſe, cur gratior mihi contigerit exoptatus ante Fridericianae ſeceſſus, quod viſurus eram et hunc inprimis, et alios, quorum conſpectum quo non pretio emendum cenſeat optimarum litterarum ſtudioſus?

Quare ad haec ſcribenda momentum additum

II. Aliud autem eodem tempore, quo huc loci perueneram, gratum accidit. Intranti enim redditum eſt exemplum mantiſſae, quae modo tum prodierat, ad Thomaſiana de cauſſis mixti argumenti commentaria, des Anhangs zu den Thomaſiſchen gemiſchten Händeln. Cui libro, cum inter caetera aliorum elegantia ſane interpretamenta in impeditiſſimos Ciceronis iocos, et noſtram epiſtolam acceſſiſſe, atque quae probaretur dignam eſſe viſam deprehenderem: non potui, quin et tam cari capitis iudicio mouerer, et legerem ſubinde, quae praeter ipſum, vir vario litterarum genere, vt et elegantia morum, cultiſſimus, Heumannus, et alii, illa de re diſſeruerant. Haud temere ſuſpicatus futurum, vt poſt collatas in vnam eandemque rem operas, vix quidquam ex ea Ciceronis epiſtola, iam

 nunc

nunc residuum esse possit obscuri. Qua
Instituti ratio. factum est, vt delectato mihi aliorum c
seruationibus, et amplexanti eorum in p
risque iudicium, inciperent tamen et p
cere ex iis quae nos attulimus quaedam
Ad ea quidem illustranda, quae noua con
mentus sum, quando non plane nullius
sus ea futura sperem, dabo.

Ciceronis verba interpretis indiga. III Pagina duodeuigesima libri, quem
laudauimus, Thomasiani, circa illa Ciceronis, VSVRPATA DVPLEX CVBILE, pr
uocauimus ad Martialem et Ausonium, q
probrum istud aperte describunt, quod Tu
Mores Romanorum soluti. lii nostri verbis innuitur verecunde. Pos
ea vidimus, illud tetrae libidinis monstru
non a poetis tantum depictum esse saepiu
sed et statuis deorum maioribus quasi con
secratum. Vsque adeo placebant sibi cum
Graecis Romani in illo perdito temporum
Lucianus aduocatus. luxu. Audi, si dubitas, Callicratidem di
serentem in LVCIANI amoribus. Scilic
non pueris tantum abutebantur et cinaedi
sed et feminis elegantioribus, ad auersam
libidinis formam: quae binis interdum da
bant vno tempore, si poetis fides

Vnde statua, cuius icon illustramus. IV. Eodem sane respicit pulcherrim
quidem, at obscena, et nostris saltem mo
ribus indigna, Veneris leucopygae statua
quam Galli crassa Minerua vsi adpellant
La Venus aux belles fesses. Eam ex admi

randa

randis antiquae vrbis reliquiis, Romae, in aedibus Farnesiorum, inter alia statuariae priscae monumenta, adcurate seruatam comperimus. In eo autem habitu hoc simulacrum exsculptum adparet, vt femina virum alterum veste subducta ex aduerso, alterum ad posticam corporis partem respiciens, ἀντιπύγῳ congressu, excipere velle videatur.

In Galliam eius exemplum translatum. Haud probando consilio.

V. Quo magis mirari conuenit, cum ea res inspectantem, nisi valde obtusum, haud facile fugiat: esse tamen illius inpudicae statuae exemplum auctoritate regia in Galliam translatum, et apud aquas Versaliarum publice positum. Quod consentire cum nostri seculi moribus non videtur, nec fieri potuisse, sine magna eorum, qui legum custodes esse debebant, incuria. Cum prudentia legislatorum ea inprimis cauenda semper putarit, quae suadere nefas aduersus morem quire visa sunt. Quo autem euadet ciuium de summis quibusque criminibus persuasio, si patiare male cautae plebeculae illud in publico ostentari, quod si audeat quisquam, e legibus tuis illi iudex viuicomburium, vt vocant, intentet?

Poena veneris auersae.

Referunt enim iureconsulti, nisi fallor, eas veneris formas, ad *Sodomiae* species, et cremandos censent ea labe contactos. Sic apud nos puto futurum, vt leges insurgant, si fiat,

Raritas eius criminis, si fiat, quod (frigoris tamen sub septem onibus magis, quam morum, ne nobis p inde placeamus, et temporum benefic inauditum est, opinor, hodie: nisi q interdum pastorum simplicitatem in H ra furentem, et raro, legum vinculis c strictam memini. Et haec omnia no homines exsequuntur sane quam seue An mitius Galli, aliis vsi moribus, for *Christianae rei more digna.* sis per conniuentiam; non liquet. Nihi minus ea, quae notauimus super illo V neris simulacro, ferenda vix erunt, sub m Christianae rei: quae summam tempor castitatem, liceat enim cum Tribuniano g riari, si non intus praestat, prae se f tamen.

Multo deteriores hac parte Romani. VI. Aliud sane dicendum de aliis te poribus. Hoc enim vsuuenisse apud Gr cos & Romanos, vt eius generis statu non modo non, vti nos, detestati sint, s amplexati, et prope adorauerint, adeo c tum est, vt pene omnes eorum libri cl ment vtinam non deteriora. Tum enin σχήματα συνουσιῶν in cubiculis picta oste dere quamplurima, elegantia dicebatur vrbanitas. tum pueros in deliciis habere, laudi non dabatur; vt apud Graecos: ce te nec crimini. tum Martialis vxor, h nesta haud dubie matrona, obiicere vi audebat: si tantus eius in pueros furor,

-- *se quoque habere culum.* Ill

, inquam, tempore, frequentes fuiſſe e-
nodi ſtatuas, adeo non miror; vt inter
ximi numeri illas Veneres, Ledas, et
eras id genus prurientes figuras, non niſi
iſſimas ad noſtrum vsque tempus du-
e credam: eas vero quarum illecebrae
oculos incurrebant maxime, a Chriſtia-
priſcis primum, deinde et a Gothis et
gobardis, conſulto confractas eſſe.

Inde prurientium figurarum frequentia. Confractae tamen a barbaris multae et abolitae.

VII. Quid ergo? Barbari imitandi an
nani? confringenda ergo cenſebis ſum-
illa artificis dextrae miracula? Neutrum
idem committendum eſſe puto: nec de-
la eiusmodi monumenta, nec tamen
n in publico exponenda. Seruandae
hae quidem inter alias optimi exem-
reliquias, in argumentum antiquae ele-
tiae pariter et luxuriae. Verum ſi ſer-
, in abdito ponendae, nec vulgo qui
tent admittendi, ad euitandos plebecu-
errores. Nos etiam iſtud non boni
is ſimulacrum hoc ſaltem ſcripto ſer-
ius: ſed exemplo ad cauendum tantum
to. Vt legum bonarum, vt rerum an-
arum ſtudioſi, nomina criminum pan-
us et naturas: mores antiquos percen-
us et illuſtramus: de vtroque indica-
caute, vt de venenis medici. Hinc et
nda ſtili maeandris inuoluimus. Ne
icetur quiſquam adoleſcentum lenita-

Quae ſuperſunt an ſeruandae? Qua moderatione?

Circumſpecte de illis etiam ſcribendum.

tem

tem posse his dictis sollicitari, aut crimina, quae ignorantur quadam nostri temporis felicitate, doceri; aut hæc ab improbis capi, viris tantum scripta, iisque eruditis. De his autem et bonos esse spes est: quandoquidem sua natura litterae mores emolliunt et feritatem exuere docent. Abstinuimus manum, ne eius statuae icon picturam lineari exhiberemus, cum hac de eadem commentatione. Magis tamen ad euitandam a maledicis inuidiam, quam certo atque perpetuo consilio. Praesertim cum pictores eam statuae modeste delinearint faciem, quae minimum habet illecebrarum, nec temere sit intellegenda nisi antiquarum rerum plane peritis. Aliud dicendum de exsculpto exemplari, quod circumiri potest ab omni latere. Quanquam et sic dubitem, ne oppido pauci intellegant.

Cur non et pinximus.

VIII. Id antequam abeam in transcursu monendum: illam Veneris statuam, vt eruditus quidam Italus, *in imaginibus antiquarum statuarum Romae 1623. folio explicito editis*, iam tum adnotauit, perperam dici *callipygam*; sed omnino dicendam esse *leucopygam*, sicut antiqui solebant. Hoc enim vocabulum non candorem natium tantum, sed et obscenam illam mollitiem, quam et figura, de qua loquimur, exprimit, haud dubie designat.

De nomine eius statuae quaedam.

IX. Et

X. Et haec quidem hactenus ad expli- *Ciceronis verbis ex hisce lux affusa.*
da illa in Ciceronis ad Paetum litteris
ba: *vsurpata duplex cubile*, ideſt, *vsur-*
a duplici cum ea decumbentium ſchema-
quem locum emendare quidem, et ſat *De coniectaneis Heumanni.*
olet ſcite, annifus eſt vir eruditus HEV
NNVS, ſed ſuperſedit interpretari. E-
autem ad haec aenigmata coniectanea,
ſane non omnia inter verba Ciceronis
pienda, ſed ſi vulgata poſſunt explicari,
is inſiſtamus, magis eſſe cenſeo; ita ta-
i nec ſpernenda puto, et illuſtrando Ci-
oni vtilia: immo quaedam eorum pla-
probanda.

X. In principio epiſtolae Ciceronis ad- *Vera Ciceronis de libertate loquendi ſententia.*
ſus pleroſque interpretum obſeruandum
illum non ſane refutare velle Stoicos:
rationes eorum maximopere amplecti,
tamen in morem traducere. Cum vt
nanus a puero, ſic enim adſueuerat,
m ipſe rationem reddit in fine epiſtolae,
onis verecundia vteretur magis, quam
erorum inter Graecos loquendi liber-
. E notis autem Heumannianis mihi in- *Heumanni emendationi ſubſcribimus.*
nis probatur reſtitutus in integrum
us:

Modo forte ita me deſtituit nudum.
lia quaedam. Illud autem, *honorem*
ndis Martiis, quod ab aliis illuſtratum *Cicero recens illuſtratus*
it Heumannus, iam dedit explicatum.

Sci-

Scilicet innuit illis verbis Cicero; se ideo magis honorem esse praefatum dictis suis, et abstinuisse praetextatis, et maeandris inuoluisse verba, vel similitudine tantum laesura: quia epistolam illam calendis Martiis, die ad summam verecundiam composito, conscripserit. *Honorem igitur*, ait, huic etiam epistolae praefandum esse merito censui, hisce *calendis Martiis*; vel matronalem praestans verecundiam. Honorem autem praefabantur Romani, quidlibet, vel leuius laesurum verecundos, dicturi; eo modo, vt exemplum est in elegantissima declamatione, quae *miles Marianus* inscribitur, habeturque in QVINTILIANI operibus: vbi aduocatus militis ad Marium, stupri intentati mentionem facturus, *ante signa*, inquit, *tuis* HONOR *sit habitus sanctissimis auribus, iuberet prostare gladio cinctum, ac vim turpissimam ac nefariam tentaret inferre; ne quid aliud dicam, fortiori.*

Honorem praefari quid?

Quintiliano lux mutua.

Noua loci cuiusdam ex hac epistola interpretatio promissa.

XI. De verbis *diuisio* et *intercapedo*, nouam plane, sed verissimam, ex ingenio nostro interpretationem, adferam paullo infra ad Quintiliani de κακεμφάτῳ verba. Illud in fine monebimus, esse quaedam in epistola nostra Thomasianis inserta, typothetarum errore corrupta. Inter quae, quod pag. 16. versu 11. 12. legendum: 3. E. *Clu-*

Typothetarum

lunes, welche die alten verecunde *anum*, *quaedam mendae sublatae.*
bſcene *podicem* genennet. pag. 19. verſu
rope vltimum, ſcribendum *pedere*, loco
tere. pag. 20. verſu 17. *culus*, loco *cultus*.
g. 22. prope finem lege: *Ios. Scaliger.*
uid Hadrianus VALESIVS circa verba, *Valesio non ſubſcribimus.*
nc culpam maiorem an illam dicam, con-
ctura deprehenderit, nondum legeram
o tempore. Nec tamen nunc etiam iſti
bſcribo: cum haud ſciam, an Gloſſarium
ud ſermonis barbari, ab Henr. Stephano
dum editum, probet quidquam de tem-
re Ciceronis. Quis non videt *Candica*, aut
ndira, quod mauult poſt MARTINIVM
Etymologico, VOSSIVS *de vitiis Latini ſer-*
nis, barbarum eſſe vocabulum, atque ex
truſco aut alio medii aeui idiomate de-
ntum? Aliud dicendum, ſi probet quis-
am Graeco fonte illud cadere, aut vere
mano. Quod equidem futurum eſſe
n puto.

OBS, IX.

E QVINTILIANI VERBIS DE INST. ORAT. L. VIII. CAP. III. circa κακόφατον D EVNDEM THOMASII LIBRVM

Ectiſſime queſtus eſt vir celeberri- *Occaſio ſcribendi.*
mus §. XV. pag. 76. 77. 79. 80.

 Quin-

Quintiliani locum, vbi in ea, vnde κακό-φατον exsistat, inquiritur, esse inter difficiles. Verum id non auctoris vitio contingit, sed interpretum. Videor equidem id mihi consecutus, vt non ea tantum, quae obscura videri in illis verbis possunt, breui quadam commentatione illustrarim, sed et noua quaedam, illustrandis aliis antiquorum dictis fortassis idonea, produxerim. Excerpam igitur primo Quintiliani verba, quoad potero, plene, et vel characterum, quibus exscribentur, diuersitate, vt et interpunctione, planiora: deinde addam interpretationem nostram Germanicis verbis ad marginem libri conceptam, eadem libertate, qua in ceteris vtor, huc transcribendam.

Quintilianus adductus.

M. Fabius Quintilianus de institutione oratoria libro VIII. cap. 3. editionis Argentinae de anno 1698. pag. 463.46

Sed quoniam vitia prius demonstra re aggressi sumus, vel hoc vitium si quod κακόφατον vocatur. Siue ma *consuetudine* in obscoenum intellectu sermo detortus est, vt DVCTARE EX ERCITVS, et PATRARE BELLVM, apu Sallustium dicta sancte et antique, r dentur a nobis, si diis placet; qua culpam non scribentium quidem iudi

co

co, ſed legentium: tamen vitanda, quatenus verba honeſta moribus perdidimus, et euincentibus etiam vitiis cedendum eſt. ſiue *iunctura* deformiter ſonat, vt ſi CVM hominibus NOTIS loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum *hominibus* medium ſit, in praefanda videmur incidere: quia vltima prioris ſyllabae littera, quae exprimi niſi labris coeuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſime cogit, aut continuata cum inſequente, in naturam eius corrumpitur. Aliae *coniunctiones* aliquid ſimile faciunt: quas perſequi longum eſt, in eo vitio, quod vitandum dicimus, commorantes. Sed *diuiſio* quoque affert eandem iniuriam pudori, vt ſi INTERCAPEDINIS nominatiuo caſu quis vtatur. Nec *ſcripto* modo id accidit, ſed etiam *ſenſu* plerique obſcoene intelligere, niſi caueris, cupiunt: vt apud Ouidium:

Quaeque latent meliora putat.

ac ex verbis, quae longiſſime ab obſcoenitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat,

Incipiunt agitata tumeſcere.

quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt.

*** *** ***

Unflätigkeit und übellaut unterschieden.

Quintilian unterscheidet das κακέμφατον, oder den übellaut, von der unflätigkeit an sich selbst. Die würckliche unflätigkeit stecket in Worten, welche durch allgemeine Gewohnheit, an sich einen begriff, darüber man ordentlich erröthet, in das gemüth eindrücken. Der übellaut aber hängt nur an solchen worten, welche für sich gantz gut und nicht schandbar seynd, aber doch zufälliger weise allerhand begriffe von unflätigen dingen in den gemüthern der zuhörer, hervor zu bringen vermögen. Da er nun von dem übellaut allein reden will: findet er denselben von viererley art zu seyn. Eine art desselben entstehet, wie er sagt, *consuetudine*, aus dem gebrauch guter und reiner aber in ihrem rechten verstand ungewöhnlich gewordener, hingegen auf bedeutung anstößiger dinge übel gezogener redens-arten. Die andere, *iunctura, seu coniunctione*, aus zusammensetzung zwey guter worte: da aber die endung des ersten, nebst dem anfang des folgenden, den laut eines unflätigen worts hervor zu bringen vermag. Die dritte, *diuisione*, aus der theilung eines worts, darinnen ein unflätiger klang, wann man es getheilt ausspricht,

Arten des übellauts.

miß-brauch,

zusammenfügung,

theilung, und

ste-

tecken kan. Die vierdte endlich *sensu*, aus verdrehung des wort-verstands, da gantz unschuldige ausdrückungen, auf dinge, davon sie nicht gemeint waren, durch zoten-reisser gezogen werden können. Bey gelegenheit der ersten art des übellauts, in alten ungewöhnlichen worten, spöttelt Quintilian über die petits maitres seiner Zeit. Die worte ductare und patrare seynd rein, alt und gut. Gleichwohl lachte damahls das frauenzimmer nebst ihren blondins, wann sie deren eines bey Sallustio, oder sonst in einem alten ernsthaften buche, lasen. Denn es war ihnen gleich als ob sie hörten, *ductare amicam, patrare virginem.* Diese aber waren bey ihnen gewöhnlichere redens-arten, als iene, *ductare exercitus, patrare bellum.* Oben angeführte aber bedeuteten eine sache, die man ohne umschweif nicht füglich nennen kan. Und also war ihnen lächerlich, diese worte, patrare und ductare, bey Sallustio, in anderem verstand als sie pflegten, zu verstehen. Gleichwohl war das ein irrthum, der aus blosser unwissenheit entstand, weil sie den alten, rechten und wahren sinn derselben nicht wusten. Nach dieser thörigten zärtlichkeit nun der iungen unerfahrnen leute, müste man sich im reden, meint Quintlian, um nicht verlacht zu werden, weil iene

verdrehung.

Fürwitz iunger leute in verwerffung guter worte.

Ductare, patrare, weßwegen verdächtig.

alte worte den vernünftigen sinn und ge-
brauch nunmehr verlohren hätten, dennoch
richten. Ich will ein exempel im deut-
schen geben. Wenn unsere junge leute in al-
ten guten büchern lesen, wie ihre uhr-groß-
väter in turniren den jungfrauen um d
gewinste hofieret haben; pflegen sie zu la-
chen, indem sie sich eine unflätige arbeit
dabey einbilden. weil dieses wort heute au
mißbrauch so viel bedeutet, als im latein
cacare. gleichwohl ist es rein, alt, gut un
nicht zu tadeln. wie es herkommt von hof
so bedeutete es damahls gar vernünfti
eine sache, welche man jetzo mit einem
deutschen wort auszudrucken schwerlich ver-
mögend ist. An dessen statt würde ma
sagen auf frantzösisch, faire la cour; und i
gebrochen deutsch, *aufwarten*. Nu
kommt Quintlian auf die worte, die dem
blossen laut nach eine unflätigkeit zu er-
wecken scheinen können. Das kan nu
geschehen durch gute worte an sich, die ei-
nem unflätigen gleich lauten; durch da
unrechte pronunciren und aussprechen e
nes guten worts: durch beugung eine
worts, nach den umständen der zahl, ze
und personen: ingleichen durch zusammen-
setzung zweyer, und durch theilung eine
worts. Die ersten zwoo arten hat Quin-
tilian übergangen: von den beyden letzten

ab

Exempel aus der deutschen sprache.

Auf was art der blosse laut verdächtig wird.

-ber handelt er. Es können aber schon -in sich unflätig lauten, *visio*, eine vorbil-dung, wegen des worts *visire*, welches wir -unten sehen werden, *conus*, ein kegelför-miger cörper, wegen *cunnus*. *pede*, der sech-ste casus von *pes*, wie auch *pedes*, wenn -man nicht beydes mercklich kurtz ausspricht; -wegen *pedo*. Um aus andern sprachen, da -es dergleichen auch in menge giebt, ietzo -nichts anzuführen. Was nun das aus-sprechen anlangt, so kan durch das allzu-hoch oder allzuniedrig ausgeredete e ein unflätiger klang verursachet werden in dem -wort *pedica*, wegen *paedicare*: in *poenis*, wie auch dem beywörtgen *pene*, wegen *pe-nis*. So geschieht täglich, daß unsere -lands-leute unter den Frantzosen über ih-rem voudrois ausgelacht werden, weil sie das digamma, wie wir pflegen, zu hart aussprechen: und die Frantzosen bey uns hinwiederum in hundert gelegenheit, wenn sie z. e. gewürtz, oder dergleichen etwas fordern, und das w. als ein digamma, et-was härter, als wir pflegen, aussprechen. Wegen motion der worte per casus et tem-pora hat es gleiche bewandniß. Aber von dem aus zusamensetzung der worte ent-stehenden unflätigen klang handelt nun auch Quintilian. und giebt dieserwegen ein exempel. CVM NOTIS *hominibus*, läs-set

Exempel davon.

Zweyte ursache des übel-standes in blossen klang be-stehend.

Dritte ursache.

Vierdte ursache.

Warum, *cum no-*

tis homi- nibus, verdächtig gewesen.

set sich aus angezeigter ursache nicht sagen. Daher zeigt er, wie es zu vermeiden sey: wenn man nehmlich das wort *hominibus* darzwischen setzt. welches er auch thut, und an dessen statt spricht: *cum* hominibus *notis* Sonsten meint er, müste man, weil sich m und n beysammen, mit einer öfnung des munds nicht sagen liesse, entweder zwischen cum und notis stillstehen, also mit übelstand langsam sprechen, cum - - notis. oder wofern man, wie gewöhnlich, diese worte geschwind auf einander sagte, in den klang fallen, *cunnotis.* in welchem, als über der epistel des Cicero mit mehrern gezeigt werden, eine bekannte unflätigkeit sich hören lässet. Das heist, *ultima syllabae* cum *littera in naturam eius* (sequentis vocabuli primae n) *corrumpitur:* und wird also ein n duplicatum daraus. Nun aber müsse man vermeiden in praefata zu verfallen. *Praefata verba* seynd, oder gewöhnlicher, *praefanda*, oder *praetextata*, quibus honos praefandus est aut praetexendus. Da man vorher sagen muß: *honor sit auribus tuis, saluo honore, salua reuerentia.* Deutsch, mit ehren zu melden. Denn die Römer machten es in diesem stücke gleich als wir. Das war von zusammensetzung zweyer worte, woraus ein gleichlaut einiger unflätigkeit hervor kömmt.

Praefata, praefanda, was das heisse.

Nun

Nun zeiget Quintilian ferner, daß durch theilung eines Worts eben dergleichen entstehen könne. Zum exempel, wenn man des worts *intercapedinis* nominatiuum langsam und getheilt ausreden wolte, was würde da heraus kommen? ausser zweiffel *interca* PEDO. *Pedo, pedere* aber war in obscenis, sowohl als das davon abstammende *podex.* Man siehet also, daß der Herr Inspector Heumann, und andere ausleger, die an diesem Orte in dem worte *diuisio* etwas suchen, das darinnen wahrhaftig wenigstens Quintilian nicht sucht, unrecht dran seynd. Hingegen erscheint Herrn geheimden-rath Thomasii vermuthung, wie sie auf der 81. seite des anhang zu den gedancken über gemischte händel, ausgedruckt zu befinden, gantz richtig und gegründet: nachdem meine erklärung wie ich hoffe, bey diesem orte des Quintilian, allen zweiffel gehoben hat. Derowegen wiederlege ich mich auch nunmehr selbst, da ich in demselben anhang oben auf der 22. seite, den ort des Cicero, wo von *diuisio* und *intercapedo* geredet wird, auf ...t als die übrigen ausleger, erklährt habe. Wahr ists, *diuidere* bedeutet bißweilen *paedicare.* Ich habe es in solchem verstand oft gelesen. Allein an diesen orten, nachdem ich in denselben nun gantz

Fünfte ursache.

Exempel hiervon, *intercapedo.*

Meine geänderte meinung.

Cicero von neuem erklärt.

klar sehe, steckt nicht dieses, sondern gantz was anderes dahinder. Cicero spricht: *Non honestum verbum est diuisio?* wer zweifelt? jedermann gebraucht es. *at inest obscenum.* Es soll in dem worte *diuisio* noch ein unflätig wort stecken: was muß das seyn? Ich antworte VISIO. denn *visio, visire,* war eben so viel als *pedere,* und *visio, visionis,* so viel als crepitus ventris. LVCILIVS hat:

Was im worte *diuisio* anstößig.

Lucilius angeführt,

- - - - *visire minutim*
Per commissuras rimarum.

und Horatius.

wie HORATIVS von Priapo, *quod scisso ligno pepederit.* Siehe vom wort visire Scaligern beym Catullo, und den ort in den Menagianis, der in oftberührten Thomasischen gedancken pag. 25. ausgezeichnet zu befinden ist. wie auch die noch sonst im Faber- und Cellarianischen Lexico neuerer auflage angezeigt werden. Hierauf fähret Cicero fort: *cui respondet intercapedo.* Ist eben ein solches wort; weil wie in jenem VISIO, also in diesem PEDO steckt. Man muste sich dieserwegen in obacht nehmen, nie langsam und getheilt zu sprechen: *di-* VISIO, oder *interca-* PEDO. Dieses macht nun, wie mich bedünckt, in angezogenen orten alles deutlich. In andren sprachen geht es eben also. Und wer sich gewehnt hat, die worte langsam und in

Exempel aus andren sprachen.

der

der mitte voneinander gezogen auszureden, wird leicht durch das wort *vicaire* iedem frantzösischen, und durch das halbdeutsche wort vociren, das beruffen bedeutet, iedem deutschen frauenzimmer eine schamröthe ausiagen. Gleiches unrecht würde dem berühmten rechts-gelehrten Cujas, und dem Frantzosen, von welchem man eine artige reis-beschreibung hat, Monconnys, geschehen. Viele dergleichen kleinigkeiten, die nicht noth ist anzuführen, zu geschweigen. Und wo würde man endlich hin verfallen, wenn man alle worte, die einen übellaut machen können, aufsuchen wolte? Genug, man sieht hieraus, daß es fast eine unmöglichkeit sey, alles dergleichen zu vermeiden. Zum wenigsten würde eine solche übermäßige sorgfalt auch dem geschicktesten redner viele mühe kosten: und gleichwohl am ende wohl vergeblich seyn. Quintilian, so sehr er sich an obangeführtem orte, das *κακόφατον* betreffend, beflissen hatte bedachtsam zu schreiben, und bald ein wort zwischen die übellautenden, bald von dem wort intercapedo, nicht den ersten, sondern den zweyten casum, gesetzt: fällt gleichwohl unvermerckt durch gebrauch des worts *diuisio*, auf eben der zeile, da er von dieser specie solches vermeinten fehlers redet, in eben denselben übellaut,

Man muß hierinnen nicht auf kleinigkeiten verfallen.

Quintilian irret selbst in dieser sache.

bellaut, welchen er in intercapedo vermeiden wollen. So gar kan man überall, wofern man auf solche kleinigkeiten sehen will, zu tadeln finden.

Beschluß. Noch will ich eine kurtze anmerckung hier zu ende anhängen, die ich zu andrer zeit von dem wort ductare aufgeschrieben habe.

Ductare cur in obscenis. *Ductare*, honestum antiquitus verbum, pertinebat omnino ad rem etiam veneriam. Quare ne risum mouerent aut pudorem, qui Quintiliani tempore viuebant, abstinendum eo putarunt. Sic *nuptias facere*, purum ante, ad obscenum deinde sensum flectebatur: quod docemur e Petronio. *Ductare* autem dicebatur a phrasi, *ducere vxorem.* cum id vocabulum e mente atque vsu libidinosorum significare deberet, quod consequens est deductionis in torum genialem. Vt scilicet honestum verbum rei praetexerent, quae, si quis nolit in praefanda incidere, dici facile non potest. Propterea in Phormione TERENTII leno:

- - *vt meam ductes gratiis.*

obscene dixisset, at eodem sensu, *futuas.* Nec aliter apud PLAVTVM *in Asinaria, actu* I. *scena* 3. adolescens:

- - *solus si ductem*:

id est, si nemo praeter me cum ea consuetudinem habeat. deinde lena:

Solus ductato, si semper solus quae poscam dabis,

mox:

Quid modi 'st? ductando, amando nunquamne expleri potes?

t postremo;

Nunc quia nihil habes, maledictis tu eam ductare postulas.

Confer ad haec Fr. TAVBMANNVM *in commentario Mostellariae actu III. scena II. ad versum 160.* verba *ductare, perducere,* quamuis paullo aliter ac nos, sat probe tamen explicantem. Qui etiam de verbis illis Ciceronis, *at honesti colei Lanuuini, Cliternini non honesti*, egregie scripsit et copiose, *in Truculento, actu II. scena II. ad versum 20.* Nihil enim in illo Ciceronis loco mutandum esse censeo: vt vel *coleos ternos*, vel aliud quidquam legas. Cur autem *patrare* sit habitum in obscenis, quo minus per me dicendum censeam, intercedunt iidem commentarii *in Poenulo actu V. scena 2. ad versum 14.*

Taubmannus bis aduocatus.

Patrare cur in obscenis.

OBS. X.

OBS. X.

QVIS VIR BONVS DICENDVS:

GALLIS L' HONNETE HOMME AD EVNDEM LIBRVM

Occasio scribendi.

ANtequam omittamus Thomasiana de caussis mixti argumenti commentaria, nobis certe, vt et apud alios cordatos, haud leuibus e caussis posita in deliciis, in mentem venit eorum, quae in eodem libro, scilicet §. XII. XIII. des zweyten Handels *pag. 154. et quae sequuntur*, de charactere *viri boni* scite admodum sunt disputata. Idem genus viri Gallis est, *un honnête homme*; nostratibus Germanis, ein ehrliebender rechtschaffener mann.

Quis vir bonus, iam olim dubitatum.

Quam quaestionem eo magis probandam, atque de ea definiendum esse censeo: quod non antiquitus modo dubitatum est, *bonus vir qui fiet?* verum hodie quoque nondum in comperto satis, quem tandem Galli esse velint illum suum *honestum*? Multi enim adeo extollunt, vt idem sit *vir bonus*, atque *sapiens* philosophorum, *bis genitus* seu *iustus* theologorum, *heros* poetarum: et fiat inde vir ille nigro cycno similis, atque

An idem qui aliis sapiens, iustus.

Rari quippe boni, numero vix sint totidem quot
Thebarum portae, vel diuitis ostia Nili.

Alii

Alii contra, inter quos vſus vulgi etiam tyrannus eſt, adeo deprimunt, vt *boni viri* ii omnes dicendi videantur, qui manifeſtis modo probris non ſunt infames, vix *ciues boni* atque *vtiles*: jeder ehrlicher Kerl, vt vernulae noſtrates. Et meo quidem iudicio, vtraque pars, quod et Thomaſius vidit, in aperto verſatur errore. Differt enim quodammodo *iuſtus* theologorum, tanquam quaſi in ſummi numinis conſortium adſcitus, a *ſapiente* philoſophorum, licet non ſane multum, ſi traditis Stoicorum locum concedamus. A *ſapiente* vero; vt poſſeſſore virtutis perpetuo et conſtante, honeſti tantum ſtudioſus, ſeu quod idem, *vir bonus*, ſat longe, me quidem arbitro, remotus eſt. Et longius aliquanto *ciuis vtilis*, qui tantum non peccat, verum poenae timore, a *viro bono*. Poteſt ergo ciuis haberi vtilis, qui non ſit vir bonus; et viciſſim vir bonus, qui nondum ſapiens. Iſtum errorem et arguit eleganter, et ſtat nobiſcum, ex antiquis auctoribus CICERO. qui de amicitia capite quinto, *Nunquam ego*, inquit, *dicam C. Fabricium, Man. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientiae nomen, et inuidioſum, et obſcurum; concedantque, vt hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient* nega-

Nec rarum eſt vsque adeo, eſſe bonum; nec vulgo tritum.

Differt a iuſto, a ſapiente, a ciue vtili, vir bonus.

adductus eam in rem Cicero.

negabunt, id niſi ſapienti poſſe concedi. agamus igitur pingui Minerua vt aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita viuunt, vt eorum probetur fides, integritas, aequalitas liberalitas; nec ſit in illis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia; ſintque magna conſtantia, vt ii fuerint, quos modo nominaui: hos viros bonos, vt habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus, quia ſequantur, quantum homines poſſunt, naturam, optimam bene viuendi ducem.

Adductus et e Gallis quidam. Altius paullo *virum bonum* ſuſtulit e Gallis quidam, qui characterismos ſui ſeculi edidit Pariſiis anno poſt Chriſtum natum CIↃ IↃC XCVI. hoc titulo: *Portraits ſerieux, galands et critiques, par le Sieur B.* ibi pag. 47.

Portrait d' un honnête homme.

„Il y a bien de chemin à faire pour en „venir là. J'ai une telle idée de l' hon„nête homme, que je ne ſçaurois me „perſuader qu' on le puiſſe devenir en peu „de temps. Quelques vertus qu' on ait, il „en reſte toûiours beaucoup plus à acque„rir qu' on n' en poſſede, et même celles „qu' on a, ſont tres imparfaites, ſi l'on „conſidere ce qu' il faut pour faire une „vertu. Cet honnête homme eſt auſſi ra„re, que le veritable juſte dans l' ordre de „la grace. Comme il manque toûiours

quel-

,quelque chose à la perfection des plus
,saints, il est constant, qu' il n 'y a point
,dans le monde de probité si accomplie
,qui ne soit defectueuse. Ce sentiment est
,d' autant mieux fondé, qu' entre le par-
,faitement honnête homme et le vray
,Chrétien il n' y a selon moi point de diffe-
,rence.

Multo quidem ille plura, sed taedet *atque notatus.*
ransscribere. digna tamen quae legantur.
cilicet agnoscis *honestum* eius in eodem
osi loco esse, quo philosophis *sapiens.* Ni- *Nostra*
nium id quidem. Indulgentius nos et hu- *senten-*
nanius aliquanto, quam vel Cicero, de- *tia.*
nimus. Sapientem anteferentes, sed ta-
em, vt liceat ipsi inter homines esse, alia
aullo, quam antiquissimi Graecorum, nor- *Viri bo-*
na: deinde ponentes *bonum virum,* virtu- *ni quae-*
s non tam, vt illum, possessorem, sed stu- *dam de-*
iosum; magisque adsuetum probitati mo- *scriptio.*
um, quam vitio cuiquam: quamuis huma-
iter interdum labatur. Sufficit enim ad-
etudine boni natura quasi bonum factum
se, quidquid peccatur, non sane ingenii
rauitate, sed ex accidente fieri videri. Dif-
rt tamen et hic et sapiens a *iusto* theolo-
orum ita, vt isti quidquid consequuntur, *Frag-*
er naturam ratione consequantur, hic, quo *mentum*
eatur bono, praeter naturam. Definire *epistolae*
sus sum hanc inter alia rem annis ab- *produc-*
tum.

hinc aliquot epiſtola quadam, cuius frag-
mentum vt lingua Gallica tum ſcriptum a
me, in eam cauſſam firmandam exhibebo
Excuſatio. Ne incuſa nos, lector, quaeſumus, quod La-
tine vertere ſuperſedemus haec atque ſimi-
lia: quo minus eodem textu conſtent ſib
noctes noſtrae. Operae pepercimus, fa
teor; ſed in maioribus fortaſſis profutu
rae. Remur autem, vt res varias, ſic poſſ
etiam linguas eadem libertate in hoc li
bello miſceri. Si quid peccatum eſt Gal
lice, Galliculorum iras deprecamur, ſecu
Studia litterarum noſtro tempore, vnde perverſa. lum obtendentes: vbi noſtri generis ho
minibus non in vna exterarum gentium
lingua, verum in pluribus, non legenda
tantum ſunt epiſtolae et intellegendae cu
varii generis voluminibus, ſed et ſcriben
dae: mirum, niſi ſaltem in aliqua earu
inſcite. Romani olim graeciſſabant tan
tum: nos et latiniſſamus, et italiſſamus,
hiſpaniſſamus et ſi quid vltra. Quaeſ
quod inueniri potuit ad euertendam v
ram eruditionem inſtrumentum certius
Sic florentem aetatulam in linguis diſcen
dis conterimus, vt heu quam parum ten
ris pectoribus infundatur, vel boni mor
vel verae ſcientiae. Quaerunt tamen pr
dentes iſti ſcilicet ſtudiorum exploratore
in ferendo de eruditis iudicio, quot li
guarum ſit homo? inuertant, qui ſapiu

po

potius, quaerantque : quot inutilium linguarum non ſit? Sed ferenda ſunt iſta : ſic ſeculum eſt. Mittamus igitur, et audiamus quantulacunque illa *de viro bono* commenta noſtra.

* * * * * * * * *

VOus aviez autrefois envie de vous informer de mon avis ſur pluſieurs matieres, et moi je ſuis preſentement en humeur de vous ſatisfaire ſur ce point: afin que vous me pardonniez plus aiſement, ſi je ne ſuis pas aſſez promt à vous obeir dans une affaire de telle conſequence. Quand je me propoſe d' enviſager un homme tout a fait propre à ce que vous demandez; je trouve en m' occupant de cette idée qu' il doit poſſeder des qualitez esſentielles, et d' autres accidentelles. La premiere eſpece renferme des choſes, ſans leſquelles on ne peut jamais être bon - - -: et l' autre, les qualitez qu' on ne doit avoir indiſpenſablement, qu' en certaines occaſions. Tout cela ſ' expliquera bien tôt par ce que je vais dire, commenceant ici par les qualitez eſſentielles. *Occaſion d' écrire.*

Premierement un - - - doit être honnête homme. C' eſt à dire, il doit être raiſonnablement pourvû auſſibien de la part de l' eſprit, que de celle du coeur : a fin *Ce que c' eſt qu' un honnête homme.*

fin que les qualitez vertueuſes ſe trouvent accompagnées d'un bon entendement. Lequel couple de perfections bien qu'il ne puiſſe jamais être ſeparé dans aucun ſujet; autant qu'il eſt ſottiſe de preſumer d'un homme naturellement ſimple, qu'il puiſſe être ſuſceptible d'aucune vertu ſolide: cependant chacune de ces qualitez merite, que nous la conſiderions ſeparement; parce qu'une corruption accidentelle dans les indiuidus fait ſouvent, que nous nous perſuadons de trouver de l'eſprit, où il n'y a point de vertu; croiant au contraire vertueux ceux qui manquent de bon entendement. Le plus ſûr ſera donc, de ne pas juger de l'honnêteté de quelqu'un, que ſur la connoiſſance de ces deux perfections: puiſque ni l'une ni l'autre ne ſe trouve jamais ſeule. Celui qui en eſt doué s'appelle ordinairement honnête homme: mais je ne me tromperai pas, quand pour la perfection de cette bonté de l'ame je requiers encore l'uſage du monde qui produit ce rafinement de bonnes moeurs, qu'on appelle à l'ordinaire la conduite. Ainſi qu'un parfaitement honnête homme ne doit manquer ni d'eſprit, ni de vertu, ni de conduite. Je ne crois pas que ce mot puiſſe avoir un ſens plus reſſerré que celui que nous luy donnons. Monſi-

Si l'on peut être vertueux ſans avoir de l'eſprit.

Il faut avoir de la conduite.

Trois qualitez de l'honnête homme

Mena-

Menage, Mr. de Saint Evremont et autres François le definissent, si je ne me trompe, à peu près de la même maniere. Jl est con- *inseparables* stant que ceux qui semblent avoir de l'esprit et même de la conduite, sont souvent les plus mechants, aussi eloignez du titre de l'honnêteté que du veritable honneur. Au contraire la vertu qui ne peut pas subsister sans la perfection de l'esprit, est presque sans vie et ne brille nullement dans la societé civile, si elle se voit privée du soutien de la conduite.

En disant qu'on doit avoir tant de qualitez pour meriter ce seul titre si commun *et en quel degré.* dans le monde, on n' entend par là que ces proprietez soient necessaires dans un degré de perfection qu'on ne rencontre que rarement: mais je pretens seulement les trouver dans un degré aussi commun que le bon sens. Ainsi on ne desire ici ni un bel esprit, ni un esprit fort: on ne veut pas non plus un esprit de pedant, car cet exterieur qui ressemble quelque fois à un esprit éveillé, et ne sent pourtant pas autre chose que l'école, est toûjours le propre des gens qui manquent de genie. C' est assez entendre, quand on est exemt *Marques du sens commun.* de stupidité. Mais quelles marques a-t-on de distinguer du stupide celui qui a le sens commun? Je crois que les gens qui peu-

vent, par exemple, comprendre des raisons mathematiques, qui par les seules lumieres du bon sens sont tant soit peu capables; de gouter les beautez de la musique, de la poësie, de la peinture, et des autres productions tant de l'art, que quelquesfois de la nature; ces hommes là, disje, marquent sans doute par là, qu'ils ont assez d'esprit. Le stupide au contraire ne prend qu' à travers ou ne comprend nullement, ni raison, ni beauté, ni tout ce qui est bon ou agréable. C' est en vain qu' on cherche à reparer ce manquement du sens commun. Si la nature y resiste, toute logique, toute experience ne prête qu' un secours trop foible. L' art produisant à peine quelque image de ce que fait la nature; fait ce semblant d'esprit iustement aussi detestable, que la pure nature est aimable en cette rencontre. L'esprit d' école n' est donc pas au nombre des perfections. au contraire ceux qui se distinguent par beaucoup d'esprit veritable, ne sont pas aussi les plus propres aux affaires. Mais comme cette fausse sagesse, que nous avons depeinte pleine d' artifice, pleine d' affectation, est toûiours ridicule; et comme le veritable et solide esprit brille par tout il y a beaucoup de gens qui n'ont point de ridicule, non plus que de brillant: et

Le defaut du sens commun irreparable.

L'esprit pedant toûiours ridicule.

La mediocrité d'esprit propre aux affaires.

ce

ces personnes là me paroissent assez sensées pour veiller sur la conduite des affaires. La même moderation s'entend quand on dit qu' un tel homme doit avoir de la conduite. Il seroit aussi ridicule qu'indiscret, de pretendre dans un jeune homme autant de ce savoir vivre, que se prattique des vieux courtisans par une politique rafinée. Disons que celui sait vivre, qui en sait assez pour faire valoir ses qualitez, et pour eviter le peril qu'il y a à laisser decouvrir son foible en chaque occasion. Cette mediocrité fait l' homme aux affaires. Beaucoup de prudence engendre trop de scrupule et n' avance rien. Melez y un peu de bêtise pour mieux reussir dans le cours des affaires. *Audaces fortuna iuuat.* Il faut souvent courir à l' encontre de l'occasion; et cela ne se fait pas en bonne compagnie: car la sagesse ne va jamais que lentement. En verité, ce seroit autrement, si on n'avoit à faire, qu' à des hommes d' un très grand merite; mais comme les plus grandes affaires sont souvent maniées par des sujets très mediocres, il faut les imiter en quelque maniere, pour pouvoir aller en leur compagnie. C'est une verité, qu' on dit, *a poco ceruello si gouerna il mondo.* Vraisemblablement toutes choses se feroient beaucoup mieux, si y regnoit plus d'

 esprit:

esprit: mais ce seroit faire des voeux contre l'état de nôtre siecle, que de le vouloir autrement. Laissons donc les choses comme elles sont presentement; et parons nous pour les affaires de tant d'esprit qu'il est de saison. Admettons cependant, au moins quant à nôtre homme, comme une verité constante, ce que dit AuluGelle:

Philosophandum est paucis, nam omnino haud placet.

Combien de vertu doit avoir un honnête homme.

Un fond d'honneur, ou l'amour de la vertu est la perfection principale, qui distingue tout homme de bien d'avec les méchants. C'est aussi le propre que l'honnête homme, que nous decrivons, doit posseder. Si non comme une habitude de bien agir; au moins comme une inclination naturelle, de se rendre plus aisément aux remontrances de la raison, qu'à l'instinct des passions, et de se porter envers tout ce qui est louable, et avoir de l'horreur pour la mechanceté. En cette rencontre, encore une fois, nous n'avons que faire de l'école; parce que cette qualité ne depend le plus souvent que du temperament et de l'education.

La naissance contribuë beaucoup; et l'edu-

La naissance fournit la matiere, en donnant une bonne activité du sang: et la bonne education, agissant plus par quantité d'exemples, que par regles et preceptes, donne pour bien

vivre

vivre les plus avantageuſes habitudes. Nous apprenons tout cela avant que d'entendre. La ſcience qui vient après pour perfection-ner nôtre eſprit, eſt appliquée pour l'ordi-naire trop tard et en vain , ſi elle ne le trouve deja formé pour aimer la vertu. Un coeur plongé une fois dans les ordures du vice, n'admet après cela que fort rare-ment la teinture des bonnes connoiſſances. C'eſt pourquoi les etudes n'y contribuent pas grand' choſe. De là vient que les plus ſavants ne ſont pourtant pas plus honnê-tes que les autres, ſ'ils ne l'etoient deja avantque de ſ'avoir appliquez aux etudes. Pour bien juger d'un bon naturel pour la vertu, vous vous informerez de deux cho-ſes : ſavoir, du temperament et de l'edu-cation. Le premier vient ordinairement par la naiſſance : et l'autre perfectionne non ſeulement ce que la naiſſance a donné, mais elle peut encore épurer le ſang, et conſe-quemment changer en quelque maniere toute la diſpoſition du corps. Car l'ame comme un être ſimple, conſtant et perpetuel, ne peut pas être expoſée au moindre chan-gement : mais ſeulement ſelon la diverſi-té infinie de la diſpoſition du corps, ſon activité eſt ou plus libre, ou plus empe-chée, d'ou vient la diverſité des inclinati-ons : comme nous tacherons de l'expliquer

cation encore plus.

Le ſang tout ſeul fait la diverſi-té des inclina-tions na-turelles, & non pas l'âme.

peu après. L'effêt de la naissance se voit par là, que les enfans des gens de quelque extraction ont souvent un temperament plus vif, et le genie meilleur que les enfans des paisans. Comme l'activité des esprits animaux ne depend que de la nature du sang, et que cette constitution se change facilement par les affaires plus ou moins nobles qui occupent tant l'esprit que le corps; on voit presque toûjours un genie plus lent et moins éveillé dans des gens de basse extraction qu'en d'autres; et toutes les qualitez du sang se communiquent sans doute dans la generation aux enfans qui en naissent. Cette disposition du sang se repand non seulement dans toutes les parties du corps, auquel elle communique ce qu'elle a plus ou moins d'activité; mais elle produit aussi une difference infinie du genie, selon qu'elle empeche plus ou moins les actions de l'ame. Car comme on convient sur tout, que l'ame est l'être le plus simple: on doit aussi avouer, qu'il n y a point de diversité entre les ames des individus: et que toute la difference que l'on y remarque ne depend que du mélange infini des humeurs selon qu'elles sont plus ou moins propres pour l'activité. Ainsi toute l'activité de l'ame dependant uniquement de la disposition du

corps;

corps; il faut qu'on le regarde comme le temoin le plus ſur du genie et du coeur.

Les eſpris animaux rendent toûiours toutes les parties du corps plus propres à obeir à la volonté de l'ame; et ils les font même de jour en jour agir avec plus de promtitude par la quantité des paſſages qu'ils ſe forment dans les nerfs. Tout cela depend ſans doute de l'uſage qu'on fait du ſervice des eſprits animaux. Ils touchent par exemple le coeur auſſitôt que l'eſprit eſt ſaiſi de l'idée de quelque bien ou de quelque mal; ou bien ils ne le touchent point; ſelon la coûtume qu'ils ont priſe de le faire ou non. Un coeur noble et delicat ſera touché auſſitôt que la moindre injure frape l'oreille, et celui d'un paiſan ne ſera pas ému, pas même des coups de bâton. Cette conſequence de la ſeule coûtume d'agir ne manque pas d'avoir un grand poids même dans les actions les plus incomprehenſibles de l'ame.

L'education y contribuë encore plus.

Ainſi ce n'eſt pas aſſez d'avoir par la naiſſance un ſang epuré et ſpirituel, d'ou naiſſent toûiours une grande quantité d'eſprits animaux; une chair ſaine et bien diſpoſée à la reception des moindres nerfs, arteres et veines: les membres ſouples et bien proportionnez au ſervice de l'ame, etc. il faut auſſi que toutes ces parties ſ'accoû-

tument

tument d'agir le plus promtement, le plus noblement, et de la maniere la plus digne d'un corps sain. Tout cela est l'effêt le plus aisé d'une bonne education. Comme elle fait le plus souvent un citoyen bon et utile de l'homme le plus phlegmatique; elle peut aisément porter à sa perfection ce que la nature même destine à distinguer du vulgaire.

OBS. XI.

VENERES ANACREONTICAE CARMINE LATINO ELEGIACO EXPRESSAE

PRAEFATIO

INter ingenia, quae antiquitas maxima tulit, suo merito suspiciendus est Anacreon: non vt poeta tantum facile omnium festiuissimus, sed et inter philosophos magni nominis. quod alio tempore deducendum a nobis, iam nunc in transcursu dictum meminerint nostrae tempestatis quidam, qui nihil ex illo satis probe capientes, accusant tamen passim motu temerario virum virtutis atque veri studiosissimum, quasi, quando lusus eius soli supersunt, nulli rei seriae vacando, amores tantum atque voluptatum genera sit meditatus. Liceat enimuero per vos, viri delicatiores,

iores, homini philosopho, vel Apuleio in apologia aduocato, ludere etiam, iocari atque amores conscribillare; lasciuamque interdum paginam cum vita sine vlla labe proba coniungere: vt vobis vicissim sat honestam esse paginam, vitam turpem, per nos licet. Ne, amabo, irascamini, non vos solos in senatum e constituendo eo, quid honestum sit, quid ninus, vocari. Vnum est honestum, fateor, ed non vna facie: ridet interdum; interdum et frontem contrahit. Mittite ergo mihi Anacreontem, tenerum, saltantem, ridentem; sed probum: mittam ego contra vestri generis sat multos, seueros, tristes, sed maculosos. Quin, si negatis id mihi, feram. In eo salem mecum consensus erit, nihil esse posse, quam Anacreontis versus, venustius. Illum gitur legi saepius, nunquam non nouo oblectamento: praesertim post curas, quibus eum praeter alios Tanaq. FABER cum filia A. DACERIA emendatiorem reddiderunt, et naec quidem noua interpretatione ad intellegendum planiorem. Versibus etiam Gallicis expressit FOSSAEVS satis eleganter et concinne. qui haud ab re metuebat, ne periret magna venustatis poeticae pars, si soluta oratione transtulisset. Haec equidem tribus abhinc annis meditatus, cum nec mihi, vtut Graeca sat parum, nisi vocatis interpretibus, intellegenti, quae extant versiones satisfacere

cere viderentur : facile ſum adgreſſus, quae odarum pulcherrimas putabam, Latino carmine, quoad licuit, ad ipſos poetae luſus exactius exprimere. Bene factum erit ; ſi ſentiant inde noſtrates poetae Anacreontici carminis veram pulchritudinem, probam antiquorum ingenuam et expolitam Venerem; ne ſectentur vltra prae vrbanitate hirtam illam ſuam et ſilveſtrem generis hircini : quae vndique aculeata tum demum placet illis hominibus, ſi pupugerit. Sic enim volunt argutam et acuminis plenam poeſin, caſſa veri crepundia. Illam contra, cui nobilis ea ſimplicitas et veritas conſtat, frigidam putant atque nullius pretii : in epigrammatis praeſertim, quarum optimam rationem mire deperditam liquet hoc tempore. Reſtituendam autem eam eſſe profecto e poetis antiquiſſimis, viderunt Galli primum hoc, quo viuimus, ſeculo : eorumque beneficio iam nunc eruditi noſtrae gentis haud pauci. Fecimus igitur aliquod his in elegantiis periculum ; at periculum tantum. In noctibus enim noſtris abſolutum quidquam et elaboratum caue exſpectes. aduerſaria ſunt fortuito quaſi nata, quae, ne lucernam nimis oleant, prohibemus ipſi. Dabimus tamen quod licet ; et vt conferri poſſint hi verſus cum aliis verſionibus, addemus

lemus e regione Gallicam FOSSAEI, longius aliquanto a Graeco, quamuis id caueret auctor eruditus, quam nostra recedentem. Si quid haec te iuuare possunt, lector, videbis fortassis alio tempore, cum ludere vacat, Anacreontem Germanicis versibus iocantem, quibus et memet et Fossaeum, si futurum est, superare annitar.

* * *
** ** **

HENR. STEPHANVS IN PRAEFATIONE AD ANACREONTEM

NEc vero mihi quisquam luxum eius crimine-tur, quaeso. Sunt enim vt ait Heraclides Ponticus, gaudia et deliciae, ingenuorum: (siquidem relaxant animos et incrementum illis praebent) at labores, seruorum et abiectae conditionis hominum. vnde fit vt tales ingenia sua velut in angustum contracta habeant. Quod si cui incredibile videtur, poetam ad tantam prouectum senectutem, amatoria mordicus adhuc retinuisse, quod a Sophocle dicitur consideret, equum generosum, quamuis senex sit, in periculis animositate non destitui.

Haec Stephanus, quasi defendens, non male: verum non bona Satis fide.

ODE I.

ODE I.

DE LYRA POETAE

Cantarem Cadmum, cantarem Agamemnona saeuum,
Ni chelys a querulo suesset amante teri.
Asperiora ciens, neruos licet arte retentem,
Alcidaeque canam fortia facta trucis:
Lene tamen chelys obstrepit, et mihi reddit amorem:
Huic argumentum nil nisi solus amor.
Vos igitur fortesque viri regesque valete;
Soli sacra tibi sit lyra nostra Venus.

Hanc oden Paulus Stephanus dudum carmine elegiaco sic vertit:

Cantare Atridas geminos, et fortia Cadmi
Facta velim: citharae sed placet vnus amor.
Nempe aliam sumsi nuper, chordasque nouaui,
Herculis aggressus fortia facta fui.
Impatiens contra teneros lyra cantat amores.
Vobis Atridae dicimus ergo Vale.
Et vos heroum cum Cadmo turba valete:
Scilicet est vnus quem lyra pulset amor.

ODE II.

ARMA MVLIEBRIA

Armauit natura boues in cornua toruos:
Est bello propriis vngula parta feris.
Pernici pede se lepus est defendere doctus:
Magnanimusque leo dente pericla cauet.

Pisci-

ODE I.
SUR LA LYRE

DE Cadmus et des fils d' Atrée
En vain je veux chanter les noms.
a lyre aux Amours consacrée
e me rend que d' amoureux sons.
autre jour de cordes nouvelles
venois de la remonter,
je m' efforçois de chanter
s entreprises immortelles,
' Hercule sçut executer.
cherchois des tons dignes d' elles:
is, en dépit de mes efforts,
us mes doits les cordes rebelles
sonnoient d' amoureux accords.
rcule, Cadmus, fils d' Atrée,
ieu donc, adieu pour toujours.
lyre aux Amours consacrée
peut chanter que les Amours.

ODE II.
POUR LES FEMMES.

A Nature prudente eut soin de partager
Le farouche Lion d' une force indomtable;
cornes elle arma le Taureau redoutable;
Elle apprit au Lievre leger

Piscibus haec pinnas dedit, atque volucribus alas;
Corde valent calidi consilioque viri.
Nec donis exhausta suis natura sciebat
Femina quod caperet tegmen et arma sibi.
Denique forma loco teli sese obtulit; vnde
Bellua nulla potest hac magis esse nocens.

ODE XIIII.

AMORI NEQVICQVAM OBSISTI

Constitui nimium sero, quia victus, amare;
Olim animum blande sollicitauit amor:
Inde repugnantem stulte quo flecteret armis,
Tela capit, pugnae meque parare iubet.
Lorica indutus, frustra sum visus Achilles,
In manibus posita, quam male sanus, ope.
Arcus cum sonuit trepidus fugi, et fugiendo
Elusi pugnam, telaque cuncta Dei.
Ira furorque illum rapiunt, vbi quo petat haud est,
In pectus sese coniicit ipse meum.
Obstupui sensique citum per membra dolorem,
Inque imo sedit pectore dirus Amor.

Qu-

Les détours imprévûs d'une course rapide;
De ses agiles pieds le Cheval se deffend;
Le Poisson en nageant fend la plaine liquide,
Et de son vol leger l'Oiseau perce le vent.
L'Homme eut la prudence en partage,
Et la Femme fragile, où fut sa sûreté?
Que reçut elle? Un don, à qui tout rend hommage,
Un don qui fait un fou de l'homme le plus sage,
Qui triomphe de tout, le don de la Beauté.

ODE XIV.

COMBAT CONTRE L'AMOUR

IL faut se rendre, il faut aimer.
L'autre jour le fils de Cythere
M'en donnoit l'avis salutaire:
Mais moi, craignant de m'enflammer;
Je resolus de n'en rien faire.
L'Amour en rougit de colere:
Il prend son arc, et son carquois,
Et me dit de me bien defendre.
Sans differer, je courus prendre
Cuirasse, lance, ample pavois.
Armé j'avois l'air d'un Achile,
Et je m'en croyois la valeur.
L'Amour m'attend, tire; j'eus peur,
Je fuis; et lui, d'une aîle agile,
Vole après moi, l'arc à la main,
Décochant tous ses traits en vain.
Enfin voyant son carquois vuide,
Plein de depit et de fureur,

Quid faciam, quo me vertam, quo tela manusque?
Quando meum pectus quem timet intus habet.

ODE XVI.

IN SE IPSVM

Bella canunt alii, quosdam discordia Thebes,
Exercentque alios Troica castra viros.
Ast ego mitto alios, propriique incendia canto
Pectoris, in casus accelerata meos.
Non equitum turmae pugnant peditumue cateruae
Nec puppes rostro pectora nostra petunt:
Prodidit e pulcris nos atrox miles ocellis:
Hinc ignem saeuum telaque mille iacit.

ODE XIX.

IN NECESSITATEM BIBENDI

Terra bibit pluuiam, bibulas bibit arbor arenas;
Aera aquae tenuem, sol freta salsa bibit.
Luna bibens itidem bene potum sobria solem
Imbibit: vt mundus quae tenet illa bibant.
Quin ego non faciam, monitis nihil obstat amicus,
Vna lege orbis quod facit: ergo bibam.

ODE

Lui-même comme un trait rapide,
Se lance au milieu de mon coeur.
Je jette mon pavois à terre,
Et ce seroit à contre-tems
Pour des dehors faire la guerre,
Quand le Combat est au dedans.

ODE XVI.

QUE L'AMOUR SEUL EST LE SUJET DE SES VERS.

TU chantes les guerres Thebaines,
Un autre les feux d'Ilion.
Moi, je ne chante que mes peines.
Jamais aucune nation,
Ni sur la mer, ni sur la terre,
Ne me vint declarer la guerre.
De deux beaux yeux partent les traits,
Dont mon coeur amoureux est blessé pour jamais.

ODE XIX.

SUR CE QU'IL AIME A BOIRE.

LA terre boit la pluie, et les arbres la terre,
L'eau boit l'air, le soleil boit l'eau,
La lune du soleil boit aussi le flambeau.
Pourquoi donc, mes amis, me faites vous la guerre
De me voir boire à mon tonneau?

ODE XXXIII.

IN HIRVNDINEM

DUlcis hirundo veni, gratissima nuncia veris,
Namque tuas nostris comparo saepe vices.
Vere nouo reditura nouum meditaris amorem,
Nidificas, gignis, mox hiemanda fugis.
Sed nostro sibi constituit de pectore nidum
Aeternum nullo frigore pulsus amor.
Non vetat excludi pullos vel bruma vel aestus:
Hos modo pluma recens, hos modo testa tegit.
Mox videas alios aditum sibi sponte parantes
Cortice sic fracto lucis aperta queri.
Nutrit adultorum pia natos cura pusillos,
Excluduntque alios fertilitate noua.
Hei mihi, nam quantis lacerantur pectora turbis,
Si populus cordi tantus amoris inest?

ODE XLV.

IN AMORIS TELA

ALma Venus claudum quondam comitata maritum,
Cum noua pro nato tela paranda daret;
Prouida melle recens fabricatum tinxit acumen,
Nisus enim petulans addere fella puer.

Ad-

ODE XXXIII.

SUR LE NOMBRE DE SES AMOURS.

TOus les ans en ce lieu, dans la ſaiſon nouvelle,
Tu reviens, aimable Hirondelle,
abiter dans un nid que toi-même bâtis.
hiver tu diſparois, tu t'en vas à Memphis,
u ſur les bords du Nil, où la chaleur t'appelle.
upidon en tout temps fait ſon nid dans mon coeur,
des petits Amours ſ'y forment à centaine.
L'un de ſes plumes couvre à peine
on corps, qui du grand air redoute la rigueur.
L'autre dans ſa coque eſt encore,
Ceux-ci ſont ſur le point d'éclorre,
L'air reſonne des petits cris
e ceux qui de leur bec ont percé la coquille.
Par les aînez de la famille
vec de tendres ſoins les jeunes ſont nourris,
ui, quand ils ſont plus grands, ſont auſſitôt leurs nids.
Pour un qui ſort il en vient trente.
tous les jours en vain je crie et me tourmente
our chaſſer de mon coeur tant d'Amours réünis.

ODE XLV.

SUR LES FLECHES DE L'AMOUR.

AUx antres de Lemnos Vulcain forgeoit un jour
es fléches pour remplir le carquois de l'Amour.
a divine moitié, l'aimable Cytherée

Adstitit innixus Mars magni ponderis hastae,
Illudens, ferro spicula facta leui.
At nimis irridens puerilia pondera tractat:
Ecce tibi calamum sic satis, ecce, grauem,
Dixit amor, misit ferrum; suspiria traxit
Corde imo Mauors: risit ad ista Venus.
Ah nimis est grauis, et sensi, modo tolle, fatebor,
Mars clamat; sed Amor, fer tamen, haeret, ait.

Tanaqu. Faber laudatus et adductus.

Et hactenus lusimus. Nos autem hanc odam XLV. aliter paullo intelligere, ac vel Daceria vel Fossaeus interpretati sunt, cum vtraque versio quicquid est differentiae monstret, ne monendus quidem erit lector. Videndus tamen iste in adnotationibus ad hunc locum pag. 87. 88. Hoc eodem Anacreontis poematio vsque adeo delectatus est Tanaqu. FABER, vt in animaduersionibus his vteretur verbis: *Ita me ingeniosi et molles, pressi tamen et adstricti, huius odarii versus ceperunt, vt e Grammatico paene Poeta fiam; et repente attonitus exclamem, vbi eos lego,*

Felix, ah! nimium felix, cui carmine tali
Fluxit ab Aoniis vena beata iugis.
Quid melius dictaret Amor, Risusque, Jocique,
Et cum germanis Gratia iuncta suis.

Post-

En trempoit la pointe acerée
Dans un beau vase plein de miel,
Où Cupidon mêloit l'amertume du fiel.
Mars, au retour d'une bataille,
Entre, tenant en main un javelot pesant.
Il jette sur ces traits un regard méprisant,
Et de leur peu de poids ouvertement se raille.
L'Amour en choisit un, et cachant son dépit,
Tien, dit-il, celui-ci pesera davantage.
Mars le prend, Venus en sourit;
Et lui surpris du poids, en soupire, en rougit,
Saisi d'une douleur peinte sur son visage.
Reprens-le cria-t-il, il n'est que trop pesant.
Garde-le, dit l'Amour, je t'en fais un present.

Postquam haec scripseram, venit etiam in manus, quem praetermisisse in recognoscendis his nostris lusibus pro crimine fuerat futurum, Henrici STEPHANI Anacreon. In quo deprehendi odaria eodem versuum, quod Anacreonticon vocatur, genere, Latine bifariam reddita. Prius ab Elia ANDREA, de quo non habeo quod dicam, nisi quis me moneat, qui fuerit: deinde ab ipso Stephano. Illius versio sat quidem elegans est et proba: sed Stephani támen aliquanto venustior et rotundior. Vtraque nostros quidem lusus, vt et Fossaei, in eo haud dubie vincit, quod ad seueras perfectae interpretationis leges maiore adcuratione exacta est: Anacreontis dicta ex-

Henrici Stephani et Andreae versiones.

hibens non modo eodem metro, atque tot quot ille versibus, sed pene tot verbis atque syllabis. Nostra contra liberior multo non curat nisi sententiam poetae, salium venustatem, versus concinnos atque molles, non eosdem, nec verba eadem. Cum Graecorum editiones a Stephanis profectae in bibliothecis hodie vix reperiantur, nisi inter ornamenta rariora: operae pretium, opinor, fuerit: vt lectores nostrorum lusuum ne fraudemus veterum istarum versionum deliciis: in iis saltem odis, quas nos expressas dedimus, repetendis. Vt vero rectius, qua in re quem vter superet, queat iudicari: Andreae versibus e regione opposuimus Stephanianos. In vtroque id tandum desidero, vt mollius interdum, exemplo Anacreontis, metrum, fluat.

ODE I.

DE LYRA

EL. ANDR.

Cantare nunc Atridas,
Nunc expetesso Cadmum:
Testudo vero neruis
Solum refert amorem.
Mutanda fila nuper
Curo, lyramque totam;
Et Herculis labores

H. STEPH.

Cantem libens Atridas,
Cantem libensque Cadmum.
Sed barbiti mihi vnum
Nerui sonant amorem.
Mutata nuper a me
Chelys, fidesque cunctae;
Jamque Herculis labores

Mox

Mox ordior: sed illa
Sonans refert amores.
Magni valete posthac
Heroes ergo nobis:
Nam barbiti iocosae
Solos canunt amores.

Canebam: at illa contra
Sonabat vsque amores.
Heroes ergo longum
Mihi valete posthac.
Nam barbiti mihi vnum
Nerui sonant amorem.

ODE II.

DE MVLIERIBVS

EL. ANDR.

Cornu duplex iuuencis
Natura, et vngulas dat
Firmas equis, pedesque
Lepusculis fugaces,
Leonibusque dentes
Vasto truces hiatu:
Vim piscibus natandi,
Volucribus volandi;
Audaciam viris: nec
Jam foeminis valebat.
Quid his dat ergo? formam.
Pro parmulis et illam
Dat, omnibusque telis.
Sic vincit ergo ferrum
Puella, vincit ignem.

H. STEPH.

Tauro ferire cornu,
Equo, ferire calce,
Lepori, valere cursu
Natura dat: leoni
Dentes hiante rictu.
Pisces docet natare,
Aues docet volare:
Prudentiam viris dat.
At foeminis nequiuit.
Quid ergo donat illis?
Decoram habere formam:
Pro parmulisque cunctis,
Pro lanceisque cunctis.
Quin flamma cedat illi,
Ferrumque, si qua pulchra est.

ODE XIIII.
DE CVPIDINE

EL. ANDR.

Libens, libens amabo.
Amare amor iubebat;
Sed ipse mente captus
Parere negligebam.
Hic ergo sumit arcum,
Et auream pharetram,
Me praelio lacessens.
At ipse vero tectus
Lorica, vt olim Achilles,
Hastaque, parmulaque,
Audax repugno amori,
Ferox petit: recedo.
Exhausta vbi pharetra,
Ringit: dein seipsum
Immittit vt sagittam,
Mihique soluit artus,
Et intimum subit cor,
Nil parmula tegente.
Nam cur foris petamur,
Quum praelium sit intus?

H. STEPH.

Libet, libet iam amare.
Cupido me monebat,
Vt amator esse vellem:
At ego insciens monenti
Parere negligebam.
Mox ergo sumsit arcum
Et auream pharetram,
Me praelio lacessens.
Ego vero, vt olim Achilles,
Lorica amictus, atque
Scuto minax et hasta,
Cum amore praeliabar.
Iaciebat ille tela,
Vertebam at ipse terga.
Tandemque missili omni
Quum destitutus esset,
Ira aestuans iacit se
In me, velut sagittam.
Penetrans et in cor vsque
Medium, resoluit artus.
Scutum ergo nil iuuat me:
Nam cur petamur extra,
Quum praelium sit intus?

ODE

ODE XVI.

DE SE IPSO

EL. ANDR.

Thebana dicis arma,
Troiana cantat ille:
Meas at ipse clades.
Me non eques, pedesue,
Non perdidere naues:
Quoddam nouum sed agmen
Ab acribus petens me
Et fascinans ocellis.

H. STEPH.

Thebana bella cantas,
Troiana cantat alter:
Meas at ipse clades.
Me non eques, pedesue,
Non perdidere naues:
Aliud nouum sed agmen
Dominae insidens ocellis,
Et inde tela mittens.

ODE XVIII.

BIBENDVM ESSE

EL. ANDR.

Terrae bibunt feraces,
Plantae bibunt et illas.
Auras Thetys marina,
Et aureus Thetyn sol:
Bibitque luna solem.
Quid increpatis ergo
Me, dum bibo, sodales?

H STEPH.

Foecunda terra potat,
Hanc arboresque potant,
Et potat aequor auras,
Phoebusque potat aequor,
Ipsumque luna Phoebum.
Quid ergo vos, sodales,
Potare me vetatis?

ODE XXXII.

AD HIRVNDINEM

EL. ANDR.

Dilecta tu quotannis

H. STEPH.

Hirundo tu quidem annis

Qui-

Quidem venis hirundo,
Struisque vere nidum.
Bruma sed is, latebras
Nilum petensue Mem-
phim.
At vero saeuus ille
Amor meo perennis
In corde nidulatur.
Hic pinnulas Cupido
Agit nouas, hic ouo
In ipso adhuc fouetur.
Iam seminatus ille est.
Proinde conqueruntur
Pulli et strepunt hiantes,
Atque interim minores
Foetus alunt adulti:
Qui rursus educati
Gignunt nouos amores.
Nobis quid ergo fiet?
Clamore persequi tot
Cupidines nequimus.

Is singulis redisque:
Tu aestate nidulata,
Bruma soles latere,
Nilum petensue Mem-
phin:
Amor sed vsque nostro
In corde nidulatur.
Pullus fit vnus, ales:
Hic conditur sub ouo.
Hic semiclusus extat.
Hiantiumque iugis
Pipitus est amorum.
Aluntque pipiones
Maiusculi minores:
Hi rursus educati
Gignunt nouos et ipsi.
Quid me, quid ergo fiet?
Nam turba tanta amo-
rum est,
Vt iam tot vna lingua
Non possit explicare.

ODE XLV.

IN CVPIDINIS SAGITTAS

EL. ANDR.

VEneris maritus olim
In Lemniis caminis
Ex aere fabricabat
Amoribus sagittas:
Venus ipsa vero melle

H. STEPH.

VEneris maritus olim
Ad Lemnias caminos
Amoribus sagittas
Dum cudit aere sumto,
Hamosque melle dulci

Bona

Bona cuspides linebat;
Sed eas Cupido felle
Puer eius imbuebat.
Ibi cum impetu Gradiuus
Validam vibrabat hastam,
Et amoris eleuabat
Leuiora tela ridens.
Grauis haec tamen videtur,
Amor inquit, experire.
Iacit: excipitque Mauors,
Venus et sub ipsa ridet.
Ibi Mars statim ingemiscens,
Grauis, inquit, aufer illam.
Tibi serua, ait Cupido.

Dum temperat Cythere,
Miscetque fel Cupido:
Mars praelio reuertens
Quatiebat horridam hastam,
Tela eleuans amoris:
At amor, Graue istud inquit:
Fac, si libet, periclum.
Mars accipit sagittam,
Venusque risit: ille
Vehementer ingemiscens,
Grauis, inquit, aufer illam.
Tibi serua, ait Cupido.

Et hae quidem Anacreontis iambo tentatae versiones, sat, vt diximus, sunt probae: nec tamen placent vndequaque, cum euadant nimis adstrictae, perdantque vtplurimum aliquid e suo exemplari venustatis. Eneruatur etiam subinde rerum concinnitas. Si sub nostram incudem sint reuocandae, prima statim ode, exempli caussa, prodierit hoc modo:

Canam libens Atridas,
Canam repente Cadmum.
Sed occinunt amorem
Toni lyrae rebelles.
Ego nouare chordas,
Chelyn nouare totam,

Et

Et Herculis labores
Celebrare: at inde nerui
Mihi obstrepunt amores.
Reges valete longum
Meum meos amores
Cane barbiton iocosum.

Latina nostratium carmina defenduntur;

Consistimus, ne te fatigent, lector, lusus nostri: neu quis mihi vitio vertat Latinis carminibus vel per otium operam dedisse. Sicut id improbant nostrae tempestatis insubidi quidam critici: quos tuetur eruditus caetera vir, sed earum, de quibus tum iudicat, rerum imperitus, Io. CLERICVS *in Parrhasianis.* quando nimius plerumque et temerarius reprehensor, inter multa aduersus poeticam speciose iactata, contendit etiam, indignum esse nisi ex plebe erudito, Latina magis quam vernacula lingua versus facere. Cuius rationes quam sint infirmae, alio tempore demonstrabitur. Nos quidem vtriusque linguae facultatem amamus, modo prorsa oratione exercendam, modo vorsa. Sit alia prorsus nostri temporis, quam quae stante republica Romanorum, Latinitas; largior. Sit noua plane: concedo. Legitur tamen, balbutitur, scribitur et intellegitur, culta est et proba. Cur in minore habeatur pretio, quam alia quaeuis linguarum recenti origine? Vix intellegat nos Cicero: quid inde? nec illum magis Liuius Andronicus, nec nos Germanice loquentes proaui. Non tamen proinde aut nullus est sermo Germanorum,

hodieque non fastidienda.

aut deterior. Scilicet linguae, vt imperia, emporum patiuntur vices: modo exiles, nodo vberes, modo inquinatae, modo retitutae. Quocunque te vertas, eo fere cribendum eſt modo, quem in quo viuis ulerit ſeculum. Nec quisquam facile linuam vetuſtate vtcunque mutatam, ſi cura eſtituta, atque ad leges certas ſit exacta, deeriorem dicat, quam quae ſolo vulgi vſu, ruto hominum infantium conſenſu, ſub nfelici ſidere, qualis certe Gallica, quae t ineptiarum plena eſt, fuit exorta. Exors ergo ſit oportet, qui prae Gallica hanc oſtri temporis Latinitatem ſpernat; in qua eſtituenda tot ſumma ingenia multis elaorarunt ſeculis: quando et illa, quamuis er ſe ſterilis, exilis et inepta, ad mirum liquem, ſed antiquis minime comparanum, nitorem, doctorum hominum curis ſt reſtituta. Abſiſte ergo Clerice. Latinas legantias eruditos noſtros carmine ſectari e veta. Diſcimus inde profecto, veram loquentiam, veram ſermonis concinnitaem, cum antiquos imitamur: vt ex Anareonte veros ſales, veram epigrammatis enerem. Quod vidit Henr. STEPHAVS, qui delicias illas hoc celebrauit carnine.

Stephanus denuo adductus.

Inuentis glandem qui non faſtidit ariſtis,
Poſt vuam latices non Achelee tuos:

A nostro absistat procul o procul ille poeta:
Non facit ad fatuum barbitus hæc stomachum.
At tu quicunque es natus meliore palato.
Nectare et ambrosia qui satur esse cupis:
Qui veneres omnes, omnes gustare lepores,
Graii delicias et cupis eloquii,
Qui vis Sirenas Suadaeque audire medullam:
Huc ades, huc aures verte animumque tuum.
Nanque his (Cecropio toto si lector Hymetto,
Te satiare potes) te satiare potes.

EIVSDEM.

Aut hos versiculos dictauit Apollo poetae,
Phoebeæ aut contra Teia musa lyræ.
Illud in ambiguo est: hoc constat, cantibus istis
Sæpe Pheratiadæ personuisse domum.
Qui non ergo huius capitur dulcedine versus,
Nil sapit, aut ipso plus sapit ille Deo.

P. Stephanus laudatus.

Ne quid eorum, quae ad hanc rem pertinere putes, praetereamus, libet intertexere duas adhuc odas Anacreonticas, quae iam fiunt obuiam, Latine a P. Stephano haud quidem inuenuste versas.

ODII

ODE II.

DAt celerem curſum lepori, dat cornua tauris
Natura, et fortes vngula reddit equos:
Dente leo, vaſtique valet ferus oris hiatu:
Et natat in pelago piſcis, auesque volant:
Conſilium prudens homini natura reliquit:
Rettulit at vero fœmina tale nihil.
ed pictos habuit vultus formamque decoram:
Omnes armorum præſtet vt illa vices.
t vero ferrum, flammas, et cætera vincit,
Formoſa eſt oculis ſiqua puella tuis.

ODE III.

NOctis erat medium, quo vertitur vrſa Bootæ
Ad latus, et dulcis corpora ſomnus habet.
omnus alens feſſos fractosque laboribus artus:
Ecce, puer noſtras aduolat ante fores.
t portas pulſantem, ictu faciente tumultum
Audio, quis turbet ſomnia noſtra peto.
t quis ibi eſt, quæro. Reſera citus oſtia, clamat.
Sum puer, atque omnem pectore pone metum.
onſpicuæ totam noctem ſine luce Dianæ
Erraui, multo feſſus ab imbre puer.
um verbis me ludit, opis miſeratus egentem
Sum tamen, et ſumpta lampade pando fores.
ſpicio puerum, geminas et conſpicor alas:
Parua pharetra illi, paruus et arcus erat.
dmouique igni miſerum, manibusque capillos
Siccaui madidos imbre, ſimulque manus.
lgor vt e membris pueri, frigusque receſſit,
Iam num arcus madeant, experiamur ait.

Ocyus intendit, medium ſed perforat ictu
Cor mihi, meque œſtri vulnerat inſtar Amor:
Et ſaliens ridensque puer, Iam gaudeat hoſpes,
Arcus enim bonus eſt, Pectore vulnus habet.

Daceria notata. Antequam relinquam Anacreontem, vo[…] canda eſt DACERIA, quae leuem ipſi in[…] flixit iniuriam, cum verſum aliquem no[…] caperet ſane pulcherrimum. Scilicet Od[…] XXXVI. inter alia ad laetitiam ſe excitan[…] *Anacreon explicatus.* poeta, πολιαὶ ςέφουσι κάρην. ad quae illa[…] *Ce paſſage*, inquit, *eſt aſſûrément corromp[…] car quel ſens a-t-il de la maniere que le[…] Interpretes ont traduit:*

Cani caput coronant.

Les vieillards couronnent leurs cheveu[…] blancs. (immo: *Les cheveux blancs co[…] ronnent ma tête.*) *Il n' y a aucune ſuit[…]* Ad quae Daceriae verba nos alio tempor[…] in margine adſcripſimus:

Madame Dacier ſe trompe. Les mots[…] *Cani caput coronant*, qui ſont de la traduc[…] tion de Henri Etienne, ou d' André, qu[…] j'ai cité peu avant; ont un ſens tres excel[…] lent, et tres propre pour exciter aux plaiſir[…] ſelon les coûtumes des anciens Grecs [...] Romains. Ce vers là ne veut dire autre choſe que: *Voici deja des cheveux blancs qui m[…] viennent ſur la tête.* Cela convient fort bie[…] à Anacreon qui n'étoit pas jeune, lors-

qu'

qu'il faisoit ses odes; de même qu'aux manieres des Poetes, qui se servoient toûjours de cet argument pour faire boire. Jls disoient par exemple: *Le plaisir s'enfuit, la vieillesse vient, et la mort avec elle. Beuvons donc et rejouissons nous au tems que nous pouvons.* Temoins plusieurs odes d'Horace et un passage très remarquable dans PETRONE, ou Trimalcion excite ses conviés à boire, en jettant l'image d'une tête de mort sur la table, ajoutant en des vers très mechants; car en cela il faut remarquer le ridicule que Petrone donne à Trimalcion: *Petronius illustratus.*

Heu, heu nos miseros, quam totus homuncio nil est!
Sic erimus cuncti postquam nos auferet orcus:
Ergo viuamus dum licet esse bene.

Voyés Scaliger et les autres commentateurs sur cet endroit. Aujourd'hui de telles remontrances, au lieu de nous reveiller aux plaisirs, feroient un effet tout contraire.

Idem vidit quodammodo Fossaeus in adnotationibus ad suam versionem pag. 70. Jam satis de Anacreonte.

OBS. XII. DE PAVLO STEPHANO HENR. F.

EXCERPTA QVAEDAM EX EPISTOLA PARENTIS EXHIBENS

Cur haec et vnde a nobis transsumta.

LAudauimus modo ante Paulum Stephanum, atque quaedam eius epigrammata in medium adduximus. Proinde haud ab re futurum esse censeo, si nonnulla de eo viro singularia cum lectoribus communicem. Quanquam enim sat multos de Stephanis multa sciam scripsisse: vereor tamen vt eadem, aut iisdem verbis; quibus iam nunc, cum a parente sint profecta de filio, quantulamcunque apud eruditos gratiam initurus mihi videor. Quid si secus ceciderit, vt actum imprudens egerim; eiusdem Stephani, cuius dicta in medium producenda sumsi, in eodem loco verbis, neglegentiam excuso. is autem pag. 21. *Meæ*, inquit, *illæ in Gellium noctes, qualescunque sunt, ex re nomen habent: et venia, vbi quid peccarunt, dignæ sunt. noctibus enim somnum obrepere* συγγνωστόν ἐστι. Scilicet et nostrae noctes, si fidem praestant et bonam mentem, intercedentis interdum indiligentiae veniam facile sperant. Vtar autem ad excerpendum qualemcunque Pauli Stephani χαρακτηρισμὸν, parentis ad eum epistola, quae Gellio Stephaniano praemissa conspicitur. Scripta ea est Parisiis A.O.R. cIↃ IↃ LXXXV. X. CAL. APR. *Henr.*

Henr. Stephanus ibi pag. 2.

Sed Stoicorum mentio tuas mihi in memoriam reuocat literas, ad quas minime Stoicas ordine respondere libet. Primum igitur, me tuis quaternis vnas tantum reddidisse, aut miraris, aut mirari videris. Quasi vero hac in re paria cum filio facere debeat pater, et velut ἴσῳ τῷ μέτρῳ (vt Hesiodi verbis vtar) ἀντεπιστέλλειν, non potius filius vel senis literis vnas patris redimere. Eas certe minime mihi dubium est quin cunctanter timideque scripseris, quod mihi κακάγγελοι futurae essent.

Pauli Stephani mores in epistolis scribendis.

Deinde pag. 4.

Ecce, mihi in manus illa tua epistola traditur, cuius prima parte, villam meam terræmotu quassatam esse scribis: et vero ita scribis, vt eodem terræmotu concussa tum temporis mens tua fuisse videri possit. Quod in causa potissimum est cur tuas illas literas minime Stoicas esse dixerim. Tuæ tamen hoc ætati nunc condono: ea lege, vt postquam firmata virum te fecerit ætas, tibi, tanquam Stoicorum omnium στωϊκωτάτῳ, tale nihil contingat: quin potius, si fractus illabatur orbis, impauidum feriant ruinae.

et pag. 5.

Aliud quiddam, aliud est, Paule, idque a te profectum, quod ægritudinem animo meo attuli. Pauli enim venam in Pauli versibus desideraui: illam dico venam, quæ plerosque aliquando coegit suspicari, meos aut præceptoris tui versus nomen tuum mentiri. Verum, si bene te noui (cui autem esse notior debes?) statim veniam precans, mœrore quem mea tibi affert absentia venam illam magna ex parte arefactam esse quereris, et tam longum mei quo angeris desiderium facere dices vt meum Paulum in meo Paulo desiderem. Quo se cunque modo res habeat, ego

Ingenium in versibus pangendis.

πατρικόν τι πάσχων, paruum & non me solum sed te etiam indignum munus tuum magno remuneror. *pag. 6.*

instituta parentum; Quid enim ad præclaram tui institutionem requiri potest, quod a me non expectetur? Atque adeo quid non a te etiam ipso iam expectari putas? Scit enim tota propemodum Europa quam tibi viam non solum pater, sed ipse quoque auus, Robertus Stephanus, monstrarit, quam vterque viam tibi velut præcalcarit. Quantum vndique beneuolentiæ, quantum laudis & gloriæ tibi comparabis, si vestigiis illorum insistas, tantum maleuolentiæ, vel potius odii, tantum ignominiæ tibi conflabis, si eorum vestigia relinquas: si, non dico ab iis te auertas, sed vel diuertas.

habitus corporis; Ac eo certe magis reprehensionem mereberis quod firmo sis habitu corporis ac propemodum athletico, & qui tibi firmam & in posterum valetudinem (modo eam intemperantia non corrumpas) spondet. Me certe, cum mediocri tantum corporis firmitate essem, variis tamen longorum itinerum laboribus, iisque quas literarum studia poscunt vigiliis, nec non curis atque oneribus typographicis (dum paternam in paterna diligentia gloriam æmulor) suffecisse vides: te ergo ὅτως εὐσωματοῦντα quinam labores typographici terrere ita possunt, vt ab incepto deterrearis. Enimuero de isto corporis tui vigore & robore cogitare non possum, quin veniat in mentem mihi quidam Gellii nostri locus, quem volo & jubeo omnium primum legas.

pag. 8.

nutritio, Sed, ne te diutius suspensum teneam, cogitantem cur ego ab illa tuæ εὐεξίας mentione in hunc sermonem venerim (quod te mirari non miror) recordare, matrem tuam, clarissimam fœminam, in te vno hoc nutricationis officio fun-

functam esse: functuram certe & in aliis liberis, nisi ego illius maiorem, quam ipsamet sui, rationem habuissem. Recordare, illam sæpe mihi dixisse, quum te solum ex suis liberis tam vegeto & robusto corpore esse videret, Cur tu, mi vir, non me passus es in aliis quoque liberis matris officium præstare? Quum ego vires illius laboribus eiusmodi impares esse responderem: impares certe illis & in nutriendo Paulo erant (aiebat) sed quod vltra vires meas in illius nutricatione præstiti, viribus illius, miro Dei beneficio, accreuit. Verum quid ego illius nutricationem commemoro, quam ab eadem accepisti educationem taceo? si non paruæ felicitatis loco ponitur, matre natum esse quæ quum titulis auorum generosa esset (vt verbis Nasonianis vtar) animi nobilitate genus exuperabat: quanta tibi felicitatis illius accessio hæc est, quod totius pueritiæ tuæ eandem illam habere educatricem contigit?

et educatio.

Mater eius nobilis.

pag. 9.

Quum enim liberali eius indoli, et τῇ εὐφυΐᾳ (quod vocabulum Latini multis vnum vix exprimere possunt) parentes conuenientem educationem institutionemque adhibuissent, quumque natiuam ac genere dignam generositatem, et vere μεγαλοφυΐαν longo cum nobilissimis fœminis (& quibusdam earum, etiam principibus) consuetudo non parum auxisset, nec non in obseruanda honestissima harum familiarum disciplina diligens fuisset: quid eorum quæ ad recte formandos vel regii alicujus pueri mores pertinent, ignorasse credendum est?

& optime morata.

Quantacunque tamen fuerit matris tuæ præstantia, ad mores tantum pertinuisse quæ tibi monita præceptaque dedit, inficiari nolo: verum si de domesticis ad studia quoque litterarum

Quae incitamenta Paulo

ad litterarum studia sueperfuerint.

rarum incitamentis dicendum est, hic certe potes ire per exempla (Nasonis sermone vtor) non tantum auita, sed etiam proauita: vt paternum taceam, quod tamen vel vnum, esse omnium instar posse, plurimi fortasse iudicarent. De aui quidem certe tui Roberti Stephani familia, non desunt qui testari possint, se in ea quod alia in nulla, ad rem literariam quod attinet, vidisse: ipsas etiam famulas magnam Latinarum vocum partem intelligentes, multa etiam (sed quasdam deprauate) loquentes. Auiae autem tuae, eorum qui Latine dicebantur (nisi rarius aliquod vocabulum intermisceretur) haud multo difficilior erat intellectus quam si dicta sermone Gallico fuissent. Quid de superstite sorore mea, amita autem tua, nomine Katharina, dicam? Illa quoque eorum quæ Latine dicuntur interpretem non desiderat. multa vero et ipsa eodem loqui sermone potest, et quidem ita (licet nonnunquam impingat) vt ab omnibus intelligatur. Vnde illi hæc Latinæ linguæ cognitio? Artem certe grammaticam haud magistram habuit, nec alius illi hac in re quam vsus praeiuit. eodem enim modo Latinam linguam didicit, quo inter Gallos Gallica, inter Italos Italica, inter alios alia disci solet.

Roberti Stephani familia quam erudita.

Heu quantum distat inter illos et nostri temporis librarios.

Et quoniam hunc in sermonem incidi, vt scias quam facultatem discendi linguam illam familia quae mihi paterna, tibi auita est, suppeditarit, audi rem oppido quam dignam quae inter illius familiæ memorias (vt Gelliano vtar vocabulo) referatur. Fuit tempus quum auus tuus, Robertus Stephanus, decemuiratum quendam literarium domi haberet, eumque, vt παντοεθνῆ, ita etiam πάγγλωσσον.

nam

nam vt ex omnibus nationibus conflatus, ita etiam omnium linguarum erat. Decem hi partim literati, partim literatissimi viri, quorum quidam correctorio munere fungebantur (iique præsertim qui epigrammata postremæ eius editioni Thesauri Latini præfixerunt) quum sicut ex diuersis oriundi erant gentibus, sic etiam diuersum sermonem vernaculum haberent, lingua Latina, tanquam communi interprete, inter se vtebantur. Ac quum ex his decem modo hos modo illos famuli pariter et famulae de rebus quas ipsi ipsæque vel norerant vel saltem coniectare poterant, colloquentes, quin etiam in mensa quotidie cúm de aliis, tum vero de iis quorum illa solet argumentum suggerere, sermonem habentes audirent, ita suas paulatim aures verbis illorum assuefaciebant, vt non solum pleraque eorum quæ dicebant intelligere, sed quædam etiam eloqui valerent. Iam vero et hoc totam familiam Latinitati assuefaciebat, quod ego, fraterque meus, Robertus Stephanus, non alia quam Latina apud patrem vel quempiam ex illis decemuiris vti lingua auderemus, ex quo iactis primis fundamentis balbutire in ea cœperamus. Quorsum vero hæc omnia? vt ostendam, ignorantiam, quae in aliis plerisque familiis turpis tantum dici potest, in mea habitum iri propemodum piacularem. Te vero non satis est ignorantiae morbo non laborare, sed, si exspectationi quam sustines satisfacere, speique de te conceptæ vis respondere, multo quam vnquam alacrius simul et acrius studiis literarum incumbendum tibi est.

Magnum Paulo ad eruditionem momentum.

pag. 14.

Paulus obesior nec satis assiduus in literis parenti visus.

Alii igitur patri quod valetudini filii deest, metum incutit: me autem quod tuæ superest, securum esse non sinit. Nec vero vnicus, sed duplex mihi timor suboritur, quum te non solum εὐσωματεῖν, sed etiam σφριγᾷν considero: vnus, ne mutata subito voluntate, a Musarum castris ad Martia, aut etiam athletica (contra quam fecisse Euripidem Gellius tibi narrabit) transfugias: alter, ne haec ἐς ἄκρον εὐεξία, ipsi etiam Hippocrati suspecta in malum aliquod erumpat. Quamobrem videndum tibi est vt diæta quam λεπτὴν Graeci vocant vtaris: quo tua εὐσαρκία et πολυσαρκία incrementum saltem non capiat. Si enim eo victu vtaris qui te magis ac magis possit καταςαρκοῦν, merito tibi aliquis Pythagoræ verbis dixerit, Non desines molestiorem tibi carcerem efficere?

*** *** ***

Et haec sufficiant hoc tempore de P. Stephano atque de familia Stephaniana e libro, qui non vulgo in bibliothecis repositus inuenitur, excerpta. Vale lector.

)(o)(

NIC. MACHIAVELLI FLOR. HISTORICI EFFIGIES RES
tutae et aeri incisae a J.F. Chri
Halae Sax. A.O.R. cIↄIↄccxj

IOH. FRID. CHRISTII
NOCTES ACADEMICAE
OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN III.

QVO RITVS IVRIS ANTIQVI ILLVSTRANTVR

AVCTORES EMENDANTVR ORIGINES FRANCICAE ALIA E MSS. ERVVNTVR

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

A. O. R. cIↄ Iↄcc xxviii.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

M. CATO

in libro, qui inscriptus est, Carmen de moribus.

Vita humana prope vti ferrum est. Ferrum, si exerceas, conteritur: si non exerceas, tamen rubigo inficit. Item homines exercendo videmus conteri. Si nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitatio.

OBS. XIII.

DE RITU VINDICIARUM APUD ANTIQUISSIMOS ROMANORUM

§. I.

Quibus ritibus sub prisca Romanorum republica vindiciae apud praetorem ex iure Quiritium sint peractae: quominus id vel eruditissimis iuris interpretibus constaret; quae antiquitati plerumque circumfunditur, obscuritas effecit. In eo tamen, nisi omnes, qui alicuius inter eruditos sunt nominis; plerique certe consentiunt: quod ex optimorum auctorum testimoniis intellegere sibi videntur, imaginarium quoddam, inter vindicantem et contra vindicantem, in iure praesenti, bellum: quo litigantes, aut *festucas*, quas aliqui *hastas* interpretantur, sed perperam; aut saltem manus conserue-

Hi ritus ob antiquitatem obscuri.

interpretum coniectura.

 rint:

rint: atque ex vtraque parte, aduersario et vim inferre, et repulsare, visi sint.

Ex iis potiores laudati. II. In hac autem sententia qui sunt, vt e plurimis aliquos saltem adducam: post Car. SIGONIVM, de antiquo iure ciuium Romanorum, et BRISSONIVM de formulis, tanquam coryphaeos, quos, qui post vixerunt, haud cunctanter hac in re secuti sunt: non indicabo, nisi e recentissimis, iuris consultissimum GVNDLINGIVM, qui nuper admodum edidit in hac Fridericiana elegantem *de rei vindicatione* dissertationem, in qua eum circa morem haud pauca disputantur egregie; et virum elegantem eruditum, Ge. Guil. IOECHERVM, iuris in academia Lipsiensi doctorem, cuius dissertationi, *de ritu vindiciarum apud Romanos*, debere me quaedam antiquorum, ad hanc quaestionem illustrandam, loca, quae antea legentem fugerant, profiteor.

Quare eorum probari nobis non possit sententia. III. Ego vero, vt his per omnia subscribam, adduci non possum: nec largiri, esse credibile, vt ciuis Romanus ciui manum iniecerit coram tribunali, aut vim vel commentitiam vllo intentarit modo: quod et Romani auctores ea de re certi quid non adferunt; et argumenta, quibus eruditissimi nituntur interpretum, per ea quae infra dicemus dissoluta, corruunt. *Sigonius notatus.* SIGONIVS certe, *de ant. iure ciuium Rom. libro I. cap.* XXI.

XXI. ea de re rectiss me vt sit commentatus, atque stet in plerisque nobiscum: ita tamen eo loco *pag. 375. versu 17. editionis Francofurtanae apud Wechelos; Vis simulata fuit,* inquit, *verae vis imitatio: quoties diis caussa alter alteri in iure, MANVM CONSERENDO, vim attulit.* Quibus in verbis am non auctor eum quisquam, quem sequatur, defendit: aut aliquod coniecturam ustentans verosimile: aut moris Romani nalogia.

IV. Obscura sunt heic omnia; coniecturae igitur locus est: quo magis parcamus summi nominis viris, quod tantum non acu em tetigerunt. In coniectando tamen um prospiciendum sit, vt quam proxime ad eri speciem accedamus: illorum sententia deo mihi minus probatur; quia nihil est in eliquis antiquorum ritibus vnquam, in quo ossit esse huius belli simulacrum: nihil eius rei, cum formulas ridet, memorat CIERO: non sane praetermissurus, si extitisset, quod ridiculo esse tam commode potrat. nec vllum vestigium belli huius comnentitii habetur in adcurata duplicis vindiiarum iudicii descriptione, quam LIVIVS xhibet circa Virginii filiam: *libro III. a caite 44. ad 48.* neque GELLIVS *noctium Atticarum libro XX. cap. IX. circa finem*, nobis deest; quin illam sententiam videatur

Inquiritur in illam sententiam.

Cicero, Liuius, Gellius, testes contra vocati.

destruere: quando non aliam vim heic admittit, nisi *quae verbo diceretur, non quae manu fieret.* In illo autem interpretum commentitio bello, vis aliqua, quamuis non seria, *manu* tamen fieri fingitur: cum aut velint festucas seu hastas contendi, aut pugnos, vt pulsantis, in contra vindicantem iniici, aut certe manus comprehendi sueuisse. Et id illustrari cupiunt vocabulo καρπιςία; quod, nisi meram Turnebi coniecturam sequantur, vnde exsculpserint, quasi huc pertineat, non repperi.

Errant viri eruditi circa fundamentum sententiae. Manum conserere non

V. Induxit autem, vt pugnam in vindiciarum ritu quaererent: quod in Cicerone & Valerio Probo, et Gellio, aut legebant, aut legi contendebant: MANVM CONSERERE, casu quarto: quibus verbis dubio procul, per vulgatissimum eorum vsum inesse quaedam belli significatio videtur. Sed hoc argumentum labat: quandoquidem in emendatissimis et sinceris auctorum ... eorum

---

Valer Probus adductus.

V. MANVM CONSERERE. De Cicerone lique[t] qui de Oratore I. et pro Muraena constantissim[e] vt et Ennius, MANV. VALERIVS Probus in e[x]xemplaribus, quae equidem euolui, omnibus: E. I. M. C. V. reddit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCAVIT: non, MANVM. Se[d]

Brissonius notatus.

hos omnes in commentario de formulis, *libro II pag. 375. 376.* BRISSONIVS corrupit, et exhibu[it] omnia loca casu quarto perperam. Gellio auter[m] idem vulnus inflixit, vt infra videbimus, Carrie[...]

eorum editionibus, exhibetur, vt et in Ennii fragmento, constanter: MANV CONSERERE, casu sexto. In quibus verbis fallare necesse est, si hisce eandem significationem tralatitiam, qua ista feruntur, accommodare velis. praesertim cum conserere manum, pro confligere, non proprio et natiuo verborum sensu, sed figurato sermone, dicatur. Hinc vero fit simile, vt priscum illud manu conserere, quod extra iuris formulas solemnes vix vsquam obuium est, longe aliud significet. Qua in re coniecturae, quam ars saltem grammatica cum linguae genio adiuuet, locus merito concedetur. *legitur in probatis codicibus.*

VI. Indices hac parte, fatemur, & lexica deficiunt. Ex iis tamen quae contuli auctorum locis, ita animum induxi: vt putem *serere, adserere, conserere, vindicare, mancupare*, verba esse synonyma, atque natiuo sensu idem fere significare, quod *prehendere*. De *mancupare* constat, cum sit, *manu capere*. *Vindicare*, antique, *vindicere*, quasi *vim dicere*, aliis a *vim dicare*, facile probabitur eruditioribus, in eodem esse censu. *Manu adsertum*, id dicitur, quod est in iudicio manu *prehensum*; et *adsertor*, *prehensor*, qui *vindicat*. Quid obstat, quo minus et *conserere* natiuo sensu nihil aliud indicet, quam *comprehendere*? Hinc *manu consertum* erit, quod *prehensum* est, cui rei manus iniecta. Eadem ratione, *manu consertum repetere*, sit, *Manu conserere, quo sensu dicatur.*

 illam

illam rem iure postulare; cui manus a m[...]
est iniecta, davon ich besitz ergriffen habe[...]
manu consertum ire, per supinum, ad in[...]
iiciendum rei manus proficisci; zu ergreiff[...]
fung des besitzes. Iam quomodo intelle[...]
gendus sit Cicero pro Muraena, vbi solem[...]
nes in vindicando formulae exhibentur, e[...]
in libro I. de Oratore, patescit. Gelliu[...]
etiam stat nobiscum: quem infra illustra[...]
tum et emendatiorem dabimus separatim[...]
Nec destituit nos omnis ad probandam il[...]
lam verbi *conserere* significationem aucto[...]
ritas. HIERONYMVS enim *in praefatio[...]*
ne commentarii in epistolam Pauli ad Ephe[...]
sios, manum consertam dicit pro man[...]
prehensa: verbis, *Neminem manu conserta[...]*
(quid si emendem, *manu consertum*, v[...]
pronius emanet ex illa formula? sed vtrum[...]
amplectaris, perinde est.) *vt nostra trans[...]*
scribat vel legat, in ius trahere volo.

Hieronymus aduocatus et emendatus.

VII. In promptu est, ex iis quae dixi[...]
mus, nostra sententia: eaque nullis, opi[...]
nor, difficultatibus impedita. Scilicet i[...]
iure praesenti rem, super qua vindicaban[...]
si seruus, adductam: si inanimata mobilis[...]
allatam: si inter immobiles, symbolo, ve[...]
luti gleba ex agro, festuca e domo, exhib[...]
tam: eam inquam prensabant manibu[...]
non certe se inuicem, libera corpora, supe[...]
quibus nulla mancupatio, nullae vindicia[...]

Nostrae sententiae summa exponitur.

Aper[...]

Aperte pro nobis GELLIVS: qui etiam secundum corruptos codices, *Manum*, inquit, *conserere est*, REM, *de qua disceptatur in iure praesenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersario simul* MANV PRENDERE. Quae verba, quanquam infra daturi sumus cum caeteris emendatiora: vel sic tamen egregie nos iuuant. Aduerte mentem, lector: *rem* prensari dicit, non *aduersarium*. Deinde, *manu conserere* reddit, per verba, *manu prendere*. Quid, quaeso, testimonii perhiberi potuit, ad nostram sententiam confirmandam aptius?

Gellius pro nobis pugnat egregie.

VIII. Iam optime conspirant cum hisce vindiciarum ritus ab auctoribus descripti. LIVIVS Libro III. cap. 48. *Virgini venienti in forum*, inquit, *minister decemuiri libidinis, MANVM INIECIT.* Id autem erat vindicantis seruam, quam falso dicebat, tanquam rem suam. deinde saepius *assertor virginis* Claudius dicitur, qui comprehendere nitebatur, & abducere in seruitutem: et *vindicare*, pro *abducere*. Postremo nodum tragoediae secat iniquissima Appii vox: *I lictor, summoue turbam; et da viam domino, ad prehendendum mancipium.* Prehensio enim, vt manu consereret, fuerat adserentis in seruitutem, vt et contra vindicantis. Sic et OVIDIVS IV. Fastorum de Aprili mense,

Consentit Liuius

et Ouidius.

Quem Venus INIECTA VINDICAT alma MANV.

et ex interpretibus Sigonius. Liquet praeterea ex antiquitate, quicunque vindicaret seruum, manu eum tenuisse. testis est vel SIGONIVS loco indicato, *pag. m. 375. versu 20. et pag. 377. versu 4.* IDEM *pag. 365. versu 20.* Eodem modo *in emancipatione* alter aes tenebat, quo emendus homo, alter hominem. *eadem pag. versu 17.* Idem ius in *adoptione: pag. 366. versu 4.* et in *manumissione. eadem pag. versu 21.* Vide etiam manumissionis imaginem, antiquo marmore exsculptam, quam interpretati sumus supra, obseruatione septima.

Idem mos et in aliis legis actionibus.

Brissonius aduocatus. MANVS INIECTIO sumitur etiam pro adsertione in libertatem: quod e legibus eleganter demonstrat BRISSONIVS, *de formulis libro VI. pag. 495. editionis Francofurtanae apud Io. Wechelum*: et *libro V. pag. 374.* Quid plura? liquet enim re, quae in iudicium deducta erat, manu prehensa, omnem mancupationem, omnemque vindicationem, peractam fuisse

Totus vindiciarum ritus nostris verbis planius exponitur. IX. Ita videlicet seruis Romani, ita et caeteris rebus mobilibus, in vindiciis sumendis, manum in iure praesenti iniiciebant; seu, quod idem est, manu eas conserebant: vt redintegrari ex iure Quiritium dominii, cuius caussa legitima praeter mancipationem, in iure cessionem, et vsu-

vſucapionem, vt ſcimus, nulla eſt; ſignum eſſet. tres autem iſti modi requirunt, vt res aut manu, aut corpore, teneatur. Eius ergo rei, vt diximus, ſignum vel veſtigium aliquod, nova veluti mancipatione ſeu prenſione, poſt interruptum per alterius poſſeſſionem dominium Quiritarium, quaerebatur. Immobiles autem res, quia exhiberi, atque in ius adferri, nequibant: aut litigantibus erat cum praetore in eas deſcendendum, vt ibi vindiciae ſumi, et manus rei iniici ab vtroque, ſeu, quod idem eſt, manu res conſeri comprehendiue poſſit: aut vero pars aliqua rei litigioſae, ex agro videlicet gleba, e domo feſtuca, in ius adferri debebat: vt litigantes in eam poſſent vindicare, et per vices manus iniicere, ſeu manu conſerere. Quia vero in rem immobilem praeſentem ire fuerat antiquius, ea formula manſit, vt conſertum vocarent: id eſt, ad conſerendum manu rem praeſentem inuitarent, quaſi e iure abeundum eſſet et redeundum: hinc, INITE VIAM; et ſimulabant ſe abire: ſed reſtabant tamen, quia itione et reditione opus non erat, cum iam pridem gleba aut feſtuca eſſet allata, et vtriſq; liceret, in hac vindicare: ea fini; vt qui vindicabat, dominium Quiritarium, noua quaſi mancipatione, recuperaret: is autem qui defendebat,

ne amitteret, quod ſibi competere putabat. Et hoc modo, ſi mihi credas interpreti, peracti ſunt apud priſcos Romanos ritus vindiciarum.

Quare Gellium emendandum ſumſerim. X Vtramque in hac controuerſia paginam facit, indicandum mox e libris A. Gellii caput: quod cum etiam in recentiſſimis et nitidiſſimis eius auctoris editionibus, audacia criticorum, habeatur mire depravatum: integritati partim illius verba, e ſinceris editionibus, reſtituere: partim ex ingenio, verum modeſtius, emendare: partim notis et animaduerſionibus interpretari et illuſtrare, anniſi ſumus. Quod eruditioribus, opinor, non diſplicebit.

OBS. XIV.

GELLIVS EMENDATVS ET ILLVSTRATVS

A. *Gellius Noctium Atticarum* Libro XX. cap. IX.

A. Quid vocabulum, *ex iure manu conſertum*, ſignificet.

Ex

Carrio notatus. A. *vocab. ex iure m. c.)* Sic editiones Gellii primae atque ſincerae. In Henrici Stephani Gellio Ludouicus Carrio, Criticus audax magis quam bonus, de quo etiam

Ex iure manu consertum, verba sunt B.
ex antiquis actionibus, quae cum le- C.
ge

iam Stephanus in epistola ad filium, praefationis loco isti libro praemissa, queritur: quod multa ex suo ingenio in textu, praeter eius voluntatem, immutauerit: primum legit, *manum consertum*: quo illum phrasis peruulgata, *manum conserere*, induxerat. Recentiores interpretes illum audacter aeque secuti, *consertum*, alii etiam, *consertam*, suis editionibus exhibuere. Verum vtrique pessume, quod infra declarabitur.

B. *ex ant. actionibus,*) Sicut ea plene habentur ap. Ciceronem pro Muraena: *Inde ego te* EX IVRE MANV CONSERTVM *voco.* Vbi constanter *manu,* nunquam *manum.* Quod vnum argumentum sufficit. *Actiones* autem heic idem significant ac *formulae,* non lites ipsas, vt Petr. Mosellanus perperam explicat. *Formulae agendi.*

C. *lege agitur,*) *Lege agere* est ex antiquo iure, legibus XII. tabularum exhibito, formulam consuetam intendere. Inde est, vt legis actiones in antiqua iurisprudentia non occurrant adlegatae, nisi circa ea, quae e iure Quiritium, seu plebis Romanae antiquissimo, erant. *Quid lege agere?*

D. *vin-*

D. ge agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. Rogaui ego Romae grammaticum, celebri hominem fama, et multo nomine: quid haec verba essent? Tum ille me despiciens: aut erras, inquit, adolescens, aut ludis. rem enim doceo grammaticam, non ius respondeo.

D. *vindiciae contenduntur:)* Vindiciae sunt modi et formulae vindicandi. Non audio Festum, nec magis Philoxenum, qui haec paullo aliter. Vindicias autem formulas esse, ante nos, vt iam obseruo, vidit Turnebus: in Aduers. L. XXIX. cap. 33. Contenduntur igitur heic formulae legitimae, non festucae aut hastae, quod alii somniant.

Nunc quoque) Ritus ergo vindiciarum vltra Ciceronem ad Gellium durauit.

Despicere quid? d. *Despiciens)* Eleganter. *despicere* enim est, sublato supercilio, ex edito quasi loco, intueri: et haec proprie. pro *spernere* enim dicitur per tralationem. Illo modo dixit Lvcretivs initio libri II.

- - sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantis quaerere vitae.

deo. Si quid igitur ex Vergilio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet. Ex Ennio, ego inquam, eſt, Magiſter, quod quaero. Ennius enim verbis hiſce vſus eſt. Cumque ille demiratus, aliena haec eſſe a poetis, et haud vſquam inueniri in carminibus Ennii, diceret: tum ego hos verſus ex octauo Annali abſentes dixi. Nam E. ſorte eos, tanquam inſigniter praeter alios factos, memineram.

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.
Spernitur orator bonus, horridu' miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis
Miſcent, inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro F.
Rem

E. *abſentes,)* Quia librum non euoluit. Noſtri homines dicerent, *memoriter: ex tempore.* Vernulae eodem prope modo, auswendig, i. e. extra librum, abſente libro, ſententiam ſeu verba abſentia recitare. *Abſentes verſus dicere.*

F. *manu conſertum)* Sic conſtanter legitur, in his Ennii verſibus apud Ciceronem pro *Interpretes notati.*

Rem repetunt, regnumque petunt,
vadunt solida vi.

Cum hos versus Ennianos dixissem, credo, inquit Grammaticus, iam tibi. Sed tu velim credas mihi, Q. Ennium didicisse hoc, non ex poeticae litteris, sed ex iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque, inquit, et discas vnde Ennius

---

pro Muraena aeque, ac in formulis ibidem. Carrio tamen in Gellio, *manum* substituit: inuita licet Grammatica. Recentiores interpretes illum in Gellio secuti: in Cicerone non aeque. nec magis ii, qui fragmenta Ennii collegere. Ordo sententiae Ennianae hic est: *Non repetunt ex iure*, i. e. legitimis actionum formulis, *manu consertum*: i. e. quod manu e fundo, vel re praesente, conseruerunt, seu apprehenderunt; veluti glebam, festucam, partem rei: *Sed repetunt ferro mage rem* ipsam: non nuda manus iniectione in glebam contenti: sed omni atque *solida vi* contendentes. Sic etiam apud Ciceronem, *inde ego te ex iure manu consertum*, per supinum i. e. ad rem vel glebam legitime manu conserendam seu apprehendendam, *voce*, zur förmlichen besitzergreiffung, vt nostrates loquuntur. Quae explicatio, ni fallor, omnem difficultatem eximit.

nius didicit. Vſus conſilio ſum magiſtri, quod docere me ipſe debuerat, a quo diſcerem, praetermonſtrantis. Itaque id, quod ex iureconſultis, ex libris quoque eorum, didici: inſerendum his commentariis exiſtimaui. Quoniam, in medio rerum et hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet, verba actionum ciuilium celebriora, vt *Manu conſerere.* Nam G. de qua re diſceptabatur in iure prae- H. I. ſenti

G. *Manu conſ.*) Sic ego e caeteris locis *Emendatio noſtra.* legendum omnino cenſeo. Vtut Codex, quo nunc vtor, *manum* exhibeat: verum haud dubie librarii vitio; qui a vulgata phraſi, *manum conſerere*, quae tamen, vt ſupaa monſtraui, nihil facit ad iuris peritorum formulas, imponi ſibi paſſus eſt.

H. *Nam de q.r.*) Recentiores Gellii editiones exhibent: *Manum conſerere eſt de qua re* etc. abiecto *vt*, et puncto anticipato. cuius tamen lectionis nulla in antiquis exemplaribus fides. Noſtra potius ſinceris codicibus nititur. Caeterum hic locus maxime vbique eſt corruptus. Vt, niſi medicina paretur, nullus plane ſenſus ex eo exiſtat. At vrunt, ſecant, delent, lacerant plerique interpretes. Nos mode- *Sincerae lectionis reſtitutio.* ſtius

L. senti, siue ager, siue quid aliud, eam
M. cum aduersarius simul manu prende-
ret;

stius agentes, atque antiquissimae scriptu-
rae apices curiose secuti, Gellium sibi, si
quis alius alium vnquam, lenioribus re-
mediis, certe restituimus. Sic autem pri-
mae editiones, et minus corruptae, referunt:
*Nam de qua re disceptabatur in iure prae-
senti, siue ager, siue quid aliud est, cum ad-
uersario simul manu prenderet, in ea re o-
mnibus verbis vindicare, id est vindicia cor-
reptio manus in re atque in loco praesenti,
apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat.*
Quibus verbis ne Oedipus quidem sensum
extorqueat: ita constat, malo suo laborare
locum. Pauca tamen sanando mutaui.
Videlicet *est*, in *eam*: *aduersario*, in *aduer-
sarius*: *omnibus*, in *solemnibus*: *vindicare* in
vindicatio &c. Qui errores, quam facile
ex compendiis scribendi, in litteris Gothi-
cis vsitatis, existere potuerint: qui criticam
callet, lubenter agnoscet.

In iure quid.] I. *In iure praes.*) i. e. apud praetorem.
sicuti dicebant, i mecum in ius, i. e. ad Prae-
torem. Male interpretes hic emendant,
in re praesenti.

L. *Siue quid aliud*) Veluti domus, ser-
uus, aut alia res mobilis.

M. *Cum aduers. simu.*) Aut, si mauis, lege:
Cum

ret, in ea re solemnibus verbis vindi- N. O.
catio, id est, vindiciae correptio, P. Q.
ma-

Cum aduersarii simul manu prenderent V-
erque enim rem ad se trahere nitebatur.

N. *In ea re*) Scilicet prehensa a litiga-
oribus: vt rectissime Petrus Mosellanus, vir
ruditus, in adnotationibus ad hunc locum,
upplet.

O. *Solemnibus verbis*) Quae apud Cicero-
nem pro Muraena habentur.

P. *Vindiciae correptio*) Vindicia enim, *Vindiciae quae sint.*
t alio loco monuimus, nihil aliud est, nisi
nodus, *formula, signum* et *symbolum vindi-
andi*, seu vindicationis, reiue ad vindican-
dum in ius allatae. Veluti *gleba*, quae *Gronouii notati.*
rat hoc sensu *vindicia*, seu symbolum rei
indicandae. Glebam ergo seu vindiciam,
olemnibus verbis adhibitis, corripiebant
nanibus, et is erat ritus vindiciarum. Fal-
untur Gronouii, pater et filius, qui hoc
oco vindiciam idem esse, ac καρπιστίαν a
Turnebo fictam, e vitiositate lectionis in-
ucti, cum aliis contendunt. Adeo enim
αρπιστία incertae significationis esse vide-
ur: vt καρπιστής, caetera, commodius lon-
e a fructu possint deduci, quam ab osse
almae; quod Graece aeque ac fructus, voca-
ulo κάρπος effertur.

Q. *Vind. corrept. manibus*) Si manus,

N trans-

R. manibus, in re atque in loco praesen-
S. ti, apud praetorem, ex duodecim ta-
bulis, fiebat. In quibus ita scriptum
T. est: SI QVI IN IVRE MANV CON-
SERVNT. Sed postquam praetores,
V. propagatis Italiae finibus, datis iuris-
X. dictionibus, negotiis occupati, pacisc
vindiciarum dicendarum causa longin-
quas res grauabantur: institutum ess
com-

transpone vocabula et lege: *vindiciae ma-
nu correptio.*

R. *In re atque in loco*) In re, si mobili
exhibita: in loco, si res immobilis erat vin-
dicanda.

S. *Ex duodecim Tabb.*) Inde dicebatu
legis actio, et vindicans, rem ex iure Qui-
ritium suam esse. Quidquid enim post XII
Tabb. legibus constitutum est, id iuri Qui-
ritium tribui non consuerat.

T. *MANV CONS.*) Hanc lectionem
vt satis iam nunc adsertam, constante
deinceps seruandam esse censeo. Alite
legerit Scioppius: aliter alii. Male ver
Gronouius ad Brissonium de formulis pro
uocat: quasi qui primus errauit, is minu
errauerit.

V. *Datis iurisdictionibus*) Ad singula vide
licet negotiorum genera singuli praetores.

X. *Pacisci*) Placet haec lectio, prae vul-
gat

contra duodecim tabulas, tacito ſenſu; Y.
vt litigantes, non in iure apud prae-
torem manu conſererent, ſed ex iure Z.
manu conſertum vocarent: id eſt, al-
ter alterum ex iure, ad conſerendum Aa.
manu, in rem de qua ageretur, voca-
ret: atque profecti ſimul in agrum,
de quo litigabatur, terrae aliquid ex
eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem,
ad praetorem deferrent: et in ea gle-
ba, tanquam in toto agro, vindica- Bb.
rent. Idcirco Ennius, ſignificare vo- Cc.
lens

gata illa, *proficiſci in longinquas res*, ex
Carrionis ingenio haud dubie. Qua in
re conſentientem habemus Turnebum, ad-
uerſar. Libro XXIX. cap. 33.

Y. *Tacito ſenſu)* Recentiores critici ſub-
ſtituerunt, *conſenſu*: nulla ſuadente neceſſi-
tate, ideoque perperam.

Z. *Sed e. i. m. conſ. voc.)* Plane, vt eſt a-
pud Ciceronem.

Aa. *Ad conſerendum manu)* Sic opinor
legendum: non vt vulgo, *ad conſerendam
manum*. quae librariorum improba ſe-
dulitas eſt.

Bb. *Vindicarent.)* i. e. manum iniicerent,
et formulis vindicandi vterentur.

Cc. *Idcirco Enn. ſ. v. bellum)* Hic quo-
que

lens bellum, non vt ad praetorem solitum est, legitimis actionibus, neque ex iure manu consertum; sed bello ferroque, et vera vi, atque solida: hoc
D d. videtur dixisse. Conferens vim illam ciuilem et festucariam, quae verbo diceretur, non quae manu fieret, cum vi bellica atque cruenta.

que locus mire ab interpretibus est deprauatus et dissolutus. Nos antiqua exemplaria, quam potuimus adcuratissime, secuti: nihil prope hic, quod immutaremus, habuimus.

Dd. *Festucariam)* potuisset et, *glebariam.* Loco glebae autem saepius, in domo vim dicanda, festuca etiam in ius afferebatur. Et hactenus de controuersia festucaria plus satis dictum opinor.

OBS, XV.

ANNALES FRANCORVM PITHOEANI

FVLDENSES DEINDE A FREHERO DICTI EMENDATIONVM SPECIMINE PASSIM ILLVSTRATI

E CODICE MVSEI NOSTRI M.S.

Praefatio.

Horum annalium non vnum esse auctorem constat: id quod et mihi, cum legerem, ita visum est. arguit praeter res diuersi-
scri-

ſcriptas, et ſtilus diuerſus, nec orthographia per totum librum eadem. Qui inchoauit annales, maiore aliquanto linguae Romanae nitore ſcripſit, et meliore iudicio fuit vſus, quam qui perrexere. Quoad autem ille telam ſuam texuerit, nemo, quod ſciam, definire adhuc auſus eſt. Si nobis liceat cenſere, viſa eſt quaedam ſtili diuerſitas emergere, circa annum DCCCLXIII, deinde alia poſt DCCCLXXXII. nihil tamen habemus, quod afferamus certo compertum. Fuldenſes dicendos eſſe, vt Freherus iudicauit, non puto. Sunt enim de Fuldenſi coenobio, quod in noſtro codice ſaepius, *Flundenſe*, nec nimis multa, nec ea in his annalibus adnotata; quae tam celebris coenobii fama, extero cuiuis hiſtorico, non potuiſſet expreſſiſſe. De eo dubium non eſt: antiquiſſimum eſſe librum, atque auctores eius teſtatos, de ſui temporis rebus. Qui circa finem ſcripſit, Auſtria illum habuerit, an alia tellus; Pannoniae certe fauit: incertum, an patriae. Patet id ex iis, quae adnotauit ad annum DCCCLXXXIIII. Sunt etiam codices eorum annalium calamo exarati, optimi atque pleniſſimi, in Germaniae terris verſus orientem, fere reperti. Extat, Lambecio teſte, codex egregius, in bibliotheca Vindobonenſi: alium Frehero vtendum permiſit M. Velſerus Auguſtanus: et noſter quondam codex adſeruatus fuit, apud aedem Sancti Mauricii, in coenobio Altahenſi. Quaeſitus autem is eſt muſeo noſtro, ex auctione publica, altero abhinc anno: perantiquus ſane, et niſi nos Mabillonii tradita, in dignoſcendo charactere, fal-

 lunt,

sunt, seculi X. aut XI. membraneus item, et probae notae. Illud vnum dolendum, quod temporis iniuria bifariam mutilatus est, desunt enim membranae, ab anno DCCCL. vsque ad DCCCLX. deinde ab DCCCLXVIIII, ad DCCCLXXXI. Plenior tamen est Pithoeano, et pertingit ad annum DCCCC. atque in iisdem verbis deficit, quo Velserianus: quod arguit fere, illum e nostro desumtum esse. qui vbique certe, cum per omnia et orthographiae, et melioris lectionis constantia, et glossis in margine adscriptis, quae deinde in illo historiarum seriem turbarunt, potiorem se exhibeat; antiquior multo adparet. De Vindobonensi adfirmare quidquam non ausim, quando non totus est editus. Id interim mihi sufficit, quod nostri codicis lectio, ab editis exemplaribus, plurimum vbique, orthographia praesertim antiquiore, differt: et multis nominibus melior est. Annalium ergo eorum editionem nouam, emendatiorem, et ad huius codicis fidem plene exactam: cum caeteris historicis, qui hunc librum in suis chronicis subinde descripserunt, denuo collatam; et notis tantum criticis illustratam: si exegerint eruditi, e museo nostro expectari iubebo. Contulimus dudum ad Freheri editionem membranas nostras, et vtriusque differentias adnotauimus quamplurimas. Extantiorum quarundam specimen exhibeo: vbi e regione lectionis Freherianae, a Struuio repetitae, exhibentur verba nostri codicis: retenta, qua decet fide, illius temporis orthographia. noster enim sub-

ubinde, *Iſpania, Vni.* alii *Hiſpania, Hunni.* n. *E-uitania.* al. *Aquitania.* n. *prelium, cenobium, cep-um, cetera.* al. *praelium, coenobium, coeptum, cae-era.* n. *Nabarri, Danuuius, Vulgari, repellare, ci-us.* al. *Nauarri, Danubius, Bulgari, rebellare, ci-us.* n. *glaſſis, ydroulicum, Vaſſellus.* al. *claſſis, hy-raulicum, Vaſallus.* et quis omnes id genus diffe-entias adnotaret. quae ſane multae ſunt, et diſ-entur facile, vbi editus erit codicis eius tenor. Ieliora tamen et antiquiora illa prope omnia. Ap-aret hoc ex emendationum, quod ſequitur, ſpe-imine.

ANN. FREHER. ANNO DCCXIV.	COD. NOSTER	
Pipinus filius	DCC. XIIII. Pip-	2
Ansgiſi dux	pinuſ filiuſ ansgiſi	3
Francorum, poſt	dux francorum	
mortem Wolfal-	poſt mortem uuol-	
di ducis partem	faldi ducis partem	
Auſtriae rege-	auſtrie regebat.	
bat, obtinuitque	obtinuitq; reg-	
regnum Franco-	num francorum	
rum per annos	per annoſ. XXVII.	
XXVII. cum re-	cum regib; hlo-	
gibus Hlodauui-	dauuico hildi-	4
co, Hildibertho	berhto & daga-	
et Dagabertho.	berhto. moritur	
Moritur anno	anno ſecundo a-	
ſecundo Anaſta-	naſtaſii impera-	

N 4 toris

sii Imperatoris, qui est ab Incarnatione Domini D CXIV.
5 *in mense Decembri. Huius filius Karlus ex Altheida, quam posthabita priore coniuge Waltrude duxit vxorem, sub honore maiordomatus tenuit regnum Francorum*
9 *annis XXVII. Hoc eodem a. DCCXIV. Grimoaldus similiter mortuus est.*

toris qui est ab incarnatione domini annus DCCXIIII. huius filius carlus ex albheida quam posthabita priore coniuge plidthrude duxit uxorem, sub honore maior domatus tenuit regnum francorum annis. XXVII.

Scholia.

1. Deest numerus huius anni apud Fre herum: sed restituit Struuius, non lique quo auctore. in Nostro exhibetur plene.

Pippinus. 2. *Pippinus* fere constanter codex M. S consentit Hermannus Contractus, chron con Hildesheimense, et Lambertus Scha naburgensis, in quo semper *Bibbinus*, duplicato.

Ansgisus. Scotus reprehensus. 3. *Ansgisi*, recte: id sequitur Marian Scotus ad annum 715. et addit de suo, err ditionem miseram ostentans inepte, *A chisae Troiani nomine appellati.* Rect ig

igitur Pithoeanum exemplar reprehendit Lambecius, quod ibi legatur, *Anchisi*, vt adnotauit Struuius hoc loco.

4. *Hildiberhto* Noster. ad quem propius Marianus Scotus, Sigebertus, Hermannus Contractus, alii: qui *Hildeberto*. Sic noster infra filiam Desiderii *Berhtam* vocat, non, *Bertham*. *Hildiberhtus.*

5. Haec verba, *in mense decembri*, desunt in Nostro: quod valde mihi probatur. inepte postea sunt insuta. Annum indicare voluit scriptor, non mensem. Si de mense compertum habuisset, quid opus erat, in subsidium vocari annos imperii Anastasiani? *Gloss. sublatum.*

6. Variat codex noster: subinde *Karlus*, interdum, *Karalus*, sæpe, *Carlus*: nunquam *Carolus*.

7. Noster, *Albheida*: rectius longe quam Pithoeanus, *Alheide*; et Freheri, *Altheida*. Propius ad nostram lectionem accedunt, qui annalium scriptorem describendo secuti sunt, Sigebertus Gemblacensis, *Alpiadem* vocans; et Marianus Scotus, *Adelheidam*: chronicon autem Hildesheimense, *Alpheidam*. *Albheida.*

8. Pessime edita Freheri et aliorum exempla, *Waltrude*. Scimus enim *Plidthrudem*, aut rectius, *Liudthrudam*, quam alii modo, *Biltrudem*, modo, *Plectrudem* *Vulgati emendati. Plidthrudis,*

seu Liudthrudis. vocant, Caroli Martelli nouercam fuisse, non sane *Waltrudem*; ignoratam, ni fallor, caeteris historicis. Miror eum annalium errorem a nemine, quod sciam, animaduersum: ne a celebri quidem Struuio, praeceptore quondam nostro; viro non diligente minus, quam erudito. Verum huic mendo praesentissimum remedium fert codex noster. vbi ea femina modo appellatur, *Plidthrudis*, non, *Plectrudis*; quod corrupit ex hoc ipso Sigebertus: modo, *Bliudthruda*, ex quo Scotus male descripsit, *Biltruda*; aut, quod mihi maxime arridet, *Liudthruda*. Vt fiat, bono nominis omine, Leutthrud, id est, *omnibus amanda, Pamphila*. Caeterum, quid distet haec a vulgata scriptione, docet Lambecius, de bibl. Vindob. L. II. p. 427.

Glossae sublatae. 9. Haec verba, *Hoc eodem etc*, vsque ad finem, quae et ignorauit Velserianus codex, adiecta videntur e glossemate. arguit anni numerus temere repetitus. olet et latinitas posterius, quam hi annales, seculum. *similiter*, pro *etiam*, infimae loliginis est. In Nostro eorum nec vola nec vestigium. Addidit haec, quae Freherianis editionibus non insunt, Struuius, non laudato suo auctore.

ANN.

ANN. FREH: DCCXV.	COD. N.
Post mortem Pipini Plectrudis eius relicta vidua incomparabili odio contra Carlum succensa, custodia eum publica obseruari iubet: vnde ille diuino auxilio liberatus primo certamine contra Ratbodum regem Fresorum, qui Coloniam vsque venerat, mense Mart. pugnans, dum fortiter dimicat, magnum exercitus sui damnum consequitur. Dagobertus Rex mortuus est, et Saxones deuastauerunt terram Hazzoariorum.	DCC. XV. Post mortem pippini plidthrudis relicta eius uidua inconparabili odio contra carlum succensa custodia eum publica obseruari iub&. unde ille diuino auxilio liberatus primo certamine contra radbotum regem fresorum pugnas. dum fortiter dimicat magnum exercitus sui damnum consequitur.

Scho-

Scholia.

1. Freherus exhibuerat, *Plidthrudis*, et recte. consentit nostrorum annalium epitome, quam Lambecius edidit totam primus, chronicon Hildesheimense deinde a Quercetano vocata. Struuius substituit, sed perperam, *Plecthrudis*. Secutus, credo, Sigebertum. illud defendit Noster.

Compendia scribendi. 2. Exhibuimus τὸ *iub&*, quod et infra in quibusdam minutiis obseruabimus, secundum consuetum in codice meo scribendi modum. Quo de more, vbi notam, &, posuerunt in medio verborum, adnotauit quaedam Mabillonius, de arte diplomatica, quem adi.

3. Freherus, et recte, *Fresorum*. Struuius immutauit, *Fresonum*. Sigebertum, puto, secutus, et alios: cum suaderet etiam Lambecius, libro II. pag. 366.

4. Desunt haec verba, *qui Colon. vsque ven. mense Martio*, in Nostro. Desunt et in Sigeberto: qui Fresorum ducem *Rathodum* appellat: Marianus Scotus, *Racbodonem*.

Gloss. sublatum. Dagaberti mors. 5. Etiam haec, *Dagobertus rex*, vsque ad finem, cum absint a Nostro, ex adscititio genere esse censeo. Arguit primo vocabulum *Dagobertus*, recentioris seculi orthographia depictum. supra enim est, *Dagaberhtus*. Deinde Dagaberti mortem in hunc

hunc annum incidiſſe credibile non eſt, ſed ante paullo contigiſſe. Hermannus Contractus mortem Pippini et Dagaberti in eundem annum collocat. Sigebertus et alii circa hunc annum Hildebertum; Cledoueum, noſtro Hludauuicum; et Chilpericum, noſtro, Hilpricum; reges memorant: nec vt ante Dagabertum. quanquam Mar. Scotus ad hunc annum paullo aliter. poſtremo, Scotus ipſe, gloſſematium iſtud in annales hoſce poſtea irrepſiſſe, arguit: quando eam rem non his verbis, quod ſane, ſi extitiſſent in antiquis codicibus, facturus erat, huius libri exſcriptor ſedulus; verum ſequentibus enunciat: *Dagobertus poſtquam regnauit annis V. obiit. Franci Danahelem quendam, clericum, regem faciunt, atque Hilpricum vocant.*

ANN. FREH. DCCXVI.	COD. N.
Raginfridus Maiordomus et Hilpricus Rex cum exercitu fines Colonienſium et regiones Rheno contiguas vaſtant, acceptisque a Plectbrude muneribus reuertuntur.	DCCXVI. Raginfriduſ maior domuſ et hilpricuſ rex cum exercitu fineſ colo- 1 nenſium & regioneſ rheno contiguaſ uaſtant. acceptisq. ab liudthruda munerib; 2 reuertuntur.

Scho-

Scholia.

1. Noster, *Colonensium*, saepius. Sic et *fugentes* passim, pro, *fugientes*.

2. Potest et legi, *a Bliudthruda*, vt propius accedat ad *Plidthrudem*. Verum, cum malimus *Liudthruda*, caussam diximus supra.

ANN. FREH.

DCCXVII.[1] *Raginfridus et Hilpricus Rex in Vinciaco, die Dominica ante Pascha cum Carlo pugnantes terga verterunt, quos Carlus fugientes cædendo persequitur vsque Parisios. His temporibus VVinfridus, qui postea cum Episcopus ordinaretur, Bonifacii nomen accepit, doctor Catholicus natione Anglus, primum Romam, deinde cum auctoritate Gregorii Papae in Franciam ad praedicandum verbum divertit.*

COD. N.

DCC. XVII. Raginfridus&hilpricus
rex in uinciaco die
dominica ante pascha cum carlo pugnantes terga uerterunt. Quos car-
lus fugentes cedendo persequitur usq. 11
parisios. His tem- 12
poribus uuinfridus qui & postea cum episcopus ordinaretur bonifacii nomen accepit doctor ca-
tholicus natione an- 13
galus primum romam deinde cum auctoritate gregorii pape in frantiam ad praedicandum uer-
bum dei uenit.

Scho-

Scholia.

1. Vt saepius, *fugentes cedendo*; non, *caedendo*. Fortassis innuit, qui cedebant tantum, nec omnino fugiebant. etiam Scotus, *fugientes cedendo*, in editione emendata Oporini. *Fugentes.*

2. Haec verba, *His temporibus*, vsque ad finem, in Pithoeana editione non extare, sed haberi tamen; cum caeteris quae de Bonifacio, in codice Vindobonensi: indicauit Struuius hoc loco. Noster adstipulatur plane codicibus, Vindobonensi et Velseriano: ideoque retinenda erunt. Praesertim cum et Mar. Scotus haec eadem verba e nostris annalibus in suos vsus transtulerit. *Verba quaedam retinenda.*

3. *Angalus*, aut quid simile, scriptum erat primitus in nostro. Sed erasit, quisquis ille sit, mediam litteram: vt nunc legatur, *Anglus*.

4. N. *pape*, *papem*, saepius.

5. Vulgati perperam, *diuertit*. in nostro longe rectius, *dei uenit*; quam lectionem et Scotus tuetur ad hunc annum: et quae Lambecius edidit e codice Vindobonensi pag. 346. *Emendatio vulgatorum.*

DCCXVIII.

Carlus victor regrediens Coloniam venit, receptisque a

DCC.XVIII. Karlus uictor regredienſ coloniiam uenit. recep-

Plectbrude thesauris patris sui, regem ibi constituit Hlodarium nomine, non potestate.

ceptisq; ab liudthru- 2
de thesauris patris
sui regem sibi consti- 3
tuit hlodharium nomine non potestate.

1. N. *Karlus* per K fere semper ab initio; *carlus*, in medio.

2. N. constanter, *Liudthruda*, Velserianus, *Plidthruda.*

3. N. *sibi*, multo rectius, quam quod in vulgatis legitur, *ibi.* Praefert etiam Mar. Scotus, *regem sibi.* cui accedit chronicon Hildesheimense et Herm. Contractus h. l. Notabis, antequam ad alia transeamus, τὸ *regem*, a recentiore manu esse, in locum alius vocabuli vetustate deleti restitutum.

DCCXX.

Mortuo Hilprico Carlus Tectricum in sedem regni constituit.

DCC. XX. Mortuo hilprico carlus
thiotricum in sedem 1
regni constituit.

Thiotricus. 1. Marianus Scotus adpellat, *Tiectericum*, et describit, *Cala monasterio enutritum, filium Dagaberti iunioris.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXXIII.	
Iterum Alemanni	DCC. XXIII. Iterum

et Baioarii pacis iura temerare nituntur.

rum alamanni et no- 1.
rici pacis iura tenere 2.
nituntur.

1. Haud dubie vera est codicis nostri lectio, cum iisdem verbis sit repetita a Mariano Scoto. Illud *Baioarii* in nostro etiam extat, sed vt interlineare glossemation: charactere posterioris seculi, quam ipse liber, scriptum: quo sciolus quidan interpretari voluit vocabulum, *Norici.* Alius, alio seculo, interpretari etiam operam dedit, qui sint *Alamanni:* cum adnotaret ad marginem codicis, sat antiquo charactere: *Nota Alemannos hic solum Sueuos appellari.* Inepte autem Martinus Polonus, in Pontificibus ad annum 718. et qui sequuntur, hunc nostrum historicum parum probe, vt alios compilando, descripsit sequentia: *Hoc tempore Carolus pater Pipini, maior domus Franciae, Saxones debellat: Nec non Rheni transiens fluuium, Alemannos et Sueuos atque Barbaros perlustrat.* Quam inerudite? quasi non iidem essent Alemanni et Sueui. τὸ *Barbari* autem Martinus fortassis hausit e glossematio nostro, legitque, *Barbari*, vbi legendum erat, *Baioarii.* Nisi pro *Barbari*, emendandum sit, *Bauari.* Vt idem alio de re eadem loco, pag. m. 135, versu 45. ad a. 750.

N. lectio defensa.

Duplex Martini Poloni error.

Barbari pro Bauari.

2. N. *tenere* primitus. Verum eaden quae ſcripſit, aut certe aeque antiqua ma nus, addidit ſyllabam, vt nunc fere ext etiam in noſtro, *temerare*.

ANN FREH.	COD. N.
DCCXXXVI. Regionem Gothicam Carlus cum Francis ingrediens, vrbes famoſiſſimas, Nemauſum, Agaten et reliqua caſtella capit, deſtructis muris et moeniis earum vsque ad fundamenta.	DCCXXXVI. Regiorem gothicam carluſ cum franciſ ingrediens *urbeſ famoſiſimaſ* nemauſum agatem & reliqua caſtella capit. deſtructiſ muriſ & *moeniiſ* earum uſq; ad fundamenta.

1. In noſtro, *vrbes famoſiſſimas*, inſertu eſt poſtea: ſed perantiqua manu.

Pia fraus librarii cucullati. 2. Illud *moeniis*, et ſoloecum eſt, pr *moenibus*; quanquam ſciam praeter inſcri tionem quandam, etiam Grammaticum, ſ cundam huius vocabuli declinationem t eri: et hcc loco ineptum. Illius eni ſeculi homines, quidquam compertum h buiſſe, circa differentiam, quam antiquiſ mi Romanorum inter *muros* ſeruant et *mo nia*: credibile non eſt. Nec hariola poſſumus: quid dirutis aedificiis opus fi

er

it victori; aut repetito eiusdem ſignifica-
onis vocabulo, ſcriptori noſtro? Certe
odex calamo exaratus crimen aliquod,
uidquid ſit, arguit. vbi aliud verbum
eletum, et *moeniis* ſubſtitutum eſt. Quid,
ante ſcriptum fuerit, *templis?* Vt mona-
hus quidam flagitium Carolo inuſtum per
am fraudem delere temptauerit. Ma-
nus tamen Scotus haec verba, vt fuere
utata, ad annum 735. in ſua chronica
anſtulit. Seruat et vocabulum *moeniis*
ronicon Hildesheimenſe. Caeterum, vt
quaedam adnotata Struuii reſpiciam:
oſitebor, librum noſtrum euidenter ad
num 732. Sarracenorum regem appella-
Athimam, et ad annum 738. *Mauron-
n ducem;* non, vt Pithoeus edidit, *Mau-
rum.* Sed errat haud dubie Lambecius,
i in epitome horum annalium, legen-
m eſſe contendit: *Fugato ducem Auron-*
pag. 368. loco, *duce Mauronto.*

Athima, Mauronius.

Lambecii error.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXLI.	
Carlus anno Ducatus ſui XXVII. moritur Pariſiis, et apud ſanctum Dionyſium ſepelitur. Cuius filii Carlmannus et Pipinus, ſub	DCCXLI. Carluſ anno regni ſui XXVII. moritur cariſiaci & apud ſanctum dioniſium ſepelitur. Cuiuſ filii carlmannuſ & pippinuſ

1. 2.

obtentu Maior domatus, totius Franciae regnum suscipiunt, et inter se diuidunt.	pinus sub obtentum maior domatus totius frantie regnum suscipiunt & inter se diuidunt.

1. N. rectius, *regni*, quam in aliis, *di-catus*. Sic et mox infra de filiis Martelli *regnum suscipiunt*.

Car. Martellus quando mortuus et vbi.

2. Confirmat fides codicis nostri, quod probe adnotauit, aduersus Pithoeum Quercetanum, Struuius hoc loco. Illi ederant, XXVIII. qui numerus aduersatur, caeteris historicis, et temporum rationibus. Discrepat et in hoc codex MS. a vulgatis quod *Carisiaci* mortuum dicit Car. Martellum. Et sic transpositione verborum, qua hunc locum restituere nititur Car. le Cointe, opus non est, nec amplius restat inter historicos controuersia. Errauerit enim Scotus, vt saepius: certe patet, de Hermanno Contracto non constare. Editio enim eius, quae ad manus est Henric- petrina loci vllius, vbi Carolus sit mortuus, nec exhibet vestigium. Vide tamen, quae Struuius admodum diligenter, et copiose, adnotauit ad hunc locum. Ex chronico autem Hildesheimensi noua difficultas emergit, quod Carolum mortuum esse tradit, *in villa publica Wermbria*, et ad annum 74-

Anno, de quo annales, 741. tribuitur origo coenobii in Bauaria, ex quo membranae codicis nostri aut occupatione bellica, aut alio fato, quaesitae; non in chronico Lamberti Schafnaburgensis tantum, vbi, post mortem Caroli memoratur, *Initium Altahensis monasterii*: sed et in margine MS., vbi de Odilone. adnotauit ibi quidam sat antiquo charactere: *Odilo dux. Ab hoc altach fundatur anno domini DCC. XL. primo.* Hodie dicitur, *Altaich.* Vide pluribus Zeillerum, in topographia Bauariae, pag. 113. vbi Merianus elegantissimo typo caelatam eius monasterii imaginem exhibuit. Ad annum 745. legitur et in nostro *Ohseburg.* ad annum 748. *Obacra* et *Horeheim,* vt in Velseriano. *Coenobium Altach.*

ANN. FREH. *DCCLI.*	COD. N.
- - et in Martis campum qui rex dicebatur plaustro bubus trahentibus vectus.	- - & in arcis campum qui rex dicebatur plaustro bub; trahentib; uectus.

1. Noui equidem, in scriptoribus rerum Francicarum, multa extare de *campo Martio, Madio, Martis.* Sed vereor, ne in quibusdam eorum locis, aut scriptoris error, aut *Campus Martius. Arcis campus.*

aut

aut certe librariorum mendum, subsit. Permittimus, vt stes hoc loco, si mauis, cum vulgatis, *in Martis campum*: quos tuetur etiam chronicon Hildesheimense. noster autem, quod mihi placet, diserte exhibet, *in arcis campum*, id est, in aulam seu aream palatii: aut certe, *marcis campum.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLII.	
I. - - *vt Pipinus, qui potestate regia vtebatur, regni totius et nominis quoque dignitate frueretur.*	- - ut pipinuſ qui poteſtate regia utebatur nominiſ quoque dignitate frueretur.

Glossema sublatum. 1. Haec verba, *regni totius et*, eiicienda sunt, vt perperam adsuta a sciolo quodam. Arguit, et ipsorum ineptitudo; et codex noster, in quo non extant: et Mar. Scotus, qui eodem modo praetermissis illis, *qui potestate*, ait, *regia vtebatur, etiam nominis dignitate frueretur.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXV.	
Hruodgangus Metensis vrbis Episcopus postulauit a Paulo Romanae sedis A-	Hruodganguſ mettenſiſ urbiſ archiepiſcopuſ corpora ſanctorum gor-

goni[illegible]

postolico corpora sanctorum martyrum Gorganii, Naboris et Nazarii, et impetrauit; adduxitque cum honore ab vrbe Roma et in Franciam transtulit.

DCCLXVI.

Corpus S. Gorgonii condidit in monasterio suo quod ipse a nouo aedificauerat, cui vocabulum est Gorzia: S. Naborem in monasterio alio, quod dicitur Noua cella. S. vero Nazarium in monasterio Laureshaim, quod est in Germania: in quibus locis miraculis viuunt et gloria.

gonii. naborif. & nazarii. a paulo romanae sedis apostolico de roma in frantiam transtulit. DCC LXVI. Corpus sancti gorgonii conditum est in monasterio cui uocabulum est gorzia. sancti uero naboris in alio monasterio quod dicitur noua cella. nazarii autem in monasterio laureshaim. quod est in germania. In quibus locis miraculis uiuunt & gloria.

1. N. *Mettis* constanter, T duplici. Caeterum hic locus passim corruptus, M. S. fide restitui potest. in nostro etiam multo rectius est, *archiepiscopus*; quod sustinet Marcotus, cum chronico Laureshamensi: quam in vulgatis, in Sigeberto, atque in Lam- *Mettensis archiepiscopus.*

berto Schafnaburgensi, *episcopus*. Caeterum fallitur hic Struuius, in adnotationibus, quando Lambecium de his annnalibus scripsisse testatur, Laureshamenses appellari posse: quae non sane de iis, sed de chronico, quod deinde Hildesheimense dictum est, intellegenda sunt. habentur autem Lambecii verba libro II. pag. 371. in margine.

Glossema sublatum. 2. Haec verba, *quod ipse a nouo aedificauerat*, adscititia esse e glossemate, vel si codex noster minus iuuaret, res ipsa docet. Addidit enim haec male sedulus quidam, vt interpretaretur vocabulum *suo*. *Equitania.* Ad annum, qui sequitur, 767. recte Lambecius praefert, *Aequitaniae*, quod in vno alteroque loco confirmat et noster, qui, vt et chronicon Herueldense ad annum 768., interdum, *Equitania*. quam lectionem tuentur etiam antiquae satis chartae, quae ad me sunt, nondum editae opinor, de stemmate Carolingico. In anno 768. idem cum vulgatis mortem Pippini contigisse ait, *VIII. Kal. Octobr.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXX.	
Bertha regina filiam Desiderii regis Longobardorum Carlmanno filio suo	DCCLXX. Berhta regina filiam desiderii regis langobardorum carlo filio

coniugio sociandam de Italia adduxit.	lio suo coniugio so- ciandam de italia adduxit. 1.

1. In quo differt MS. ad hunc annum, *Caroli uxor.* id maximopere probandum est. caeteri ediderunt pessime, *Carlmanno:* noster aperte refert eius loco, *Carlo:* quod mire congruit cum rationibus historicorum. Recte igitur Quercetanus snbstituendum censuit, quod iam nobis sponte natum est. Vide pluribus Struuium hoc loco, et quem ille secutus est, Escardum, in stemmate Desideriano.

ANN. FREH. DCCLXXIV.	COD. N.
- - dumque iuuenes in vestibus albis basilicam ab igne defendebant, quos et Christianis et barbaris quibusdam diuinitus videre concessum est, vnus tamen ex hostibus iuxta basilicam flexis genibus additis lignis et igni incumbens, specie flantis repertus est mortuus.	- - duo namq; iu- 1. uenes in uestibus albis basilicam ab igne defendebant. quos et christianis et barbaris quib;- dam diuinitus uidere concessum est. Vnus tamen ex hotibus iuxsta basilicam flexis genib; adclinis 2. lignis & igni in- cumbens specie flantis repertus est mortuus.

Duo iuuenes. 1. In hoc loco exhibendo, quem ſuppleuit dudum Lambecius, noſter aeque ac Vindobonenſis plenior eſt Pithoeano codice. Sunt et alia hic emendanda, quae futuro reſeruamus otio. Mirum tamen, quam belle reſtituat, quod deprauatum eſt in his verbis, mei codicis lectio. Illud *dumque*, ineptum eſt. At MS. eleganter eius loco, *duo namque*. Id quod omnino ad miraculi fidem requirebatur, vt imitetur illud maius et verius, in Actis apoſtolorum cap. 1. verſu 10. vbi eodem modo: *duo viri in veſtibus albis*. Conſentit in hoc Conr. a Lichtenau in chronico.

adclinis 2. Elegantiſſimum et rem graphice depingens, τὸ *adclinis*, pro inficeto, *additis*, quod vulgati habent. Marianus Scotus paullo rectius quam illi, et ad noſtrum propius, *adcliuis*. Qui tamen mox in eo ineptit, quod exhibet, *ſpecie plantis*, pro *ſtantis*. niſi quid erratum eſt a librariis in meo libro, qui eſt ex officina Io. Oporini.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXXVII.	
- - vbi Ainalarabi Saracenus praefectus Caeſar-Auguſtae venit ad regem.	- - ubi ibinalarabi ſarracenuſ praefectuſ caeſar auguſtae uenit ad regem. 1)

1. N. vt Vindobonensis, constanter, *Ibi-* *Ibinalarabi.*
nalarabi, et *Abitauro*. quocum consentiunt *Abitaurus.*
t annales Francorum, quos Hermannus
omes a Nuenar primus edidit, ad hunc
nnum. Quamobrem Lambecius recte re-
rehendit exemplar Pithoeanum.

ANN. FREH. DCCLXXVIII	COD. N.
- - de Ainalarabi et de Habitauro praefectis Sarracenorum obsides accepit, VVasconibus et Nauarris subactis, reuertitur in Franciam. Inter ea Saxones, VVidichindo tyranno annitente, Francorum terminos vsque ad Rhenum ferro et igne deuastant.	- - de ibinalarabi & de abitauro, praefectis sarracenorum obsides accipit. 1. Vuasconibus & nabarris subactis re- 2. uertitur in frantiam. 3. Interea saxones uui- 4. dukindu tyrannidi nitente francorum terminos usq; ad renum ferro & igni deuastant.

1. Sic saepius N. tempore praesenti, pro
ege breuitatis, vbi vulgata exempla vtun-
ur praeterito.

2. *Nabarris*, antique. Vt priscis tempori- *Litterae commutatae.*
us commutabant scribendo saepius, B. P.
: V. atque C. Q. et K. Sic idem est, *cum*,
,qum: seu recentius, *quum*. *coqus*, et, *cocus*,
eu, *coquus*.

3. N.

3. N. constanter, *Frantiam.*

4. Id est, cum Widukindus vi imperii, quod obtinebat, bellum inferre niteretur. Et haec lectio facile placere potest prae vulgata. Confirmatur etiam haec nostra lectio ex epitoma horum annalium, quam Gothico charactere scriptam, edidit Lambecius: vbi hoc anno, qui XI. Caroli M. *Wituchindus Saxo tyrannidi nititur.* Quae ad annum 779. de Fuldensi coenobio dicuntur, extant in nostro, vt in Vindobonensi codice.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXXXII. *Carlus habuit conuentum in loco vbi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widichindo rebelle, et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum venerunt missi Godofridi regis Danorum: Halpdani scilicet cum sociis suis.*	DCCLXXXII. carlus habuit conuentum in loco vbi lippia oritur cum omnibus primatibus saxonum excepto vuiduchindo rebelle et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum uenerunt missi sigifridi regis danorum halpdani uidelicet cum sociis suis.

Sigifridus rex assertus. 1. Consentit in nomine *Sigifridi* cum Vindobonensi noster. consentiunt annales Fran

Francorum comitis a Nuenar, consentit et Conradus Vrspergensis, vterque ad hunc annum. Quamobrem recipienda erit haec lectio. Fatemur, et Godofridi regis Danorum, et in his annalibus, et in aliis Historiis, mentionem fieri; sed multo serius: ad annum videlicet 808. intra quod tempus, XXX. prope annorum, non hic Sigifridus tantum, sed et plures reges Danorum potuerant intercedere. Vixit ergo et Sigifridus, et Godofridus, Caroli magni temporibus: nec facile vixisse neges, cuius quidam historici non meminerunt. Sufficiant nobis bini annalium Francorum libri: vterque antiquissimus: et abbas Vrspergensis, probus auctor. Vide tamen, quae contra dicit Struuius, in repetita Freheri scriptorum de rebus Germanicis collectione, hoc loco. Ad annum sequentem 783. N. locum, vbi Saxones victi sunt, *Thiotmellie* vocat: et fluuium, *Hasa.* non *Basa.* consentiunt cum nostro annales, quos supra allegauimus, Adelmi Benedictini, an Eginhardi; et chronica Reginonis: in quibus *Asa*; omissa adspiratione. Quo nomine hodieque fluuius appellatur in Westfalia, die Hase, qui peruadit episcopatum Osnabrugensem, et alluit ipsam vrbem Osnabrugam, effunditurque in Amisiam, qui vulgo dicitur Amasius. Vt proinde sciamus, quo in loco magna illa a Fran-

Fluuius Hasa, qui?

Francis clades eſt accepta, quae decreuit tandem, vt Saxones in fidem Caroli Magni venirent, et Chriſtiani efficerentur. Ad annum 785. verba, *quae vocatur Hartrati*, vt ſuppleuit Lambecius, in noſtro extant plene, nec vt gloſſema. Videndus de iis omnino Struuius hoc loco.

ANN. FREH. DCCXCIII.	COD. N.
Foſſa a rege facta eſt inter Ardantiam et Alcmonam fluuios.	Foſſa a rege facta eſt inter radantiam & alcmona fluuios. 1.

Radantia et Almona qui fluuii?

1. Perperam exempla edita, *Ardantiam* legunt; noſter codex primitus, *Radantiam:* et optime. Verum ſciolus quidam et in hoc M. S. raſit R. in principio, et intrudere conatus eſt aliud adulterinum poſt litteram A. Nimis ego diffidere ſoleo adulteriis litterarum, aut vocum, in antiquis codicibus, quibusuis. tulit ergo illa ſuſpicio huic mendae medicinam: cum adnotarem ad marginem Freheri, opitulante codice meo, legendum videri, *Radantiam.* Iam nunc, vbi confero Adelmi annales, inuenio, quam non me fefellerit coniectura. Is ad eundem annum, *Perſuaſum tunc*, inquit, *Regi erat, ſi inter RADANTIAM et ALMONVM*

NVM fluuios, fossa nauium capax duceretur; posse commode e Danubio in Rhenum nauigari: quod alter Danubio, alter Moeno misceretur. Confestim cum omni comitatu suo eo venit, congregataque hominum multitudine, totum autumni tempus in eo opere consumsit. Ducta est fossa inter praedictos fluuios, duum millium passuum longitudine; latitudine CCC. pedum: sed in cassum. nam propter iuges pluuias, et terram, quae palustris erat, nimio humore suapte natura imbutam, coeptum opus consistere non potuit: sed quantum interdiu terrae a fossoribus fuerat egestum, tantum noctibus, humo iterum in locum suum relabente, subsidebat. Confer et Conradum a Liechtenau, hoc loco, pag. m. 176. vbi, qui sint ii fluuii, in margine adnotatum est quodammodo. Scilicet *Altmona*, hodie die Altmühl, Bauariae fluuius est, et Danubio miscetur; *Radantia*, die Rednitz, seu aliis Regnitz, Franconiae Bambergam alluit et infunditur in Moenum: vtrique in Franconia, prope Onoldisbacum opinor, quo loco dicitur, die Retzet, al. Retzel, non longe inter se distant, atque facile potuerunt fossa coniungi. cuius operis extent hodieque aliqua saltem vestigia, si quis inuestiget sedulo, necesse est.

Fossa a Carolo M. prope Onoldisbacum ducta.

ANN.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXCIV.	
- - *His temporibus Alcuinus cognomento Albinus, ſanctitate et doctrina clarus habetur.*	- - Hiſ temporib; alahuuinuſ diaconuſ *cognomento albinuſ*, ſanctitate & doctrina claruſ habetur.

Alcuinus. 1. Recte noſter. Verum huius viri nomen erat, opinor, lingua Theodiſca ſeu Saxonum antiquiſſima, Alawin, Alhwin: ex quo facile dimanauit *Albin*, et *Alcuin*. verba, *cognomento Albinus* pro gloſſemate facili habuerim, etſi praeter Eginhardum MS. intra

Adaloba. ſeriem verborum et illa exhibet. Ad an. 797

Abdella. perperam legitur in vulgatis, *ad Oloba*, debuit, *ad Adaloba*: ſic noſter. Deinde ibidem peius etiam, *Adbellam, Ibin Mauge* debuit, *Abdellam, Ibinmauge*: ſic enim noſter et annales Eginhardi. Ad annum 799

Azan. autem in vulgatis corrupte legitur, *Eazan praefectus*: legendum eſt cum noſtro et Eginhardo: *Et Azan praefectus.* Ad ann. 802. eſt et in N. vt in Vindobon. *Helmgaudum*, pro *Hemgaudum.* Ad an. 808 *Nordumbrorum*: N. rectius, quam vulgati *Nordanumbrorum.*

ANN.

ANN. FREH. DCCCX.	COD. N.
Hruodrud Imperatoris filia quae natu maior erat, VIII. Id. Iul. diem obiit.	Hroutdrud filia imperatoris quae natu maior erat VIII. ID. IVN. diem obiit. 1.

1. Emendanda sunt vulgata exemplaria nostro, et rescribendum est, *IVN.* pro, VL. quam lectionem tuetur etiam Eginardus. Ad annum 821. legitur et in nostro, *Nouiomagi.* τὸ *Warmatiae* in eodem interlineare glossematium est: sed recentioris, quam codex, seculi. Id quod confirmat sententiam Struuii, quam videas in adnotationibus ad annum indicatum. *Glossema sublatum.*

ANN. FREH. DCCCXXII.	COD. N.
- - iuxta fluuium nomine Cespis, cespes longitudine pedum quinquagenum, etc.	- - iuxta fluuium N. cespis longitudine pedum quinquagenum etc. 1.

1. Exempla edita manifesto corrupta sunt hoc loco: sed noster restituit, mirum quam feliciter. Ignobilem videlicet fluuium, cum eius vocabulum scriptorem annalium fugeret, littera N. tantum signauit: vt et infra ad annum 863. *quasi vada,*

da, inquit, *fluminis N. hostibus prohibitu* *rus*. Si mauis emenda, *cespes*. quanquam nec illud, *cespis*, insuete licet, Latine non dici rear. ad annum 823. legitur in nostro *Liudemuhslum*, et *Commerciacum*: in vul- gatis contra male, *Emuhslum*, et *Commar- ceium*. Pro nostri codicis lectione stat e Eginhardus, et Marianus, et Sigebertus. Atqui is quidem illum *Lindemuslum* appellat: e *Lindeuuitum*, quem noster, *Liudeuuitum* vulgati annales male, *Liudeuuicum*.

Com-merciacum.

ANN. FREH. DCCCXXVII.	COD. N.
- - *Eu enio papa post paucos dies mortuo Gregorius presbyter tituli S. Marcellini pontificatum suscepit.*	- - Eugenio pap. defuncto ualentinuſ diaconuſ ſucceſſit. quo propter paucoſ dieſ mortuo gregoriuſ prb. tituli ſancti marci pontificatum ſuſcepit.

1. Hic locus in vulgatis non vno vul- nere mire deprauatus, beneficio M. S. resti- tuitur integritati. Cum ante et pontifex omissus, quibusdam verbis neglectis, esset et illud ineptum, *tituli S. Marcellini*: vt a- lia taceam. Sed nostri codicis fidem tu- entur etiam Eginhardus, Mar. Scotus, Herm

Go

ontractus, et Sigebertus. Ad annum 834. Freheri editione legitur, *Malfridus:* in ruuii, *Matfridus:* et in vtraque, *Lamber-*r. Verum in nostro sunt, *Mabcfridus* et *ntbertus.* quod magis placet: vt sint achtfried *Pacificus,* et Landwerth, *Popli-*/a. vide Lambecium de bibl. Vindob. bro II. pag. 427. *Mabcfridus. Lantbertus.*

* * * * * *
* * *

Et haec ex iis membranis hactenus: plu- fortassis tecum, lector, communicabi- us in posterum.

OBS. XVI.

DE TORQVE HATTONIS QVA NSIDIATVS ESSE FERTVR HENRICO AVCVPI SAXONIAE TVM DVCI

MVlti de hoc argumento mira narrant historici: vere, an falso; iam nil moror. Eruenda enim sunt istoriarum studioso, vel commenti cuius- am, origo, caussae, species. Videbimus os, quam pulchre expediri possit, historia e insidiis, quas indicauimus, siue factis, u certe fictis. Aureum quidem monile olo constructum memorant, qui de hac quidquam, omnes: sed, qualis ea fuerit tor- *De re ipsa, an ita gesta, dubium Nil tamen refert: euoluenda est. Consensus Historicorum.*

Circa insidias torquis difficultas, discutitur.

torques; atque quem tandem in vsum paa rata? sat liquido non expediunt. Fiee fecit Hatto, summus apud Magontiam pon tifex, sanguine Henrici Saxonis consper gendam: sic Historicorum vetustissimi: id quomodo? induitur enim collum too que; non praeciditur. Ad se inuitara quasi conuiuiis et muneribus honorandum ducem sacrificulus veterator: re vera, accumbentis suffocandi ceruicibus iniice retur insidiosum illud collare: dux auten tempestiue de insidiis admonitus, negau iturum. Hos vafre factae torquis dolco

Errores recentiorum inter historicos.

cum minus intellegeret, quae illos antes gnanos secuta est, scriptorum turba: all qui putarunt, pelliciendo tantum Henric ad amicitiam Hattonis, vt puero aut fem

Non muneri parata torques: nec veneno infecta.

nae, pretiosum monile missum esse: velu Kranzius id retulit. alii contra finxerun veneno fuisse infectam torquem. plerosqu rem inuoluisse magis, quam explicasl constat. Proinde non ab re futurum p

Institutum nostrum, ad eam rem illustrandam.

taui, si historiam, verbis probatissimoru scriptorum, primo repeterem: deinde, qu bus fallaciis illa torques fuisse videatur in structa, ad vulnerandas atque elidend fauces Henrici; e libro, qui ad me e manuscripto, necdum edito, vbi paril doli sat luculenta habetur historia: exp nere atque illustrare studerem. Transig

mu

ius ergo hanc qualemcunque caussam te-
imoniis aliorum: quos audiuisse non pi-
ebit.

WITICHINDVS CORBEIENSIS
Annalium libro I.

Ea itaque varietate virum nobis pro-
rie a summa clementia concessum aggres-
s est, fecitque ei torquem auream fabri-
ri, et inuitauit ad conuiuium: quo ma-
is ab eo muneribus honoraretur. In-
rea pontifex opus considerandi gratia in-
editur ad aurificem: et visa torque inge-
uisse fertur. Gemitus causam aurifex
terrogat. Cui respondit: quia optimi
ri, et sibi carissimi, scilicet Henrici, san-
ine, illa torques deberet intingi. Auri-
x audita silentio texit, et opere perfecto
aditoque, missionem petit et accipit:
obuians duci eunti ad * nego-
indicauit ei quae audiuit. Ipse autem
vehe-

Lauder Henrici effert, vt nostrates Historici. aliter paullo Itala turba: veluti Benuen. de Rambaldis, cui Henricus non est nisi, vir bonus et simplex. Adeo secreto

rquem fieri fecit Hatto: vt ne ministro quidem ieretur in opere recognoscendo. mirum illud: nisi iquid in hoc collari insidiarum. Nec id nesciit ber, quod in alicuius necem opus suum pararer: sed putauit, peti terrae quendam filium: non nguinem adeo generosum, qui Hattonis gemitu di-ius sit.

**Conr. a Lichtenau male hic legit*: ad ea negotia. de-*bat fortassis*: ad sua negotia.

vehementer iratus, vocat legatum ponti-cis, qui iam pridem aderat inuitandi eum gratia: Vade, inquit, dic Hattoni: qui durius collum non gerit Henricus, quam Adelbertus: et quia melius rati sumus, do-mi sedere, et de eius seruitio tractare; quam comitatus nostri multitudine modo eum grauare.

Amara maleficii exprobratio.

DITMARVS MERSEBVRGENSIS
Chron. libro I.

Alii, in quo, male. Foede laborat hic locus: nondum tamen circumspicio medicinam. nisi legendum: ingemiscente seuerius prelato.

Faber ille, qui iussu praesulis torquem aureum, quo Henricus occidi deberet, mira arte praeparabat, cum *ingemiscenti ... nioris relatu*, quo pacto haec fieri deb... rent, perquireret, opere ad vnguem pro-ducto et praesentato, clam postea euadens obuiam ducem praedictum habuit, et cun-cta ex ordine pandit.

ALBERTVS STADENSIS et CONRADVS VRSBERGENSIS *eadem fere, quae Wi-chindus, paucis mutatis, repetunt: superſedemus ergo transſcribendi opera.*

SIGEBERTVS GEMBLACENSIS
ad annum 918.

Hatonem Maguntinum episcopum, c... i...

Non consentiunt circa annum scriptores, quo mortuus Hatto. Lambertus Schafn-burgensis refert ad 912. eodem modo Marianus Sco-tus, et Hermannus Contractus: qui, nisi falsi; totum illud concidet de torque commentum. Tum enim me-

us dolo olim Adelbertus perierat, rex Conradus sollicitat etiam, contra Henricum Saxonum ducem, propter potentiam ipsius sibi suspectum. Ad quod cum iam torquem auream episcopus fabricasset; quae collo ducis secum conuiuantis * mitteretur: dolo prodito, frustratus est: et post triduum morbo et angore, vel, vt alii dicunt, fulminis ictu, interiit.

tuus fuisset Hatto, antequam vel Conradus rex eligeretur vel Henricus,

patre Othone mortuo, dux Saxonum fieret. Apud caetero etiam Hatto, vt post videbimus, modo 916. modo 917., modo 923., mortuus dicitur.

* *Malim hic legere*: immitteretur. *qui sane sensus huic ibi verbo inest. Deinde in editione principe ap. Henr. Stephanum et Io. Paruum, Parisiis 1513. male legitur*, dolo proditus: *et mox*, fluminis ictu. *Nec de genere mortis circa Hattonem consentiunt scriptores. Botho enim ad annum 916. vult in pugna aduersus Henricum cecidisse: eum secutus est Kranzius: et nisi me omnia fallunt, decantata illa de muribus fabula, Siffrido presbytero auctore, ad annum 923. de eodem hoc Hattone narratur. In numeris enim tantum errasse videtur Siffridus: caeterum, in personis et tempore conuenire: quando post obitum Hattonis Henricum regnum adeptum memorat. Nisi Hattonem miscuit cum Hergero: quem obiisse a. 924. testatur Lambertus. Hattonis vero II obitum idem scriptor contulit in annum 969. Marianus Scotus ad 970. Hunc autem alii a muribus deuoratum esse nugantur. Inter quos nolim esse et Ge. Fabricium.*

ALBERTVS KRANZIVS D.

In Saxonia, libro III. cap. 1, interprete Basilio Fabro Sorano.

Non certe munus pretiosum, sed dirum Henrico strangulando instrumentum parabatur: quod nec mitti ad eum, nec vllo alio modo in eius conspectum, opinor, venire poterat: nisi eo ipso doli eius insidiae detegerentur.

Man sagt auch es habe der Bischoff einen güldenen halßring machen lassen, demselbigen Henrico zu verehren, auf daß wenn er im glauben bey ihm gemacht hette, er in seines gefallens verthaten köndte . . . Nicht lange darnach wird ihm vom Ertzbischoffe der Halßring oder güldem Kragen zur verehrung geschicket vnd hoch angetragen, wird auch daneben vom Bischoff zu gast geladen, ꝛc.

GEORGIVS FABRICIVS CHEMNICENSIS *Rerum memorabilium Saxoniae libro I. ad annum 917.*

Et Fabricius rem impeditam magis dedit, quam explicatam.

Henricus dux Saxoniae fraude detecta, per artificem, qui torquem aureum parauerat, qui sanguine suo perfundendus esset etc.

IO.

Discamus ergo iam nunc, quibus dolis torquem eum instruxerit episcopus, e parili planae exemplo, atque facto, vt non irrito, ita deterrimo, et abominandae fraudis. Scilicet eius artificii torques stylis acutis introrsum versis et mobilibus armatus, fauces, quibus iniectus, et vulnerabat, et occludebat. audiamus, quam promisimus, historiam.

IOANNES HENRICVS HOFMANNVS In rerum siue antiquitatum Walkenredensium libris, ex archiuis aliisque monumentis fide dignioribus concinnatis: *qui nondum in lucem editi apud me sunt: libro II. cap. X. pag. 438.*

Praeterea omnino heic memorari debet, praecipuum in maiori basilica suspensum anathema, TORQVES nimirum iste feralis, non artificio, sed insidiosa ac sane proditoria structura visendus: quo de in hunc modum in litteras relatum deprehendimus. Quum Iohannes, huius nominis VII. et ordine Abbatum XXXV. rerum in Monasterio potiretur, nonnemo ex Mutzeualiorum gente oriundus, incertum, qua de causa, maximo in Walkenredenses odio coepit deflagrare. Qui quum conceptam semel iram palam euomere non posset, occulto et ex insidiis rem statuit aggredi. Nactus igitur furoris ministrum *Henricum Wincigerodium*, suasu eius ductuque praegrandem ex solido ferro torquem ita fabricauit, vt versi introrsum atque mobiles aculei, guttur eius, cui torques iniectus erat, paullatim occluderent. Equidem eiusdem generis monile in Comitis Mansfeldensis exitium ad exemplum Hattonis Moguntini pontificis, Wincigerodius paulo ante struxerat,

Torques id genus in templo Coenobii Walkenredensis suspensa. Vnde tradita. Alius odio fratrum fieri fecit: alius ad inuenit et fabricatus est. Quibus dolis instructum collare. diri huius artificii natales. citatur Hatto.

xerat, quo tamen ipſe facile periiſſet, niſi Philippo Duce Brunſvicenſi Grubenhagiaco intercedente, Comes homini ſupplicium, quo in eum erat vſurus, condonaſſet. Illum ergo torquem, vt vindictae inſtrumentum, quotiescunque in agros ſiluasque Walkenredenſium prodiret, ſecum geſtabat: quo, ſi non ipſius Abbatis collo, alterius tamen, quem ſors e coenobitis obtuliſſet, eum iniiceret. Accidit tum forte, poſtquam diu multumque perpetrandi facinoris occaſionem quaeſiiſſet, vt tandem aliquando ex improuiſo fratrem, cui nemorum reique ſilueſtris cura demandata erat, haberet obuium, quem mox minis ac terroribus furentis in morem adoriens imbellem tandem adegit, vt bellum illud monile collo ſuo aptari permitteret. Rediit in clauſtrum cum munere ſuo miſer fraterculus, cuius guttur iam tum ita intumuerat, vt vix cibo potuiue ad laborantem inedia ſtomachum pateret. Quare obſtupefacti reliqui ſodales, miſeramque hominis vicem dolentes, nihil non pro ſalute eius tentabant: et accitis inſuper ex vicinis oppidis fabris aliquot ferrariis, qui occultas torquis fibulas nodosque rimarentur, eum ab aſſiduo hoc tortore liberare conabantur. Verum omnia erant fruſtra: nec enim induſtria fabrorum, nec ars propter miran-

Conſilium latronis Muezevali.

Occurrit inſidiis miſer fraterculus:

et induitur torque ſerali,

vulneratis et obſtructis faucibus cum varie, ſed fruſtra, ſuccurrere properarent ſodales.

dam

dam ferri duritiem, tantum valuit, vt torques vel lima teri, vel clauibus posset reserari. Vltimum ergo remedium adhibendum potius, quam miserum diuturniori cruciatu conficiendum, omnibus visum est. Sacris itaque in maiori templo peractis, fusisque pro hominis salute ad DEVM precibus, in ferrariam deductus officinam, fletum inter et preces sodalium procubuit, vbi collum ad incudem ita applicare iussus est, vt torquis extremitas in eminente incudis fronte posita, malleo fortius posset feriri. Dissiluit quidem primo ictu torquis, sed miser, obstructis penitus tumore faucibus, paulo post animam efflauit. Torquis postea in proditoris pariter et facinoris memoriam in basilica suspensus, tandem in Abbatum domicilium migrauit: vnde eum mediocri diligentia delineatum, heic quoque spectandum damus:

et preces atq; sacra adhiberent.

den que mall:um.

miserabiliter obit.

Torques in rei memoriam suspensa.

Dolemus, quod deest in nostro exemplari, quam promiserat auctor, torquis istius imago. Poterit tamen, post illam descriptionem, non obesae naris quilibet, facile sibi fingere, instrumenti figuram. Habetur etiam imago haec, cum eadem rei gestae enarratione, Germanice tantum, at mutila, atque perperam versa, nec laudato auctore; vt caetera ple-

pleraque ex Hofmanni libro homo infirmi iudicii, secus ac decuit, sinistreque mutuatus est: corrupto magis, quam rebus nouis ornato, insigni illius opere: in I. Ge. Leuckfeldii antiquitatum Walckenredensium parte II. cap. XV. pag. 164,

Dirae scelestum latronis caput insecutae. Licet autem Mutzeualius poenam, quam ob admissum facinus summo magistratui dare debuisset, viuus effugerit: tamen eam quodammodo mortuus rependit, dum eius vxor edito maximis cum doloribus monstrosi gutturis partu, deficeret, et ipse breui post cum omni stirpe extingueretur.

OBS. XVII.

I. H. HOFMANNI RER. WALKENREDENSIVM LIBRI NONDVM EDITI

PERCENSENTVR

Scripta viri vbi lateant. HAec e libro anecdoto viri eruditi et diligentissimi: cuius operum prope triginta volumina, in tabulario principali, Hannouerae delitescunt: digna sine dubio, quae in publicum edantur, quando e plerisque eorum res Germanorum, inprimis ducum Luneburgensium, egre-

egregie et noue illustratum iri, si in eruditorum manus tradantur, certa spes est. Et catalogum quidem eorum, ex hoc eodem volumine nostro, adcuratiorem pleni oremque dabit, vir eruditionis fama nobilissimus et amantissimus nostri, Chr. Gottl. Buderus: qui Ienae in eo est, vt inter *Bibliothecas Struuianas*, etiam *Historicam*, reddat, quam fieri potest, locupletissimam. Quod dum agitur, nos hic interea Hofmanni illius antiquitatum Walkenredensium libros percensebimus: qui sane stilo non inconcinno diligenter scripti, plurimas res memoratu dignissimas, inscriptione sua et titulo aliquanto ampliores, continent. Volumen autem nostrum, titulo, RERVM SIVE ANTIQVITATVM WALKENREDENSIVM LIBRI, EX ARCHIVIS ALIISQVE MONVMENTIS FIDE DIGNIORIBVS CONCINNATI A IOANNE HENRICO HOFMANNO, *quartis* plagulae partibus sectum, ad 771. paginae numerum, excurrit. hoc, inquam, non certe *decem*, qui Leuckfeldi error repetitus est in indice eruditorum Lipsiae excuso, dem Gelehrten-Lexico; vbi de nostro Hofmanno: nec *quatuor* libris, vt catalogus manuscriptorum Hofmanni calamo exaratus, et is deprauatus puto, praefert: sed *tribus* absoluitur. Praemissa est ad

Catalogus eorum plenior edendus.

Libri, quem inspicimus titulus et argumentum

Libri quatuor. error sublatus

Dedicatio.

ad Christianum Ludouicum, *ducem Brunsuic. et Luneburgensium*, offerentis atque dicantis epistola. scripta Cellis die primo Maii a nato Christo cIↃ IↃCLXI. eaque rerum, quae ad illius temporis historiam, non sane ieiuna. sequitur a pag. 7. auctoris ad *lectorem antiquitatum patriae studiosum* praefatio. Reddit ea rationem, cur post *Henrici Eestormii chronicon Walkenredensis monasterii*, in quo *multa omissa, pleraque vero mala, imo nulla fide tradita* arguit; eas in se partes susceperit. Ecstormium autem ait lapsum, partim *penuria documentorum, qua * * * comitum iniuria laborarit*; partim quia Iohannis Letzeneri fidem secutus esset: *hominis*, vt refert Hofmannus, *in patriae antiquitatibus inuestigandis curiosi quidem, sed iudicii adeo imbecillis, vt saepius vel anicularum narratiunculas pro mera habens veritate, libellis suis, tanquam singularis et pretii et momenti historias, non dubitauerit assuere. Cui praeterea accederet, eius in rerum, locorum, ac familiarum originationibus, confingendis, insignis audacia: quae sane tanta fuisset, vt in patriae rebus vel minimum versatus, at emunctioris paullo naris lector, vix sibi a risu temperare, nedum ei fidem vbiuis tuto possit adhibere.* Huius autem chronicis monasterii Walkenredensis

De Ecstormii chronico:

Et de Letzeneri libris.

Ecstormii plagium.

densis Ecstormius, insigni plagio, quod penitus deregit Hofmannus, nomen suum praeposuit, alium tantum ordinem, et pro Germanico, quo Letzenerus librum scripserat, Latinum sermonem amplexatus. Nihilo minus id volumen cupidissime exceptum, iam tum rarissimum euaserat, cum Hofmannus nouam eius editionem meditatus, mox et emendando et locupletando libro manum admouens, sed et huius operae paullo post pertaesus, in totum eius coenobii tabularium, *quotquot diplomata Walkenreda vnquam seruarat, et* * * * *comites ipsi olim eripuerant, recuperata, et Rudelstadio Osterodam, hinc ad auctorem, principis sui iussu, delata*; forte fortuna incideret. Quam commoditatem nactus, nouum plane, atque maioris quam illud moliminis, opus adgressus, augustioribus auspiciis: dedit, quae voluimus, de rebus Walkenredensibus egregia commentaria. Et haec e praefatione, quae porrigitur ad pag. 13. sequitur pag. 14.

Caussae scriptionis Hofmanno.

LIBRI PRIMI ARGVMENTVM.

Exhibita totius operis σκιαγραφία primum omnium in priscos regionis habitatores inquiritur, et eorum origines, opera, dii, religio atque litium terminandarum modus explicatur. Mox verae salutiferaeque

que religionis apud istos auspicia indagant: hic liber, ipsius monasterii sedem ac locum, vel naturae vel artis beneficio excultum, nec non nomen eius, limites, incunabula atque conditorem fideliter monstrat: ac denique expensis totius corporis incrementis, solennem eius celebrat dedicationem, et veterum execrationes, quibus rem coenobii firmarunt, bona fide refert.

INDEX CAPITVM.

de Monasterio robur et incrementa accesse-rint. *Lotharius Caesar nouum monasteri-* X.
um stabiliendo, adsignandoque eidem certos territorii limites, venandi ius in montibus adiacentibus, et praedium Berbislebiense ipsi liberaliter concedit. *Honorii et Innocentii* XI.
Pontiff. Roman. in recentem Walkenredam studia. *Execrationes veterum, quibus res* XII.
monasterii firmarunt. *Dedicatio monasterii.* XIII.

In libro II. a pag. 145. haec insunt.

Translatio monasterii, et maioris basilicae CAP. I.
structura. *Noui templi dedicatio.* *Ma-* II. III.
ioris templi deuastatio. *Sacella in monaste-* IIII.
rio. eorum origo et dedicationes. *Monaste-* V.
ria alia Walkenredae subiecta. *Fana et* VI.
sacella alia extra Monasterium, Walkenre-dae subiecta. *Ecclesiae parochiales et sa-* VII.
cella, quae Walkenreda ruri sub se habuit.
Fraternitates Walkenredensis ecclesiae. *Se-* VIII. IX.
pulturae celebriores et anniuersarii siue me-moria ecclesiae Walkenredensis. *Monu-* X.
menta prisca ac recentiora in monasterio, ubi de reliquiis, anathematis, picturis, et aliis agitur.

In libro autem III. a pag. 455. quae sequuntur:

Cistertiensis ordo. *Qua occasione ille in* CAP. I.
Walkenredam admissus. *Abbatis vetero-* II.

Campensis in Walkenredam antiqua, sed ho-
die abrogata auctoritas. Genesis item a
propagatio monasteriorum Cistertiensis, in
stituti per Saxoniam et Slaviam potissimum
III. *in tabula monstrata. Cistertiensis discipli-*
nae in monasterio occasus, et novae doctri
IIII. *narum scholae successio. Eliminatae Cister*
V. *tiensis disciplinae tentata restitutio. Inua-*
sio Cistertiensium in Walkenredam, et nov
VI. *Abbatis constitutio. Walkenredenses ab in*
vasoribus in exilium acti, sed post insecu
VII. *tam fugam mox redeunt. Abbatum Wal*
kenredensium electio, benedictio, cessio, fu
VIII. *remotio. Abbatum monasterii Walkenre*
densis in imperio et ordine Cistertiensi dig
nitas, praerogatiua, et vtrobique officium
VIIII. *eorum. Abbatum Walkenredensium amic*
X. *tus sacer, sigilla atque insignia. Liberta*
Monasterii, quam Innocentius Papa II
XI *Henrico Abbati largitus est. Notatione*
quibus Innocentii bulla vberius explicata, i
XII. *lustratur. Priuilegium Martini PP. V. qu*
Walkenredenses sacramenta ecclesiastica om
nibus familiaribus suis, tam in monasteri
XIII. *quam in Grangiis possunt ministrare. D*
XIIII. *indulgentiis Monasterii. De maioribu*
minoribusue monachorum in monasterio offi
XV. *ciis. De veteri ac recentiori munere Priori*
XVI. *Volcuini Priorum Walkenredensium princip*
XVII. *gesta ac scripta. Continuatio Priorum Walke*
reden

edensium. Liborius Hirs, primus post repurga-
tam in monasterio religionem procurator f. Pri-
r, cui per tempus aliquod in munere substitu-
s Lucas Crusius. Sebastianus Bolemannus XVIIII.
cundus post religionis mutationem Prior.
Henricus Ecstormius tertius Prior, Ecclesia- XX.
es et scholae Rector. Friderici Hilde- XXI.
randi quarti post Monachos Prioris vita XXII.
rtuna ac gesta in monasterio. Michaelis XXIII.
raetorii vltimi Priorum VValkenredensi-
n vita, gesta et obitus. Subpriores VValken-
dae celebriores. Cellerarii s. Cellarii ce- XXIIII.
briores. De Bursariis, Camerariis et XXV.
ustodibus monasterii. De mediocribus at XXVI.
inoribus in monasterio officiariis, Infirma-
is sc. Cantoribus, Furnariis, Grangiariis,
Frumentariis, Sculteti item, et magistris
erum, Fratrum, vineae et marstalli.

Haec equidem eo mihi studiosius me- *Leukfeldi antiquitates Walkenredenses*
oranda putaui, vt peruideant, qui le-
nt: quid distet inter hunc Hofmanni li-
um, adcurate et eleganter, mistis inter-
m eruditionis variae floribus; et non sine
rum atque verborum delectu, conscrip-
m: atque illum desultorium, quem eo-
m ANTIQVITATVM WALKENRE- *liber nullius*
NSIVM titulo, vernaculo sermone a C. *pretii,*
MDCCVI. edidit Ioh. Ge. Leuckfeld. *et aliena*
quo conficiendo is calamo exaratis Hof- *compilando*
nni libris et membranarum congerie,

 non

scrinia inquinate scriptur. non vsus, sed abusus: vulgo protrita ind
nullo hausit delectu: eruditionem aliquam
quae spirabant, cum minus caperet, vt at
iecta reliquit: contra ad explosas Ecsto
mii fabulas, quidquid moneret Hofman
nus, relapsus: quam ille repurgatam inst
tuerat historiam, ex alienis scriniis, suo no
Hofmanni commentarios idem fatum mansit, quod Letzeneri. mine, aliam, sed et inquinatam, dedit. Quo
vt animaduerti, merito dolebam Hofman
ni vicem, cuius commentariis idem prop
contigit, quod is ante in Ecstormii chro
nico detexerat, atque, vt decuit, repreher
derat. Scilicet Ecstormius Letzeneri li
brum Germanicum Latine: Leukfeldi
Hofmanni Latinum edidit Germanice. Pa
Laudauit Hofmannum cautus, sed generatim vtriusque foret ratio, nisi hic etiam ca
tior, tum maiorem, quam ille, libro nouit
tem, ordine impeditius confuso, multis r
bus demtis, plusculis additis, conciliasse
tum etiam prouidisset, ne non laudato s
mel et iterum fonte, e quo aquam sibi p
At sic agi cum libris anecdotis non decet. tierat, abiret. Verum et saepius mul
indicasse auctorem, atque speciatim, dee
et nefas est; tanta licentia in anecdota de
torum hominum scripta, abutenda pro l
bitu, et corrumpenda, inuolare. Qu
sane idem est, ac si supprimas: maius
iam crimen, quam si tuo nomine alie
nihil mutando, inscribas. Hoc enim pa
to supersunt tamen quae bona sunt: il

neliora tuis, quando et haec cum tuis e-
nere se lectores sperent, omnino pereunt.
Debuerat ergo Leuckfeldius, Hofmanni li-
ros, nulla parte mutilos, si dubitabat ede-
e Latine, ad verbum conuertere: et si quid
oui sibi videretur addendum, in separa-
is commentariis, aut adnotationibus, id
xhibere. Multa sunt, quae peccantur in
anc partem, non tam ab eruditis, quam ab
neptis eorum aemulis. Illi enim ple-
umque probe sciunt, ne singula quidem
icta, multo minus totas lucubrationes, im-
osito nomine ad se trahere fas esse: at
os si qui adcurate adhuc moneant, quid
udere liceat in operibus alienis, quid mi-
us: legibus euidenter propositis, et exem-
lis probabilibus eorum, qui peccando ri-
iculum cordatis saepenumero debuerunt:
mihi vero operae pretium facturi viden-
ur. Quandoquidem, qui de plagio litte-
ario adcurate scripserunt, viri eruditi, sed
xtra terminos tamen, quod sciam, iure-
onsultorum, huic rei speciatim nondum
tisfecere. Dubitandum autem non est,
uin haec res in eo genere sit, quod falsi
rimen in iure dicitur. Poterit ergo hac
nscriptione ad iudices deferri, et quaestio-
es aduersus eum exerceri, si quis alienis
ucubrationibus nomen suum ausus sit prae-
gere. ne putet iste miser imitatorum cho-

Quomodo conuerti eos fas sit.

Delictorum id genus frequentia.

Desiderantur ICC. hanc in partem scripta

Quod crimen sub furtis extet scriptorum.

rus, ſibi nihil omnino praeter cachinnos t
mendum eſſe. At enimuero tu, ſtoma
choſe, ſacratas armatasque leges minab
ris: nec parces egenti, qui de ſui agelli fo
cunditate deſperans, ex alieno petere, qu
iuuet, laborat? *Pariter enim*, ait Apulei
libro II. Floridorum, *vt qui herediolum ſt
rile, et agrum ſcrupoſum, meras rupinas
ſenticeta, miſeri colunt: quoniam nullus
teſquis ſuis fructus eſt, nec vllam illic alta*
(vulgo, *aliam*, male.) *frugem vident; ſ*

Infelix lolium, et ſteriles dominant
auenae:

*ſuis frugibus indigent, aliena furatum eu
et vicinorum flores decerpunt; ſcilicet,
eos flores carduis ſuis miſceant: ad eund
modum, quisque virtutis ſterilis eſt.* Alii, q
ſuae virtutis, ediderunt: vtrumque n
male. Recte vero monuiſti, o mi cord
tiſſime Luci. dandum aliquid eſt vicinor
egeſtati: nec decet ingenium bonum ta
paupere cenſeri redditu, quin facile fe
vnum et alterum, ex iis qui clanculu
praetereunt, ſuis altos frugibus.

*** *** ***

Haec meditatio cum aliquanto latius me p
ueheret, quam moris mihi in hiſce noctib
in memoriam venit viri, ingenio, rerum
ſu, geſtis honoribus commendabilis, n
litteris non tincti: non hoc tamen lo

Sed deferendum hominum miſertis. Apuleius adductus et emendatus.

Inconſultus amici, in cauſſa, quae ſimilis videri poſſet, error

ed alio potius, cum laude, si per illum li-
uerit, mihi nominandi. Cum eo mihi
b aliquot annis dulcissima fuisse non con-
uetudo solum, sed et necessitudo, videba-
ur: et poteram equidem, pro mentis, quam
uat inlibatam seruare, simplicitate, eum
mihi beneuolentissimum credere, et officii
tercedentibus perpetuum obseruare: si, vt
atura bonus est, antiquum potius cum ani-
ni candore obtinere; atque sanctam inter
os fidem colere: quam vsu aulae continen-
à vero motus, ad simulationem verti vi-
us esset. Eundem ego nuper, suo quidem,
t quam vellem innocenti, errore, in eam
liorum de se existimationem adductum esse
olui: quasi librum, communi vtriusque cu-
a, et suasu paratuque potissimum illius, sed
neis speciatim vnius lucubrationibus et sti-
o, ad iuuandos reipublicae studiosos, con-
innatum; atque eius suasu pariter, ac mea
oluntate, qui nondum satis elaborato in-
cribi refugiebam, ἀνωνύμως editum: sibi v-
i oblique voluerit vindicare. Postquam
ecundum eius volumen, me studiorum caus-
absente, frustraque prohibente, reiectis,
dditis quae libuit, totum immutauerat: et,
raepposito suo nomine, emiserat. Caete-
um de me, vel in praefatione, ne verbum
uidem. Quo factum est, modo ne et
dfectatum esse videatur: vt haud difficulter

 illi

illi mixtim omnia tribuerentur. Quo
passim et nunc fit, et fiet in posterum illis
qui non intima rei gestae norunt, auctori
bus. Poteram dissimulare ego: in amici prae
sertim gratiam. emergeret per se valid
veritas. nec tanti mihi vnquam haec opell
Perdideramus, quas in eam impendimu
noctes. facilis iactura. Superest ingenium
Restat scribendi melior longe et infinit
materies. Tamen amicorum multi inam
dierant, meae Thaliae calamis illud con
cinnatum. poteram videri finxisse, ni de
fenderem. Darem ergo amicorum existi
mationi, quod mihi negaueram. Distul
nihilominus. quanquam monerent qui
Non temere creditus dam, aduerso mihi animo factum. Cu
rei ego difficulter primum fidem esse ad
hibendam censui: deinde, quod in hac caus
sa eius erratum videbatur, quam potui, i
mitissimam partem interpretatus; nec mo
ribus nostris, nec maioribus, nec aliorum
de vtroque opinione, dignum reputaui: v
aut alterum, ad detrahendum alteri, tal
quid ausum esse, crederemus; aut, si qui
factum maxime, id ne pro amicitia tole
raremus; aut, sin et indignatio cohiberi no
posset, in publicam saltem altercationem
Epistolis medela parata. vnquam erumperemus. Litteris ergo, pro eiu
in me officiis, amice et adcurate scriptis
caueret eam famam, orans, et quod im

pen

pendebat, auertere conatus: euitare tamen omnino non potui, quin aliquid eius rei emanaret. Interim ad me datae sunt illius modo contentiosae, modo et vtrique honorificentissimae epistolae: a me redditae contra semper lenissimae. nondum enim in animum induxeram, vt putarem, eo facto prudentem mihi detractum iuisse. Conuenit tandem: vt nihil fieret, dum ego veritatem publice testatus et amice, inuidiam facto eximerem. Verum, seu litteris constatura fides non fuit; seu inprouisus intercessit error: ea nouissime in hanc rem publicata sunt, quae et veritatem hac in caussa obnubunt omnem, et vehementer id, quod nollem factum, si ab illo proficiscantur, arguunt. Vestra sacra propugno, o amicorum deae, Charites! o fides! me certe nullo modo. Quantillum enim hoc est, vt laborem. Igitur; simul, quod ipse per epistolas a me petiit, rem vt gesta est, enarrarem, feci simul, quod in litteris meis ego saepicule scripseram, iam et in hoc libello, (cui meram inesse pacem, nullas vsquam iras, faciles iussere Musae,) repetendum leniter putaui: vt quam amicissime illum monerem: si quid in istam partem peccatum; ponat aliquando personam: serio redeat in gratiam: nolit aliud sibi parari, nisi verum et proprium decus: abiiciendos

Sed pene frustra.

Sacram fidem, non nos, defendimus.

Amicissimum consilium.

mascule decernat, illos miserorum fucos: nitatur sua virtute: atque sic vtatur me amico, et non spernendo fortassis meritorum praecone: sin is meus error est, vt, quod scientem prudentemque fecisse non appareat, iniuria de eo sim suspicatus; quae iustissimam tamen suspicandi caussam dederunt, ea iubeat tolli ac retractari: monstret, nihil factitatum, praeter fidem dictis et litteris confirmatam. iam nihil erit, cur ego meam ipsius lapsionem non protinus prodam, atque cum eximia viri laude excusem. *Cur hoc loco.* Id quod eum in finem, prout me argumenti cogitatio huc detulit, hoc potissimum loco communicandum cum lectoribus putaui: ne quis ex iis, quos haec gesta non fugiunt, opinetur; aut contradixisse nos temere, aut simultatem eam ob caussam suscepisse, in qua equidem amico, cuius tot extant in me bene merita, quoad per veritatem licet, vltro deferendum esse semper statui. *Lenissima peroratio.* Fortassis et in posterum dolendum magis quam irascendum putabo; nisi is mecum optima fide egerit, et, absit omen, homini aperto, quod facillimum est, illuserit. Venia quidem, puto, iuuenili errori facile parata erit, si quid peccauimus, in coniectura de eius animo facienda. Verum ipse suae famae, quod nolim, maculam inuret, si hoc ingenio vir, his meritis, his erga me beneuo-

neuolentiae teſtimoniis, ex anguſta pro aetate ingenii noſtri copia, praeter atque conceſſum eſt, aliquid decoris ſibi accedere vnquam conſtituerit. Eius erroris ne tunc quidem me auctore arguendus; ſed metuo, ne ab aliis, vel inuitis nobis. Parcemus ergo quoad licet, quod vnquam gratiſſimum erat auribus, amico nomini: metuimus tantum, quod amantis eſt: necdum aliter, niſi bene ſperamus. Quin aliter agis et tu, o bone? quin in ſola virtute, qua inanis, opinor, non es, ſpem omnem ponis. Hac itur ad gloriam, o viator, non alia. Caeterum, non quid tibi negarim, ſed qua mente, ſpecta: quam non inuidens tuis laudibus; quam tibi proſpiciens. noli eo eſſe animo, vt quid te dictorum a bono bonum laedat. Moderare cupiditatibus. Quid ſpes, iras, caeteras adfectiones, maiores concipimus miſeri mortales, quam pro naturae modulo?

Heu, vitae breuitas
Spem vetat inchoare longam.

OBS. XVIII.

OBS. XVIII.

DE NICOLAI MACHIAVELLI HISTORICI FLORENTINI IMAGINIBVS

Nondum hoc loco apologia datur: INstitueram, vt Hier. Cardani, ita et Machiauelli, iustam defensionem, in hisce noctibus, vernacula lingua conscriptam, exhibere: sed eorum, quae pro eo dicenda sunt, multitudine obrutus, non potui hoc argumentum adeo breuiter comprehensum dare, vt hic isti scriptioni locus esse possit: praesertim, quando incommodum visum est, quae vna legenda sunt, in pluribus nostrarum obseruationum speciminibus dissipata proponere. *sed promittitur separatim excudenda* Separatim ergo excudi iubebo Machiauelli illam defensionem: ita tamen, vt cum hoc libello et comparari possit, et haberi. Ibi de moribus viri, de scriptis, de his, quae aduersus illum iactantur, dispiciemus: *De imaginibus iam nunc solis.* at hoc tempore, de imaginibus eius tantum. Trifariam equidem vultus eius viri typis descriptos inueni: nec aliis lineamentis vlla eius imago, quod sciam, prodiit. *Quae tres sunt* Tres illas, vt licuit, si non subtiliter, adcurate tamen exsecuti sumus. *Prima e Iouio:* Optimam atque fide dignissimam, vt et quam reliquae rariorem, maiore spatio in superiore paginae parte exhibuimus. Dederat illam P. Ioui-

us in elogiis, ligneo typo Tobiae Stimmeri manu incisam. Habetur etiam ante PRINCIPEM Machiauelli, vt is a Sylu. Telio Latine versus, prodiit cum aliis quibusdam scriptis, Basileae ex officina Petri Pernae A. C. N. clↄlↄLXXX. octonis paginae partibus. Aperta hic frons, oculi acuti, nasus pene aduncus, oris species valde depressa. vultus hominis ad senium vergentis; quem non amabilem dicas aut suauem: at facile tamen viri et ingeniosi, et acris, nec insulsi, et irrisoris esse, intellegas. Quam infra primam posui imaginem, e Boissardi est iconibus: hic vnde sumserit, non liquet. Secuti eam deinde plures, qui his potissimum lineamentis Machiauellum pinxerunt. Inprimis eleganter eam caelatam dedit Amelotius, ante eam, quam concinnauit eleganter, principis Machiauellici interpretationem Gallicam. Hac iuuenis pictus esse videtur Machiauellus; ideo succiplenior, oculis apertis magis, et ore prominentior. Sed et pictoris artificium et adcuratio desiderari posse in hac imagine videntur: ne igitur temere fidem adhibeas. Iam quod ad tertiam imaginem, ex operibus eam descripsimus, quae Italice Venetiis A N. C. clↄlↄL. coniunctim prodierunt. decrepitus hic Florentinus noster, vultu rugis nimium defor-

Secunda e Boissardo:

Tertia ex operibus sumta.

mi

mi: nec tamen inepte, et ita pictus est, vt inter hanc, et Stimmeri effigiem, magna se prodat similitudo. Etiam haec denuo haud ita pridem caelata, libroque praefixa, prodiit; verum qui caelauit, nec commissuras vmbrarum calluit, nec extremitates linearum exsequi, vt oportuerat, sciuit. Nequid et hic peccaretur, mea has imagines manu aeri mandandas sumsi: quae si oculis minus blandiri censeas: vt horrida, vera tamen partium lineamenta, puto, repraesentabunt. Quibus vtare, vt voles, lector, licet. Caetera alio tempore.

OBS. XVIIII.

DE VITA ET SCRIPTIS HERMANNI COMITIS A NVENAR PRAEPOSITI COLONIENSIS

I.

Nomen Com. a Nuenar. HErmannus Neuenarius, sacri Romani imperii comes, vt aliis scribitur, *Nouae Aquilae*, quia neu Germanice, est, *nouus*, et ar, *aquila*; beato illo seculo, cum litterae per Germaniam renascerentur, reique Christianae simplicitas et libertas restitui coepisset, inter prin- *Studia, et amicitiae.* cipes viros virtutibus, consilio, litteris, clarissi-

rissimus extitit. Reuchlinum maxime aduersus barbariei conscriptos fratres Coloniae tuitus, familiariter vtebatur plerisque, qui harum erant partium, praeclarissimis viris. inter quos Huttenus, Peutingerus, Pirkheymerus, Camerarius, alii:

Animae, quales non candidiores
Terra tulit.

II. Decantatissima est, in illius temporis scriptis, viri fama. testatissimum est etiam, non pauca illum scripsisse. Verum, nec de tanti exempli viro sat liquido constat, quo anno sit natus, quoue e viuis sublatus: nec scripta eius, aut reuiuere coniunctim iussa, et sic ad nos translata, aut quae fuerint a quoquam sat adcurate adnotatum est. Adeo, vt praeter eius *narrationem de origine Francorum*, quae cum Eginhardo aliquoties prodiit, vix aliquid adhuc in indices eruditorum relatum inueniatur.

Gloria eius hodie non pro meritis ampla. nec scripta in manibus studiosorum.

III. Scilicet eius temporis eruditi, non vano splendori et gloriae, quas res hodie captamus passim, sed veritati, modestiae, vtilitati lectorum vnice seruientes, minutos admodum libellos emittebant, nullo extra lenocinio, sed solo interiore rerum pretio commendabiles. Hi viles tum reputati et leues, facile abiecti, lacerati, neglecti: ipso rerum fato, vermibus, mucore, igni absumti, euanuerunt. vt hodie id genus

Vnde id genus librorum interitus.

nus

nus rarissima scripta, inter eruditos si ve-
num exponantur, auro contra cara non sint.
Eadem quoque sors, puto, Nuenarii nostri
libellos mansit. Latent certe, latebuntque
dum aut alius, aut nostra certe quantula-
cunque industria, pulueribus alicunde et
obliuione ea eximat. Obtestor eruditos,
vt, si quid habent, me ne celent. Doleo
enim tanti viri caussa, qui tot virtutibus, tot
ornamentis, vix e tenebris hodie nomen su-
um vindicat.

Conquirenda quae oculos euaserunt.

IIII. Taedet etiam imaginum in scriniis
nostra congestae copiae: quae tot ac tan-
tillos homines moleste obiicit, Nuenarium
tamen meum mihi non exhibet. Coepit
haud ita pridem perplacere viri ingenium:
incessit cupido restituendae eius memoriae:
sed monumenta destituunt. Dabo tamen
ingenue, quae librorum nostrorum exhi-
bent loculi.

Nec imago viri in promtu.

V. Natus est, opinor, Nuenarius, inter
annum cIↃCCCCLXXX. et cIↃCCCCLXXXX. mor-
tuus certe Augustae Vindelicorum, in no-
bilissimo illo totius Germaniae conuentu
a C. N. cIↃIↃXXX. quinquaginta annis, vt
coniecturam facio, minor. Error igitur est
in stemmatum scriptoribus, qui vixisse tra-
dunt a. cIↃIↃXXXV. De mortis tempore
constat ex epigrammate Camerarii, quod
mox adducemus. Editum est illud Norim-

Tempora nascendi obitusque coniectura eruuntur

berg-

bergae cIↃIↃXXXI. at anno ante, cIↃIↃXXX. *Kalendis Iulii* Bilibaldus Pirkeymerus Comiti Neuenario, libellum suum, qui inscribitur, *Germaniae ex variis scriptoribus perbreuis explicatio*, epistola praefixa dicauerat. Paullo post, anno cIↃIↃXXXII. mense Februario, fratris filius, eiusdem ac ille nominis, Herm. a Nuenar, psalmos patrui, e schedis iam demortui, edidit. Vt ex his dictis facile pateat, decessum e vita incidisse in annum cIↃIↃXXX.

VI. Hunc autem Camerarius maior, eodem libro, e quo dedimus etiam Ioh. Schvvarzenbergici et Hutteni epitaphia, eleganter, et comico stilo, deflet: his versibus. *Nuenarii epitaphium e Camerarii libro.*

HERMANNO A NEVENAR COMITI EX VBIIS

Cui gens Nouaquila nomen Hermanno fuit
Rerum peritus plurimarum, et artium
Doctus bonarum, a patria hic procul iacet
Fato peremtus ante tempus flebili
Augusta in urbe Vindeliciae, quo suum
Secutus, haud reuersus domum est, principem.
Morte auferuntur undique extincti boni.
Quid fiet igitur? quid? subibunt mali.

VII. Quod ad scripta Hermanni a Nuenar, non princeps tantum Eginhardi annalium editio, cum eius copiosa et elegantissima ad Carolum V. imperatorem prae- *Edidit N. annales Francorum.*

R fatio

fatione, ac narratione de origine Francc
rum, extat: sed repetitus is liber est, vt
quidem illum nactus sum, Coloniae ap. Io
Birckmannum anno 1561. duodenis pa
repetita eorum editio. ginae partibus. hoc titulo: *Annales regu Francorum, Pipini, Caroli Magni, et Lu douici: ab anno 741. vsque ad annum 82 Aut. quidem incerto, sed docto, Benedicti nae religionis monacho. Item, Caroli cog nomento Magni, Imperatoris occidenta primi, vita et gesta. Autore Eginhar Germano, ipsius Caroli Alumno.* Sequitu

epistola N. ad Car. V. Adducitur Nuenarius. a pag. 3. ad 18. lectu dignissima ad Car lum V. epistola, in qua etiam multa egr gie de Gallis atque Francis dicuntur. Pl cet hic inprimis, quod non tantum

- - *laudator temporis acti,*

sui aeui studiis adquiescit. *Iamdudum quidem*, inquit, *per Germaniam, pullulant bus passim ingeniis, mira vbertate res lit raria propagari coepit, ita vt non absur Horatianum illud Germani de se iacta possint.*

Venimus ad summum fortunae, ping
mus, atque
Psallimus, et luctamur Achiuis doct
vnctis.

de or. Francorum libellus: Hanc excipit a pag. 19. ad 40. laudata n bis ante, *Breuis narratio, de origine et dibus priscorum Francorum.* Deinde an

les, ad pag. 269. ſummis ad marginem perpetuis illuſtrati. Poſt, a pag. 270. ad 295. ante vitam Caroli, Lamberti Venradii praefatio, ſcripta Coloniae 1561., habetur. non inelegans ea quidem, nec indocta: ſed tota in commendando vnius principatu prae republica, verſatur: leuiſſimis, vt ſolet, argumentis mixtis. interdum tamen cernit acutius auctor. verbi cauſſa, pag. 291. pro re Germanorum animum oſtentans, *Falſa*, inquit, *Italorum quorundam, aliorumque commenta rideamus, qui Stephani Romani Pontificis donatione noſtris imperium eſſe oblatum fabulantur: quum rerum ſcriptores hunc ſui Pontificatus confirmationem, a Ludouico, Caroli filio, altero imperii ductore, ſibi per legatos petiuiſſe, teſtentur.* Deinde legitur Caroli vita per Eginhardum, ſummis item ad marginem ornata, et poſtremo index. Quem libellum, quia fortaſſis hodie rariſſimus, at recognoſci tamen dignus, ſi tibi deſcriptum, ſicuti fecimus, proponeremus, lector; futurum putauimus: vt id nemini, niſi rei librariae plane incurioſo, poſſit diſplicere. Iam ad alia Nuenarii ſcripta.

L. Venradius laudatur et adducitur.

VIII. Praeter eam Eginhardi editionem, quod iſti tribuas, in noſtris ſcriniis non reperitur, niſi alius libellus hoc titulo: *Pſalmi omnium ſelectiſſimi, adflictis conſcientiis*

Carmina Nuenarii.

ac Deum inuocantibus, non uulgariter uti-les, Latino carmine redditi per Doctiss. uiros, ac Dominos D. Hermannum Nouae Aquilae Comitem, Philippum Melanchthonem, Helium Eobanum Hessum, Iacobum Micyllum, Vincentium Obsopoeum, Petrum Phermtorphium. Hagenoae in officina Iohan. Secerii Anno M.D.XXXII. Mense Martio. Il hoc habetur pag. A. 3. b. epistola Hermanni iunioris Nouae Aquilae Comitis, ad Fridericum episcopum Monasteriensem, qui huic iste psalmos patrui dicatos voluit. Sunt autem a Nuenario carmine heroico Latino redditi psalmi, 103. 104. 41. 37. 97. 137. 90. 143. deinde elegiaco, *canticum Ezechiae ap. Esaiam cap. 38.* et Psalmus 2. Pagina C. a sequitur, *Passio Christi ab eodem Comite Hermanno Nouae Aquilae in septem horas digesta.* quae quatuor paginis absoluitur. Et hoc est illud poemation, quod Conr. Gesnerus, in Bibliotheca, cum Ge. Fabricii hymnis prodiisse testatur. Caeterum is de hoc psalmorum libello nihil habuerat compertum. Magno autem spiritu scripti sunt hi versus. Sic enim, ut exemplo haec possint esse, orditur psalmum CIII.

Psalmi, quos versibus expressit

Item Passio Christi. de illis nihil compertum Conr. Gesnero.

Exemplo sunt, de mascula illius eloquentia, versus aliqui.

Spiritus interne uegetans mortalia membra,
Et quaecunque meo latet abdita corpore uirtus, *Lau-*

Laudes preme Deo coeli, terræque potenti,
Nec Lethea tuos capiant obliuia sensus.
Quin potius meritas grates, laudemque repende
Illi, qui scelerum quum sit iustissimus ultor,
Non arcere malos uoluit, nec plectere sontes.
Sed uelut ægrotis medicamina blanda propinans,
Morborum causas, nocumentaque dira recidit.

et hoc pulchrum:

Nam neque pro scelerum magna grauitate rependis
Pœnarum pater alme uices, nec uerbere nostras
Supplicioue premis genitor mitissime culpas.
Quantum conspicuus terræ supereminet æther,
Aut quantum Eoo scandens e gurgite Titan
Distat ab Hesperiis ubi praeceps mergitur undis,
Vim scelerum a nobis tantum Deus ipse remouit.

et illud:

Sed quid quæso hominis uita est? quæ graminis instar
Illico flaccescit: proprio spoliata decore.
Nam ueluti pulchris depictæ floribus herbæ

Quas producit ager nullo proscissus aratro,
Sic abit atque perit mortalis gloria uitae.

Caetera eius scripta, partim leuiter memorata:

VIIII. Praeter haec scripta, et epistolas, quae cum Reuchlini extant, memoratur et *oratio ad Carolum V.* et *commentariolus de Gallia Belgica,* quae nos tamen non legimus. Testatus est etiam Gesnerus, *Annotationes* illius *aliquot herbarum*, et *formulam herbarii*, atque *de morbo sudorico* scriptum quoddam prodiisse. quae plenius in eius Bibliotheca legas, licet. At enim vereor, vt hi omnes Nuenarii libri sint. haec quidem certe et minutula sunt, nec multa. cum tamen alii testentur, Nuenarium multa scripsisse. Sane Hermannus iunior, in praefatione laudata, *non pauca monimenta edidisse,* ait. et Pirckheymero videbatur, et *semper parturire,* et *nil nisi delicias parere.* quod in ea epistola, quam supra indicauimus, legitur. Mature nimis e vita discedens, praeter psalmos, etiam alia anecdota reliquerat: quae, an fratris filius, vt promiserat, excudi iusserit? non liquet.

partim desiderantur.

Electa quaedam de gente illorum comitum.

X. Caeterum hic Hermannus iunior, Guilielmi iunioris filius, etiam, vt videtur, litteras sciens, sine prole mortuus est, si stemmatum scriptoribus credimus, anno clↄlↄ LXXVIII. A. clↄlↄLXX. certe in viuis adhuc fuit, et imperii Germ. recessui, comitiis eo anno Spirae habitis, subscripsit. Defecit

Quando extincta

ea

ea gens a. cIↃIↃLXXXVIII. in Adolpho, de quo sic adnotatum repperi apud Eliam Reusnerum in isagoge historica pag. 627. *Adolphus Comes MOERSENSIS et NVENARIVS occupat Nouesium 1585. pulueris tormentarii flammis extinctus Arnhaemii 1589. 3. Oct.* Hermannus iunior iam scribebatur: Graff zu Newenar und Mörs, et ante alius in recessu Spirensi anno 1542. nomine Chun, (Cuno an Conradus, an Humbertus, quod Germanice est, Humbrecht? si enim illud: nihil illius stemmata.) etiam, Graff zu Viernberg vnd Newenar. Quid plura? nimis iam obscurae extinctae dudum gentis res. Haec ergo sufficiant de comite clarissimo dicta, dum plura suggerunt monumenta colludentes musae. interim tu, lector, vale.

El. Reusnerus adductus.

Caetera obscura.

* * * * * *
* * *

EN tibi, lector, quam non multo ante laudauimus Hermanni iunioris epistolam. Namque quod inde quaedam intellegi possunt, quae vitam patrui, Hermanni maioris, illustrant, adiungendam eam hic putaui.

REVERENDIS. ATQVE ILLVSTRISSIMO Principi ac Domino, Dn. Fridricho, Electo et confirmato, Episcopo Monasteriensi, suo Dn. clementissimo, Hermannus Nouae Aquilae Comes S.

In grauem me luctum, illustrissime princeps, obitus patrui mei clarissimi sane viri coniecit, unde me tandem duo potissimum extraxere. Alterum, quod

diuus Paulus doceat, ne de his qui obdormierint doleamus, quemadmodum et cæteri qui spem non habeant. Alterum, quod quanquam patruus meus inuidis fatis concesserit (et est omnibus semel calcanda uia leti) tamen immortali nomine uiuat in animis hominum, multoque magis in monumentis suis, quæ quidem ille non pauca edidit ære multo perenniora. Aliquot etiam adhuc inter chartaceam illius supellectilem latent, quæ si queam a lituris relegere, in gratiam studiosorum libenter edam. Quod cum nuper facere coepissem, forte aliquot psalmos reperi, quos ille a grauioribus studiis, negotiisque fessus, aut inter equitandum, aut nauigandum, aut ambulandum, animi causa canens carmine ligauit. Qui quanquam extremam manum nondum sensissent, tamen cum viderentur indigni qui interciderent mea negligentia, volui hos quoque in lucem emittere. Hos igitur tuo nomini dico, clarissime princeps, orans et obsecrans, ut quo sunt inabsolutiores, eo tu maius patrocinium tuum adhibere uelis. Vale, ac me nepotulum tuum, quod facis, paterno amore prosequi pergas.

Hactenus ille. Alio tempore dispiciam, quomodo defendi possit a Nuenario, quod criminis intentauit Ger. Vossius de Historicis Latinis libro II. cap. XXVIII. pag. 302. edit. Francof. Sane cum Nuenarius, quantum mihi adhuc liquet, non vitam Caroli Magni, sed annales tantum, incerti tum habitos, post Adelmo, denique Eginhardo tributos, primus ediderit: nec de his eo loco Vossius, sed solum de vita Car. M. loquatur: valde equidem vereor, ne error viro doctissimo ex eadem Eginh. editione, quam supra §. VII. indicauimus, subrepserit: qua in opinionem deduci facillimum, vt annales, ita et vitam, ab illo editam esse coniunctim. Qua de re tamen diuersae singulis operibus praemissae praefationes mihi contrarium probauerunt.

OBS. XX.

OBS. XX.
DE SANNA LIBELLI QVO DISPVTATVR *MVLIERES HOMINES NON ESSE*

Libellus ille, quo quondam disputatum incerto auctore, *Mulieres non esse homines*, merus ingenii lusus est: nihil in hoc ab initio ad finem vsquam serium: nec pensi quidquam habet auctor, quae dicat: ait, negat, vt lubet, idem: dum euincat, ridiculos esse Socini sectatorum et anabaptistarum, vt vocat, argutandi modos, quibus negare praefracte ipsi visi sunt, quidquid in sacris litteris expressum non est. Multi tamen non senserant argumenti nasum. Publicatus primum liber est a nato Christo MDLXXXXV. non expresso, vbi excusus. Eodem anno X. Februarii, agnoscis, quam festinato, SIMON GEDICCVS, theologus, aduersus illum Halae Saxonum conscripsit, *Defensionem sexus muliebris*: stomacho, quem conceperat, abusus; nullo iudicii acumine. Quod nobis statim, cum inspiceremus, visum, subodoratus est ante acutissimus BAELIVS, in indice critico, vbi de Gedicco: quem hoc vno se argumento nosse professus est. Verum quod is breuiter sententiam dixit, nec adduxit, quibus ea probaretur, testimonia: futurum putaui, vt aliquid inde ad lectores vtilitatis cum oblectamento redire possit, si excerperem quosdam extantiores ridiculi argumenti iocos, et vanas, atque vmbris intentatas eius, qui refutauit, iras. Quo et cordati legant, quod iuuet: et irasci faciles, propensique ad vituperan-

Quam ludat is liber, aduersus Socinianos inprimis compositus

Quidam non intellexerant, et refutauerant serio.

laudatus Baelius.

nostrum consilium.

perandum, quae sat parum intellegunt: vnde eauti magis abire possint. Quo ego vtor, libri exemplum, typis exscriptum est, *Hagae Comitis a. cIↄIↄcxxxxIII.* bis atque decies diuisa pagina: hoc titulo, DISPVTATIO PERIVCVNDA, *qua anonymus probare nititur, MVLIERES HOMINES NON ESSE. Cui opposita est, SIMONIS GEDICCI sacrosanctae theologiae doctoris Defensio sexus muliebris, qua singula anonymi argumenta, distinctis thesibus proposita, viriliter eneruantur.* Imo sulsissime, vt solet fieri, addidit libellio, *Editio nouissima.* quasi non quaeque, vt excuditur, dum insequuntur aliae, sit nouissima. Iam patescet irrisio hominis, vt mihi videtur, Poloni, et Romanis sacris addicti, sed vere leuis, et nimis acri interdum ioco gauisi, aduersus omnes qui dissident a Romanis: si e primis thesibus vnam et alteram, cum vltima, vel inutilas, ne nimium moremur lectores, proposuerom. *Cum in Sarmatia,* inquit th. 1., *vt in campo omnis licentiae, liberum sit credere et docere, Iesum Christum filium Dei, saluatorem et redemtorem animarum nostrarum, vna cum spiritu sancto, non esse deum: licebit, opinor, etiam mihi credere et docere, quod multo minus est, mulieres non esse homines, et quod inde sequitur, Christum ergo pro iis non esse passum, nec eas saluaris.* et in eodem paullo post: *Praesertim cum eodem modo ex sacris literis probare possim, mulierem non esse hominem, quo illi probant, Christum non esse Deum.* et th. 3. *Si enim sunt Catholici, sinceritati meae ignoscent potius,*

Editio libri, opinor vltima, et titulus.

Vulgatissimum notatur librorum epigramma.

De auctoris moribus coniectura.

Verba eius adducuntur.

potius, quam irascentur, quod ego haereticus, posito hoc principio: Nihil esse credendum, nisi quod in sacris literis expressum sit, nec mulierem esse hominem credam, cum et hoc nusquam extet: si sint sectarii, impudentissimi sunt nebulones, quod me execrantur, quem genuerunt, et a quibus hoc principium didici. Et huiusmodi plura, vsque ad finem. vbi thesi 51. *Probaui, opinor, quinquaginta inuictissimis sacrarum literarum testimoniis, mulierem non esse hominem, nec eam saluari: quod si non effeci, ostendi tamen vniuerso mundo, quomodo huius temporis haeretici et praesertim Anabaptistae, sacram soleant explicare scripturam, et, QVA VTANTVR METHODO ad stabiliendα sua execranda dogmata. Prudenti satis.* caetera. Fatemur, inest in libro leuitas, et scurrilitas: at dignus tamen non fuit, qui publice refutaretur: et theologici ordinis grauitas indigna, quae cum eo aduersario in arenam descenderet, et iis conuiciis vti deberet, quibus Gediccus vsus est. In eo praesertim ab inimico latitante haud dubie irrisus, quod tota via aberraret, nec quod impetebatur, Socini docendi modos, sed aliud longe, *muliebrem sexum*, defenderet. Quam autem Gediccus vmbris iratus,

Iudicium nostrum.

Intonet, atque leues ferro diuerberet auras;

praeter titulum praefatio statim comprobat: vbi pag. m. 68. is libellus est, *famosus et blasphemus, quo natura humana foeminei sexus horrendum in modum impugnatur.*

Etiam Gedicci stomachus, e verbis eius exhibetur.

tur. improbus foetus et infelix satanae propago. Mox in ipsa defensione pag. 74. *disp. atrocissima et plane diabolica.* Sed auctor, pag. 78. *spurcissima latrina.* pag. 82. *abscede pone me Sathana.* pag. 84. *non bestia, sed bestia multo deterior. prostituti pudoris scurra.* p. 96. *fanaticus spiritus e scropha natus.* et id genus multa, qualia iam piget repetiisse. ad rem autem, de legitimis modis negandi ea, quae ad sacra pertinent, in bibliis tamen expressa non sunt: cum aduersarii sophisma vel vna facillima distinctione, inter res sacras et naturales, posset iugulari: ne verbum quidem. At auctor vere, haec deridendo, per latus Socinianorum, omnes illos impetere nisus est, qui a Romanis sacris discesserant, ipsius stilo, *haereticos.* De caetero Gediccum, qui ea inconsulto effudit impetu, famae non malae theologum fuisse constat. Quo magis monentur, qui sacra propugnasse cupiunt: caueant sibi a stomacho. Sincera animi pax et illis constet, et nobis, et tibi, quem iam valere iubemus, lector.

de re nihil

Admonitio et conclusio.

HENR. CORN. AGRIPPAE AB NETTESHEIM
effigies aeri incisa a Ioh. Fr. Christ. Halae Sax. CIↃIↃCCXXVII

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN IIII.

IN QVO AD REM LIBRARIAM ANTIQVARIAM HISTORIAS ITEM AD DOCTRINAM MORVM ET IVRISPRVDENTIAM ELECTA

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

A. O. R. clↄ Iↄcc xxviiii.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONVM TITVLI

OBS. XXI.

ELECTA QVAEDAM P. COLOMESII OPVSCVLIS EMENDANDIS ILLVSTRANDIS.

§. I.

NVperrime, vt otio abutens dulcissimo, in penitos litterarum ſinus me, conſuetus abdideram: pervolutare cupidius coepi elegantiſſima Pauli COLOMESII opuſcula, quae coniunctim prodierunt Amſtelodami MDCC. exiguo volumine et duodenis paginae regionibus. Statui, quod vir litteratiſſimus, et vna modeſtiſſimus, aliis ſcriptoribus, haud quidem ingratiis, praeſtitit; vt eorum monumenta paſſim interpretaretur, emendaret, illuſtraret, et ſparſis ſubinde floribus ornaret: idem ego illi exhi-

Libelli editio indicatur, quo peruoluto captum conſilium.

hibere officium. Quo magis et ego, qua
in legendo eo libello ceperam volup
tem, repeterem : et alii ad eandem admi
ſumerent inde et vtilitatem.

Iſidori lectio restituta. II. Legi primum LITTERARIA v
vere KEIMHΛIA : in quibus, cum ca
IIII. ISIDORI loca quaedam emendet
illuſtret, illud primum animaduertimu
quod pag. 12. Iſidori verba, quae exta
libro XVII. cap. VII. ita ſcribenda ſi
Malimellum, *MALIMELLVM a dulcedine appell*
tum. non vt Colomeſio placuit, *Melim*
lum. Illam lectionem commendat qu
ad manum eſt Iſidori exemplum : con
nam ſcilicet reliquis viri traditis : non
veritati. Saepius enim litteram L. gen
nam in illo vocabulo poſuit : inuerten
veram originis rationem, non euertenc
vnde Iſidoro, et aliis? Quaſi *melimelum* ſit a *malo* et *melle* : n
contra, a μέλι, *mel*, & μῆλον, *malum*. c
Duplex Iſidori error. Iſidori error vel hoc refutatur, quod p
ma ſyllaba in *melimelum* breuis eſt, in *m*
lo contra longa.

Malo me Galathea petit, laſciua puer

vt alia taceam. Is etiam error eſt, et m
moriae Iſidori eo capite lapſio, quod m
Colomeſii dubium ſolutum. morante Colomeſio, *ibidem pag. 13.* exh
buit in MARTIALIS epigrammate,

- - - *haec melimella placer*

Legendum eſt omnino, *licet*, cum edi

exem

exemplaribus: quanquam id secus videatur Colomesio. nihil in epigrammate, si Isidorum sequare, salis. Paceat contra, si e *libro XIII. ep. XXIIII.* restitutum, interpunxeris hoc modo:

Martialis adductus et illustratus.

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
Ponentur: dicas haec melimela, licet.

Scilicet, mala Cydonia alias aspera et ingrati saporis, melle saturata mitescere, et per dulcedinem iam posse melimela vocari.

III. Illa etiam in Isidoro, contra quam Colomesius putauit, *ead. pag. 13.* mera memoriae lapsio errorque largus est; non sane diuersa, et quae ferri possit, lectio, quando *libro XX. cap. X.* hunc in epigramma Martialis inserit versum,

Iterum Colomesii sententia reiicitur, ob alium Isidori errorem; laborat versus.

Subducta luce altera lux tibi sum.

Desunt enim hisce verbis praeter vigorem etiam lumbi: laborant et numeri. cum vltima in *luce* produci, vt poscit metri ratio, non queat: nec concurrentes ibi vocales tolerari.

IIII. Capite XII. τῶν κειμηλίων vir suauissimus elegantissima coniectura quaesiuit, num Pudens atque Claudia, qui Roma salutem ad Timotheum, Paulo Apostolo scribenti, Ephesum mandarunt, *II. ad Tim. 4. 21.* iidem sint, cum his, quorum nuptias atque istius foecunditatem MARTIALIS dupli

Elegans Colomesii coniectura. Pudens & Claudia ap. Paulum apost.

 duplici

Iidem ap. Martialem. duplici epigrammate celebrat. XIII. scili- cet in libro IIII. et LIIII. libri XI. At v- reor, ne minimum XXX. anni intersint in- *At tempora vix consentiunt.* ter epistolam illam Pauli et epigramm- postremum conscriptum. Liquet eni- XI. Martialis librum compositum sub Coc- ceio Nerua, quia ad eum quaedam in ho- ipso epigrammata: epistolam autem Pau- ad Tim. secundam quinque minimum ann- *Inter Neronem et Neruam 30. prope anni.* ante interitum Claudii Neronis. Iam v- ro inter hunc et Neruam triginta prop- numerantur anni. vt facile temporis, quo- intercedit epistolae et epigrammati, si pre- sius numeros sequare, III. aut IIII. sup- triginta conficiantur. Fuerit igitur Clau- dia illa Ruffina, cum salutem diceret Timo- theo, XV. aut XX. ann. puella: sub Ner- ua certe iam L. annorum anus facta, no- *Martialis adductus,* ter peperisse potuit facile, nec a MARTIAL- *puella* vocari. Sic enim is finit pulcherri- mum epigramma.

Di bene, quod sancto peperit foecun-
marito:
Quod sperat generos, quodque puel-
nurus.
Sic placeat superis, vt coniuge gaude-
vno,
Et semper natis gaudeat illa tribus.

& leuiter illustratus, Pium erat votum, ne efferat aut maritum aut e filiis quenquam. Tertium auten- infan-

nfantem natum gratulatur maxime Marialis, quod iste numerus faustus habebatur, et legum fauore munitus. Adhuc in transcursu moneo: in primo epigrammae legi non debere, vt in editis,

atque bis emendatus.

Claudia, Ruffe, meo nupsit peregrina Pudenti,

Sed me auctore potius:

Claudia Ruffino nupsit Peregrina Pudenti.

nec enim illud epigramma ad *Ruffum* quendam scriptum verisimile; potius Claudiam a marito suo Ruffino Pudente, postea Claudiam Ruffini aut Ruffinam dictam esse. n moribus hoc fuerat, quod deinde peculiari obseruatione docebimus. nec mihi probaueris, Martialem hanc feminam, nisi d nomen fuisset proprium, *peregrinam* ppellare ausum esse. Apud Graecos eim et Romanos peregrinam quam diceres nulierem, an meretricem, idem erat. nonstrabimus paullo post separatim. illud rgo pro conuicio. Contra Peregrinus in ominibus virorum propriis sine dubio fuerat. Philosophum saltem hoc vsum vocaulo laudat Gellius *libro XII. cap. XI.* Dende notabis in altero epigrammate ediiones veteres, non aeque bono sensu, exibere,

Claudia Peregrina, a marito deinde Ruffina dicta.

Quot sperat generos, quotque puella nurus?

In

In eodem malim,

- - *cur Latiae pectora pubis* ..
bet?

vulgo legitur, *plebis*. At mihi illud ſſ.. us. nec putem de virginum choro *p.. bem* minus quam de maſcula prole c.. poſſe. Et haec pro Martiale emendanc.. iam ad alia.

De Mureto quaedam.

V. Cap. XIX. Colomeſius noſt.. quod memoratu digniſſimum eſt, ref.. CASAVBONO auctore, M. Ant. Mureti t.. rores atque fugam, cum ſibi a viuicor.. burio, rigore Toloſani magiſtratus ob .. fandum crimen obiectum intentato, m.. tueret. qua narratione liquidiſſime reſol.. tur conuicium illud et illuſtratur, quo J.. SCALIGER lepidiſſimum Mureti furtum, c.. eius dolis ſe potiſſimum inuolutum ceſ.. tauiſſe cerneret, vlciſci conatus eſt. E..

Scaligeri notiſſimum epigramma.

gramma ſcilicet dictauerat, quod SCRI.. RIVS *in ſilua carminum Scaligeri pag.* .. exhibuit, hoc modo:

In Rumetum, qui ſuos verſus pro an..
quis ſuppoſuerat.

Qui rigidae flammas euaſerat ante Th..
loſae,
Rumetus, fumos vendidit ille mih..

Pepercit editor nomini viri, tribus litte.. loco motis. Ceterum doli illius fab.. a plurimis deſcripta eſt: inprimis ve..

copic..

copiose et adcurate a BAELIO *in indice critico, vbi de TRABEA;* cui poetae aliquos suorum versuum adfinxit Muretus, reliquos Accio. Impeditum se his plagis ridendumque publice dedit Scaliger, in prima editione notarum sane perquam elegantium ad Varronem de re rustica. Prodierunt ap. Henr. Stephanum A. M. D. LXXIII. cum ceteris Varronis, et aliorum notis. vbi statim titulus promittit, *in libros de re rust. notas Jos. Scaligeri non antea editas.* Scripsit de his suppostitiis versibus, ad primi Varronis libri verba illa, *vbi poma vaeneunt contra auream imaginem.* a pag. 211. verbis, *Plauti vero testimonia citare,* ad finem vsque paginae 212. & illa, *Illud quod in manu est agamus.* quae editio, qua destituebatur Baelius, cum in scriniis nostris adseruetur, potui hunc locum, in ceteris exemplaribus non repetitum, plenius aliquanto, quam vel Baelius exhibuit, hic inserere: nisi diffundi haec nolim. Ad illum sane metum LIPSIVS alludens sub persona Mureti, *in dialogo de pronunciatione Latinae linguae cap. XII. pag. 36. Et nonne,* inquit, *caussa mihi, cur non amem meos Gallos? sed suspiro, & sileo.* Ceterum, quod ad aurium tremorem eo, cum fugeret tempore, in Mureto animaduersum; moueri saepius

Baelius laudatus.

& Scaligeri locus nobilissimus.

pius eas & Iustiniano sueuisse, quasi asino notat Procopius in anecdotis cap. 8. Si maiores sint et aliquantum pendulae, atque musculi sanguine varie inflentur, eum motum multimodis adfectibus contingere posse reor.

Caesares Augustos in vniuersum, Iulios dictos non esse.

VI. Capite XXXII. in eo fallitur sine dubio Colomesius, quod IVLIORVM nomen ad Romanos imperatores eodem modo transiisse putat, quam *Caesarum.* Augustus Iulius dictus, quod in gentem Iuliam adoptione transierat. eodem nomine vti ad summam poterant etiam Tiberius, atque eius nepos Caius, Caesares Augusti: sed, quod sciam, vsi non sunt. Iam e reliquis imperatoribus huius gentis nomen sibi sumere poterat nemo. Aliud dicendum de nomine Augusti, quod Senatus largitus erat: & aliud de Caesaris, quod successoris ad imperium cuiusuis vocabulum factum mature fuerat. Hinc in illo nihil noui, quod apud Tibullum C. Iulii Caesaris Octauiani classis, *Iulea carina,* dicitur. poterat: quod esset sub Iulio: quanquam possis etiam intellegere *Romanam classem,* ab Iulo Aeneae F. Romani sanguinis conditore. Sic apud Martialem *Juleae oliuae,* redduntur recte, *Romanae.* Patet, haec male interpretari Colomesium.

VII. Iss

Benedictus Arias cur Montanus dictus.

VII. Is vero capite XXXIIII. Cypriani a VALERA, de Benedicto Aria Montano, elegantem locum adducit, *in prolegomenis ante Biblia Hiſpanica A. 1602. ſcriptum.* quae verba tamen, quod Hiſpanice concepta, quam linguam inter noſtrates pauciſſimi norunt: ad illuſtrandam hiſtoriam litterariam, operae pretium fuerit, vt Latine quomodocunque vertam. Si enim, verbi cauſſa, qui hunc eundem Colomeſii locum laudat, intellexiſſet Koenigius in Bibliotheca, vbi de Aria; non ſub Montani vocabulo, ſed in ordine primae potius litterae, hominem collocaſſet. *Vtinam* inquit Iberus, *eodem, vt ante fatorum inſtinctu, ſumeret quis animum* Benedicti Ariae, oriundi e pago *Frexenal de la Sierra,* (in confinio Vandalitiae, Luſitaniae et Extremadurae ſito inter perpetua montium iuga. *Sierra* autem Hiſpanis altiſſima et aſperrima quaeque montium dicuntur; a ſimilitudine, opinor: quod his locis quaſi ſerratum atque dentatum apparet inhoſpitale telluris dorſum. Sic et territorii Hiſpalenſis tractus, qua montanus eſt, audit, *la Sierra.*) *quam ob cauſam* MONTANVM *ſe adpellauit, vt intelleximus, cum ſtudiorum cauſſa Hiſpali moraremur; quo magis,* inquam, *audeat nouam Bibliorum editionem: ne vltra res Chriſtiana tanto*

Cypr. a Valera verbis agitur.

careat bono. Non ita multos ante anno adhuc Antuerpiae viuebat Arias : *vbi ſumpti bus regis Phil. II. excudi curauit Biblia ad Hebraeas litteras proxime adiungens in terpretationes, Chaldaicam, Graecam, Syri acam, et quasdam Latinas veteres, iuxta et nouas. Vir decem linguis doctiſſimus. Ju uentae* is quidem *annos Hispali in ſtudii litterarum traduxit. quam ob rem, et quod haud longe diſtat pagus Frexenal, quippe intra territorium Hispalenſe ſitus,* HISPALENSEM *ſe dixit.* Hactenus ille Valeranus. didicimus nos inde, cur Arias et Montanus dicatur, et Hiſpalenſis.

Conclu-ſio. VIII. Poſt κειμήλια litteraria ſequitur *Recueil de particularitez fait l'an M.DC.LXV.* vbi ſane multa notatu digna. Illud inprimis placuit, quod pag. 129. de Eraſmi ſymbolo relatum eſt. Sed de hoc ſeparatim, cum eius viri imagines illuſtrabimus. Haec excipiunt ad epiſtolas Joſ. Scaligeri, Caſauboni, Salmaſii, aliorum, vtiliſſimae claues; poſtremo ad Quinctilianum notae breues, ſed nitidae. Minuta addimus. pag. 18. verſu 4. lege, *Scaligerana*, pag. 50. verſu 4. *miror*, loco *minor*. pag. 65. v. 11. *quod* pro *quoad* pag. 76. v. 1. *y aſſi viuo*, pro, *vino*. pag. 80. v. 15. *lactis*, pro, *lentis* pag. 131. v. ult. cum noſtratibus potius dicas, **Fuhrmann**, quam illud,

illud, quod ne Batauorum esse puto, *Wourmann*: quorum est, nisi fallor, *Voerman* pag. 145. versu 11. *fauente*, pro, *faciente*. Tantum. agite inter beatas vmbras suauissimi Colomesii manes.

OBS. XXII.

MVLIERES APVD ANTIQVOS HONESTE DICI NON POTVISSE *PEREGRINAS*.

MAle audiebant ab antiquo mulieres, quae non in patria degebant. quia hae plerumque ob paupertatem aut facinora, aut quamuis infamiam, natiuo solo eiectae, minore ob publicam notam metu, et maoire compendio, in peregrinis vrbibus, quaestus faciendi caussa haerebant. quod et nunc fit, et olim factum est frequentius. Hinc apud Romanos *peregrinae* vocabulum meretricem vtplurimum notauit, et in conuicio futurum fuisset, honestae feminae obiectum. Abstinebant hoc viri graues; et circumlocutione potius vtebantur, vel de meretrice locuti; quam *peregrinam* eam adpel-

Peregrinae mulieres plerumque quaestus caussa fugiunt patriam.

Hinc pro meretricibus sic saepius dictae.

Andria Terentii. adpellarent. Sic Terentivs primam fabularum inſcripſit, Andriam. quo epigrammate intellegitur ex Andro meretrix. *illuſtratus is auctor.* Ibi *actu* 1. *ſcena* 1. Simo ad Soſiam verſu 42.

Interea mulier quaedam abhinc triennium
Ex Andro commigrauit huc viciniae.

Non meretricem eam dixit, nec peregrinam: ſed rem eandem mitioribus verbis inuoluens, tantum indicauit, quod aliunde venerit,

Inopia, et cognatorum neglegentia
Coacta, egregia forma, et aetate integra.

Et res probata exemplis aliquot. excuſauerat inſuper fugam e patria, inopia feminae, et neceſſariorum culpa. Tamen Soſia ſtatim meretricem eam putat, et timendum ab illa herili filio. exclamat enim,

Ei vereor, ne quid Andria apportet mali.

Adeo periculoſum vel hoc erat, Andriam eſſe, id eſt, peregrinam. Propterea et Thais, in Eunucho, cum fortunam ſuam Phaedriae narraret, caueretque, ne matrem, haud dubie meretricem, minus verecunde diceret *peregrinam*, vt honeſtior eſſet oratio, *actu* 1. *ſc.* 2. *v.* 27. hoc eſt vſa circuitu:

Samia

Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.

excipit non insulsus Parmeno:

Potest taceri hoc.

Scilicet id vanum aut fictum non videri, sed verum: quod Thaidis mater peregrina fuerit: dignum patella operculum. Eodem modo in Heauton-timorumeno Sostrata, cum vellet Chremeti marito profiteri, se filiam, quae exponi debuerat, mulieri peregrinae dedisse; sed vereretur, si id diceret, iram senis: negare quidem, per veritatem, non potuit, eam mulierem peregrinae originis fuisse: sed, ne corporis quaestum suspicaretur Chremes, addidit *anum*; et, ne lenocinii infamiam; addidit, *haud impuram.* rem his temperare nisa verbis:

- - *erat hic anus Corinthia haud impura: ei dedi,*

Exponendam.

Nihilominus, statim ac Corinthiam, id est, peregrinam intellegeret Chremes, prostitutam filiam suspicatus, exclamauit:

- - *O Juppiter! tantamne esse in animo inscitiam?*

caetera. Et haec circumspecte de peregrinis mulieribus locuti. At Simo in Andria, cum vellet imitari stomachum Chremetis; sic irati aduersus Andriae alumnam, ami-

amicam Pamphili, sermonem expressit: *actu 1. sc. 1. versu 118.*

Indignum facinus comperisse, Pamphilum
Pro vxore habere hanc peregrinam.

Quae autem in re indignitas: si peregrina potuisset esse in ea conditione, vt pro vxore haberetur. Sed cum peregrina sit meretricis loco, indignum erat, ingenuum adolescentem, non quaestus caussa a meretrice, sed quasi maritum teneri. Ad illa sane verba Anna DACERIA, *les Grecs,* inquit, *et les Latins disoint vne* Etrangere *pour vne* Courtisane; *& je croi qu'ils avoient pris cela des Orientaux; car on trouve* Etrangere *en ce sens la dans les Livres du vieux Testament.* Equidem de Romanis probaui: alii, si velint, de Graecis et Ebraeis.

A. Daceria laudata.

OBS. XXIII.

DE NOMINIBVS MVLIERVM APVD ROMANOS.

De mulieribus, an a maritis nomina

NVper ex me quaerere memini virum amicum et eruditissimum, An Romanae mulieres nuptum datae mariti nomen assumserint. Re-

Refpondi: interdum; fed rarius. Tranfibant enim in eius familiam, quin et familiae nomen fortiri poffent? Tamen alia plane ratio fuerat in connubio, quam in adoptione. Haec enim praenomine tantum feruato, alia impofuit gentis et familiae nomina. Nuptae contra, quanquam familiam mutabant: nominibus tamen plerumque iisdem, quibus ante, vocabantur: addito tantum, fi libuit, generandi cafu, nomine mariti. vt Cornelia Gracchi, Marcia Catonis, Porcia Bruti, Arria Paeti. In quibus omnibus gentile nomen feruatum agnofcis. Rarius ergo in infcriptionibus feminae occurrunt mariti nomen fortitae: fed occurrunt tamen. Iam viri infignis M. VELSERI monumenta Auguftani agri ante oculos funt, vbi is pag. m. 252. teftatur, Romae extare monumentum Q. FVRFANIO NIGRINO et FVRFANIAE FLORAE coniugibus factum. Sic pag. 256. AEMILIA CHRYSIS dicitur C. AEMILII CALPVRNIANI coniux. quanquam aduerfus hoc exemplum monere poffis, libertam fuiffe, ideo patroni nomine iure vocatam. Iam in Bernardini SCARDEONII de vrbe Patauia libro II. prima ftatim, quam ibi pofuit, infcriptio, fecundum editionem principem pag. 58. memorat, TERENTIVM T. F. LAPIDARIVM ET TERENTIAM L. F.

traxerint, noua quaeftio.

Rarius id factum.

Aliter mos peruulgatus.

quaedam tamen a maritis nominatae.

Exempla producuntur, e M. Velferi, atque e Scardeonii libris.

PRI-

primam vxorem: et cognatam eam quidem marito; igitur ad alia. ibidem pag. 59. L. Axii Charisti parentes dicuntur, L. Axivs crescens et Axia tycha. pag. 94. Grania Romana haud dubie vxor intellegenda est M. Granii Vassionis. eadem pagina M. Petronii Primvli vxor Petronia dicitur. pag. 75. Valerii Placidi vxor est Valeria Myrtale. Fuerunt ergo, vt vidimus, vxores interdum maritorum nomina sortitae. Immo non hae tantum maritorum, sed filios nonnunquam matris nomine gentili dictos reperimus. Sic certe apud eundem Scardeonium eo libro p. 71. Hateria Felicitas filia appellatur Hateriae Ivstinae. et pag. 82. Severa filia est Tvlliae Severae et Sex. Pompeii Sex. F. et apud Velserum p. 220. Crassicivs Constantinvs, Aelii Aeliani et Crassiciae Vrsae filius. item pag. 256. Tib. Cassivs Constantinvs, magis etiam, quam ille, infans, filius, Tib. Clavdii Constantini et Cassiae Verae. Obserua hunc a matre gentis nomen, vt et supra Hatteria et Crassicius, a patre autem cognomen tantum, quod familiae est, mutuatum esse. Subsistimus hic. liceret conquirere plura: sed non est opus.

Noua obseruatio de liberis non a patre, sed a matre nominatis.

opus. Probatum ſatis, quod diximus, vel his ſolis monumentis. Verum, cur non Gruterum potius ſecuti ſumus, quam Scardeonium et Velſerum? Scilicet, quia hi de his lapidibus teſtantur αὐτόπται· ille non item. Quanquam et Grutero fides: ſed ſecundo loco. Etiam in eius theſauro prope quinquaginta exempla ad illud idem comprobandum extant: apud Reineſium autem quindecim. in ſolis Aureliis quinque vxores occurrunt eiusdem cum maritis nominis. veluti, AVRELIAE FORTVNATAE, AVRELIVS LEMNVS: AVRELIAE MATERNIANAE, AVRELIVS LIBERALIS: M. AVRELIVS NICOLANVS, AVRELIAE HYGIAE: AVRELIVS SVRA, AVRELIAE TRICONI: AVRELIVS SECVNDINVS et AVRELIA VALENTINA. Quod cum toties factum, nec vero credibile ſit, has omnes maritis aut cognatas aut libertas fuiſſe: ſequitur, vti non vulgo, ita aliquando tamen, vxores in mariti ſui nomen cooptatas eſſe. Potiora exempla in magno illo opere, quod Gruterianum vocatur, ſunt pag. DCCLVII. DCCLX. DCCLXI. DCCLXII. DCCLXVI. DCCLXXI. vsque DCCLXXIIII. in Reineſio pagg. 733. 735. 740. quae ſequuntur.

Etiam e Gruteri theſauro exempla notantur.

Rationes e dictis ſubducuntur.

OBS. XXIIII.
DE IN IVS VOCATIONE QVAE OBTORTO COLLO FIEBAT.

In ius vocationis apud Romanos violentae modi.

IN ius vocati apud Romanos aut ibant sponte sua, aut ducebantur, aut etiam valde detrectantes rapiebantur, modo collo obtorto, modo sublimes, aut vehebantur, iumento impositi, siquidem aegrotarent. Et *ducere* quidem est, prehensa manu modestius trahere, *rapere*, violentius. *Sublimem rapi* ad vltimam vim pertinebat, nec pedibus vti tunc poterant rapti, sed adhibitis seruis, lorariis, in altum sublati, portabantur. eo spectat iocus Plautinus in Amphitruone a. I. sc. I. v. 200.

Sublimem rapi quid?

Plautus aliquoties adductus.

> *Faciam ego hodie te superbum &c.*
> *Auferere, non abibis.*

verum rem totam graphice pingit in Menaechmis actu V. scena VII. tota. ibi senex versu 3.

> *Facite illic homo iam in medicinam ablatus sublimis fiet.*

illic dicitur antique, pro, *ille*, est enim contractum quasi, *ille hic*. *in medicinam* autem

rem ferendus erat, id est *ad curam insaniae medico.* deinde v. 6.

- - *iam sublimem raptum oportuit.*

mox v. 13. seruus Messenio:

Herum meum indignissime nescio qui sublimem ferunt.

postremo idem scena 8.

- - *homines, qui te ferebant sublimem quattuor.*

itaque hoc satis intellegitur. at *collum torquere*, vel *obtorquere* et *torto collo rapere*, quid significet, non recte vulgo capi video a iuris peritis. adnotatu igitur in his aduersariis nostris dignum putaui, quod mihi exploratum est, si cui collum inuito tortum dicitur, tum non fingendum esse, ac si ceruix ipsa hominis attrectaretur ac torqueretur frangereturue: sed collare tantum, aut quod tunicae circa collum erat, quod et ipsum collum tunicae dictum est, prehensum tortumque, facili opera hominem, quo volebat, qui vim adhibuerat, re coëgit. et hoc erat, nisi ego fallor, *obtorto collo rapere.* Sic Liuio, *collum torquere*, est, in carcerem duci iubere, libro III. cap. LIII. Nec opus est, vt quid vltra in re moueam satis expedita, quamque non ex ingenio tradidisse sperauimus, sed repetiisse. Dudum enim doctissimus in-

collum torquere quid sit, explicatur.

Liuius testis.

Turnebus laudatus. terpres Turnebus haec eadem monuit. R
pi obtorto collo *est*, inquit aduersarioru
libro XXVI. cap. II. *veste ad collum prehe*
sa gulam et fauces premere et angere, ii
que adstrictis vrgere & trahere.

OBS. XXV.

DE CVLTV VIRORVM SIN GVLARIA QVAEDAM.

Verba e duodecim tabulis adducta de quorum vero sensu parumper dubitatum. IN duodecim tabulis scriptum fuera MVLIERES GENAS NE RADVNT NEV LESSVM FVNERIS ERG HABENTO. dubitatum est, quid h sit, *genas radere*: si enim id eo loco p nitur, pro *vnguibus scalpere* et *lacerare* valde insuete et modo non per abusione sic dici videtur. *Radere* proprie lima aut pumicibus; non et vnguibus aut ferr et radebant genas pumice Romani; veru id non sane in luctu & squallore, sed c natus caussa fiebat. Quod ergo parabim

Hinc de cultu barbae sumta dicendi occasio. interpretibus effugium? Opinor, vt ve lugentibus lacrimis genae rubent., ita ficto praeficarum fletu pumices adhibit esse, quibus rasae in ruborem funderen tur, et saepe admoto in ploratum: vt eni

pect

pectus pulſabant, atque crines vexabant, ita et illud ab hoc more minus abludere putem. Verum, quocunque intellectu duodecim tabulae acceperint, de cetero tamen liquet, *radere* fere eſſe, *pumice laeuigare*. Quamuis enim vulgo *radere* interpretentur, *nouacula praecidere*, et hanc differentiam conſtituant, vt illud ſolum cultris factum dicant; *tondere, vellere*, volſellis ſeu forcipibus minutis: nihil tamen eſt, quod firmare poſſit illam ſententiam. Tondebant et forfice et nouacula: hoc erat ſtrictim tondere, illud plerumque per pectinem. hodie, über den Kamm ſcheeren. docet Plautus in captiuis a. 2. ſc. 2. v. 18.

Radere quomodo dicatur.

Tonſura fiebat et cultris.

> *Sed vtrum, ſtrictimne attonſurum dicam eſſe, an per pectinem.*

Plautus teſtis.

Et ante v. 16. non de forficibus augatur, vt decebat, ſi his quidem peragi ſueuiſſet tonſura; ſed de cultris.

> *Nunc iam ſenex eſt in tonſtrina: nunc iam cultros attinet.*

Tondebant ergo nouacula. *Barbam tondere* ſaepius eſt apud Ciceronem et alios auctores probatos. Juuenalis

et Juuenalis.

> *Quo tondente grauis iuueni mibi barba ſonabat.*

Sonitum autem edere ſolet culter tondentis, non eodem modo forfex, quae ſtrepit

 potius.

potius. Tondebant Romani ad cutem Ci-ceronis tempore, non etiam submissa quadam circa malas barbae parte. Sed istud nisi nouacula fieri non potest. Sic cultri et cultelli *tonsorii* dicuntur: *rasorii* non item. Non ergo radebant cultris, sed diffe-runt alio modo tondere et radere. Illud ferramentis, hoc pumice tantum peractum fuisse suspicor. De differentia docent SENECA *in epistola CXIV. pag. 649.* « *Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam* (medicamento ex pice illito, deinde raptim distracto, quod pili inhaerentes se-quebantur) *aut interuellunt*: (vollellis seu forcipibus minutis, vtroque genere & hodie vtuntur feminae delicatiores, imo et qui virum mentiuntur magis, quam exhibent, in aulis alti nepotes, seculi probra) *qui labra pressius tondent*, (nouacula: non enim potest quis forfice pressius seu ad lae-uitatem cutis vsque tonderi) *aut abradunt* (quod restat a cultro pumice radunt, faciem etiam laeuigantes pane madido.) *ser-uata et submissa cetera parte.* (Quod imagines docent marmoreae C. Caligulae et Neronis Caesarum, relicta quadam circa extremitates malarum pube.) MARTIALIS libro VIII. epigr. 87.

Radere non item cultris, sed pumicibus.

Seneca adductus et illustratur.

vt et Martialis.

Pars maxillarum tonsa est tibi, pars ti-
bi rasa est, (i.e. etiam laeuigata.)

Pars

Pars vulsa est; vnum quis putet esse caput?

SVETONIVS in Caesare cap. 45, vt equidem legere malim, *circa corporis curam*, inquit, *morosior, vt non solum tonderetur diligenter, sed raderetur ac velleretur etiam.* Dicit non tantum nouacula vsum esse, et diligenter, sed et pumice atque volsellis. Et haec, radi videlicet et interuelli, id quod iam notauit IVNIVS *de coma*, mollitiei dabantur: tonsura non item. Quod si radere cultri tonsorii vsum respiceret, non potuit nimiae cultus morositati tribui a Tranquillo nostro, quando omnibus erat commune, nouacula tonderi. Alius obseruauit radendo non tam pilos, quam extimam cutem detrahi; quod probo: verum nec hoc fieri poterat cultellis, at commodum pumice. Idem Suetonius de Augusto tradit, *cultus tam negligentem fuisse, vt modo tonderet, modo raderet barbam.* Hoc est, nisi cito cultellis instructi tonsores apparerent, pumicibus vsum esse, et in Othone cap. 12. *faciem*, inquit, *quotidie rasitare*, (quid autem hoc ad mundi tias, si nouacula?) *ac pane madido linere consuetum.* Munditiis etiam hoc tribuit TERTVLLIANVS *de cultu feminarum cap. VIII.* vbi de delicatis viris querendo: *Proprias praestigias formae et hic sexus sibi agnos-*

atque Suetonius, qui et ementatur.

Radi in reprehensione, non item tonderi.

Iterum Suetonius illustratus.

Rasitare molliter est pumice atterere.

Tertulliano

lux et medicina. *agnoscit, barbam acrius radere, interuellere.* Sic autem emendamus nos. Vulgata exemplaria exhibent, *barbam acrius caedere;* perperam.

De pumicibus probatur. *Testes aliquot adducti.* Iam pumicum eum vsum apud antiquos fuisse vt pili tollerentur et cutis laeuigaretur, testatur PLINIVS libro XXXIV. cap. 21. et illud LVCILII,

Scabor, subuellor, desquamor, pumicor, ornor.

OVIDIVS,

Nec tua mordaci pumice crura teras.

IVVENALIS, Sat. VIII. v. 15.

Si tenerum attritus Catinensi pumice lumbum
Squallentes traducit auos.

Quos adducit DEMPSTERVS *ad Rosinum libro I. cap. XIV.* Eodem sane modo PLINIVS alter, *comtum et pumicatum hominem* appellat, *libro II. epistola XI.* illud ad capillitium, hoc ad barbam referendo. Legendus est ad hunc, de ornatu virorum, *Epictetus laudatus.* praeter EPICTETVM apud ARRIANVM *libro III. capite I.* *vniuerso* eoque acutissimo, verissimo, quod nunquam satis legere potui, eximius populorum doctor CLE- *et Clemens Alexandrinus,* MENS ALEXANDRINVS *in Paedagogo libro III. toto cap. III.* πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν. Is in primis elegan-

ganter diſtinguit hos colendi modos, verbis: διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων. quae ſic verto, *Propter hos plena vrbs eſt eorum, qui pice illinunt, pumice radunt, interuellunt.* ξύρεσθαι enim, niſi fallor, non, vt vulgo interpretantur, *radi nouacula* eſt, quae inter ſe vt vidimus, pugnant: ſed quouis alio potius inſtrumento *ſcabi* & *poliri.* quomodo autem picem ad impediendos trahendosque pilos illinere ſueuerint, ex eo intellegi poteſt, quod paullo poſt a Clemente notantur, οἱ σφᾶς καταπιττοῦσιν, καὶ τὰς τρίχας τοῖς ἀνασπῶσι πάντα τρόπον παρέχουσιν. -- ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βιαίοις τῆς πίττης ὁλκοῖς λελειουργημένοι. et deinde iterum reprehendit eum cultum. τὸ γὰρ ἄνδρας ὄντας, ξύρεσθαι καὶ λεαίνεσθαι, πῶς οὐκ ἀγενές; *Vir enim cum ſis, radi ac laeuigari, nonne degeneris animi eſt?* Vides etiam hic ξύρεσθαι, *radi*, in vitio poni; non item κείρεσθαι, *tonderi*, quod ſolum nouacula fiebat. accuratiſſime autem haec duo ſeparat atque diſtinguit eodem capite, non multo poſt, verbis: ἄνδρα δὲ ὄντα κτενίζεσθαι, καὶ ἀποκείρεσθαι ξυρῷ, πρὸς εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτρον διατιθέμενον τὰς τρίχας· ξύρεσθαί τε, καὶ ἀποτίλλεσθαι, καὶ λεαίνεσθαι τὰς γένυς, πῶς οὐ γυναικεῖον;

Cuius verba adducuntur et illuſtrantur.

ξύρεσθαι, quomodo intellegendum.

pice illita velli pili.

Alius locus inſignis e Clemente productus;

atque alius; et ambo illuſtrati.

κεῖον; id eſt, *Viros autem non pecti ſo-lum, et nouacula tonderi, atque ſpeculo ad-hibito comam ad ornatum componere; ve-rum et radi,* (pumicibus) *et interuelli* (pi-ce atque volſellis) *et laeuigari* (pane ma-dido) *genas: id vero qua ratione non pla-ne effeminatum putetur?* Diſerte alio loco, vt monuimus, ponit Clemens, *nouacula tonderi,* et alio, *radi.* Scilicet hoc nimio cultui tribuebatur, illud modico. Et ſa-tis, puto, probatum eſt, de quo ſupra di-ximus. Sufficiant haec. abibo, ſi, quod moribus proſit, locum aliquem egregium e Seneca adſcripſerim:

Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit: dum de ſingulis capillis in conſilium itur: dum aut disiecta coma reſtituitur, aut de-ficiens hinc atque illinc in frontem compel-litur? Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paullo negligentior fuit? tamquam virum tonde-ret. Quomodo excandeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt, ſi quid ex-tra ordinem iacuit, niſi omnia in anulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam ſuam? qui non ſolicitior ſit de ca-pitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comptior eſſe malit quam honeſtior? Hos

tu

tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos.

Scilicet, cur non et nostris hodie adolescentibus haec fabula narretur? quandoquidem cultiores prope omnes, quam par est, sumus. horae interdum consumuntur, et aliquot viri occupantur in colendo non viro, dum is e cubiculo procedat, et, vt in barba rariores sint, qui adeo presse eam exigant; at sunt aliqui, qui mihi saepius, cum animaduerterem tonderi, Gallorum illud prouerbium in mentem reuocarunt, *A barbe de fou apprens a raire*, in barba stultissimi cuiusque tirocinium tonsori ponendum esse: comam tamen plerique omnes, ne quis anulus aberret, ad speculum curiosissime exigunt. atque idem illud instrumentum, quod olim pathici tantum Othonis gestamen, et probrosa belli ciuilis sarcina visum est, et propter quod Apuleium Madaurensem magiae postularant aduersarii; eo hodie adeo nemo carere posse videtur, vt ne gregarios quidem milites putem. quos praeter arma nitidissima, optimeque habita, quod omni tempore laudabatur in optimo quoque milite, et comam seruare studiose cultam, diuisam, pexam, vnctam, similagine adspersam videmus. nec hoc, vt antiquitus, in probro ponitur, nec adeo ponendum:

Hodierni mores non absimiles.

quan-

Plauti verba elegantissima producta et leuiter emendata.

quando adsuetudine omnium, non adfectatione quorundam, fieri compertum est. Ceterum teneri in his rebus velim, quod honestissime Adelphasium nouella meretrix, atque indigna hoc vitae genere, iactat apud PLAVTVM in Poenulo, actu 1. sc. 2. versu 88.

Me bono ingenio esse ornatam, quam auro multo, mauolo.
Aurum in fortuna inuenitur, natura ingenium bonum:
Bonam ergo, quam beatam dici, me esse mauolo.
Pulcrum ornatum turpes mores peius coeno conlinunt.
Lepidi mores turpem ornatum facile factis conprobant.

Trochaei sunt: aut intelleguntur potius. igitur metri caussa, vt et rectioris sententiae, duo vocabula loco paullum mouisse, quasi restituendo, licuerit.

OBS. XXVI.
DE SACRILEGIO QVAEDAM.

Sacrilegium latius, quam

SAcrilegium in probatissimis antiquorum libris, non a legendis sacris tantum, rerum earum, quae diis consecratae

ſecratae fuerant, furtum dicitur, vt nos *vulgo*
SERVIVS *ad Virgilium ecloga nona* docuit: *puta-*
ſed et ampliore intellectu, quaelibet ἀσέ- *tur, in-*
βεια, et aduerſus Deos impietas. Quod *tellegi-*
recte vidit LAMBINVS, ad illud Cornelii *tur.*
Nepotis *in vita Alcibiadis, capite ſexto.* *Nepos*
vbi ſacrilegii damnatus dicitur qui nihil *teſtis.*
aliud, niſi myſteria domi fecerat. Eſt er- *Expli-*
go ſacrilegium, ſecretis quaſi deorum in- *catur.*
tereſſe, videre, audire, proferre verbis, quae
nefas ſit aut in ſenſus admitti, aut cum ali-
is communicari. Hoc ſenſu FLORVS *libro*
II. cap. XVII. Decimum Brutum Callaicum *Florus*
fingit *cadentem in maria ſolem, non ſine* *illuſtra-*
quodam ſacrilegii metu et horrore, depre- *tus;*
hendiſſe. quia hoc occaſus myſterium o-
culis humanis conſpici profanarique,
quoddam quaſi nefas ac ſacrilegium eſſet.
Sic apud poetas ſacrilegi oculi dicuntur,
qui adhibiti, quibus non debuerant: ſacri-
legae manus, ſacrilega lingua eodem mo-
do. *Sacrilegi ignes* TIBVLLO, *qui templis*
admouerentur: ſacrilegae naues, LIVIO *li-* *et Liui-*
bro XLIII. cap. VIIII. quibus ſpolia e tem- *us emen-*
plis compilatis auecta. Eſt enim ibi le- *datus.*
gendum, *ſpoliaque ſacrilegis C. Lucretium*
nauibus Antium deuexiſſe: non, *ſacrilegii,*
aut, *ſacrilegiis.*

II. Itaque non dubito, ſacrilegii nomi- *Sacrile-*
ne denotandum apud Romanos fuiſſe, ſi *gium e-*
quis *rat quae*

hodie βλασφημία dicitur. quis verbis aut factis Deos eorumque simulacra laedere visus est. Quod genus nos hodie non omnino recte atque commode βλασφημίαν adpellamus. hoc enim vocabulum, quodcunque potius maledictum, quam hoc solum denotat, quod in deos iacitur. Res ipsa antiquitus valde frequentata: in solis ergo vocabulis laboratur.

De ea dici coeptum. frequens id sacrilegii genus: et ap. Romanos dictis exercitum;

III. Maledicebant autem diis Romani, si quid atrocitatis praeter spem acciderat. LVCANVS *libro IX. versu 187.*

Omne quod in superos audet conuicia volgus.

Nec se continet ipsum, quin, vbi cladem Pharsalicam vehementer dolet, *libro VII. a versu 445. ad 459.* maledicat Ioui atque toti superorum choro.

etiam factis.

IIII. Non tamen in his subsistebat indignatio vulgi, sed lapidibus etiam impetebant, verberabant, deturbabant et obiiciebant deos suos. Testis est SVETONIVS *in Caio, cap. V.* de Germanico Caesare. *Quo defunctus est die,* inquit, *lapidata sunt templa, subuersae deum arae, lares a quibusdam familiares in publicum abiecti.* Et haec eo tempore, opinor, lata sunt impune. Deorum iniurias diis esse curae putabant. De publicis simulacris loquor: in domesticos enim deos etiam, opinor,

Suetonius adductus.

ius

us erat. Insignis est locus TERTVLLIANI n *apologetico cap. XII.* quem nos adducimus et e vetusto exemplari emendamus, hoc modo. *Domesticos deos*, inquit, *quos ares dicitis, domestica potestate* (pro iure patris in familiam) *tractatis: pignerando, enditando, demutando. Aliquando in caabulum de Saturno,* (itur, conflato simularo) *aliquando in trullam de Minerua. Et quis non contritus* (lapidibus) *et conussus est*, (verbere) *dum diu colitur: vt uisque dominam sanctiorem expertus est omesticam necessitatem.* id est: prout quisue diu in sacrario repositus, periclitatus st scapulas praebere saepius, si infortunim ingrueret, et imperaret praesentius et anctius numen, domestica scilicet irati omini clades seu necessitas. Eodem mode MARTIALIS *libro VIII. epigr. 40.* Pripo suo, nisi recte data seruet loca, caninum interminatur, igne comburendo, oco arborum furtim caesarum.

Tertulliani locus insignis illustratur et emendatur.

Martiali lux mutua.

Et siluam domini focis reserues,
Si defecerit haec, et ipse lignum es.

V. In alia deinde, propter statuas Caerum violatas, inter quae et minuta et lane ridicula crimina, grauiter animadersum est, sed haec e lege maiestatis, on sacrilegii, puto, nomine. diximus alio oco.

Peculiare ius pro simulacris principum.

VI. Chri-

De Christianorum hanc in rem seueritate.

VI. Christianis etiam id genus delict blasphemia est, si imagines Christi, Maria sanctorum, contumeliose violentur. cuius modi memorat aliquid GREGORIVS IX Pont. Max. *cap. 2. de officio ordinarii*, i *sexto decretalium libro.* vbi increpat *de testabilem* esse *abusum horrendae indeuotio nis illorum, qui crucis, beatae Mariae vir ginis, aliorumque sanctornm imagines se statuas irreuerenti ausu tractantes, eas i aggrauationem cessationis prosternunt i terram, et vrticis spinisque supponunt.*

e iure pontificio.

et Iustiniano, aduersus irreligiosa maledicta.

VII. Iam et verba in Deum maledic hoc crimine, et proprie, nec id quidem male, censentur. Primus poenam in han libidinem statuisse videtur IVSTINIANV *nouella* 77. Probando quidem, nisi nimi atrociter pro verbis intententur vltim supplicia, exemplo. Verum in eo hau dubie multum errant, cum conciliorum canonibus, interpretes, quod hoc crime summum esse putant, quia in eum, qu summus est, committatur. Deus enim quia supremum in omnibus obtinet, ne obnoxius esse potest vlli rei, nec pati po test iniuriam, nec impeti nec laedi. I Deum ergo, quidquid sit mali, non com mittitur: sed blasphemia, vt reliqua cri mina, ob aliorum hominum offensionem aduersus rem publicam fieri dicenda est.

Ceterum hoc crimen summum non esse. quod probatur.

VIII. De

VIII. Deinde non fit nisi ab eo, qui deum illum esse credit, quem lacerat. Hinc atheos non sane tenebitur hoc crimine, si deum ridet, quem non credit: vt nec Judaeus, si Christum, quem hominem fuisse contendit: nec nostrae sectae aliquis, si in canonem relatos plerosque, quos sceleratos putat. Alio tamen in hos omnes nomine a diuersa secta, si sub illa degant, poterit poena statui: turbaturum videlicet religionem.

Aliae circa idem crimen cautiones,

VIIII. Postremo requiritur animus maledicendi cum pertinacia: quem sane rarissime in quoquam sit deprehendere. Quis enim adeo insaniat, vt aduersus eum, quem summum credit et optimum maximum, latrare animum inducat? Inde non putem vel a quiritante, vel a dubitante, vel a docente, committi posse blasphemiam.

et aliae.

X. Quae vt monerem in transcursu, non ab re putaui, quod in hoc crimine describendo, et diiudicando, saepissime peccatum esse a plerisque, deprehendi: atque immerentes nonnunquam hoc nomine, coeco atque stulto religionis feruore, ad vltima supplicia pertractos esse. Quod sane non decebat: quando, vel si exsisteret verum aduersus deum maledictum, moribus tamen non morte, sed mitius, et e iudicis arbitrio, puniendum esset:

Errata circa limites huius delicti finiendos.

nec posset e statu reipublicae Mosaicae argumentum huc deduci, nisi oppido inepte. tum opus erat seueris legibus, in nouo ac praeduro sacrorum ritu, atque in populo pertinaci, et ad superstitionem Aegyptiorum subinde relabente, hodie contra, in antiquissima, facillima, atque ea religione, quae ad naturalem, qualem per se inesse putamus hominibus, propius quam ex aliis fortassis vlla, accedat; inter eos homines, qui tam facile mouentur summi numinis metu; tanta perfusos de eius amore e quo omnia proueniunt, persuasione: nihil minus. Sicut et de eo crimine vere commisso hac tempestate vix fando quidquam inaudias. audias tamen: vt ex vrbe patria vnum exemplum mihi compertum est. Intendit autem poenas peccandi frequentia: remittit raritas.

OBS. XXVII.

DE MENSE MADIO

Non maior interpretibus probae λέξεως cura,

NOn in antiquissimis tantum libris legendis probe notanda sunt interpretibus, vocabula prisca, obsoleta, parumque vsitata, quae facillime commutare cum recentioribus, iisque sibi notioribus librarii consueuerunt: verum

verum et in medii aeui, vt vocant, scriptoribus, quales prope vniuersi, qui supersunt, rerum Germanicarum auctores, noua contra et barbara vocabula perspecta quam optime et cognita habeat bonus interpres oportet; quod et haec anagnostis et notariis saepius propter nouitatem incognita, cum vulgatioribus, quae consimilibus elementis exsistunt, passim commutata reperiuntur. In his est *mensis Madius*, quem pro Maio saepius, quod satis liquet, vsurparunt, mediae vetustatis libri. Finitimum fuerat vt pro *Madius* intellegerent librarii scriberentque, *medius*. Inde est, vt in exemplis non sat emendatis, vbi legendum est, *mense Madio*, habeatur corrupte, deprauatoque sensu, *mense medio*. Exemplo sint, quos iam ante passim emendauimus, annales Francorum Pithoeani. In his ad annum DCCCLXXXVIIII. recte quidem secundum exemplar membraneum peruetustum legitur, *Exeunte mense Madio rex apud villam, quae dicitur Forahheim, generale conuentum habuit*: verum in editis est, perperam, *Exeunte mense medio*. Eandem ob causam anno DCCCXC. edita emendanda sunt, fide eiusdem codicis, ad hunc modum: *Post Pascha, mense Madio, villa, quae dicitur Forahheim, cum suis conloquium habuit.*

quam barbarae.

e barbaris vocibus inpuras, vt contra, deprauationes multae, inter eas mensis *medius saepe pro* Madio.

Annales inde Pithoeani trifariam emendati.

villa dicitur casu sexto, pro, *in villa*
vt saepissime in eius aetatis libris, et paul
lo post, *vrbe Vuormacia*, pro, *in vrbe*
Etiam anno DCCCXCVII. circa medium
restituenda sunt verba, *Exeunte autem*
mense Madio habitum est placitum vrbe
Vuormacia. Frustra igitur Marqu. Free
herus, ad oram libri significauerat, viden
legendum esse, *mense Maio*: rem is cert
vidit; vocabulum, quod substituendum
esset, non aeque. Et de mense Madio
vt in caussa tenui, satis hactenus.

OBS. XXVIII.

PRAELATI PRO PRAE-FECTIS MEDIO AEVO

Nostrae tempestatis pro glossariis studia. HAc potissimum tempestate erudi
torum hominum non postrem
versatur diligentia, in glossarii
scribendis, instaurandis: prae
sertim in augendo eo, quo nobis latinita
tem barbaram copiose satis explanauit Ca
rolus du FRESNE. quibus curis cur non
et nos aliqua in parte adhaerescamus; ve
ex hoc ipso, qui iam in manu est, annali
Praeferre intellectu barbaro: um Francorum libro? *Praeferre* illiu
temporis scriptoribus eodem intellectu
vsurpatum esse videtur, quo dicebant

prae-

praeficere, vel *praeponere*. *Praelatus* certe passim idem est, qui alias, *praefectus*, et interdum sensu non ecclesiastico, *praepositus*. Notauit id quidem iam ante du Fresne, verbis: PRAELATVS, *Magistratus, qui populis praeest. Glossae veteres*, Praepositi, Antepositi. *Extat S. Valeriani liber* de Praelatis: *id est, Principibus saecularibus.* Verum defecit virum eruditissimum hac tum parte praesentior testium vetustorum auctoritas. Liceat addere exemplum vnum & alterum ex nostro libro, ad annum DCCCLXXXIII. *Karlmannus*, inquit, *filius regis, qui praelatus erat Carantanis*, deinde eodem anno Gundacharus Carlmanni comes, *cum omnibus copiis transfuisse* fertur *ad regem, & praelatus esse Carantanis, sicut ei prius occulte promissum esset, si dominum suum fraude decepisset. Et eum quidem praefecturae dignitatem hoc modo promeruisse.* Nota, his vltimis verbis, *praefecturae* vocabulum eidem tribui, qui modo ante *praelatus esse* dicebatur, vt parilem verbi intellectum agnoscas. Non igitur omnino recte Marqu. Freherus, priore illo loco ad oram adnotauerat, emendandum esse fortassis, *praefectus*. Salua enim, vt vidimus, res est, si legamus, *praelatus*. Etiam ad annum DCCCLXVIIII. eiusdem comitis

et Praelatus.

Car. du Fresne verba adducta.

Annalium Pithoeanorum verba in rem adducta.

Marqu. Freherus iterum leviter reprehensus.

mitis Gundachar, qui ibi *Cundacar* ſcribi-
tur in libro membraneo, cuius hoc anni
et exitus memoratur, ſermo refertur *ad*
eos, quibus a Raſtizo erat praelatus. V
adeo conſtanter idem de re eadem voca-
bulum ſeruet, ſcriptor annalium, vt im-
cognitus, ita certe peruetuſtus.

OBS. XXVIIII.

ANNALES FRANCORVM PI-THOEANI ITERVM LATIVS EMENDATI

Animadverſionis repetitae ratio.

Quod iam ſecundo in manus in-
cidit hic liber, idem et hic in-
ſtaurandum eſſe cenſuimus, quod
ſupra obſeruatione XV. non in-
vitis puto lectoribus praeſtare ſumus ag-
greſſi. Exſcribamus aliquot annorum res
geſtas, vbi inſignior habetur, inter typis
excuſos libros, et hunc calamo exaratum
differentia, verbis emendatis et quibus-
dam notis, quas adiungemus, illuſtriori-
bus, prout ea in membraneo leguntur
exemplari. Quibus hae res curae, cum
editis haec iam ſuapte induſtria facile com-
parabunt.

* * *

ad annum DCCCLXXXII.

Stella cometes XV. Kl. Febr. prima hora noctis apparuit. Comas suas supra modum spargens, & rem infaustam, que cito secuta est, apparitione praemonstrans. Nam Hludouuicus, inualescente morbo, XIII. Kl. Decb. * diem vltimum clausit: cuius corpus translatum, & in monasterio sci Nazarii, quod dicitur Laureshain, iuxta patris sui tumulum, sepultus est: Quod audiens exercitus, qui contra Nordmannus fuerat missus, ab expugnatione, hosti- 1. 2.

Stella crinita. Ludouicus, Lud. Germanici F., moritur. Francorum exercitus recedit a Nordmannis.

* Alii *XIII. Cal. Septembres.* vtrumque, puto, corruptum est, et legendum, *Febr.* vt sat cito mors visam stellam, tertio scilicet die, secuta sit. Aliter rerum ordo sibi non constat: et maximus error est, quando ex hoc libro recentiores narrant, septembri mense Ludouicum esse mortuum, & eodem anno, mense Maio, ei successum.

Insignis arguitur temporum confusio.

1. *Nordmannus*) antique, loco, *Nordmannos*: vt et in aliis saepius.

2. *Expugnatio*, pro *impugnatione*, vel vt hic generatim pro *bello faciendo*, Lati- num

Expugnatio

DCCC LXXXII. stium desistens, infecto negotio re-diit. Quorum Nordmanni inde transeuntium, vestigia secuti, caetera, quae prius dimiserant, incendio cremauerunt, vsque Confluentem castellum vbi Mosella Rhenum ingreditur. Murus Mogontiae ciuitatis restaurin coeptus, & fossa murum ambiens extra ciuitatem facta. Nordmanni de sua municione egressi Treuerensem vrbem inuaserunt, et habitatoribus ciuitatis partim expulsis, partim occisis totam in Noñ. Aprl. incenderunt

qui late populantur.

3. *Mogontia diligentius munita.*

4. *Treuerum excisum.*

Qui

---

quo sensu barbarum. num non est; sed infimi aeui. Monui ad hoc verbum quaedam Scioppius in Infamia Famiani.

Confluentes. 3. *Confluentem* pro *Confluentes*, ad normam Latinitatis, rectius dicas vrbem satis nobilem, quam, quod recentiores substituerunt, *Confluentiam.*

Typorum in Freheri exemplis aberratio. 4. *Restaurari*, emendabis, si mauis. Caeterum in cusis Marqu. Freheri exemplis, per multam typothetarum aberrationem, quod non sine risu sentias, legitur: *Murus Magonciae ciuitatis est aurari coeptus. Aurare* enim, vt insuetum, ita antiquum tamen est, pro, *inaurare.*

5. In editis est, *vrbis.*

6. Ver

Quibus Vualah, Metensis eps, incaute cum paucis occurrens, occisus est. Nordmanni ereptis quas poterant rebus omnibus, ac quam pessime & visui horribilior erat, quibusdam locis et ecclesiis dimissis, quibusdam concrematis, reuersi sunt in suam munitionem, quae circumsepta constabat secus litus Mosae fluminis, loco, qui dicitur Ascloha, de Hreno mil. XIIII. Karolus quippe cum audisset obitum fratris sui maioris, de Italia per Baiouuariam iter suum in Franciam direxit: placitum generale ad Vuormatiam tenuit; *receptis primoribus, & regno fratris, mense Maiarum.* Post haec praeparatis copiis ex omni suo regno: Longobardis, Alamannis, Francisque secum assumptis: ille, ex occidentali parte, contra Nordmannos; Baiouuarii ex orientali Hreni fluminis, vsque ad

Mettensium pontifex cum suis caesus.

Saeuiunt Nordmanni.

DCCCLXXXII.

Eorum statiu 1.

6.

Caroli Crassi aduentus ex Italia.

7.

Comitia Vuormatiae habita.

Exercitu

 An-

6. Verba, quae in editis addita hoc loco videmus, *Iam imperator factus*, e glossa sunt: quod satis liquet e meo exemplari. *Glossa eiecta.*

7. Et haec verba, *Receptis primoribus, & regno fratris, mense Maiarum;* adscripta *et alia glossa.*

comparato, ducit in Nordmannos. Antrinacha, tandem se transmiserant. Ibi, diuiso exercitu, Baiouuarii, cum principe eorum Arnolfo; Franci, cum Heimrico missi, manu cum valida ante regem et exercitum: vt quasi in-
8. *Ratio belli administrandi,* cautos et inaestimatos quedam partem inimicorum insidiis extra munitionem inuenirent, et caperent. Secundum illum nobilissimi poetae versum volentes.

Quid moror, vtrum armis contingat palma, dolisue?

9. *Subuersa proditione.* Et ita factum foret, ni nostri muneribus corrupti, vt fama refert, de parte

pta solum ad oram libri extant in nostro codice: verum manu antiqua. Ceterum *Mensis Maiarum.* non omnino inepte, opinor, Maium hic scriptor adpellauit, *Maiarum mensem*: siquidem *Maiarum* vocabulum intellegi de Pleiadibus voluit, quarum nobilissima Maia fuerat. Is enim mensis ferme veris vmbilicus est, medio Vergiliarum sidere.

8. *Inaestimatos quedam partem.* In mendo sint haec verba, an explicari possint, id ego vero non finio. Edita, *Inaestimantes quandam partem.*

Argumentum nouum, 9. Quod auctor hic scripsit, *ni nostri muneribus corrupti proditores essent*, si de Baiouuariis, vt videtur, intellexit, eosque *suos*

te Francorum proditores essent & inpedirent. Sed tamen, pucis occisis, reuersi sunt ad regem. Redeuntibus illis ilico rex, arrepto itinere cum omni exercitu, fines & munitionem Nordmannorum, ipsis, cum eorum regibus, I. Sigifrido, & Gotafrido, Vurm, Hals, intus inclusis, occupauit: castra exercitus in circuitu prope ciuitatem fieri praecepit: sicque per dies XII. obsessam constrinxit. Mira itaque

Obsessi Nordmanni. 10. 11. 12.

---

suos appellauit; arguit, nisi fallor, etiam ipsum vt supra obseru. XV. in praefatione, paginae numero 191. suspicabar, origine Bauarum fuisse: ideoque hos annales non tam Fuldenses, quam Altahenses, dicendos esse. *hos annales in Boioaria conscriptos esse.*

10. Cusi libri, *alio rex arrepto itinere.* Quod e scripto edidimus, sine dubio rectius est. *Mendum sublatum.*

11. In editis additur, *principibus*; quod et noster habet, verum in margine: praeter rationem adiectum esse puto. *& glossa.*

12. Quam ciuitatem dicit, *Ascloha*, vt ante memorauit, est. Hodiene maneat, et quemadmodum vocitetur, non facile inveniremus, nisi Rhegino Prumiensis iuuaret, qui cum *Haslou* scribit vel *Haslac*, ad Mo- Ascloha, *quae hodie, vix liquet.*

que res, & ſtupenda obſidentibus & obſeſſis, quadam die occurrit. Nam in XII. Kl. Aug. luce poſt media, tenebroſa ſubito caligo tota caſtra operuit, fulgure & tonitrua concrepente; inſtans talis grando, vt nullus antea mortalium ſe tale quid videre profiteretur. Non, vt ſolitum eſt, lapides deſcendere, plana & equale ſuperficie; ſed cornuta, & inequali & aſpera facie; omnibus cernentibus inſolitum & magnum ſpectaculum praebuit. Mirabile, & incredibile dictu: vt vel vix, vel non, croſſitudo eorum

Tempeſtas prodigio ſimilis.

13.

14.

Moſam ſitum, in opinionem adducit, eſſe oppidum in agro Leodienſi, *Haſſelatum* hodie: Haſſelt aut Haßlach.

13. In his verbis, vt ſoloeca ineſſe videantur, mutare tamen noli. Saepius noſter, *concrepente*, pro *concrepante*: et id genus alia. Sic nec te illud moretur, *luce poſt media.* Infra enim, ante exitum huius anni, eſt etiam, *magna poſt clade;* et ad annum DCCCXCIII. *Poſt rapta,* inquit, *de concubina regis filia.*

In ſoloecis id genus ſcriptorum nihil mutationis tentandum.

14. Ne tibi magis placeat, quod in editis eſt, *groſſitudo*: ſciendum, in hoc libro, pro illius temporis Latinitate, perinde vſurpari litteras C. et G. Itaque modo legitur,

rum potuit pollice & medio circumdari. Nam & ita equi ſtupefacti, vt efractis ſudibus & habenis, partim extra caſtra, errore & ſtupore verſabantur. Ciuitatis quoque, quam obſiderant, propter impetum aeris, magna pars corruit; ita, vt vna cohors coaceruatim poſſet aequitando ingredi: ni vallo, quod circum ierat, ſuſpenſa conſtaret. Igitur per tot dies obſidens tam magnus exercitus, aeſtiuo in tempore, propter putredinem cadentium hominum, aegritudine correptus: ac perteſum eſt. Nec minus inclusi ſimili moleſtia premebantur. Conſultum eſt ex vtraque parte: vt datis ex noſtra parte obſidibus, Sigifridus rex, qui manu validior erat, venit extra munitionem, ſupra ſex mil,

Languor obſidentium.

15.

Pax compoſita.

16.

gitur, *Cundacar*, modo, *Gundachar*; alio loco *glaſſis*, pro *claſſis*; et ad annum DCCCXXIIII. *clatie*, pro, *glacie*: item ad annum DCCCC. *Callicanum* loco, *Gallicanum* vt cetera id genus mittam.

15. Edita exempla, non ita probe, *ac pertaeſus eſt.*

16. *Vt venit* hoc loco dicitur, pro, *vt veniret*: quod quamuis grammaticorum legi-

Iterum de ſoloecis in

mil. ad regem. Primum iuramen- *quibus legibus?* to contestatus est, *Ex illa hora, & vltra, vsque dum Karolus imptr. viueret, nunquam in suum regnum hostili praedatione iturus.* Dehinc *Christianus fit Nordmannorum rex:* Christianitatem professus, ipsum imprm. patrem in baptismate adquisiuit. Duos ibi dies laeti insimul versabant. Tum, remissis nostris obsidibus de munitione, ipse e contrario *muneribusque ornatur.* cum maximis muneribus remissus ad sua. Munera autem talia erant in auro & argento: duo mille libras & LXXX.

---

hoc libro. legibus aduersetur, valde tamen familiare est scriptori nostro; ideoque mutanda atque castiganda non erat id genus scribligo, vt mutata esse passim videtur in editis exemplis. Hoc eodem anno, paullo ante, eadem circa verborum modos aberratione dixerat, *vt non potuit pollice circumdari*, pro, *non posset:* perperam edita, *potuerit:* deinde eodem prope versu noster, *Ita stupefacti equi, vt errore versabantur.* Infra ad annum DCCCXCVII. *Contigit*, inquit, *vt gentis Behemitarum duces ad imperatorem - - - deuenerunt.* et a. DCCCC. *Ita vt - - igne & gladio cuncta - - prosternauerunt.* Et quis hanc scabiem exsequatur

LXXX. vel paullo plus quam libram
XX. ſolidis conputamus expletam. 17.
Ita, conpoſitis rebus, regrediens
etiam rex, in Confluente caſtello cuncto

Exercitus ad Conflu-

tur omnem? ſatis eſt id monuiſſe, qui
eius temporis hiſtorias legunt aut exſcribunt: ne temere quid temptent, in mutandis his, quae per infantiam plerorumque prope in naturam eius ſtili abierunt: et argumentum quaſi ſeculi, quo quaeque ſcripta ſunt, habent.

17. Edita, vt paſſim in aliis a ſcripto noſtro differunt, ita et haec alio ibi caſu efferuntur. Ceterum ex hac largitione intelleguntur diuitiae & munificentia Francorum tum temporis regum. Annales Mettenſes et Rhegino non finiunt largitionis ſummam: atque memorant tantum, *Immenſum pondus auri atque argenti Nordmannis expoſitum.* Alius annalium codex ex quo hanc rem prorſus aliter relatam Lambecius edidit, non bis mille LXXX. libras fuiſſe, ſed DCCCCXII. nec hanc pecuniam dono datam, ſed pro tributo numeratam, tradit. Potior tamen noſtri ſcriptoris videtur eſſe fides: quando veriſimilius eſt, donum, quam tributum accepiſſe paene victos. Splendidum ſane munus, quod in Nordmannorum regulum col-

Magnitudo muneris regii.

entes dimissus. to exercitui amabilem licentiam re-deundi concessit.

Ciui

collatum fuerat. Verum caue, ne aure- solidis rem putes; qua ratione centum Io-achimicorum milia facile conficeres. Ar-gento munus hic aestimat, nisi ego fallo- scriptor noster. Sic etiam fiunt, ad ho-diernum argenti pondus & pretium com-parando, viginti quinque prope milia Io-achimicorum vncialium, fünf und zwan-zig tausend harte thaler; oder funfzig tausend gulden Rheinisch. quos vnciales ad libram Gallicam recentissimam putes, quincuplo maiorem numerum, confeceri- ad minimum. Indicabo computation- nostrae fundamentum. Vnciam credide-rim illis temporibus paene eandem pon-dere fuisse, quae hodie habetur. Conue-nit partium ad libram numerus et voca-bulum constantissime seruatum. Iam ve-ro vnciam argenti pendit hodie Joachi-micus solidus, qui quarta sui parte supera- per commercia vulgo inter nostrates vsur-patos, at mente tantum comprehensos, e- quorum exemplar iam non est, die Reichs-thaler. Duodecim istiusmodi vncia- confecerunt, quod liquet, libram tum tem-poris Gallicam: quae et eadem viginti so-lidis aestimabatur; quorum pretium, v- hin

Computatio illius quantitatis ad nostram hodie pecuniam.

quibus legibus constet ratio?

Pondus & pretium hodie Ioachimicorum:

et solidorum in argento medii aeui.

Ciuile bellum inter Saxonibus et 18.
Thuringis exoritur, machinantibus Poppone, fratre Heimrici, et Egino, comitibus. magna post clade Pop-
po

Ciuile inter Saxones et Thu-

---

hinc intellegimus paullum aberat, ab iis olidis, qui hodie Franconici dicuntur, passimque in rationum commentariis adhibentur, atque constant viginti assibus minutis, quos vulgo grossos vocant: appellamus autem solidum Franconicum argento cusum, einen gulden Fränckisch, zu zwanzig guten groschen gerechnet. Vt proinde vtrique tempori conueniens ratio facile possit subduci. Insignem ad ea quae diximus illustranda vetusti auctoris locum, quanquam iam adductus sit a Carolo du Fresne in glossario, sub vocabulo LIBRA, liceat et huic nostrae disquisitioni adiungere. *Iuxta Gallos*, inquit, *igesima pars vnciae denarius est: et duoecim denarii solidum reddunt: ideoque uxta numerum denariorum tres vnciae uinque solidos complent; sic et quinque soidi in tres vncias redeunt: nam duodeim vnciae libram, viginti solidos contientem, efficiunt.* Ad eumdem, opinor, nodum, iuris Saxonici glossator, libro II. rt.XL. Man soll ehs gelten, mit zwey-

item, qui hodie sunt Franconicorum.

Verba vetusti scriptoris producta:

Item e iure Saxonico.

ringos bellum. po cum Thuringis inferior extitit. In illis diebus, redeuntibus Baiouuariis domum, magna et inmanis pestilentia in tota Baiouuaria excreuit. Ita, vt sepe duo cadauera in vnum tumulum sepelirentur. Rex autem morabatur in Germania: et ante natalem domini placitum habuit ad Vuormaciam. Ibi multiformis nuntiis Marauorum, aliarumque gentium

Thuringi victi. Pestilentia aeris per Boioariam. Altera hoc anno comitia.

---

hundert schillingen, das seyn zehen pfund. Mistis tamen, vt solet, nugis: vbi haec e iure Romano deducit, et ad legem *qua vulgo D. de Aedilitio edict.* prouocat.

Soloeca in libro nostro alia. 18. Edita praeferunt, *Inter Saxones et Thuringos*: non probo. quandoquidem ea est scriptoris nostri elegantia, vt particulam INTER cum sexto casu frequenter coniungat. Ad annum DCCCLXXXI in fine, *Postea*, inquit, *veniente Bra lauoni duce, qui in id tempus regnum inter Dravo et Sauo flumine* (non, *flumina* vt corrupte editum est.) *tenuit.* et ad annum DCCCLXXV. *Pax in oriente, inter Arnolfo et Zuuentibaldo --- firmatur.* et ad annum DCCCXCV. *Dei nutu inter obsessis et obsidentibus insperate contentio exoritur.*

um, receptis, et auditis, conpositisque rebus, remeauit Alamanniam. Heimricus quippe missus est obuiam 19. Nordmannos: ibi prospere, prout potuit, dispositis rebus, reuersus est.

DCCCLXXXIII. Cesar in Alamannia natalem Christi celebrauit: in die paullatim iter suum ad Baiouuariam dirigens. Pascha domini honorifice Radaspona ciuitate mansit: ibique habito conuentu, diuersis rebus ab Italia auditis, reuersus est 20. illuc. Igitur Romae praesul apostolice sedis, N. Johannes, prius de pro- 21. pin-

Feriatus in Sueuis Caesar, Boioariam circuit.

Summus Romae

19. Edita habent, *Heinricus quoque missus est contra Nordmannos*: non ita probe, quam exemplar nostrum.

20. Edita, *Inde paulatim*, cetera. Praeferimus haud dubie, quae in membranis habetur, lectionem nostram: vt intellegas, imperatorem ferias hibernas ita per Alamanniam celebrasse, vt nihilominus interdiu, vel vt ille, *in die*, paruis itineribus, aliquantum viae versus Baiouuariam conficeret: donec Radasponam perueniret, vbi manserit ferias vernas.

Illustratur vera hoc loco lectio.

21. Legendum est, nisi fallor, *Praesul apostolicae sedis, nomine Iohannes.* In editis

Mendae hoc loco

Pontifex occisus. pinquo suo veneno potatus; deinde cum ab illo, simulque aliis suae iniiquitatis consortibus, longius victurus putatus est, quam eorum satisfactio esset cupiditati, qui tam thesaurum suum, quam culmen episcopatus, rapere anhelabant: malleolo, dum vs-
22. que in cerebro constabat, percussus
23. est: expirauit. Sed et ipse construc-
Vlta casu caedes. tor malefactionis, concrepente turba stupefactus, a nullo lesus, nec
24. vulneratus; mortuus, non mora, apparuit: In cuius vice omni populo
Successum Ro-

---

largius sublatae. tis paullo aliter: quamdoquidem hoc loco etiam latius turbida sit lectio, quam, vt videbis, deinde restituimus.

22. Habetur hic particula, *vsque*, antiquo, vero et ingenuo intellectu, pro, *penitus*.

23. Edita inquinate, *Sedet:* ac eodem versu diuisim, *malae factionis.* Membranae, *Sed et etiam ipse*, cetera. Visum est τὸ *etiam* abundare e glossa: itaque eiecimus. Hoc eodem loco, malit alius legere, *conrepente turba.* Verum noster saepius, *concrepente*, pro, *concrepante.* diximus supra notarum numero 13.

24. Valde laborat in editis huius loci interpunctio: quam hic e probo exemplari

Romano vnanimiter confortante, Marinus, qui id tempus Romana in vrbe archidiaconus tenebatur, ordinari conpactum est. Imperator obviam papen pergit, et illum loco nuncupante Nonantula, prout merito, honorifice suscepit. Ibi inter alia Vuito, comes Tuscianorum, reus maiestatis accusatur: quod ille profugus euasit. Sed tamen illa fuga totam Italicam terram timore concussit: quia statim manu cum valida gentilium, de gente Mauritanorum, federa firmiter pepigit. Perangarius vero consanguineus mittitur, ad expoli- *praesuli Romano. Carolus it in Italiam. 25. Vuito comes profugus. Cui Perangarius substituitur.*

plari recte restitutam putamus. Conuenit et istud cum cetero scriptoris nostri stilo. Infra ad annum DCCCLXXXVIII. eodem modo, *Curtes*, inquit, *nauium excipiuntur, et sagum exercitui. Itaque, NON MORA, licitum erat domum redeundi.*

25. Edita, *Obuiam papae pergit*; illam tamen lectionem praetulerim. Saepius in nostra, *pape* legitur, loco, *papa*: et supra anno proximo, eodem ad idem verbum casu, *Heimricus quippe missus est obuiam Nordmannos.* *Emendationes diuersae.*

poliandum regnum Vuitonis : quod ille quadam parte peregit, ex quadam peregisset ; ni per corruptionem morbi, ac infirmitatem exercitus sui,

Italia morbis vexatur. reuerteret. Etiam per totam Italiam humanum genus ita inualescente morbo * affligebatur, vt in curtem, et inter militiam, vel ipsum regem hec

Bellum ciuile. miseria perueniret. Iterum inter Popponem et Eginonem discordia cum crudeli bello concrepat. Quorum Poppo, prout antea solebat, infe-

26. *Nordmannis clades illata.* rior extitit. Heimricus frater Popponis scilicet, cum Nordmannorum manum validam Prumiam venire cognoscit, vsque eos, vt dicunt, nullo

27. euadente, cum suis -*- ad internitio-

28. nem deleuit : et ille vero vulneratus euasit.

DCCC

* Verbum *affligebatur*, deest in editis, nec nullo sensus detrimento excidit.

26. Laborat hic interpunctio in exemplis Freheri.

27. Vocabulum *vsque* hoc loco, nisi fallor, dicitur pro *plane*. quo sensu etiam probati auctores.

Loca in his annalibus 28. Excidit hic verbum aliquod, vt et spatium arguit, in nostro codice. Restitu

DCCCXCVII. Cesar vero curte regia Otinga natalem domini celebra-

stitui illud incisum ita potissimum posse puto, si legas, *Cum suis ducibus ad internicionem deleuit.* Est etiam ad annum DCCCLXXXIIII. locus valde impeditus, at, quia itidem vnum tantum vocabulum, quod e libro nostro patescit, inde periit, parili ratione facile sanandus. In editis est: *De pueris Engilscalchi, qui tres habuit mediocri, Vezzilloni quoque comiti.* quod sic recte suppleri credibile est; *De pueris Engilscalchi, qui tres habuit mediocri aetate; Vezzilloni quoque comiti* cetera. Eodem loco et hoc corruptum est, quod in vulgatis legitur; *Hoc scandalum antefacti puerulis spatio vnius anni sentitur.* Alterum verbum deprauatum est, alterum excidit. Sic enim plenius codex noster: *Hoc scandalum ante facti puerilis consilii spatio* cetera. Plane vt paullo post eodem anno. *Quo acto,* inquit, *dolore, per antefactum puerile consilium, spatio vnius anni, dux cum exercitu suo, non lesus, remeauit in sua.* Ibidem perperam legitur in editis, *Attendant, iudicent atque contendant detractores veri:* legendum est, *At tendant* cetera. Quia

Arnulfus in Sueuis sedens

supplentur in transcursu et emendantur non pauca.

audit Mara-vorum legatos. brauit: aduenientibus ibidem ad eum Ma-

in emendandis passim his chronicis iam versamur; nec visum est, ne nimium diffundatur haec obseruatio, multa eorum capita exscribere, sed praeter annum DCCCLXXXIII. pauca etiam, quae in fine codicis ab anno DCCCXCVII. habentur: licuerit aliquas hic in transcursu eorum, quae ad hos qui intercedunt annos adnotata sunt, emendationes adduxisse: quo breuiore spatio lectorum constet vtilitas. Indicabimus autem paginarum etiam atque versuum numeros secundum *Freheri scriptores rerum Germanicarum, Francofurti M.DC.* Ad annum DCCCLXXXVII. pag. 48. versu 41. 42. emendatius legendum est hoc modo: *Mortuo itaque Buosone, paruulus erat ei filius, de filia Hludowici Italici regis, obuiam: quem Imperator a Hrenum villa Chiribhcim veniens, honorifice ad hominem sibi, quasi adoptiuum filium* factum, *iniunxit.* eodem anno, pag. 48. vers. 52. emenda, *Concussis timore Alamannis*; pro vulgato, *Concussit timore Alamannos.* et versu 55. *Karolus, dum se vndique a suis desertum sentiret, nescius quid sui causae* (malim, *quod sua caussa*) *consilium possit fieri, tandem munera ad regem direxit.* Ad

Marauorum missis, qui pro pace constituenda, ne exules eorum profugi reci- 29.

Ad annum DCCCLXXXVIIII. p. 49. v. 43. 44. rescripseris aliquanto quam editum est rectius e M. S.

Hister qua fluit, accurrit Hrenusque bicornis,

Litterulis doctis doctior ille fuit.

deinde v. 45. *Italica febris tussiendo perplurimos vexabat.* Ad annum DCCCXC. pag. 50. v. 14. locum corruptum sic restitue: *Ibi inter alia praefatus dux, ab Apostolico rogatus, regem enixe interpellabat, vt vrbe Roma domum sancti Petri visitaret.* Scilicet in nostro τὸ *praefatus*, peruetusto charactere depictum, locum dedit, vt in posterioribus codicibus scribendis, librarii errarent, exhiberentque, *praeficitur*: Vocabulum *Formosus* autem inter versus adiecta glossa est. Ad annum DCCCXCIIII. p. 52. v. 14. emenda, *Rex vero -- mense Octobrio de Francia* cetera: non, *Septembri.* ad annum DCCCXCV. p. 53. v. 20. lege *Maginfridus, comes Mediolanensis, a Lantberto filio Vuidonis, capitali sententia, interfectus est:* non, vt mendose in editis, *ab Alantberto*, eodem anno, pag. ead. v. 34.

reciperentur, ab imperatore flagi-
tant: quos rex, vt audiuit, absoluit
Comitia Radasponae. et sine mora abire permisit. Ipse ve-
ro, habitu generali conuentu vrbe
Regino, propter grauitudinem cor-
30. poris, in Baioaria, secretis locis, hie-
Annona per Boioariam arctior. mare disposuit. Fames valida, per
vniuersam regionem Baiouuariorum
incubuit: ita, vt multi inedia con-
sumerentur. Exeunte autem mense
Comitia Vuormatiae celebrata. Madio habitum est placitum vrbe
Vuormacia. Ibi inter alia Zuentibal-
dus filius imperatoris ad eum veniens;
quem ille benigne suscipiens, quibus-
31. dam primoribus suis qui priori anno
Zuentibaldius Arnulfi F. ab eo honoribus priuati sunt, cum
eo pacificatis; ceterisque negotiis
prou-

emenda, *Illi transpositi, manu cum vali-
da, gentem Bulgarorum ingressi.* Et paul-
lo post versu 36. *Bulgari cum omni fe-
stinatione, patriam deliberare ab infesti
hosti, recurrunt.* Et hactenus libri men-
da sustulimus passim: iam ad institutum
redimus.

29. In editis est, *custodienda*, perpe-
ram.

30. Edita, *grauitatem*, non ita probe.

31. Vide supra obseru. XXVII.

prout potuit, ibidem inter se dispositis; placabilem licentiam in sua redeundi donauit. Curte vero Tripuria, habito generali conuentu, Fuldense cenobio causa orationis petiit. Quo peracto ad curtem, quae dicitur Salz, peruenit: aduenientibus ibi ad eum, cum muneribus, Soraborum missis. Quos, vt audiuit, absoluit, et abire permisit. His ita expletis, contigit, vt gentis Behemitarum duces, ad imperatorem Arnulfum, qui tunc temporis ciuitate Radaspona moratus est, deuenerunt; offerentes ei munera regia, et sua suorumque fidelium suffragia, contra eorum inimicos, Marahabitas, postulantes; a qui-

32. *Circuit aliquot palatia imperator.*

Soraborum legati, et Bohemorum.

33.

34.

32. Ex id genus formulis naturam et antiquitatem sermonis patrii, vnde haec pleraque, quae ab ingenio latinitatis abludunt, hausta sunt, plane agnoscimus. Germanice ea dicta his totidem reddas verbis: Er hat ihnen freundlichen urlaub zu dem ihrigen zu kehren gegeben.

33. Pro, *deuenirent*: vide quae diximus supra adnotationum numero 16.

34. Malim fere, *Maharabitas*. Quod in editis inseritur, τὸ *scilicet*, in nostro libro ad oram, et e glossa est.

a quibus saepe, vt ipsi testificati sunt durissime conprimebantur. Quos er-
35. go duces rex imperator gratuito sus-
scipiens; verba quidem consolationis
36. eorum pectoribus habundantius in-
seruit; et laetabundos, donoque ho-
noratos, patriam in suam abire per-
misit: totumque illius anni tempus
37. autumnale, finitimis in locis Aqui-
lonalibus Danubii Ymbrisque flumi-
nis, sese sustentauit; hac etiam in
ratione, si supra dictae genti necessi-
tas auxilii sui immineret, paratus cum
suis fidelibus existeret.

Turbatur in Morauia. Postea vero, anno incarnationis domini DCCCXCVIII., inter duos fra-

35. Insolenter hic, *gratuito suscipere*, dicitur pro, *comiter accipere*. Quod genus violentas vocabulorum abusiones frustra plerumque quaeras in glossariis: debuere tamen, nisi fallor, eorum auctores, non detortis minus ab antiquitatis ingenio verbis, quam noue confictis, adnotandis operam impendere.

36. Edita perperam, *ex pectoribus*.

37. Quod scriptus liber praefert, *Aquilonalibus*, haud dubie potius est magisque latinum, quam quod in editis habetur, *Aquilonaribus*.

38.

fratres gentis Marahensium, Moymirum videlicet ac Zentobolchum eorumque populum, dissensio atque discordia grauissima exorta est: ita etiam, vt si vterque alterum suis viribus insequi, atque conprehendere valeret, capitalem subiret sententiam. Tunc vero rex imperator ista sciens, marchiones suos, Liutbaldum scilicet, et Arbonem comitem, vna cum ceteris fidelibus suis, parti, quae ad se spem ac confugium habuit, auxilium, ad eorum liberationem, protectionemque, Bauuarios suos primates transmisit. At illi more gladii, igneque, prout poterant, inimicos suos humiliauerunt, et deuastando necauerunt. Istius ergo dissensionis, et disruptae pacis inter supra nominatos fratres, Arbo comes, Isanrico filio suo instigante, instructor, delatorque,

38.

Conprimere istos motus instituit imperator.

39.

40.

Arbo comes dissensionum auctor.

41.

38. Ab initio huius cap..is, praeterquam alias, annus numeris notatus, in scripto quidem, non extat.

39. Plane Germanicum est, dem theil, welcher zu ihm seine hoffnung und zuflucht gehabt.

40. Noster, *in ore gladii:* puto, male.

41. Edita, *et Iburico*, deprauate.

que, atque proditor esse, conuinci-
tur; et ob hanc causam praefectura
42. sua caruit ad tempus: quam non mul-
to post accepit. Deinceps autem
quidam, qui erat quondam princeps
cum ceteris primoribus gentis Bauua-
riorum, nomine Erimpertus, qui
postea rebellis regi suisque extitit, a
Priznolauuo, quodam Sclauo duce,
qui et ipse imperatori fidus probatur,
conprehensus dinoscitur: et a Liut-
43. baldo, strenuo comite, catena, aliis-
44. que vinculis illigatus, regi ad Ram-
tes

Etiam Erimpertus, rerum nouarum studiosior conprehensus.

42. τὸ *accepit* positum est loco, *rece-
pit*, perperam.

43. Si verba, *nomine Erimpertus*, vt
vero esse videntur, postea sunt addita,
agnoscas per hos circumscriptionis an-
fractus, timuisse sibi ab Erimperto, (quod
vocabulum Germanice est, Ehrenwerth),
aequalis ei huius libri scriptor, ne liquido
nominare auderet. tanto quidem iustius
quod et popularis fuisse, id est, Bauarus
quod supra, adnotationum numero 9.
tetigimus, videri potest. Ceterum ho-
loco nomina virorum in editis, quam in
scripto libro, corruptiora sunt.

Nouum argumentum hos annales in Boioaria scriptos esse.

44. Exciderat in editis, verbum, *cate-
na*, nec saluo sensu.

Mendum

45

tesdorf eſt praeſentatus. Chriſti domini natale anni inſtantis finiente. 45.
Iterum autem expeditione ordinata, tempore hiemali, Bauuariorum principes cum ſuis, fines Marahabitarum fortiter atque hoſtiliter inuaſerunt; et manu valida loca illorum deſertantes, praedamque colligentes, do- 46.
mumque reuertentes habentes ea. 47.
Tum vero multis temporibus inauditum ſcelus, et quod non oportuit facinus, de regina *Ota* diuulgatum eſt: id eſt, vt corpus ſuum inlecebroſo ac iniquo manciparet coniugio: quod ipſum Radaſpona vrbe, men- 48.
49.

Boioarii populantur Moraviam.

Imperatoris uxor, Outa, infandi criminis rea.

---

45. Dicitur, *Inſtantis*, loco, *praeſentis*: perperam.

46. *Deſertare*, loco, *depopulari*, barbarum atque illius tantum, quo hic liber conſarcinatus, aeui eſt.

ſubl. Barbaries noſtri paſſim notata.

47. Aliquid hic deeſſe non videtur; in noſtro quidem exemplari.

48. In ſcripto nomen mulieris non omnino, *Ota*; ſed aliquid compendii ſubeſſe videtur: quod ego vero non expedio.

49. Edita perperam, *in latebroſo coniugio*. Quid autem intellegendum ſit, ſi vel

De crimine Outae diſquiritur.

menſe Iunio, iuxta primorum prae-
ſentium iudicium, LXXII iurantibus,
50. difinitum comprobatur. (ipſo quoque
tem-

vel emendatius cum noſtro habeas *inlece-brosum coniugium*; atque adulterii an veneficii damnata ſit mulier? illud vero non liquet: nec magis, cur tot potisſimum teſtibus iuratis conuinci ream oportuerit, quot diſcipuli Chriſti fuiſſe feruntur. Sane conſuetudo cum extrario, vel adulterium, *coniugii* vocabulo intellegi velle, mirum quam ineptum ſit. Etiam, quando *nociuum quoddam regi datum* in medium adducit noſter auctor; vereor, ne qua mirabilior fabula ſubſit, illudque ipſum regis faſcinum nimis cohaereat cum crimine reginae. Scilicet creditus fuerit Arnolfus veneficio, magicisque artibus, in paralyſin incidiſſe, idque dolo vxoris factum, quae daemoniaca conſuetudine has artes edocta, inlecebroſo ſatanae coniugio corpus ſuum mancipaſſet. Videris tu, lector, nunquid huius fabulae abhorreat a credulitate et ſuperſtitione eius ſeculi.

50. Quae ſequuntur verba vncis incluſimus, quia reuera videntur ad explicationem eorum, quae poſtea dicuntur, interiecta. namque ante morbus memorandus, quam quaeſtio de eo procurato, erat.

tempore, eiusdem magni et commu-
nis ciuitate regia placiti, rex paralisy 51.
solutus infirmatus est.) *Duobus* autem: 52.
vt regi nociuum quoddam a viris ac
feminis daretur, vt inde paraliticus
efficeretur. quorum vnus vocabatur
Gramann: qui reus maiestatis conuic- 53.
tus, et ideo Otinga decollatus est: al-
ter vero fuga lapsus in Italia latuit.
et

51. τὸ *ciuitate*, est pro, *in ciuitate*: ut saepius in hoc libro.

52. Postquam dixerat noster, septuaginta duobus testibus de reginae crimine probatum fuisse; continuat: etiam duobus testibus alios argui coepisse, qui regi veneficium, complices illius delicti, parassent. Editum est, *secundum*, loco, *duobus*; quod inde factum, quod numeri notis primo scriptum fuerat, II. deinde ab indiligente librario in describendo male lectum atque redditum. Extat et in nostro, τὸ *secundum*: verum et antiquo obelo transfixum, et numeri nota ibi restituta est. Ceterum particula *vt* hoc loco male ponitur pro *quod*. Eadem aberratione in re eadem paullo ante, *diuulgatum est*, innuit, *vt corpus - - manciparet*, cetera.

Illustratur locus deprauatus.

53. In editis est, *German*.

et alia quoque femina, nomine Rocd
pure, quae eiusdem sceleris auctri
deprehensa, certa examinatione inue
niebatur: Eipilinga in patibulo sus
Alia Boioariorum in Morauiam excursio. pensa interiit. Denique non po
multum temporis Bauuarii termino
Maraborum, confidenter iterato in
trantes, et quaecunque poterar
diripiendo, populati sunt; et Zent
bolchum puerum, filium antiqui duc
Zuentobolchi, suumqne populum, c
ergastulo ciuitatis, in quo inclusi m
rabantur, eripuerunt: ipsamque c
uitatem igni succenderunt: atque
fines patriae suae prae misericord
secum abduxerunt. Interim aute
54. *Denuo turbat Isanricus.* Isanricus, tyrannidem suam sine ce
satione contra regem exercens. Qu
vehementer rex accipiens, decre
nauigio, quia iam tunc infirmus c
Infirmitas Arnulfi. pore fatigaretur, ciuitatem Mutare
sem, in qua ipse Isanricus intus era
aggredi: quod et factum est. Il
Obsidetur Isanricus; vero resistente; rege quoque et s
fortiter viriliterque superantibus, a
q

54. Iterum in editis aberratum, *Is*
ricus. Isanricus autem est, nisi ego fall
Germanice, Eisenreich, *Ferreus.*

que ciuitatem obpugnantibus: demum ipse Isanricus, vi conpulsus, cum vxore, et his, quae ad se pertinebant, exiuit, et imperatori sese praesentauit. Tunc rex custodibus illum custodiendum comendauit, quatinus Radasponam perduceretur. At ille timens, ne puniretur, fugam iniit, et ad Marahenses vsque confugit: quorum itaque adiutorio suffultus, vt prius, partem regni subripuit: eandem totum secum retinendo obtinuit. Engilmarus Patauiensis eps. obiit. in cuius locum Vuihingus quidam, Ala mannus, contra instituta patrum, prius Marahauensis ab Apostolico destinatus episcopus, rege concedente, successit: sed non multo post, a Deotmaro archiepiscopo, ceterisque suffraganeis suis, contra voluntatem regis, canonicali iudicio abiectus; ac Rihharius ad eandem sedem episcopus, in id ipsum tempus ordinatus est.

In fidem venit imperatoris.

Deinde fit profugus: reditque ad ingenium suum in Pataui-um quibus epi- scopis eo tempore subfuerit? 55.

56.

DCCCC. Imperator vrbe Radaspona diem vltimum clausit, et honorifice, in domo sancti Emmerammi, mar-

Moritur Arnulfus.

55. Edita, *Marahunensis.*

56. Edita, *Richhardus.*

Succedit Ludouicus infans. martyris Christi, a suis sepelitur. Ludouuicus filius eius, qui vnicus, tunc paruulus, de legali vxore natus illi erat, in regnum successit. cuius frater de concubina, Zuentipoldus nomine, Callicanum regnum secum retinens, res ecclesiarum crudelitate sua inmoderate affectans; maxime crimen eo, quod Ratpodo Treuerensi archiepiscopo, contra sacerdotalem honorem, baculo suo in caput percutiens, intulit; a suis, tam episcopis, quam comitibus, omnibus desertatus est: ipse vero, recuperare nitens, cum paucis contra eos incaute dimicans, vitam cum regno finiuit. Baiouuarii per Boemanniam, ipsis secum assumptis, regnum Marahauorum

Zuentepoldus Arnulfi F. dum a sacris manus non abstinet, et episcopo iniuriam facit, deseritur a suis, 57. 58.

57. In nostro scribitur, vt saepius *Zventipoldus N.* hoc est, *nomine*: deinde *Callicanum* consueta itidem litterae principis commutatione. Vide quae monuimus supra adnotationum num. 14.

58. Edita perperam *et ecclesiarum*; quod inde natum est, quia primo vetustis litterarum compendiis, vt et in nostro hic atque saepius extat, scriptum fuerat, *&cclesiarum.*

rum, cuncta incendio per tres ebdomadas deuastantes, inruperunt: tandem cum omni prosperitate domum reuersi sunt. Interea vero Auari, qui dicuntur Vngari, tota deuastata Italia; ita, vt occisis episcopis quamplurimis, Italici, contra eos depellare molientes, in vno prelio, vna die, ceciderunt XX. milia. Ipsi namque eadem via, qua intrauerant Panno-niam ex maxima parte deuastantes, regressi sunt. Missos illorum, sub dolo ad Bauuorios pacem obtando, regionem illam ad explorandum, transmiserunt. Quod, pro dolor, primum malum, et cunctis retro trans-

59. *et occiditur. Denuo Boioarii cum Bohemis*
60. *Morauorum agros populantur. Vngari*
61. *Italiam*
62. *late vastant:*

59. Est et hic locus in editis inter deprauatos: qui iam e nostro saluus.

60. Edita, *depellere*. Nostrum *depellare* antique scribitur pro *debellare*, vt et saepius: vsurpatur autem insolenter hoc loco, pro *rebellare*.

61. τὸ *obtando* antique et ex parte soloece scriptum est loco, *optandi*, aut, *obtinendi*.

62. Etiam haec exclamatio, et declarata vt hic ita saepius pro patria studia, scriptorem nostrum arguunt Bauarum fuisse.

Deinde Bauaris infesti, et hos bello petunt: transactis diebus inuisum damnum
Baiouuarici regni, contulit. Igitu
ex inprouiso, cum manu valida, e
63. maximo exercitu, vltra Anesum flu
vium, regnum Baiouuaricum ostilite
inuaserunt: ita, ut per quinquagint
miliaria, in longum et in transuer
sum, igne et gladio cuncta caedend
64. et deuastando, in vna die prosterna
65. verunt. Quod vt conperientes vlte
Pars vitam vltionem a laesis; riores Baiouuarii, dolore conpul
econtra festinare disponunt. Sed ho
Vngari praecognoscentes, cum h
quae depraedauerunt, redierunt vn
de venerant ad sua, in Pannoniam
Pars ma- Interim vero quaedam pars de exer
cit

Anesus vnde. 63. Edita deprauate, *Anseum.* *Anes*
autem est, nisi fallor, hodie *Oenus*, n
bilissimum Bauariae flumen: Germanic
die Inn: antique, die Innes: vnde fac
le formatum est, *Anesus.*

64. Edita praeferunt: *prostrauerin*
Tamen placet, quamuis bifariam in vn
verbo soloecum insit, quod in nostro e
tat et hic exscribitur. Vide, si lubet, qu
diximus supra adnotationum numero 1

65. Edita deprauate, *quod vero perien*
tes.

citu illorum de Aquilonali parte Da- 66.
nuuii fluminis, partem illam deuastan
do, prorupere. Quod vt Liutpoldo 67.
comiti conpertum foret, moleste hoc
patendum ferens, contractis secum 68.
quibusdam primoribus Baiouuario-
rum, vno tantum Patauiensis sedis 69.
episcopo comitante, vltra Danuuium
eos insequendum se transposuit: con-
sertoque ilico cum illis prelio, nobi-
liter dimicatum est; sed nobilius tri-
umphatum. Nam in prima congres-
sione belli, tanta dei gratia Christia-
nis occurrit, vt mille CC. gentilium
inter occisos, et qui se in Danuuio
merserant, perempti inueniuntur: vix
tan-

66. Vide supra adnotationum nume-
rum 37. antique *Danuuii* scribitur litteras
B, et V, inter se commutando.

67. Edita corrupte, *procupere*: nec illud
melius, quod legitur, *Luitboldo*.

68. Edita admodum mendose, *contra
exisse cum quibusdam*: qui error nostra lec-
tione feliciter dispellitur.

69. Deest in scripto libro nomen *Eu-
charii*, quod tamen et ad oram ibi nota-
tum: in posterioribus exemplis receptum
est.

70. tantum vnum de Christianis, occisum in apparatu belli, inueniunt. In celo inde deo gratias clamantes fere bantur : qui non in multitudine ho-
71. minum, sed in *aseclarum* suarum pie-
72. tate, bene sperantes in se, tandem lae - post tantam victoriam, - hil. I co

70. Aliud exemplum ad ea quae diximus adn. num. 16.

Codex, vbi deficit, aberrationibus aptior. 71. Edita, *sed misericordiarum suarum;* quod ex nostro non bene lectum est. aliquid simile quidem e fugientibus valde litteris exsculpi posse videtur : sed aliud est. ne ego adsecutus quidem, quod proximum vero visum expressi. Saepius edita exempla in hac vltima paginae parte aberrarunt quam alias : quod inde est, quod ad finem codicis nostri litterae propter vetustatem, maximam partem, prope deletae sunt, atque quod Velserianus, quo Freherus vsus est, codex, ex hoc nostro descriptus, per has scripturae ambiguitates, quod et saepius notauimus, suos sibi errores traxit.

Vltima verba coniectura 72. Edita, *Bene sperantes in se seruasset.* Verum extremi verbi nullum extat in nostro vestigium ; nec locus est, vbi id substitui aut intellegi possit. Sunt et alia hoc

eodem namque loco, poſt victoriam illis celitus datam congreſſi, clamore magno - - . 73.

Y 5 OBS.

hoc loco, quae iam oculorum aciem vetuſtate fugiant: inde nec ea, quae ſequuntur recte ſunt edita. Quae exciderunt ego vero ſic potius ſuppleri poſſe putem, *Bene ſperantes in ſe tandem laetos poſt tantam victoriam exhilarauit.*

ſupplentur.

73. Vellem non ita magno clamore obmutuiſſet hiſtoricus noſter. quidquid rei ſit, hunc nos clamorem, dummodo ne maior exiſtat, facile tulerimus. Deeſt in editis vocabulum, *clamore*: quia qui olim deſcripſit ſua ex his membranis, colligere iſtud e veſtigiis litterarum non potuerat. Deficit autem hic codex noſter, non alia re, niſi quod ipſa pagina deficit: amiſſis per vetuſtatem ſine dubio aliquot extremis, quae deinde poſitae fuerant, membranis. Id quod, cum et Freheri edita in hoc eodem verbo deſinant, argumento eſt, noſtrum librum, vbique meliorem, eum fuiſſe, e quo Velſerianus codex olim eſſet deſcriptus. Et hactenus hanc hiſtoriae partem emendare illuſtrareque operae pretium duximus.

Argumentum ex hac re pro vetuſtate libri.

OBS. XXX.
ARNVLFI GERMANORVM REGIS FACINVS FORTISSIMVM

Arnulfus nobilis bello dux.

CEnſendus eſt inter nobiliſſimos belli duces, in quo Francorum fere per Germaniam Italiamque regnum defecit, Arnulfus. Cuius poſtquam inſignem cum Nordmannis pugnam in eo ſcriptore, cuius et ſuperiore obſeruatione monumenta emendauimus, ſatis graphice atque luculenter depictam inueni; conſulto praetermittendam ibi hanc partem putaui, et iam ſeparatim potius rem proponendam. tanto quidem curatius, quod et per ſe lectu iucunda, nec inutilis, adhibitis aliquot e codice noſtro emendationibus, in notis interdum, vt et ante, indicandis; atque ſpargendo hinc et hinc vberiore ad illuſtrandum lumine, viſa merito fuit. Audiamus ergo illum chronicorum ſcriptorem, ad annum DCCCXCI. ita memorantem:

Pugna eius aduerſus Nordmannos celebranda. quae hic ex eodem libro ſeparatim percenſetur.

* * *

Nordmanni Franciam populantur.

Nordmanni fines occidentalium Francorum inuadentes. 1. Quod ad defendendum exercitus a Francia dirigitur.

1. Participium, vt ſaepius abſolute uſur- pat

tur. Ibi Sundaroldus, Mogonciacensis archiepiscopus, incaute illis occurrens, interfectus est. In cuius locum Haddo, abbas Augensis cenobii, homo subtilis ingenii, antistes constituitur. Arnulfus ergo rex, ob hoc
vlciscendum ita Nordmannos, cum 2.
Francis, Alamannico exercitu inuti- 3.
le secum assumpto, iter arripuit. Sed 4.
Alamanni quasi egrotantes a rege domum relapsi sunt: ipse cum Francis ad occidentem prospere profectus est. Nordmanni deuastata maxima parte
Hlotharici regni, regione prope flu- 5.
vio Dyla, loco qui dicitur Louonnium, sepi-

quod defendens Sundaroldus occiditur.

Arnulfus in eos ducit: Alamanni a Signis dilabuntur.

---

pat, pro praesente indicatiui. In editis etiam h. l. perperam legitur, *quid*, loco *quod*.

2. τὸ *vlcisci* hic est, *punire*.

3. τὸ *inutile*, pro aduerbio est, idem quod, *inutiliter*.

4. Edita male, *quidem aegrotantes*: quod e scripto restituimus, multo commodius est. Et sic vna Francorum australium opera insignis haec, quaeque in perpetuum Nordmannos a Germanico agro submoueret, victoria stetit: quod non leve ad gloriam popularium momentum est.

5. Edita corrupte, *prope fluuium Clyla*.

Mundum sublatum. Gloriae popularium meorum. Aliud insigne

Sane

Locus pugnae. sepibus, more eorum, municione cepta, securi consederunt. Ex inproviso

mendum. *Dyla fluuius, rectius in nostro, quam alias.* Sane Clyla non est nomen fluuii, qui ad hanc pugnam conueniat. quam rem egregie in integrum restituit codex noster, exhibendo potius incorrupte, *Dyla.* Vocatur enim hodieque ad *Louanium* in Belgis fluuius nomine *Dyle.* qui hoc oppidum praeterlapsus mutato secundum aliquos, si recte memini, nomine, *Mechliniam* adluit, et postremo in Scaldin effunditur. In Rheginone et Sigeberto est, *super fluuium, qui Thilia dicitur.* Non omnino igitur male *Thyliam* scribit et Auentinus *Auentinus adductus.* annalium Boiorum quarto, paginarum numero 280. versuum, 33. *Tutabatur,* inquit, *a tergo Danos Thylia flumen: a fronte, et laeua, dextraque, locus* (male, puto, edita, *lacus.*) *palustris erat: nec equitatu Cimbri adiri poterant.* Videmus, vbi Auentinus *Nouum inde argumentum has membranas in Bavaris natas.* hanc pugnam copiose luculenterque describit, quando centum prope annis ante, quam annales Pithoeani editi sunt, scripsit; eum codice eorum calamo exarato et hic et alias saepius diligenter vsum esse. Vnde nouum argumentum exsistit, hos annales potius *Altahenses*, vel certe *Baioaricos* dicendos esse, quam *Fuldenses.* Iam certo

viſo enim rex et exercitus peruenere ad eundem locum. Tranſito igitur celeriter eodem fluuio, nec mora, meditatum eſt proelium applicari. Cunctanti namque regi, ne tam valida manus periclitaretur, quia interiacente palude ex parte vna, ex altera circumfluente ripa, non donatur facultas equitibus aggredi. oculis, cogitatione, conſilio, peruagabatur: quid conſilii opus ſit, quia Francis pedetemptim certare inuſitatum eſt, anxie me-

6.
7. *Conſilium ducis,*
8.

certo ex his quae diximus conſtat, nobiliſſimam hanc cum Nordmannis pugnam ad fluuium Dylam prope Louaniam commiſſam eſſe. praeterquam recentium hiſtoricorum vulgus de pugnae loco tradit: qui *Mogontiam* oſcitanter ideo ſubſtituerunt, quod antiſtitem Moguntinenſium paullo ante a Nordmannis caeſum intellexerant: quae aberratio non amplius conſtat, niſi CLXXX. paſſuum circiter millibus, quibus Louanium diſtat a Mogontia.

Aberratio noſtri temporis hiſtoricorum notata.

6. Edita hic perperam, *Cunctati namque*: noſtra contra lectio per ſe commoda.

7. In editis non ita probe, *Interlatente palude*.

8. Francus auſtralis ab antiquiſimis tem-

Franci equites

meditans. Tandem heros, primoress
Francorum aduocans, sic alloquitur
pati.

ab antiquo celebrati. temporibus equitum virtute nobilissimus, ideoque subitis excursibus, et ad circumferendum late terrorem, quam ad statariam pugnam, aptior. quas laudes egregie celebrauit, in elegantissimarum orationum, quas in Vlricum Vuirtenbergensem edidit, ni fallor, prima, *Vlr. Huttenus inter alios testis.* Vlricus ab Hutten. quae hodie inter rarissimos libros; possent vtinam denuo typis exscribi. Ferat serenissima gens, historiae atque bonarum litterarum caussa, e maioribus suis aut in bonum principem, (nec enim desunt Vlrico sui laudatores) iniustum licet liuorem, atque iram, profuturam tamen, recoqui; et vtramque quasi partem ac posteritatis iudicium audiri· aut non probandi exempli virum, resque eius, ex veritate saltem, praestitoque his litteris honore, libertateque, memorari. nihil ea res confirmatam satis familiae gloriam labefactare, ceteroque egregie gestorum splendori obesse poterit. Quis enim maiorum omnium praestare ausit mores? au quae gens non ancipitem experta est historiam? male facta virtutibus multo emendes facilius, quam premas silentio. Et

haec

patienter: *Viri dominum recolentes*, 9.
et semper sub dei gratia patriam tuen-
do fuistis inuincibiles; inspirate ani-
mis. Si ab inimicis, quandoquidem 10.
more paganismo furentibus, pium
san-

et ad milites oratio.

---

haec quasi in transitu. Ceterum *pedetemptim certare* hic est, *pedestri acie concurrere*, insolenti intellectu; non, quod alias est, peruulgato: *paullatim*, *gradatim*. *Pedetemptim* autem multo rectius scribitur, quam vt vulgo, *pedetentim*. Est enim non *a tenendis pedibus* sed *a temptando* vel tentando *pedibus itinere*.

Ad illustrandum scriptorem nostrum reditus.

9. Edita male, *Viri domini*. Apellat Francos Arnulphus, *Viros dominum recolentes*, id est, *agnoscentes debita fide patronum*, getreue Mannen und Vasallen. Ita et visum est, nisi fallor, Auentino, qui ea verba concinniore sermone reddidit, *Comites deuotissimi*: cum etiam toti huic orationi maiores spiritus atque neruos accommodaret; quae, vt et tota pugnae ratio, digna legi eo loco, quem supra laudauimus. Liceat enim describendi taedium fugisse.

Aliud huic loco lumen.

Auentinus laudatus.

10. Haec formula, *Inspirate animis*, separatim, puto, intellegenda est, quasi diceret, *estote infesto in hostes animo*.

sanguinem parentum vestrorum effusum, vindicari recolitis; et sacra sub honore sanctorum creatoris vestri templa, euersa iam in patria vestra cernitis: ministros etiam dei, summo gra-
11. *du consistentes, prostratos videtis: nunc, milites, agite: ipsos sceleris factores ante oculos habentes, me, primum equo descendentem, signa manu praeferentem, sequimini. Non nostram, sed eius, qui omnia potest, contumeliam vindicantes, inimicos in dei nomine aggredimur.* His incitati dictis, omnibus, senis et iuuenibus par voluntas et audacia, pedestre bellum aggredere, datur. Prius regem flagitantes, vt equitando eos procuraret, ne quid, eis pugnantibus, a tergo, hinsidiis inimicorum, timendum sit. Clamor Christianis in celum attollitur: nec minus pagani more suo, suc- cla-

Summus ardor pugnandi. 12.

11. Cum vocat ministros dei summo gradu consistentes, haud dubie intellegi voluit Moguntinum pontificem a Nordmannis occisum.

12. Ne te moueat soloecum in verbis, *senis* et *aggredere*, saepius supra monui.

clamantes, ſigna horribilia per caſtra mouebantur. euaginatis gladiis ex vtraque parte, vt lapis ferro, invicem ad inuicem occurſum eſt. Erat autem ibi gens fortisſima inter Nordmannos Danorum, quae numquam antea in aliqua munitione vel capta vel ſuperata auditur. Dure certatum eſt: ſed non in diu. ſubueniente gratia dei victoria ad Chriſtianos conceſſit. Nordmanni fuge praeſidium querentes: flumen, quod antea eis a tergo pro muro habebatur, pro morte occurrebat. Nam inſtantibus ex altera parte cede Chriſtianis, coacti ſunt in flumen praecipitari coaceruatim, ſe per manus et colla, curribusque complectentes, in profundum, per

13. Inferuntur ſigna. 14. Aptus 15. militiae Danus. Vincuntur Nordmanni 16. Fit magna ſtrages.

13. τὸ *ſucclamantes* in noſtro eſt elegantius, quam in editis ſimplex verbum, *clamantes.*

14. Edita, *concurſum eſt.*

15. Antiqua et inſignis laus Danorum: quae tamen illo tempore in gloriam Francorum ceſſit. Hoc loco in ſcripto libro rectius τὸ *vel* repetitum eſt, quam in editis, *et.* *Laus Danorum.*

16. Edita, *cruribusque*, fortasſis rectius.

per centena vel milia numero, mer-
gebantur; ita vt cadaueribus intercep-
tum alueum amnis siccum appareat.
In eo proelio cesi sunt duo reges eo-
rum, Sigifridus scilicet et Gotafri-
dus: regia signa XVI. ablata, et in
17. Baioaria in testimonium transmissa
sunt. Eodem in loco, die - - Kl. - -
letanias rex celebrare praecepit: ipse
cum omni exercitu laudes deo canen-
do processit; qui talem victoriam sui
tribuit, vt vno homini tantum occi-
so de parte Christianorum, conper-
tum est, tanta milia hominum ex al-
tera parte perierunt.

Supplicatum est a victore exercitu.

17. Vt hic scriptor, *in Baioariam transmissa in testimonium signa*, tradit, ita Auentinus praeterea, eum diem, quo supplicatum est ab Arnulpho, *in fastos Boiariae relatum esse.* Quibus verbis hos ipsos annales nostros designari valde verisimile est. Diem autem ipsum, quem scriptor noster memoriae vitio non expressit, finiuit Auentinus, qui annali quarto, pag. num. 281. v. 4. *Eodem in loco*, inquit, *Calendis Septembribus, Arnulphus cum vniuerso exercitu supplicatum iuit, coelesti numini grates egit, superis honorem habuit: isque dies in fastos Boiariae relatus est.* Calenda ergo

Et hac parte agnoscimus, ea Bauarum scripsisse.

Auentinus adductus.

ergo Septembres lacunam in ſcriptore noſtro interpretatus eſt vir diligens: Verum non omnino, puto, bene. eſt enim et ante notam Kalendarum in ſcripto codice ſpatium, quo numerum, quotus eſſet ante Kal. menſis inſequentis dies collocare voluiſſe videtur: ideoque hoc Auguſto potius menſe actum dicas, quam Septembri. De cetero nihil ad ea certi: nec moror.

OBS. XXXI.

DE HOMINE BELLO, GALLIS, *VN GALANT HOMME*

EX abundanti copia plerunque naſcitur diſſolutio, rerumque incuria. quod et idem linguarum ingeniis accidere videmus, quae dum pauperiores ſunt, atque in tenui cultus eſt; caſtigatiore ſermone incedunt, et puriore, atque ad veras rerum ſpecies ſatis concinno: contra, ſimulac diteſcunt, luxuriantur etiam, ac vagis magis, magnumque ſonantibus verbis onerantur, quam ad veritatem adcommodis. Id genus vocabula quo magis excutias, velisque ad certam vnamque ſpeciem exigere atque finire, eo vaniora deprehendes atque vacuum per inane cogitabis. Et his tuberibus

Luxuriantur nimio cultu linguarum ingenia.

Inde vaga vocabula;

Quibus Gallica

lingua inprimis abundat. bus Gallorum hodie lingua eo deforma- tur facilius, quod ad recipienda quaeui sermonibusque celebranda, promta magi in eo populo hominum ingenia, quam matura, vulgi vsus, vt solet, repperi Ex hac verborum aestimatione, non pla ne, si mihi credis, eximendum est, d

Haec inter est, l' honnête homme et le galant-homme. quo supra egimus, Gallorum L' HON NETE HOMME. Iam eqidem magi etiam vagam atque incertam alteram formis moralibus notationem, at vald tamen vsu vulgatam, quoad euoluere li ceat, experiar. Videamus, quid Galli VN GALANT-HOMME? atque id qu

De postremo dispicitur. fiat rectius exploratiusque, antiquorum vt et alias, scrutemur notiones; ad ex plorandum, quae earum sit ad illam ma xime adcommoda.

Ratio, cur de sensu minus constet. Primo illud verbum propterea vagum est, quod in laude sin dubio ponitur, cum ea, si quid vnquam plerumque significet ac contineat, quae in laude poni, inter viros quidem, nequa quam debebant: deinde, quod ea qua inter se pugnant contraria apud diuerso

Significatione diuersae. diuersim notet: interdum, CANDIDVM APERTVM, MORATVM, IVCVNDVM quae virtutes sunt: interdum etiam non nisi, OBSEQVIOSVM, MVLIEROSVM DELICATVM, COMTVLVM, quae iur

Academia ad quidem in vitiis. Non omnino, nisi m

omni

omnia fallunt, bene descripserunt eam rem academici Parisienses, *dans le Dictionnaire de l' Academie Françoise*, his potissimum verbis: *GALANT. Honneste, qui a de la probité, civil, sociable, de bonne compagnie, de conversation agreable.* rectius definit RICHELETIVS, *Eveillé. Agreable. Enjoüé. Amoureux. Qui a de la bonne grace, de l' esprit, du jugement, de la civilité et de la gaïeté, le tout sans affectation.* Verum his verbis, o bone, non virum, vt videris, mihi describis; sed pene puerum: nec is viri videtur esse χαρακτὴρ, nisi scurrae. Puerum enim decet esse leuem, laetum, ridentem, cultum, facilem, obsequentem: at si grauitatem, quacum illud certe, quod describis, pugnat, viris demas; propriam huic aetati laudem detrahes; est enim in confesso, leuitatem in viris omni tempore minime fuisse probatam. Sane non facile sibi credulum me inueniat, si quis maioris quendam indolis virum, reipublicae vtilem, meritisque conspicuum, illis potissimum moribus agnoscendum monstrare velit. Magna ingenia prope semper quam par est seueriora, exsultationes, obsequia, risus, confabulationes in publico, cetera illa minuta officia, quibus censetur ea elegantia, plerumque oderunt. con-

litteras Gallicas Parisiensis sententiam rogatur. item alii.

Quare haec minus conueniant.

Ea morum notatio grauitatem excludit: Nec est facile virorum nisi mediocris ingenii.

tra, quos videmus ea laude, feminea potissimum inter cathedras, celebrarii adolescentes fere sunt, mediocris ingenii rerum imperiti, otiosi, minutiarum stu diosissimi, at eorum, quae ad summam rerum, incuriosi: aut certe nugaces ado lescentibusque simillimi senes. adeo non virtutis est, in viro quidem, atque in ee populo qui grauitatem non oderit, *être un galant-homme.* ad minimum, si tam quam olorem nigrum, in maximi exem pli viris hanc elegantiae partem raro de prehendas: defensam ceteris virtutibus fe ras potius, quam laudes. ne in his cir cumfluus splendor etiam vitium, vt fi commendet.

Saltem raro fit aliter.

Romanis priscis res prope incognita.

Romanis priscis non *elegantes* propri nec *sciti*, nec *vrbani*, id genus homin dicebantur: atque cum nondum sub gra vitate Romana placeret ille χαρακτήρ, n mine, quod in bonam partem vertere carebat. Postea cum sibi placeret solut moribus luxuria, honorificum et huic r vocabulum inuentum est. Idem ille, q Gallis hodie *un galant-homme*, Latir tum sermone fuerat, HOMO BELLV Nemo rectius elegantiusque rem eam d scripsit idemque risit, quam MARTIAL libro III. epigrammate LXIII. quod id totum hic legi maximopere dignum est

Deinde illa secta dicebantur, homines belli.

E Martiale epigramma in hanc rem pulcherrimum producitur.

Cott

Cotile, bellus homo es. dicunt hoc, Cotile, multi;
Audio: ſed quid ſit, dic mihi, bellus homo.
Bellus homo eſt, flexos qui digerit ordine crines:
Balſama qui ſemper, cinnama ſemper olet:
Cantica qui Nili, qui Gaditana ſuſurrat:
Qui mouet in varios brachia volſa modos:
Inter femineas tota qui luce cathedras
Deſidet, atque aliqua ſemper in aure ſonat:
Qui legit hinc illinc miſſas ſcribitque tabellas:
Pallia vicini qui refugit cubiti:
Qui ſcit, quam quis amet: qui per conuiuia currit:
Hirpini veteres qui bene nouit auas:
Quid narras? hoc eſt, hoc eſt homo, Cotile, bellus?
Res praetricoſa eſt, Cotile, bellus homo.

Quos iocos, ſi alia lingua reddere ac interpretari te poſſe ſperes facilius, quam Gallica, falleris. Noſtrates, vt mores illos ſatis exprimant, dicere tamen vocabulis Germanicis peregrinas illas delicias nondum didicere. Gallice ſapiunt, coenant, potant, dormiunt et loquuntur. Inde non rerum ad corrumpendos mores maior,

quam verborum copia. Experiamur igitur, quoad liceat Martialis ſententiam, metro ſolutam, paullumque flexam ad res hodiernas, Gallice dixiſſe.

„Cotile, vous étes un galant-homme. Tout le monde le dit;
„Et j' en tombe d' acord. Mais, de grace, dites moi, Qu'eſt ce, qu' un galant-homme?
„Vn galant-homme eſt un blondin, qui a les cheveux bien friſez,
„L'habit propre, bien chauſſé, et l'air doux:
„Qui marmote entre ſes dents les nouveaux airs de l' opera:
„Qui étudie dans ſon port, dans tout ſon geſte, les manieres le plus a la mode:
„Qui eſt aſſidu et ſait briller dans la converſation avec les Dames:
„Qui agit en confident envers tous, et qui prête l'oreille a tout le monde:
„Qui ſait entrer agréablement dans le commerce de billets galans:
„Qui eſt ſoigneux, qu' aucun par la presſe ne chiffonne ſes habits:
„Qui a connoiſſance de toutes les nouvelles intrigues d' amour: qui court toutes les aſſemblées,
„Et qui ſait par coeur, jusqu' a conter toute la parenté des acteurs de la comedie.
„Quoy, Cotile? ce que vous dites là, eſt un galant-homme?
„Il faut donc que ce ſoit une charge bien intriguante, et bien fatigante, que d' étre galant-homme.

Agnoſcis homines illos ad ſpeculum curioſe cultos; vultu vbique ridente: inceſſu varie compoſito: medicato puluere, quem protracta e veſte acerra ſcitula, duobus inde digitis eleganter promunt, et arte quadam admouent, ſuis aliorumque naribus ſubinde moleſtos: omnium rerum, loquuntur enim de omnibus, peritos ſcilicet: nouarum inprimis et minutiſſimarum, quas enarrare mira ſuauitate ſciunt: omnibus bene cupientes, omnibus familiares; potiſſimum mulieribus, quibus nunquam non adſentantur: maxima opera omnique ſtudio nihil agentes: et quis hanc ſpeciem ſatis pro dignitate per omnia depingat. adquieſcamus epigrammatis poetae noſtri, qui et eandem rem tetigit libro XII. ep. XXXVIIII. in Sabellum, item libro II. ep. VII. in Attalum, et libro X. ep. XLVI. in Mathonem: quod dictum belle conuenit et in noſtros hodie homines; qui eodem modo,

Res illuſtratur.

Alia ex eodem epigrr. laudata.

Nil bene cum faciant, faciunt tamen omnia belle.

belle: id eſt, *galammant, cavalierement.* Etiam illud placet, quia reuera, qui illis moribus gaudent, mediocris ingenii, puſillique animi homines eſſe, plerumque deprehenduntur, quod libro I. epigr. X. ait Martialis.

Bellus homo magnus vis idem, Cotta, videri:
Sed qui bellus homo est, Cotta, pusillus homo est.

Et in bonam partem interdum accipi hoc verbum.

Et hactenus ad sententiam Martialis. Ceterum dissimulari non potest, esse fere duplicem huius nominis apud Romanos scriptores, vt et hodie apud Gallos est, significationem: alteram in bonam partem; pro, HONESTO prope, CANDIDO, ANIMIQVE CIVILIS: alteram ancipitem, de qua paullo ante satis, puto, diximus.

Cicero testis productus.

Illo quidem intellectu, quo in laude certa potest esse is color, saepius HOMINES BELLOS vocasse CICERO videtur. veluti ad Atticum libri I. epistola I. vbi de iniquo in ferenda aduocationis repulsa, Caecilii, qui auunculus erat Attici, queritur, *Durius*, inquit, *accipere hoc mihi visus est, quam vellem, et quam HOMINES BELLI solent: et postea prorsus ab instituta nostra paucorum dierum consuetudine longe refugit.*

Offensam facile contrahere, non bellum est.

Vides, quod et nostri homines idem sentiunt, non esse *hominis belli*, rumpere subito, ob leuem offensam, amicitias. Gallus hodie diceret: „Il semble qu'il n'
„a pas voulu entendre ce refus en galant-
„homme, et comme j'avois souhaité. Par-
„ce qu' il a tout à fait cessé de me
„voir, comme il avoit commencé ces
„jours à faire en diligence. Et alio loco

Cice-

Cicero ad Trebatium Iurisconsultum, libri VII. epistola XVI. amicum ei adeo ignobilem et terrae filium, pro familiaritate iocatus imputat, vt nomen saepius inuitantis meminisse nullo posset pacto. *Ego,* inquit, *si foris coenitarem, Cn. Octauio, familiari tuo, non defuissem: cui tamen dixi, cum me aliquoties inuitaret, Oro te, quis tu es? sed mehercule, extra iocum,* HOMO BELLVS *est.* Eadem Gallice: „Si je n' etois pas acoutumé à manger „toujours chez moi, je n' aurois pas man- „qué de me rendre chez Cneus Octauius „vôtre ami: bien qu'il ait falu lui deman- „der plusieurs fois son nom et sa qualité „comme il me faisoit l' honneur de me „convier. (Tant il est mal aisé, mon „cher Trebatius, de se souvenir de vos pe- „tits amis.) Cependant je croi tout de „bon, qu' il est VN GALANT HOMME.

Ciceronis ad Trebatium iocus illustratus.

Idem eodem sensu libro V. ad Atticum epist. X. *Puto,* inquit, *molestiora restare: etsi haec ipsa fero equidem fronte, vt puto, et vultu bellissimis. Sed angor intimis sensibus, ita multa vel iracunde,* cetera. Gallice, „J' en crains tres vivement les suites, „quoique j' écoute tout cela avec un visa- „ge de galant-homme.„ Placet autem antiqua in illis Ciceronis verbis lectio, prae ea, quam Lambinus et deinde Gru-

Vultu bello in aduersis esse.

Illustratus Cicero.

terus

terus e M. SS. ſubſtituere maluerunt. in hac enim *τὸ puto et volo* luxatum eſſe videtur. Quod dicit, *fronte et vultu bellis ferre*, id eſt, nec *curam* ſeu timorem ore prodere, nec *iram*: quod *frons* caperata ad metum, vultus ad *iram* cognoſcendam ſpectat.

Medio ſenſu bellus.

Deinde, praeter eas, quas diximus, acceptiones, medio quodam ſenſu, qui nec vitium arguat, nec virtutis ſit, BELLI vocabulum probis auctoribus in vſu eſt: pro FESTIVO, VRBANO, FACETO. Ita

Catulli epigramma laudatum.

CATVLLVS epigrammate XXII. quod elegantiſſimum eſt, de Suffeno ad Varrum, quem modo VENVSTVM, DICACEM, VRBANVM, SCVRRAM, et TRITVM ſeu exercitatum hominem dixerat, hunc iisdem verſibus BELLVM appellat: indicatque hunc Suffenum dum loqueretur, longe bellisſimum fuiſſe; ſed ſimulac ſcriberet infantisſimum et invrbanum. Sunt

Suffeno ſimiles.

autem id genus multi, qui cum argute loquantur, ſcribunt inepte; aut vicisſim, in ſermone nihil, at in ſcriptione plurimum habent ſalis. Eodem prope modo hoc vocabulum accipiendum eſt in egregio valde Tullii loco: qui eſt de Oratore libro III. cap. XXVI. *In ſcriptis*, inquit, *et dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur. quare* BENE *et*

Alius Ciceronis locus adductus et illuſtratus.

Belle di-

et PRAECLARE *quamuis nobis ſaepe dicatur* : BELLE *et* FESTIVE *nimium ſaepe nolo.* Gallice, „Les beautez fardées „du ſtile bleſſent bien plus le jugement „que les oreilles. Je veux bien que les „manieres de s' exprimer ſoient tant qu' „on voudra JVSTES et ELEGANTES: „mais je ne veux pas, qu'elles ſoient trop „ſouvent GALANTES et ENJOVÉES. Obſerua, Ciceronem numerare inter infucata vitia, bellam et feſtiuam dictionem: id eſt, inter ea, quae ſub fuco falſae pulcritudinis latitant: ideoque improbare illum bellas ſententias, et diſtinguere vt Martialis, *bene dicere*, et *belle dicere.*

cere aliud eſt, quam bene dicere.

In dictione bella fucus magis placet, quam verus color.

Habes igitur euolutum, quantulacunque opera noſtra, e moribus vtriusque aeui, hominis belli exemplar: vnde et cauere poſſis, quicunque haec legis adoleſcens, ne iſti perſonato quoque pacto ſimilis fieri ſtudeas. Cui de cetero libuerit circa hanc morum deſcriptionem etiam Graecas conſulere litteras, is inuenire quaedam ad hanc rem poterit, in THEOPHRASTI Characteribus morum, capite quinto *περὶ ἀρεσκείας*, et cap. XXI. *περὶ μικροφιλοτιμίας*, et in Iſ. CASAVBONI commentariis, non ad Theophraſtum modo, ſed et ad Ciceronis ad Atticum epiſtolae primae eum locum quem ſupra adduximus.

Non inutilis haec quaeſtio. Graecorum hanc ad rem mores aliẽ perſecuti.

OBS.

OBS. XXXII.
DE CORN. AGRIPPAE IMAGINE

De Agrippa dudum alio loco.

QVandoquidem iam dudum * nonnulla de vita et moribus Agrippae, ceteris ad id temporis inobseruata, publicauimus; imago viri in principio huius libri non aliam ob caussam exhibita esto; nisi quod vidi, in plerisque iconibus, quae recenter ad eum viri vultum caelatae sunt, atque in manibus circumferuntur, deprauata esse nimium exemplaris lineamenta: atque dignam proinde viri memoriam duxi, quae minuto licet et operae subitariae typo, restituto tamen vtcunque ad pristinam faciem, celebraretur. Expressimus autem Tobiae Stimmeri non indignam, cui fidem haberemus manum. nec vllam vidi Agrippae imaginem illa vetustiorem: et ceteras similitudo arguit ex hac ipsa omnes profectas. vna paullum tamen, cum in plerisque, vt reliquae, conveniat, ab illa rece-

Edendae imaginis ratio.

Vnde sumta.

Vna imaginis species.

* *iamdudum*) in actis eruditorum Franconicis, fasciculo primo, paginarum numero 49. Vbi notandum est adscribi et indicari, ne exordium eius scriptionis insolens videatur, debuisse; decerptam eam esse ex epistola quadam nostra, et deinde suasu amicorum retractatam a nobis, adnotationibus quibusdam ornatam, editionique permissam.

recedit,et aliquanto grandiorem natu Agrippam exhibere videtur, minuta imago. Habetur ea in auerſa tituli pagina editionis operum, quae, niſi fallor, Lugduni ſecundo loco, non appoſita anni nota, prodiit. Vtile vero et propterea futurum eſt imaginem Agrippae inſpexiſſe, quod et Poſſeuinus ex ea agnoſcat, *Os placidum*, et *vultum ſedatum*, et Paullus Iouius. qui hac vna parte, vbi elogium viri tradit, ſanus eſſe atque mentis compos videtur. in reliquis vno praeiudicio librorum de vanitate ſcientiarum, et de occulta philoſophia, quorum ne argumenta quidem intellexerat, adeo imperite, adeo nugaciter in manes boni Agrippae inuehitur, et ad poſtremum adeo pueriliter in decantatam illam, pudendamque vel aniculis fabulam, de circumducto cane, deſinit; vt non facile diſcernas, maioremne malitiam, an credulitatem prauam, ſcriptori tribuendam. Subleſtae alias fidei teſtis, alienigena, dudum e viuis ſublatum, nec ſibi vnquam viſum hominem, atque non aliter cognitum niſi ex inimicorum relatu, ita calumniatus, vt mire inuoluta, aperte falſa, incredibilia de eo traderet; adhuc tamen apud quosdam eruditorum fidem inuenit.

Vultus nonnihil defendit a viro calumnias.

Paullus Iouius merito reprehenſus:

cui temere fides ab aliis habita.

Sumus iam in eo, ſtudioſe lector, vt noctium noſtrarum tomum primum hac obſeruatione finiamus: perreximus adhuc,

Peroratio ad lectorem.

quod

quod ſat amplo eorum, qui litteras amant, fauore haec noſtra excepta fuiſſe ſenſimus: dabimus et plura hoc titulo deinde, ſi ſic placere eruditis, atque nobis commoditatem ad id ſcriptionis genus ſubnaſci viderimus. Vellem praeterea etiam hoc quarto ſpecimine et protuliſſe plura, et addidiſſe, quae ad nonnulla huius libri capita vel ab aliis erudite monita, vel a me poſtea ſunt obſervata: item quae corrigi et emendari hinc et inde ex vſu eſt. verum praeter occupationes alias, et habenda temporis ratio, et ſtatutus paginarum modus, quo minushoc potisſimum loco id fieret, obſtitit. Erit igitur, quod alio tempore, ad ſupplenda illa et retractanda, non negligendo fortaſſis commodo, in breui ad hunc tomum Mantiſſa, ſeparatim publicare poterimus. Interea, ſi qua ſunt in his obſeruationibus, aut videbuntur, vel confidentius dicta, vel, non ſatis explorate cognita, vel alias per infirmitatem humani ingenii peccata; ſunt autem eorum aliqua et mihi viſa, quorum notitiam fecerunt ſecundae, vt fit, cogitationes: his et velim ignoſci et poſtulare, quin etiam confidere auſim, a doctiſſimo quoque facile veniam paratam. Sic tu, quicunque haec legis, et fauore nos tuo complecteris, optime valebis. Scribebam Dresdae d. XVII. Martii a nato Chriſto MDCCXXVIIII.

INDEX

INDEX AVCTORVM

qui adducuntur, illustrantur, castigantur.

Qui illustrantur et explicantur, distinguuntur nota, *ill.*: quorum verba emendantur et restituuntur; nota, *em.*: qui notantur et reprehenduntur, littera *n.*: qui laudantur, litt. *l.* Caetera numerorum turba productos tantum in medium designat.

INDEX RERVM ET VERBORVM

A.

Hono-

N.

O.

P.

S.

T.

Thua-

In

In his quatuor noct. acad. libris potiora a librariis et alias errata, sic, velim, corrigas.

Obs. I. paginarum num. 10. versu 11. post ea, vt *gentilitium*, induc, *prae se tulisse, caue credas*: et rescribe, *aut e clientelis adscitum tulisse, haud scio, an eius aeui rationibus satis conueniat*. pag. 23. versu 28. pro vocabulo, *liberos*, scribe potius, *ingenuos*.

Obs. VI. pag. 83. versu 5. *in theatris*: rescribe, in *amphitheatri gradibus*.

Obs. VIII. pag. 106. versu 24. lege, σχήματα. ibidem versu vltimo scribe potius, - - *culum se quoque habere* - - fefellit nos Memoria in versu Martialis repetendo, qui talis est:

Corripis, et, culum te quoque habere, refers.

Obs. XVII. pag. 245. in fine Eodem modo Horatii versum dissolutum integritati sic restitues,

Vitae summa breuis spem nos vetat inchoare longam.

Obs. XXI. pag. 271. in vertendis Valerani verbis, quod ipsam bibliorum translationem, vt rariorem: inspicere tum non daretur, aliquantum vt solent per partes excerpta minus recte intellegi, aberratum est. Sic, si mauis, reddito: *Placuit diuino numini, eadem, qua ante, mise-*

miseratione moto, permouere Ben. Ar. cetera *animum, vt nouam* Bibliorum *editionem curandam sumeret, ne v. r. C. t. careret bono,* quae sequuntur.

Obs. XXII. initio lege, *Male audiebant.*

Obs. XXV. prope finem pag. 290. Medium e Plauto versum librarii corruperunt; quem sic restitues:

Bonam ego, quam beatam dici, me esse nimio mauolo.

Obs. XXVI. §. IIII. versu 3. loco, *obiiciebant*, lege, *abiiciebant.* §. VIII. in fine, pag. 295. lege, *turbatarum videlicet religionum.*

Obs. XXXI. pag. 349. versu epigrammatis 12. lege *qui bene nouit auos.* pag. 352. versu 1. *Bellus homo et magnus.* ibidem versu 16. insere quod excidit verbum, et lege, *de iniquo* - - *Caecilii animo* cetera.

Cetera et minuta, et quae facilius deprehendas, nec multa sunt, dilectissimi enim fratres germani, Theophilus et Sebastianus, qui etiamnunc bonarum litterarum caussa Halae sunt, absentiam nostram reuidendis paginis abunde vindicarunt, ille etiam meo rogatu indicibus faciendis eleganter functus; nec iam mora est operaeue pretium ea minutatim persequi. Quandoquidem

dem etiam ex iis, qui haec nostra legunt, quicunque humanitatis litteras doctus est, nullo negotio, ea et dignoscet; et suàpte opera emendabit.

FINIS.

